

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

СТУДІЇ

З ОНОМАСТИКИ ТА ЕТИМОЛОГІЇ

2014

Київ
Видавничий дім “Кий”
2014

УДК 81'373.6–81'373.2

ББК 81.2-3я5

С88

Затверджено до друку вченою радою
Інституту української мови НАН України

Редакційна колегія:

С.О. Вербич, канд. філол. наук

О.П. Карпенко, д-р філол. наук

Є.С. Отін, д-р філол. наук

С.М. Пахомова, д-р філол. наук

В.П. Шульгач, д-р філол. наук (відп. ред.)

Рецензенти:

канд. філол. наук *Л.О. Кравченко*

канд. філол. наук *Г.С. Кобиринка*

Щорічник присвячено актуальним питанням слов'янської ономастики та етимології. Він містить також рецензії на нові ономастичні видання.

Для ономастів, істориків мови, етимологів.

Інститут української мови НАН України
висловлює подяку Віктору Івановичу Сиротенкові —
за дофінансування видання

© Колектив авторів, 2014.

© Шульгач В.П., ідея та назва серії
«Бібліотека української ономастики»,
2007–2014.

© Інститут української мови НАН
України, 2014.

©Видавничий дім «Кий», 2014.

ISBN 978-617-7177-06-6

Розділ I. ОНОМАСТИКА

С.О. Вербич

(Київ)

ОЙКОНІМІЯ ВІННИЧЧНИИ В ІСТОРИКО-ЕТИМОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ (ФРАГМЕНТ 2)

У нашому попередньому матеріалі* розпочато огляд становлення в просторі й часі ойконімної системи одного з давно заселених регіонів Поділля — Вінниччини. У пропонуваній статті проетимологізовано ойконіми *Бар*, *Браїлів*, *Брицьке*, *Бронниця*, *Велика Русава*, *Вендичани*, *Гибалівка*, *Гнівань*, *Джурин*.

Бар — райцентр у Вінницькій області (АТУ 29). Цей ойконім має давню історію. Уперше в писемних джерелах поселення з такою назвою згадано в 1-й половині XVI ст. — 1538 р. (Труди 751–752). Наступні фіксації цього ойконіма в хронологічно пізніших пам'ятках засвідчують його в незмінній формі: 1545 р. — w *Vare* (АЮЗР I/6, 27), 1648 р. — *Var* (ГКУ 205), 1663 р. — od *Varu* (Яковенко 79), 1703 р. — do *Varu* (Акты II/3, 535), 1735 р. — в *Бар* (ГРУ 74), 1768 р. — чрез *Бар* (ГРУ 413), 1795 р. — *Бар* (Легун 45), 1880 р. — *Var* (SG I, 100), 1893 р. — *Баръ* (Гульдман 21), 1946 р. — *Бар* (АТПУ 49). Отже, історія поселення з назвою *Бар* налічує майже 500 років. Проте це не найдавніша назва цього населеного пункту. З історичних джерел відомося, що нинішнє м. *Бар* мало первісну назву *Ровь* (Грушевський 83; Труди 751–752) > *Рів*, яку перебрало із суміжного гідрооб'єкта (поселення було розташоване на лівому березі р. *Рів* (*Ров*), пр. Пд. Бугу; Труди 751–752). Всупереч твердженню В. Петрова про те, що гідронім *Ров* (у бас. Пд. Бугу) генетично балтійський, пор. лит. *rova*

* Початок див. у: Студії з ономастики та етимології. 2013 / Відп. ред. О.П. Карпенко, В.П. Шульгач. К., 2013. С. 64–76.

‘вода, яка лишається на полях і після водопілля’¹, вважаємо цю назву слов’янською, на що переконливо вказує її загальнослов’янський ареал, пор., наприклад: укр. р. *Рів* (рук. Горині п. Прип’яті п. Дніпра; Рівненськ. обл.; СГУ 462), блр. *Ров Корельський (Ров Боречий)* у бас. Сожу, слвн. *Vrezova Rov* (топонім), численні пол. гідроніми *Rów* у бас. Вісли й Одери та ін. Наведені назви мають відповідне апелятивне підгрунття, що сягає псл. **rovъ*² (див. також: ЕСУМ 5, 87). Виникнення сучасної назви *Бар* пов’язане з ім’ям Бони Сфорци, дружини польського короля Сигізмунда I, яка викупила *Рів* у його колишнього власника Станіслава Одровонжа й перейменувала місто на *Бар*, увічнивши таким чином пам’ять про свій родовий маєток в Італії — м. *Бари* (Грушевський 79, 85; Труды 751—752; ІМСВ 114). З огляду на це вважаємо помилковим пояснення ойконіма *Бар* у зв’язку з географічним апелятивом *бар* ‘мокре місце між горбами’, як це пропонує Л.Л. Дика³.

Браїлів — селище міського типу в Жмеринському р-ні Вінницької обл. (АТУ 32). Ойконім відомий, згідно з даними писемних джерел, з 1440 р. (Слободенюк 243). Історичні форми цієї назви вказують на деякі фонетичні зміни в її структурі: 1594 р. — *Braitow* (Крикун 213), поч. XVII ст. — *Брагиловъ* (Труды 269), 1629 р. — до *Braitowa* (АЮЗР II/7, 407), 1795 р. — *Браилов* (Легун 16), 1880 р. — *Braithów, Braitów* (SG I, 348), 1893 р. — *Браиловъ* (Гульдман 45). Наведені факти переконують у тому, що сучасна назва *Браїлів* < *Браиловъ* < *Брагиловъ*. Форма *Брагиловъ* фонетично вторинна до **Брагировъ* (дисиміляція -pp- > -pl-). Таке припущення підтверджує географічна характеристика цього поселення: воно розташоване в місці впадіння р. *Браги* в р. *Рів* (Труды 269; Слободенюк 243; SG I, 348). Таким чином, ойконім **Брагировъ* утворений у результаті злиття компонентів словосполучення *Брага* і *Ровъ*. Гідронім *Брага* (р., п. Пд. Бугу) Л.Т. Масенко слушно пов’язує з укр. *брáга* ‘різновид напою’, порівнюючи далі його з назвою р. *Брожка* в бас. Березини⁴. З цього приводу зауважимо, що фонетично відмінна структура гідронімів *Брага* і *Брожка* унеможливує їхній зв’язок. На нашу думку, лексема *брáга*, як твірна для назви р. *Брáга*, мотивувала її внутрішню форму певною метафоричною ознакою, наприклад: ‘пінистий спиртний напій’ → *‘річка, течія якої часто вкривається піною внаслідок зіткнення з якоюсь перешкодою’ (каміння, штучні загати тощо), пор. типологічно споріднені гідроніми *Піна* в бас. Дніпра й *Пінка* в бас. Середньо-

го Дністра (СГУ 425); або ‘відходи горілчаного виробництва; гуща, осад’ → *‘брудна, нечиста річка’. Щодо етимології гідроніма *Рів* < *Ровь* див. вище.

Брицьке — село в Липовецькому р-ні Вінницької обл. (АТУ 35). Згідно зі свідченнями писемних джерел, цей ойконім має пізнішу історію порівняно з попередніми назвами. Першу згадку про нього датовано поч. XVIII ст. (Похилевич 243; ІМСВ 373). На жаль, нам доступна лише фіксація 1889 р., яка наводить форму цієї назви *Врускіе* (SG I, 393). На нашу думку, ойконім *Брицьке* треба пояснювати як назву з фонетично видозміненою формальною структурою. Ойконім *Брицьке*, найімовірніше, постав шляхом перенесення назви суміжного топо(гідро)об’єкта **Брицький* (фіналь *e* в ойконімі *Брицьке* — результат граматичного узгодження власної назви з відповідною родовою — *село*), яка відбиває вторинну форму від *Бридський* унаслідок таких фонетичних змін: 1) ствердіння *p’* (пор. аналогічне явище в корені *брід-* назви пот. *Бридниця* в бас. Верхнього Дністра; варіанти *Брыдниця*, *Brydnica*; СГУ 70); 2) асимілятивних процесів: *-de’-* > *-te’-* > *-ц’-*, пор. схоже явище в діалектних формах гідроніма *Бридський* (пот., л. Теремлі п. Тиси п. Дунаю; Негровецька с/р Міжгірськ. р-ну Закарпатськ. обл.; варіанти *Бруїцький*, *Брїцький*; СГУ 70). Очевидно, таким чином слід пояснювати і назву пот. *Бріцький* (с. Зелена Верховинськ. р-ну Івано-Франківськ. обл.; СГУ 70) всупереч М.М. Габоракові, який виводить її від ороніма *Бріцька* < діал. *бріцька* ‘овечка’⁵.

Бронниця — село в Могилів-Подільському р-ні Вінницької обл. (АТУ 36). Перша писемна згадка про цю назву сягає 1388 р. (Труды 689). Відомі фіксації зазначеного ойконіма пізнішої доби подають такі форми: *Bronica* — 1880 р. (SG I, 378), *Бронниця* — 1893 р. (Гульдман 46–47). Можливі дві версії пояснення етимології назви с. *Бронниця*: 1) похідне (результат трансонімізації) утворення від гідроніма *Брѳнниця* (пот., л. Дністра; між рр. Дерла та Іоржина; с. *Бронниця* Могилів-Подільськ. р-ну Вінницьк. обл.; СГУ 71), який можна тлумачити як фонетично вторинний щодо **Бродниця* внаслідок асиміляції *-дн-* > *-нн-* (пор. схоже явище в укр. діал. *брунний* ‘брудний’ (Онишкевич 1, 73), рос. діал. *бронь* ‘взуття, у якому бродять по воді’ (СРНГ 3, 195) < **броднь*). На підтримку такого пояснення наведемо гідронімні паралелі в Україні та за її межами: р. *Бридниця* (бас. Верхнього Дністра; Львівськ. обл.; СГУ 70), рр. *Бродниця* в колишніх Вітебській і Мінській губ. Росії (Vasmer I, 210), рр. *Brodnica* в бас. Вісли

(HW 238) та Стобрави (NGŚ I, 96). Щодо мотивації етимона таких назв пор., наприклад, рос. діал. *брѣдница* ‘грузьке, рідке болото, через яке проходять убрід’ (СРНГ 3, 190), чеськ. *brodnice* ‘місце броду’ (ЭССЯ 3, 37–38); 2) назва поселення вторинна до однойменного мікротопоніма, в основі якого апелятив **бронница* < *бронний*, пор. ст.-укр. *бронный* ‘збройовий’ (Тимченко 70). 3-поміж споріднених назв поселень пор. укр. *Бронне* (Рівненськ. обл.; АТУ 284), блр. *Бронница*, *Бронное* (колишня Могильовськ. губ.), рос. *Бронница* на Новгородщині, *Бронницы* (колишня Московськ. губ.) (RGN I, 543). Для мотивації доонімної семантики основ назв *Бронница* показове рос. діал. *брѣнница* ‘слобода; частина міста, поселення, де мешкають зброярі’ (Даль I, 130). На підтримку цієї версії тлумачення ойконіма *Бронница* вказують, імовірно, збережені в околиці цього поселення залишки укріплень і підземних ходів, які свідчать про те, що *Бронница* в минулому була укріпленим поселенням (ІМСВ 448), у якому могли проживати зброярі або яке боронилося “бронно” (збройно) від нападів ворогів.

Велика Русава — село в Томашпільському р-ні Вінницької обл. (АТУ 41). Ранні історичні фіксації цього ойконіма засвідчують його без означального компонента: *Rusawa* — 1621 р. (Крикун 251–252), 1648 р. (ГКУ 199), 1676–1679 рр. (Крикун 251–252). Атрибутив *Велика* з’являється при стрижневому *Русава* у XIX ст.: 1889 р. — *Rusawa Wielka* (SG X, 23), 1893 р. — *Русава Великая* (Гульдман 402). У такій формі ця назва функціонує і в сучасному ойконімному просторі України. Означення *Велика* в назві *Велика Русава* виконує розрізнявальну функцію щодо назви поселення *Мала Русава* в цьому ж р-ні. Назву *Русава* перенесено на поселення із суміжного гідрооб’єкта (через це село протікає однойменна річка; Труды 1037; SG X, 23) — р. *Русава* (л. Дністра; між рр. Мурафа і Марківка; нп *Русава* Ямпільськ. р-ну, *Велика Русава*, *Русава-Радянка* Томашпільськ. р-ну Вінницької обл.; СГУ 480), згадана у 1459 р. як *роусава* (ССУМ 2, 307). О.М. Трубачов пояснював цей гідронім як неслов’янський⁶, не заглиблюючись у деталі його зовнішньої та внутрішньої форми. На нашу думку, назву *Русава* можна етимологізувати як питому в колі таких слов’янських відповідників, як пол. *Rusawa* (варіант *Róžowy Potok*) (HW 79), слвц. *Rusava* — гідронім і топонім (Profous III, 613–614). Наведені назви, очевидно, похідні від прикметника **русави*, на реальність якого вказують пол. *rusawy* ‘русий’ (Linde 5, 166), чеськ.

rusavy ‘т. с.’ (Jungmann 3, 59). Ад’єктив **русавий* (< *русий* ‘жовтуватий’, пор. д.-руськ. *русый* ‘т. с.’ (Срезневский III, 198), або ‘червонуватий’, ‘рудуватий’ < псл. **rusъ* < **rudsъ* < **rudъ*; ЕСУМ 5, 147) мотивував семантику гідронімооснови назви *Русави* ознакою *‘вода із жовтуватим (рудуватим) відтінком, зумовленим відповідним забарвленням берегового ґрунту або річкового дна’. На підтримку такої мотивації вказує варіант до пол. гідроніма *Rusawa* — *Różowy Potok* (див. вище) < *różowy* ‘червонуватий’ (SJP Dor. VII, 1370), пор. ще споріднений лит. гідронім *Raišve* < *raišvas* ‘червонуватий’ (Vanagas 274), укр. гідроніми *Рудá*, *Рудáвець*, *Рудáвиця*, *Рудáвка* (пор. блр. *рудаўка* ‘іржава вода на болоті’; СБГ 4, 310) (СГУ 476–477).

Вендичани — селище міського типу в Могилів-Подільському р-ні Вінницької обл. (АТУ 36) вперше згадано в 1-й пол. XVI ст. (Труди 690). Писемні фіксації наступних століть донесли цю назву до наших днів у незмінній формі: 1-а пол. XVII ст. — *Вендичаны* (Грушевський 124), 1874 р. — *Wendyczany* (SG XIII, 208–209), 1893 р. — *Вендичаны* (Гульдман 59), 1946 р. — *Вендичани* (АТПУ 8). Формально цей ойконім можна етимологізувати як такий, що постав у результаті онімізації апелятива *вендичани*, дериваційно пов’язаного з гіпотетичним топонімом **Вендиця* (пор. пол. *wędzica* ‘гачок; виделка’; SJP VII, 522). Можливо, таку метафоричну назву мала місцевість, де проживали (звідки переселилися) *вендичани*. Щодо спорідненої словотвірної моделі пор. ойконім *Тисьменичани* (Львівщина) < *тисьменичани* < *Тисьмениця*. Білоруська дослідниця Р.М. Козлова назву *Вендичани* розглядає в колі формально споріднених онімів в інших слов’янських регіонах, наприклад: рос. *Вендгоры* — ойконім, ст.-руськ. *Вендинъ* — антропонім, блр. *Вяндзеж*, *Виндичи* — ойконіми, зводячи їхні твірні основи до псл. **Veđ-⁷*. З іншого боку, твірний для назви поселення *Вендичани* апелятив *вендичани* можна з певною часткою ймовірності трактувати як полонізовану форму від **удичани* ‘поселенці на берегах р. Удич’: *Удич* — р., л. Пд. Бугу (у межах Вінниччини тече у Теплицьк. р-ні; СГУ 578), якщо кореневе *уд-* імовірного катойконіма **удичани* й гідроніма *Удич* пояснювати на слов’янському ґрунті в колі лексики гнізда псл. **od-* < **oda* ‘вудка’ (первісно те, що має вигнуту форму) < і.-є. **Ϸend-* ‘гнути, згинати’ (ЕСУМ 1, 437). Наші попередники припускали для цієї гідронімооснови неслов’янську етимологію: 1) у зв’язку з авест. *aoda* ‘джерело’, д.-інд. *udan* ‘хвиля, вода’⁸; 2) як рефлекс первісного **Unda*, етимологічно спорідненого зі

ст.-прус. *unds* ‘вода’, лат. *unda* ‘хвиля’⁹; 3) гідроніми на *Уд-* (*Уда*, *Удай*) — назви іранського походження¹⁰.

Гибалівка — село в Шаргородському р-ні Вінницької обл. (АТУ 43). Назва цього поселення, за свідченням писемних джерел, відома з кінця XVI ст. (ІМСВ 719). Історичні форми ойконіма — *Hibałówka*, 1892 р. (SG III, 69), *Гибаловка*, 1893 р. (Гульдман 91) — чітко ілюструють його дериваційну модель: утворення з посесивним формантом *-ов-ка* > *-ів-ка* від особової назви **Гибало*, що має паралелі як в Україні, так і за її межами й цікава з погляду свого архаїчного етимона: пор., наприклад, похідне укр. (закарпатськ.) прізвище *Гибалов* (1773 р.) < *гибати*ся (Чучка 2005: 143), пол. особову назву *Gibadło* (Rymut I, 230), похідні ойконіми: блр. *Гибайловичи* в колишній Мінській губ., рос. *Гибалова* на Смоленщині, а також блр. *Гибалы* в колишній Могильовській губ. (RGN II, 349). В основі антропонімів *Гибал(й)ло*, твірних для зазначених ойконімів, загальна назва *гибало*, яка характеризувала людину за якимись особливими прикметами її зовнішності, вдачі, поведінки тощо (< *гибати*(ся) ‘гнути’, ‘рухатися’, ‘ворушити’, ‘ламати’; ЭССЯ 7, 216). Прикметно, що в словникові загальної лексики української мови цієї лексеми не вдалося відшукати, натомість на її реальність указує відантропонімний ойконім *Гибалівка*, який можна вважати доповненням до етимологічної статті **gybadło* (ЭССЯ 7, 216; SP 8, 319), де відсутній український матеріал.

Гнівань — місто в Тиврівському р-ні Вінницької обл. (АТУ 42). Писемні джерела згадують цей ойконім, починаючи з 1629 р. (ІМСВ 563; Тиврівщина 73). У наступних століттях зазначену назву зафіксовано в незмінній щодо сучасної формі: 1882 р. — *Hniewań* (SG III, 80), 1893 р. — *Гнівань* (Гульдман 95), 1946 р. — *Гнівань* (АТПУ 34). Малоймовірним вважаємо зв’язок цього ойконіма з лексемою *гнів* (Тиврівщина 73), а також із гот. *ana-hnāiwan* ‘занепадати’, *ga-hnāiwan* ‘т. с.’¹¹ через структурно-семантичні причини. Назву *Гнівань* утворено за архаїчною словотвірною моделлю «особове ім’я + індивідуально-присвійний суфікс *-jь». В основі ойконіма антропонім **Гнївань* (пор. аналоги: болг. *Гневан*, XIII–XIV ст. (Заимов 65), пол. *Gniewan*; Rymut I, 244), ускладнений формантом *-jь. Особове ім’я **Гнївань* можна, з одного боку, розглядати в колі гіпокористиків на зразок укр. *Гніваш*, *Гнівош*, похідних від композита *Гнївомирь* (Чучка 2011: 124–125), а з другого — як результат онімізації субстантивованого короткого дієприкметника **гніван* < *гнівати* ‘сердитися, гніватися’ (Грінчен-

ко 1, 295), пор., наприклад, похідне від основи *гніван-* укр. *гніванка* ‘гнів, сварка’ (Грінченко 1, 293), а також префіксальні деривати *нагніваний* ‘який сердиться, гнівається’ (СУМ V, 50), *розгніваний* ‘який розгнівався, розсердився’ (СУМ VIII, 650).

Джури́н — село в Шаргородському р-ні Вінницької обл. (АТУ 44). Ойконім уперше відзначено в XV ст. у формі *Czuryłów* (SG II, 305). Пізніші фіксації цього ойконіма відображають форму *Джури́н*: XIX ст. — *Джури́н* (Труды 1042), 1881 р. — *Dżuryn* (SG II, 305), 1893 р. — *Джури́нь* (Гульдман 132), 1946 р. — *Джури́н* (АТПУ 16). За переказами, на місці теперішнього *Джурина* в XV ст. було с. *Чури́лів*. З погляду словотвору *Чури́лів* — утворення з посесивним суфіксом *-ов-* > *-ів-* від антропоніма *Чури́ло*. Таку назву мав один із представників відомого українського шляхетського роду (Труды 1042; SG II, 305). Дещо складніше пояснити виникнення пізнішої назви *Джури́н* (пор. ще аналогічні ойконім *Джури́н* у Чортківськ. р-ні Тернопільськ. обл., гідронім *Джу́рин* у бас. Дністра на Тернопільщині (СГУ 53), назву фільварка *Джури́н* на Чернігівщині; RGN III, 12). Ойконім *Джури́н* міг постати за аналогією до назв нп із присвійним суфіксом *-ин* від твірної основи *Джур-* контактного гідроніма *Джурка* (р., що тече в околиці села; Труды 1042) < *джурити* ‘текти струмком’ (ЕСУМ 2, 62). З іншого боку, назву *Джури́н* можна аналізувати і як фонетично та морфологічно видозмінену форму від первісного *Чури́лів*: *Джур-* < *Чур-*, пор. укр. *джу́ра* ‘військовий слуга, зброєносець’ і *чу́ра* ‘т. с.’, *джури́ло* ‘джура’ і *чури́ло* ‘т. с.’ (ЕСУМ 2, 54).

У пропонованому фрагменті історико-етимологічного словника ойконімів Вінниччини розглянуто назви нп *Бар*, *Брайлів*, *Брицьке*, *Бронниця*, *Велика Русава*, *Вендичани*, *Гибалівка*, *Гнівань*, *Джури́н*, встановлено словотвірні моделі, за якими утворилися зазначені ойконіми, визначено їхні твірні основи, з’ясовано їхню доонімну семантику. Деякі з наведених назв — *Брайлів*, *Брицьке*, *Вендичани* — у процесі свого тривалого побутування зазнали фонетичних змін. Докладніший аналіз структури цих назв із залученням ширшого кола споріднених апелятивів й онімів дав змогу відновити їхні первісні форми: **Брагіров*, **Бридське*, **Удичани*.

¹*Петров В.* Найдавніші назви річок України // Петров Віктор. Розвідки. К., 2013. Т. 3. С. 1285.

²Шульгач В.П. Праслов'янський гідронімний фонд (Фрагмент реконструкції). К., 1998. С. 235; Богоєдова Т.Н. Славянские гидронимы с основой *reu- // *rou- // *ru- // Актуальные вопросы славянской ономастики: М-лы Междунар. научн. конф. (6–7 октября 2006 г.). Гомель, 2006. С. 14–15.

³Дика Л.Л. Лексико-словотвірна характеристика ойконімійної системи Барщини XV–XX ст. // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: Зб. наук. праць / Гол. ред. М.Є. Скиба. Хмельницький, 2013. Вип. 6. Ч. 2. С. 118.

⁴Масенко Л.Т. Гідронімія Східного Поділля. К., 1979. С. 17.

⁵Габорак М. Гідронімія Івано-Франківщини: Етимологічний словник-довідник. Вид. 2, доп., переробл., уточн. Івано-Франківськ, 2010. С. 53.

⁶Трубачев О.Н. Названия рек Правобережной Украины: Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация. М., 1968. С. 50.

⁷Казлова Р.М. Бел. Вяда, Свяда, руск. Вяда (арзал, фанетыка, храналогія) // Беларуская аनाмастыка. Гісторыя і сучаснасць : Матэрыялы Міжнарод. навук. канф. (Мінск, 20 красавіка 2010 г.). Мінск, 2010. С. 40–41.

⁸Rozwadowski J. Studia nad nazwami wód słowiańskich. Kraków, 1948. S. 276–278.

⁹Стрижак О.С. Назви річок Полтавщини. К., 1963. С. 66.

¹⁰Трубачев О.Н. Цит. праця. С. 52, 80; Масенко Л.Т. Цит. праця. С. 84.

¹¹Тищенко К. Іншомовні топоніми України. Етимологічний словник-посібник. Тернопіль, 2010. С. 82.

Скорочення

АТПУ	– Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. К., 1947.
АТУ	– Україна: Адміністративно-територіальний устрій (станом на 1 січня 2012 р.) / Заг. ред. В.О. Зайчука; відп. ред. Г.П. Скопненко. К., 2012.
АЮЗР	– Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов [...]. К., 1859–1914. Ч. I–VIII.
ГКУ	– Вавричин М. Генеральна карта України Гійома Левассера де Боплана 1648 р. // Вавричин М. Відтво-

- рення України: історія, картографія, краєзнавство, біографістика / Упоряд. Н. Паславська, Н. Халак. Львів, 2012. С. 180–222.
- Грінченко – Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б.Д. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.
- ГРУ – Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст.: Збірник документів / Упоряд. І.Л. Бутич, М.І. Бутич, О.А. Купчинський та ін. / За ред. І.Л. Бутича та Ф.П. Шевченка. К., 1970.
- Грушевський – *Грушевській М.* Барское староство. Исторические очерки (XV–XVIII в.). К., 1894.
- Гульдман – *Гульдман В.К.* Населенные места Подольской губернии: алфавитный перечень населенных пунктов. Каменец-Подольский, 1893.
- Даль – *Даль В.И.* Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. Репр. воспр. издание 1881 г. М., 1981–1991.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.
- Заимов – *Заимов Й.* Български именник. София, 1977.
- ІМСВ – Історія міст і сіл Української РСР: у 26 т. К., 1972: Вінницька область.
- Крикун – *Крикун М.* Брацлавське воєводство у XVI–XVIII століттях: Статті і матеріали. Львів, 2008.
- Легун – *Легун Ю., Петренко О.* Матеріали ревізійного перепису населення 1795–1796 рр. у фондах Державного архіву Вінницької області. Вінниця, 2005.
- Онишкевич – *Онишкевич М.Й.* Словник бойківських говірок: У 2-х ч. К., 1984.
- Похилевич – Сказания о населенных местностях Киевской губернии или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, находящихся в пределах губернии / Собр. Л. Похилевич. Перевид. 1864 р. Біла Церква, 2005.
- СБГ – Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. Мінск, 1979–1984. Т. 1–5.
- СГУ – Словник гідронімів України / Ред. колегія: А.П. Непокупний, К.К. Цілуйко, О.С. Стрижак. К., 1979.

- Слободенюк – *Слободенюк Н.П., Логвінов В.О.* Браїлів // Анто-
нюк М. Через віхи історії. Вінниця, 2006. Ч. I.
С. 242–275.
- Срезневский – *Срезневский И.И.* Материалы к словарю древнерус-
ского языка. Репр. изд. М., 1989. Т. I–III.
- СРНГ – Словарь русских народных говоров / Под ред.
Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова, С.А. Мызни-
кова. М.; Л., С.-Петербург, 1966–. Вып. 1–.
- ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / Ред.
Л.Л. Гумецька, І.М. Керницький. К., 1977–1978.
Т. I–II.
- СУМ – Словник української мови: В 11 т. / Голова ред. кол.
І.К. Білодід. К., 1970–1980.
- Тиврівщина – Тиврівщина: Краєзнавчі нариси / Я.Й. Красовсь-
кий, В.В. Усатюк, О.І. Коваль та ін. Вінниця, 2012.
- Тимченко – *Тимченко Є.* Матеріали до словника писемної та
книжної української мови XV–XVIII ст. / Підгот.
до вид. В.В. Німчук та Г.І. Лиса. К.; Нью-Йорк,
2003. Кн. 1–2.
- Труды – Труды Подольского епархиального историко-ста-
тистического комитета. Вып. 9: Приходы и церк-
ви Подольской епархии / Под ред. Е. Сецинско-
го. Каменец-Подольск, 1901.
- Чучка 2005 – *Чучка П.П.* Прізвища закарпатських українців:
Історико-етимологічний словник. Львів, 2005.
- Чучка 2011 – *Чучка П.* Слов'янські особові імена українців: істо-
рико-етимологічний словник. Ужгород, 2011.
- ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков:
Праслав. лекс. фонд / Под ред. О.Н. Трубачева,
А.Ф. Журавлева. М., 1974–. Вып. 1–.
- Яковенко – *Яковенко Н.* Дзеркала ідентичності. Дослідження з
історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку
XVIII століття. К., 2012.
- HW – *Hydronimia Wisły. Cz. I: Wykaz nazw w układzie
hydrograficznym / Pod red. P. Zwolińskiego. Wrocław
etc., 1965.*
- Jungmann – *Jungmann J.* Slovník česko-německý. Praha, 1835–
1839. D. I–V.

- Linde – *Linde M.* Słownik języka polskiego. Lwów, 1854–1860. T. 1–6.
- NGŚ – *Rospond S.* Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska. Warszawa etc., 1970. T. 1.
- Profous – *Profous A., Svoboda J.* Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny. Praha, 1947–1957. D. I–IV; 1960. D. V. Napsali J. Svoboda, V. Šmilauer a další.
- RGN – *Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer.* Wiesbaden, 1962–1980. Bd I–X.
- Rymut – *Rymut K.* Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków, 1999–2001. T. I–II.
- SG – Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich. Warszawa, 1880–1902. T. I–XV.
- SJP – Słownik języka polskiego / Pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego. Warszawa etc., 1904–1927. T. I–VIII.
- SJP Dor. – Słownik języka polskiego / Pod red. W. Doroszewskiego. Warszawa, 1958–1967. T. I–IX.
- SP – Słownik prasłowiański / Pod red. F. Sławskiego. Wrocław etc., 1974–. T. 1–.
- Vanagas – *Vanagas A.* Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. Vilnius, 1981.
- Vasmer – *Wörterbuch der russischen Gewässernamen / Begr. von M. Vasmer.* Berlin; Wiesbaden, 1960–1969. Bd I–V.

О.П. Карпенко

(Київ)

ІСТОРИКО-ЕТИМОЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ З ОЙКОНІМІЇ КІРОВОГРАДЩИНИ

Назви поселень Кіровоградщини, сформовані в різні хронологічні періоди та неоднорідні за походженням, — важлива частина загальноукраїнського ойконімікону. Лексико-семантична специфіка основ, структурні моделі ойконімів, незважаючи на неодноразові перейменування (ланцюг перейменувань інколи налічує до п'ятишести утворень), дають об'єктивне уявлення про етнічні процеси в регіоні, його мовну специфіку. Створений історичними поколіннями “літопис”, який живе в народній пам'яті, архівних документах, картографічних джерелах, спогадах іноземних мандрівників тощо, допомагає встановити поміж засвідчених варіантів ймовірну первісну форму ойконіма, а отже, запропонувати її правильну етимологію.

Переважна більшість ойконімів виникла на досліджуваній території із заснуванням фортеці *Св. Єлизавети* (XVIII ст.) (нині м. *Кіровоград*), проте з часом межі Кіровоградщини розширилися внаслідок адміністративно-територіальних змін. До неї ввійшли окремі частини історичної Брацлавщини, Київщини, Поділля та Херсонщини з наявними в них архаїчними ойконімами.

Нині одне з найдавніших за часом виникнення поселень на території області — с. *Торговиця* (історично — місто) Новоархангельського р-ну. Першою писемною згадкою про місто вважається 1331 р. (SG XII, 170–171; ІМСУ Крв. 486). Цю дату в своїй хроніці згадує М. Стрийковський під час опису походу Ольгерда проти татар: «*Торговицу, ..., Белую Церковь, ..., освободили отъ татаръ*» (цит. за: Похилевич 284). Історично — це давній торговельний пункт із гре-

ками, що знаходився в малозаселеній степовій зоні¹. Про те, що місто виконувало роль торговельної факторії, свідчить його найменування. Походить воно від апелятива *торговвиця* ‘торгівля; базар; ринкова площа’ (Желєхівський-Недільський II, 976), *торговвиця* ‘місце, де відбувається торгівля худобою’, ‘торгівля, ринок’ (Грінченко 4, 275).

Більшість населених пунктів Кіровоградщини виникла в XVIII ст., однак, незважаючи на пізній час формування, поміж них трапляються назви з помітними фонетичними змінами, які викликали труднощі при поясненні. Брак інформації про назву, її варіативність почасти затемнює етимологію, більше того, інколи призводить до віднесення питомих утворень до запозичень.

Так, вважається, що *Таужне* — с. Гайворонського р-ну, яке виникло в другій половині XVIII ст. (ІМСУ Крв. 200), точніше, перша писемна згадка про нього датується 1756 р. (Павличук, Комірний 152), — мало німецьке коріння. За історичними матеріалами відомо, що воно належало графам Потоцьким, проте, як вважав Ю. Й. Сіцинський, час виникнення поселення невідомий. Дослідник зауважував, що, за переказами, Потоцькі дали йому назву ‘*Таузендв*’ (тисяча): ніби це було тисячне поселення в їхніх володіннях. Існує також версія, за якою сюди з інших володінь було переведено 1000 кріпаків Потоцького². Посилання автора на перекази вказує на можливість передання ним “народної” етимології, яку, тим не менше, повторювали всі наступні дослідники подільської ойконімії. Стосовно такого пояснення висловимо кілька застережень. По-перше, жодне історичне джерело не зафіксувало форму *Таузенд* < нім. числівника *tausend* ‘тисяча’. По-друге, варто зважити й на те, що в ойконімії (і не лише слов’янській) відсутня мотивація за окремими числівниками. Як правило, структури з числівниковим компонентом складені, композитні: *Триліси* (Кіровоградськ. обл.), *Три Копці* (Ровенськ. обл.), *Тридуби* (Миколаївськ. обл.), *П’ятихатки* (Дніпропетровськ., Донецьк., Запорізьк., Кіровоградськ. (3), Миколаївськ., Полтавськ., Херсонськ. обл.; АТУ 430, 445) тощо. Споріднені утворення до досліджуваної назви: *Таужнянка* — ойконім у колишній Подільській губ. та складене *Таужнянская Ферма* — засвідчено також на Поділлі (Vasmer RGN X, 28). *Таужна* і *Таужнянская Ферма* знаходилися в Троянівській вол. Балтського пов. (Гульдман 465), що свідчить про вірогідний дериваційний зв’язок між ними. У такому разі перший компонент складеної назви *Таужнянская Ферма* лінгвістично штуч-

ний. За правописними нормами української мови правомірною варто визнати форму *Тауженьська Ферма*³. Також слід відмовитися від можливості походження зазначеного ойконіма від гідроніма *Таужнянка* п. Синиці бас. Південного Бугу, оскільки така словоформа фіксується досить пізно (60-ті роки ХХ ст.; СГУ 555), а ферма під такою назвою відома вже в ХІХ ст. (Гульдман 465).

За нашими даними, одна з перших згадок про це село датується ІІ пол. ХVІІІ ст.: «wieś *Tawilzna*», 1776 р. (АЮЗР V/2, вып. 2, 282), а вже надалі її варіанти стрімко наближуються до сучасної назви wieś *Tauzna*, 1784 р. (т. с. 468), wieś *Taužna*, 1787 р. (т. с. 578), *Таужна*, с., 1885 р. (ВВСЕР ІІІ, 261). Зважаючи на найдавнішу форму *Тавільжана*, походження назви села *Таужне* від нім. *tausend* досить сумнівне.

При спробі пояснення назви поселення слід також зважати на топонімний контекст. Дещо вище с. *Таужного* бере початок згадана вже р. *Таужнянка*, відома ще в ХХ ст. з варіантом *Тавежанка* (Маштаков 37), а в ХІХ ст. — як *Тавежанка*, *Тавежнянка* (СГУ 555), *Tawežanka* (SG XII, 266). Крім зазначених варіантів гідроніма, на початку століття Генеральний план Подольської губернії під 1812 р. фіксує форму *Тавізна* (цит. за: Кривульченко 142). Її фіксація важлива для з'ясування правильної початкової форми гідроніма, адже саме наявність форманта *-к(а)* сприяла віднесенню назви р. *Таужнянка* < с. *Таужне* до відтопонімних утворень⁴. Давнішого датування гідроніма поки що не встановлено, проте варіант (1812 р.) — *Тавізна* показовий тим, що він дуже близький до давньої фіксації ойконіма — *Tawilzna* (1776 р.), що свідчить про їхню спільну генезу. Поза тим, вказує на можливість первинної формальної тотожності цих назв. Демінутивний суфікс *-к(а)*, властивий пізнішим гідронімним варіантам, міг з'явитися як розрізнявач двох однойменних утворень. Потамонім (за відомим датуванням дещо пізніший), на відміну від ойконіма, зазнав абсорбції плавного, тоді як останній зберігає плавний *-л-* у своїй основі. Вихідна словоформа зазначених географічних об'єктів — **Таволж(а)ний*, *-а*, *-е* від назви рослини *таволга* 'росл. *Spiraea*' (Грінченко 4, 242), зазнала зміни вокалічної рефлексії кореневого голосного *ъ*, властивої для структур типу **ъlt*. До споріднених лексем відносимо ще *таволжник* 'таволга звіробоелиста, *Spiraea Hipericifolia* L.', *таволж'анник* 'таволга дібровна, *Spiraea chamaedrifolia* Buru (L.)' (ЕСУМ 5, 501), рос. діал. *таволжник* 'рос-

лина *Spirea hypericifolia* L., сім. трояндових; таволга звіробоелиста' (СРНГ 43, 210), пужный-таволжникъ 'Spirea ulmaria' (Даль IV, 385). Що ж стосується походження апелятива *таволга* (відповідно й похідного прикметника), то тривалий час етимологи дотримувалися думки про його запозичення з тюркських мов. Першим питоме походження (< *тавьлга) припустив О.О. Шахматов⁵.

Наведена апелятивна лексика активно відобразилася в основах значної кількості слов'янських топонімів, наведених Р.М. Козловою. Цю групу назв, а також *j*-тові утворення дослідниця зараховує до префіксальних дериватів псл. **ta-vьlga* / **ta-vьlža*, мотивованих апелятивами обширних гнізд **vьlga*, **vьlža*, семантика яких тією чи іншою мірою пов'язана з 'вологою'⁶. До продовжень *j*-тової праформи **vьlža* можна віднести рос. діал. *во́лжанка* 'вид дрібної верби, таволги, що ростуть на Волзі', 'це ж слово використовують замість *таволга*, *таволжанка*, які надходять із Заволжя на батоги', *волжанка* 'рослина *Spiraea orulifolia* L., сім. трояндових; міхуроплідник калинолистий', 'невелика хатина з таволги' (СРНГ 5, 38). Якщо зв'язок *таволги* з *таволжанкою* очевидний, то лексему *волжанка* намагалися, за народною етимологією, підвести під вплив назви *Волга*⁷. Оскільки назва цієї великої ріки також надійно етимологізується в гнізді **vьlga*⁸, зауваження стосовно народної етимології тут зайве. До продовжень континуантів праформи **vьlž*- відносимо ще рос. діал. прислівник *во́лжко* 'волого', прикметник *во́лжний* = *во́лгий* 'вологий, вогкий' (СРНГ 5, 37, 39). Польське *tawuła* 'бот. *Spiraea*, рослина з родини трояндових' (SJP IX, 72), 'таволга' (ЕСУМ 5, 501) гіпотетично можна віднести до бездетермінативних форм і.-є. гнізда **uel-* 'вогкий, вологий, мокрий' (Pokorny I, 1144).

В Україні відомо до семи видів *таволги*, росте вона в степовій та лісостеповій зонах. Таволга трапляється не тільки на берегах річок, але й в ярах, балках, на узліссях тощо. Отже, ця рослина могла рівнозначно стати мотиватором як ойконіма, так і гідроніма. Враховуючи це, ми спираємося на відомі сьогодні історичні джерела, які раніше фіксують ойконім *Tawilžna*. Новий фактаж може внести корективи щодо часу і першочерговості виникнення ойконім / гідронім.

Якщо порівняти найранішу форму поселення *Tawilžna* та наступні *Taužna* → *Taužne*, то в них, крім згаданої абсорбції плавного *l*, спостерігається ще ряд помітних звукових змін. Необхідно відзначити лабіалізацію голосного, що призвела до появи рефлекса *ul < l*,

а також втрату початкового етимологічного приголосного *w-* (*в-*) у корені слова. Таким чином, ще в XVIII ст. ойконім зазнав усіх фонетичних перетворень і набув форми *Таужна*. Нинішнє *Таужне* — лише граматичне узгодження з номенклатурним терміном *село*. Стосовно гідроніма, то ще в XIX ст. у його структурі зберігається початкове кореневе етимологічне *в-* і варіант з *ел*-рефlekсацією вихідного *ʎ < l* — *Тавезнянка* (1825 р.; Менде), *Тавезжанка* (1849 р.; Тверитинов 26, 45). Різноманітність засвідчених континуантів — характерна властивість структур *ʎlt*. Тільки десь із середини XX ст. з'являється лабіалізований варіант — *Таужнянка*, який завдяки демінутивному суфіксу *-к(а)* вказує не лише на спорідненість із ойконімом, але й на його, як ми вже бачили, уявну контактну залежність від останнього. Висловлені міркування щодо походження історично однойменних річки та населеного пункту знов-таки привертають увагу до важливості віриатності найменувань.

Кілька додаткових зауваг маємо стосовно походження назви міста *Бобринець* — районного центру Кіровоградської обл. Походженню цієї назви присвятив докладну статтю із залученням історичних документів О.П. Голінатий. Автор детально розглядає існуючі версії етимології цього ойконіма, обгрунтовано заперечує його відантропонічне походження, а також слушно вважає, що вихідці з *Великого Бобріка* на Кодимі не могли бути засновниками с. *Малий Бобринець*. Виправданим опозиційним протиставленням до назви *Великий Бобрік*, справді, можна чекати лише ойконім *Малий Бобрік*⁹. Цілком правильно, що, за історичними документами, перша згадка про м. *Бобринець* датована 1767 р., яке іменувалося тоді *Малим Бобринцем*. На жаль, нам не вдалося ознайомитися з оригіналом документа, в якому Бугогардівський полковник Андрій Кийнаш повідомляє Запорізький Кіш про нові поселення на півдні України. О.П. Голінатий також не мав доступу до цього джерела, оскільки покликається, згадуючи поселення, на «Городские поселения в Российской империи». Цитуючи це джерело, варто, мабуть, звернути увагу на локалізацію новоствореного селища: «на балкѣ *Бобринцѣ*, близь рѣчки Сугаклеи, основался поселокъ *Малый Бобринець*» (ГПРИ V/2, 39), оскільки вона вказує на зв'язок ойконіма з контактним гідронімом. Зрозуміло, що й компонент *Малый* у складній структурі *Малый Бобринець* потребує пояснення. Тут у пригоді стає коментар згаданого документа 1767 р. Андрія Кийнаша, здійснений А. Скальковським:

«донесь Кошу, что кромѣ вышешпоименованныхъ сель, еще основались: Гиديرимъ, *Бобринець-Малый* и *Бобринець-Большой*»¹⁰. Перше поселення — це відоме й нині с. *Гидерим* Котовського р-ну Одеської обл., друге — м. *Бобринець*, третє — вже не існує. Час його зникнення, як і причини, встановити не вдалося, та й не дивно, адже це був період (II пол. XVIII ст.) тільки початку освоєння південних задніпровських теренів: поселення тут могли виникати час від часу, руйнуватися татарами або зникати внаслідок переселення жителів на інші місця через якісь несприятливі умови. Важливий сам факт існування ойконіма *Бобринець-Большой* і протиставлення *Бобринець-Малый*. Локалізація першого поселення відсутня, однак компонентна характеристика цього складного утворення, зокрема його перший компонент, указує на вірогідний зв'язок із однойменним гідронімом *Бобринець*, що, в свою чергу, дозволяє висловити припущення про можливість його локалізації на р. (б.) *Бобринець*. Що ж стосується опозиції — поселення *Бобринець-Малый*, то його місцезнаходження відоме: «на балкѣ *Бобринцѣ*». Правильніше на р. *Бобринець* п. Сугоклії, відомої пізніше як *Бобринка* (Кривульченко 34). Пріоритет гідроніма стосовно ойконімів у цьому разі очевидний, оскільки р. «*Бобринець*» документально фіксується 1745 р. (цит. за: Пивовар 169), тоді як обидва населені пункти згадуються в другій пол. XVIII ст. (1767 р.). За історичними джерелами, вони постали майже одночасно¹¹ як складені опозиційні утворення від однойменного контактного гідроніма. Зі зникненням одного з них (*Бобринця-Великого*) відпала необхідність у розрізняльському компоненті. Таким чином, усі наступні варіанти — це лише модифікація первинного ойконіма *Бобринець-Малый*.

Варто відзначити, що, крім модифікованих варіантів, м. *Бобринець* мало ще одне найменування — с. *Сугаклей*: «я видѣлъ какъ село *Сугаклей*, новопроизведенное въ уѣздный городъ *Бобринець*, обводилось межевою чертою», 1835 р.¹². Відомо, що «*Бобринець* назначень уѣзднымъ городомъ» у 1828 р. (Россия XIV 536). Отже, назва с. *Сугаклей* могла побутувати тільки до 1828 р. і, очевидно, зважаючи на поодинокі згадування в літературі, нетривалий час. За походженням це відгідронімне трансонімізоване утворення. Гідронім *Сугоклія* (історичні варіанти *Сугайлія*, *Сугоклея*, *Сугаклея*, *Сугоклѣй*, *Саваклѣй*) п. Інгулу (СГУ 538) — тюркізм за походженням, його співвідносять з дв.-тюрк. *soqaq* ‘сайга, дика коза’, *soqagliy* ‘місце, де багато сугаків’¹³.

В Україні (зокрема в степовій зоні) *антилопи-сугаки* були особливо поширені до XVII ст.¹⁴. У басейні Інгулу впадає в око скупчення складених гідронімів із препозитивним компонентом *Сугокля*: *Сугокля-Березнувата*, *Сугокля-Кам'янувата*, (2) *Сугокля-Комишувата* (Кривульченко 138–139) як вірогідне свідчення існування тут *сугаків* у минулому. Таким чином, є підстави для віднесення ойконіма *Сугаклей*, як і значної кількості інших назв поселень Кіровоградщини, до дегідронімних похідних (питомих за походженням та іншомовних).

Село *Сонцеве* Устинівського р-ну Кіровоградської обл., за історичними джерелами та архівними матеріалами, засноване в середині XVIII ст. на місці колишнього зимівника Яцька Тонконога¹⁵. Під 1786 і 1809 рр. засвідчується назва «*Сонцова*» (КЕН-1786; КХГ). Присвійний суфікс вказує на її відантропонімне походження, а варіант 1795 р. розкриває прізвище власника поселення: «дер. *Сонцова* подполковника князя Николаева Васильева сына *Сонцова-Засекина*» (ВАВН). Повідомлення про власника села інформує не лише про його прізвище, військове звання і титул, але й дає ключ до з'ясування його родоводу.

Отже, відомо, що князь Николаев Васильев був сином *Сонцова-Засекина*. Рід *Сонцова-Засекина* (а російською мовою *Солнцева-Засекина*) простежується в родовідних книгах із XV ст. — кн. Дмитрій Іванович *Солнце* Засекін, 1495 р. (Веселовский 335). У цій староросійській антропонімній формулі, яка складається з чотирьох лексем, уже помітне переміщення дохристиянського імені *Солнце* до розряду прізвищ, яке з часом здобуде статус прізвища. Від Дмитрія Івановича *Солнце Засекина* й пішли князі *Солнцевы-Засекины*. Ще одним нащадком цього роду може вважатися князь Михайло Іванович *Солнцовъ Засекинъ* — воєвода Московський, 1618 р. (Тупиков 756). У наведеній антропонімній формулі XVII ст. третій складовий компонент, ускладнений присвійним суфіксом *-овъ*, повністю втрачає зв'язок з язичницьким ім'ям і набуває ознаки прізвища (прізвища). Інший рід *Солнцевых* — друга половина XVI ст. й пізніше, Кашира й Рязань, його представник — Андрей Петрович *Фуник Солнцев* (Веселовский 335), самостійний, не перетинається із *Солнцевыми-Засекиными*. Таким чином, власник українського поселення *Сонцова*, найімовірніше, один із нащадків князів *Солнцевых-Засекиных*. Якщо в антропонімній формулі Московського воєводи (XVII ст.) компонент *Солнцовъ* можна ще кваліфікувати як прізвище, то вже

в іменуванні батька і сина, зокрема підполковника князя Николаєва Васильєва сына *Сонцова-Засекина*, він стає частиною складного прізвища, яке передається нащадкам. Втрату приголосного *-л-* антропонім зазнав, напевно, в українському мовному оточенні, що знайшло відображення в похідному ойконімі: *Солнцев-Засекин* > *Сонцов-Засекин* → ойконім *Сонцова*. Отже, в основі назви поселення закріпився лише перший компонент подвійного прізвища.

Ближче до середини 50-х років XIX ст. фіналь ойконіма зазнає вирівнювання до пізніх утворень на *-ов-к(а)*, *-ев-к(а)*: «*Солнцевка*, д.», 1859 р. (СНМ Хрс. 88), «*Солнцовка* селеніє», 1863 р. (ОА 371). У своїй основі ця модель повертається до особового дохристиянського імені *Сонце*. Сучасне *Сонцеве*, безперечно, модифікація первісного *Сонцова*, проте за формальними ознаками ця форма може бути віднесена до ад'єктивних утворень, в її основі можна вбачати субстантивований прикметник *сонцевий*, *-е*.

Село *Ємилівка* Голованівського р-ну Кіровоградської обл. засноване в середині XVIII ст. (ІМСУ Крв. 217). Як свідчать історичні джерела, форма *Ємилівка* фонетично вторинна: wieś *Jermiłowka*, 1790 р. (АЮЗР V/2, вып. 2, 670), *Jermiłowka*, 1791 р. (т. с., 700). Вона з'являється у XVIII ст. і незмінна дотепер. Первісне *Jermiłowka* — похідне утворення на *-ов* > *-ів-к(а)* від особового імені *Ерміл(о)*, укр. *Єрміл(о)*.

Село *Куколівка* — Олександрійського р-ну Кіровоградської обл. виникло в 1765 р. на місці колишнього *Смедерівського* шанця. Останній як шанець під назвою *Смередова* згадує в своїй праці В.М. Кабузан. Спираючись на перепис 1745 р. у «Заднепровских местах» (ідеться про територію майбутньої Нової Сербії), дослідник зазначає, що після війни 1735–1739 рр. майже всі поселення були відновлені під старими назвами в 1740–1741 рр. Поміж них згадується слобода *Ануфриєвка*, яка лише з 1758 р. перейменована на *Смередова* (Кабузан 78). Відзначимо, що в Реєстрі 1753 р. місць розташування та назв новоутворених шанців Гусарського і Пандурського полків Нової Сербії зазначено: «(10) роты при речке Каменке и при хуторе *Ануфриевом Ануфриевской*» (цит. за: Пивовар 219). На карті Нової Сербії 1752 р. також занотовано ряд хуторів на р. Кам'янці, і між ними «*Онуфрев*» (т.с. 216). Спираючись на фрагмент прикордонної карти між Дніпром та Бугом 1775 р., на якій вказано місця дислокації окремих шанців Пандурського полку, А.В. Пивовар указує місцезнаходження шанця *Смедеровка* на річці Кам'янці з уточненням

(ліворуч від устя балки *Ануфрієвки*)¹⁶. Таким чином, сербський шанець виник на вже заселеному місці, найменування якого походить від особового імені *Онуфрій (Ануфрій)*. Як суфіксальні похідні від назви хутора *Ануфрієва* можна кваліфікувати згадані вище назви балки *Ануфрієвка* і шанця *Ануфрієвської*, який згодом перейменовано на *Смедерова*. Подібно до решти новосербських шанців *Смедерівський* не був винятком із загального правила, своє найменування він отримав як пам'ять про топонімікон переселенців, пор., наприклад, *Smederevo* — ойконім у Сербії, тут же засвідчено похідну назву *Smederevska Palanka* (Ім. т. 397). Реорганізація шанців призвела до появи нових поселень. Так з'явилася новостворена слобода *Куколівка*, яку, можливо, пам'ятаючи про старий поділ на шанці, ще й через десять років після заснування називали шанець *Куколовка*, 1775 р. (Скальковский I, 122). Назва слободи пов'язана з антропонімом *Куколь* і оформлена відповідно до пізніх похідних на *-ов > -ів-к(а)*. Цікаво, що поселення названо не на честь його власника, як це здебільшого спостерігається в ойконімії. Землю Смедерівського шанця отримав осадчий із Запоріжжя Трохим Челован, але слід у назві *Куколівка* залишив ротний квартирмейстер Іван *Кукіль* через небажання втратити права на прилегли до колишнього шанця сінокоси¹⁷.

¹Городские поселения в Российской империи. СПб., 1861. Т. II. С. 485.

²Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета / Под ред. Е. Сецинского. Каменец-Подольск, 1901. Вып. 9: Приходы и церкви Подольской епархии. С. 94.

³Детальніше про утворення прикметників від ойконімів на *-на, -ня, -не* див.: *Шульгач В.П.* До проблеми творення відтопонімних прикметників в українській мові // Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник. К., 2001. С. 171–173.

⁴*Лучик В.В.* Автохтонні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя. Кіровоград, 1996. С. 111.

⁵Цит. за: *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка. М., 1987. Т. IV. С. 8.

⁶Детальніше про семантику слов'янських апелятивів **vъlga* див.: *Козлова Р.М.* Славянская гидронимия. Праславянский фонд. Минск, 2006. Т. IV. С. 253–265.

⁷Фасмер М. Знач. праця. С. 8.

⁸Казлова Р.М. Знач. праця. С. 253–256.

⁹Голінатий О.П. Походження назви міста Бобринець // Магістеріум: Мовознавчі студії. К., 2014. С. 11.

¹⁰Скальковский А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. Одесса, 1885. Ч. I. С. 45.

¹¹Там само.

¹²Записки Н.Н. Мурзакевича. 1806–1883 // Русская старина. 1887. № 4. С. 130.

¹³Масенко Л.Т. Назви річок Інгуло-Бузького басейну // Горпинич В.О., Лобода В.В., Масенко Л.Т. Власні назви і відтопонімні утворення Інгуло-Бузького межиріччя. К., 1977. С. 183.

¹⁴Енциклопедія українознавства. Мюнхен; Нью-Йорк, 1949. Т. I. С. 112.

¹⁵Детальніше про це див.: Лобода В.В. Топонімія Дніпро-Бузького межиріччя. К., 1976. С. 203.

¹⁶Пивовар А.В. Поселення Задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII століття. К., 2003. С. 301.

¹⁷Там само. С. 302.

Скорочення

АТУ	– Українська РСР: Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1987 р. / Упоряд.: П.М. Гринюк, А.Я. Сидорін. К., 1987.
АЮЗР	– Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов [...]. Киев, 1859–1914. Ч. I–VIII.
ВВСЕР	– Волости и важнейшие селения Европейской России. По данным обследования, произведенного статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел, по поручению Статистического Совета. СПб., 1885. Вып. III.
Веселовский	– <i>Веселовский С.Б.</i> Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии. М., 1974.
ГПРИ	– Городские поселения в Российской империи. СПб., 1865. Т. V. Ч. II.
Грінченко	– Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.

- Гульдман — *Гульдман В.* Населенные места Подольской губернии: Алфавитный перечень населенных пунктов губернии, с указанием некоторых справочных о них сведений. Каменец-Подольский, 1893.
- Даль — *Даль В.И.* Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1981—1982. Т. I—IV.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982—. Т. 1—.
- Желехівський-Недільський ІМСУ Крв. — *Желехівський Є., Недільський С.* Малорусько-німецький словар. Львів, 1886. Т. II.
— Історія міст і сіл УРСР у 26 т. К., 1972: Кіровоградська область.
- Кабузан — *Кабузан В.М.* Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII — первой половине XIX века (1719—1858 гг.). М., 1976.
- КЕН-1786 — Карта Екатеринославского наместничества. 1786 // Российский государственный военно-исторический архив (г. Москва). Фонд ВУА (Военного учебного архива). Спр. 19856, арк. 5.
- Кривульченко — *Кривульченко А.І.* Водні об'єкти Кіровоградської області: Частина I. Словник водних об'єктів. Частина II. Атлас гідрографічної мережі. Класифікатор водотоків водосховища. Кіровоград, 2011.
- КХГ — Карта Херсонской губернии, 1809 г. // Российский государственный военно-исторический архив (г. Москва). Фонд ВУА (Военного учебного архива). Спр. 21034.
- Маштаков — *Маштаков П.Л.* Список рек бассейнов Днестра и Буга (Южного). Пг., 1917.
- Менде — Подробная карта Подольской губернии в XVI листах / Сост. штабс-капитан Менде. Тульчин, 1825.
- ОА — Общий алфавит наименованиям селений, находящихся под запрещением с 1829 по 1865 год. СПб., 1867.
- Павличук, Комірний — *Павличук О., Комірний О.* Гайворонщина — перлина Подільського краю: Історія і сучасність. Кіровоград, 2004.

- Пивовар — *Пивовар А.В.* Поселення Задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII століття. К., 2003.
- Похилевич — Сказания о населенных местностях Киевской губернии или статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся / Собр. Л.И. Похилевич. Біла Церква, 2005.
- Россия — Россия. Полное географическое описание нашего отечества. Настольная и дорожная книга / Под ред. П.П. Семенова-Тян-Шанского. СПб., 1910. Т. XIV: Новороссия и Крым.
- СГУ — Словник гідронімів України / Ред. колегія: А.П. Непокупний, О.С. Стрижак, К.К. Цілуйко. К., 1979.
- Скальковский — *Скальковский А.А.* Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. Одесса, 1836. Ч. 1.
- СНМ Хрс. — Список населенных мест по сведениям 1859 года. СПб., 1868. Т. XLVII: Херсонская губерния.
- СРНГ — Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина и Ф.П. Сороколетова, С.А. Мызникова. М.; Л., С.-Петербург, 1966—. Вып. 1—.
- Тверитинов — *Тверитинов.* Военно-статистическое обозрение Подольской губернии. СПб., 1849.
- Яшкін — *Яшкін І.Я.* Слоўнік беларускіх мясцовых геаграфічных тэрмінаў: Тапаграфія. Гідралогія. Мінск, 2005.
- Im. m. — *Imenik mesta. Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji.* Beograd, 1956.
- Pokorny — *Pokorny J.* Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bern, 1949. T. I.
- SG — *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.* Warszawa, 1880–1902. T. I–XV.
- Vasmer RGN — *Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer.* Wiesbaden, 1962–1980. Bd I–X.

Р.М. Козлова

(Гомель)

**АНТИЧНАЯ ЭТНОНИМИЯ:
Ворάνοι, Ἀβωράκη, Βοροῦσκοι
(ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ КОММЕНТАРИЙ)**

Ворάνοι, *Бораны* — одно из племен Северного Причерноморья. Локализация племени и этническое определение остаются спорными. Такую справку о *Боранах* находим у В.П. Будановой¹. Е.Ч. Скржинская полагает, что *Бораны* — “примэотийское племя, негерманцы”². У некоторых исследователей (Д. Браунд и др.) *бораны* называются *бораниш*³. Судя по структуре этнонима, *бораны* были из земли, страны, которая имела имя *Борания*.

Причерноморское племя Ворάνοι прославилось своим мощным участием в морской войне с Римом в 50–60-е годы III в. н. э. По сообщению Зосима, в 256 г. *бораны* прошли в Колхиду через Боспорское царство. Первый морской поход *боранов*, которым помогли своими судами боспорцы, был направлен на *Питиунт* (совр. *Пицунда*) — крайний опорный пункт римлян на восточном побережье Черного моря. Римский гарнизон во главе с Сукцессианом отразил наступление *боранов* и сделал попытку их преследования. С большими потерями из-за недостатка судов *бораны* возвратились к родным берегам. После отзыва Сукцессиана скифы вновь совершили переправу. В следующем году племена Меотиды (Азовского моря) двинулись в Малую Азию — Трапезунт — город с прекрасной гаванью, который был взят. Местное население способствовало успеху *боранов* и примкнувших к ним *готов*, о чем можно узнать из описания этих событий в Малой Азии чудотворца Григория — епископа Неокесарии, посылавшего земные и небесные кары тем из местного населения, кто принимал участие на стороне скифов⁴.

Подробнее всех о *боранах* сообщил Зосим — византийский историк V в. н. э. *Бораны* — активные участники скифского движения в освобождении Дакии, которая отвоевывалась по частям, и только в 271 году Марк Аврелий принял окончательное решение о выводе римских легионов из Дакии. По сообщению Зосима, в 258 г. н. э. Βοράνοι совместно с Γόθοι, Οὐρουροῦνδοι, Κάριοι (в целом — *скифы*) участвовали в военных действиях против империи по морю и по суше на огромном пространстве, в результате чего были отвоеваны Халкедон, Никомедия, Никея, Киус, Апамея, Пруса. Те же *скифы* создали напряженную обстановку для империи в 262 г. н. э. Сплотившись воедино из всякого племени и рода, *скифы*, подчеркивает Зосим, одной частью своих войск опустошали империю, разоряя в ней укрепления, а другой заняли Италию и дошли до Рима⁵. Остается неясным, почему историки борьбу славянских племен против греческой и римской империй упорно называют *Великим переселением народов*: эти племена остались по сей день в тех пределах, которые принадлежали им в древности.

Этническую принадлежность Βοράνοι указывает Зосим — единственный источник, в котором описаны их рейды: *бораны* — составная часть *скифов* (собирательный этноним). А.М. Ременников, уважительно писавший о военных движениях этого племени, предполагал в *боранах* скифо-сармато-аланское племя⁶, к *скифо-сарматам* относил *боранов* и Ф.А. Альтхайм. А.Д. Удальцов в *боранах* видел *протославянское* племя, которое в III в. н. э. локализовал по Днепру⁷. Л. Шмид локализовал изучаемый народ на восточном берегу Меотиды (Азова). И все сказанное — это утверждение одной и той же мысли: Βοράνοι = *славяне*, поскольку этимология этнонима *сарматы*, *скифо-сарматы* позволила поставить знак равенства между этими понятиями⁸. Собранный нами славянский материал позволяет определить этническую принадлежность *боранов* к славянству, т. е. конкретный этноним вписать в конкретную генетическую микросистему.

Для этнонима *Бораны* обнаруживается солидная ономастическая основа — названия поселений, водных объектов, названия людей. Ср. ст.-русск. *Боранъ*, *Борановъ*, *Боранковъ* (Веселовский 45; РИБ XXVI, 627) — антропонимы, *Бораново* (2 поселения) в Деревской пятине (НПК 190, 886), *Боранцова* в Ярославском у. (ПК 8), русск. *Боран* — левый верх реки Ужовки на правом берегу Упы в бассейне

верхней Оки (Смолицкая 84), *Боранескъ* — приток Днепра, отраженный в “Книге Большому Чертежу”, теперь не локализуется (МаштДн 227), *Боранча* — л.п. Тагила на правом берегу Туры в системе Оби (ЭС XXXII, 471), блр. *Бораны* в Витебском, *Бораны* в Городокском уу. Витебской (СпВит 15, 93), *Боран-Эли* в Феодосийском у. Таврической (Тавр. 103) губерний — населенные пункты и др., мотивированные антропонимами.

Ценны показания антропонимической системы славян: болг. *Боран*, *Боранов* (Илчев 84), др.-чеш. *Vořanovicz* (*Borzanovicz*) (Gebauer I, 85), чеш. *Boran* (Svoboda 175), пол. *Boran*, *Boraniak*, *Boraniecki*, *Borankiewicz*, *Borowski*, *Borań*, *Borański* (SN I, 427) и др., которые правомерно возвести к исходным **Boranъ*, **Boranovъ*, **Boranьskъ*, **Boranovičъ*. Отражение в бассейне Днепра гидронима *Боранескъ* < **Boranьskъ*, который в семантическом отношении может быть квалифицирован как ‘относящийся к *боранам*’, может подтверждать правоту вывода А.Д. Удальцова о локализации исследуемого этноса.

Ст.-блр. *Борань* (*Барань*, *Старая Барань*) — село, местечко, теперь город *Барань*, впервые отраженное в письменных источниках 1470 г., локализуется в устье реки *Барань* — п.п. Одрова / Адрова на правом берегу верхнего Днепра (БКБ 54). Это значит, что и река могла иметь первоначальную форму *Борань*, генезис которой не выяснен, как подчеркивает В.П. Лемтюгова⁹. Полагаем, что для выяснения генезиса блр. *Борань* / *Барань* является значимым установленный В.П. Лемтюговой факт наличия в местечке *Борань* мастерских, где отливались ядра и пули для пушек и гаковниц при М. Радзивилле (середина XVI в.). Местная традиция этого военного ремесла могла уходить в глубь веков. А это значит, что название *Борань* (река и поселение на ней) необходимо возвести к исходному **Boranъ*, которое являлось отражением указанного рода деятельности. Древность **Boranъ* удостоверяют факты других славянских языков: серб. *Bòraња* — полонина в Западной Сербии (РСА II, 65), пол. *Borań*, *Borański* (SN I, 427) — антропонимы.

С точки зрения семантики *Боранов* следует поставить в ряд таких родственных единиц, как **Borigněvъ*, **Borimirъ*, **Borislavъ*, **Borivojъ*, а также **Dotaborъ*, **Ratiborъ*, **Světoborъ*, **Vojeborъ*, в которых компоненты *-bori*, *-borъ* отражают идею *борьбы*, *сражения*.

С учетом деривационных отношений **Boranъ*, **Boranъ* следует включить в следующий ряд производных с вариантными суффиксами с опорным *n*:

**Voreň*: блр. *Боренков* — антропоним в Рогачевском р-не Гомельской обл. (запись наша), *Борени* в Режицком у. Витебской губ. — ойконим (СпВит 361), укр. *Боренько* (Трійняк 51), др.-чеш. *Boren*, *Borena*, *Borenow* — антропонимы, *Voreň* — населенный пункт (Gebauer I, 86, 89), чеш. *Vořenovice* на север от города Голешов, *Vořenovice* возле города Бенешов, словц. *Boren* в области реки Рабицы¹⁰, пол. *Borzeń* (2 поселения) при реке Рыксе в Плоцком пов. (SG I, 339), *Boren*, *Borenc*, *Boreniec*, *Borenek*, *Borengo*, *Boreń*, *Boreńko* (SN I, 431–432) — антропонимы и др.;

**Vorunь*, **Vorunь*: блр. *Барун*, русск. *Борунов* — антропонимы, справедливо связываемые с *бороть*, *бóроться* (Бірыла 43), откуда *Varunas* на территории Литвы, *Vorunu* — местечко, *Баруны* (*Боруны*), *Vorune Stare* в Ошмянском р-не Гродненской обл. (РапГр 32; SG XV, 217), *Боруны* (2 поселения) в Велижском у. Витебской (СпВит 55; SG XV, 217), *Боруны* в Ковенском, *Боруны* (2 поселения) в Новоалександровском уу. Ковенской (СК 7, 185; SG XV, 217) губерний — населенные пункты, русск. *Борун* — л.п. реки Хилок (ЭС XXXVII, 200), укр. *Борунь*, *Борунько*, *Борунчик* (Трійняк 52), *Борун* — озеро в Чернобильском р-не Киевской обл. (СмГУ 228), серб. *Борунац* — антропоним (РСА II, 72), др.-пол. *Vorunowska Stdza* — город (Sulisz 130), пол. *Vorun* в Пщинском пов. (SG I, 331) — населенный пункт, *Vorun*, *Voruniewicz*, *Vorun*, *Vorunski* (SN I, 443) — антропонимы;

**Vorunь*: *Борыня* — антропоним (Морошкин 23), др.-русск. Давыд *Борынич* (ПСРЛ XXV, 76), *Борыня* — населенный пункт в Вотской пятине (НПК III, 68), укр. *Борыня* (*Vorunia*) — л.п. Стрыя в бассейне Днестра (SG XI, 428), *Борыня* (*Vorunia*) — поселение над Стрыем, *Mały Vorun*, *Wielki Vorun* — озёра в бассейне Збжицы в системе Вислы (НВ п. 683), *Vorunicze* — населенный пункт над рекой Луг в регионе Bóbrka (SG I, 332), *Vorun*, *Vorunski* (SN I, 445) — антропонимы.

Генетическое гнездо **Vor-*, основу которого составляет сема ‘бороть(ся), сражаться, бóроть(ся)’, заслуживает внимания более значительного, чем это отражено в этимологических словарях, включая словари праславянской лексики. Частично оно представлено нами в связи с толкованием др.-русск. *Боричь*, *Борута*. Думается, нельзя опустить во мрак забвения и другие факты лексической микросистемы столь значимой семантики. Среди производных имеются единицы, отраженные в истории славянских народов.

Основу микросистемы **Vor-* составляет праслав. **Vorǫ* м., **Vora* ж., **Voro* ср., антропонимические континуанты которых сохранились в ряде славянских языков: ст.-укр. *Бора*, укр. *Бѡра* (Чучка 82), др.-макед. *Боре* (Споменици II, 384), болг. *Бѡра*, *Бѡре*, *Бѡро* (Илчев 84), серб. *Бѡра*, *Бѡре*, *Бѡро* (РСА II, 63, 67, 70) и др., которые обычно объясняются либо из сложений *Боривой*, *Борислав*, либо из *Боряна*, *Борис* и под. (см. указанные источники) и которым отказано в автономном бытовании. Ср. также др.-макед. *Бора* — гора на западе Македонии, *Бора* — населенный пункт в низовье Немана и др.

Микросистему **Vor-* деривационно правомерно упорядочить следующим образом.

Деминутивы от **Vorǫ*, **Vora*, **Voro*:

**Vorica*: укр. *Борица* (Чучка 83), болг. *Борѣца* (Илчев 84) — антропонимы, *Борѣця* — п.п Днепра, течет в Киевской обл. (СГУ 64), чеш. *Vořice* западнее Хрудима, *Vořice* на восток от города Блатна, др.-пол. *Vorucyno* — населенные пункты;

**Vorikǫ*: русск. *Борикъ*, *Борика* (Морошкин 22), *Бориково* в Осташковском у. Тверской (Твер. 279), *Бориковский* — л.п. Мокряны на левобережье Десны (МаштДн 176), блр. *Бориково* в Бобруйском, *Бориков* (теперь *Барыкоў*) в Любанском уу. Минской (СпМн 17, 32) губерний, *Бѡрыкаў* (*Бѡриков*) — антропоним ряда селений Рогачевского района (запись наша), укр. *Борик*, *Борико*, *Боричко* (Чучка 83), серб. *Борика* (РСА II, 67), слов. *Vôrik* на территории между Житавой и Гроном¹¹, др.-чеш. *Vořik* (Gebauer I, 86), пол. *Vorzuk*, *Vorzukowski* (SN I, 448) — антропонимы, ст.-пол. *Vorzukowo* (1272 г.) — город в Великопольше, пол. *Vorzukowo* над рекой Пилицей в Новорадомском, *Vorzukowo* в Стопницком, *Vorzukowo* во Вжесинском поветах (SG I, 340) — отантропонимные ойконимы;

**Vorǫkǫ*, **Vorǫka*, **Vorǫko*: др.-макед. *Борко* (Споменици III, 136), хорв. *Vorek*, *Vorka*, *Vorko*, серб. *Бѡрак* (р.п. *Бѡрка*) (РСА II, 64), др.-чеш. *Vořek* (Gebauer I, 86), пол. *Vorek* — антропонимы, *Vorek* — приток Крутыни, *Vorek* — озеро в бассейне Крутыни (НВ п. 502), *Vorek* — озеро в бассейне озера Омутьв (НВ п. 523), *Vorek* — озеро в бассейне Вислы (НВ п. 713), *Vorek* — озеро в бассейне Брды и Черной Воды (НВ п. 746), *Vorek* — став в бассейне Любачовки (бассейн Сана) (НВ п. 233), др.-чеш. *Vorkovići* — населенный пункт (Gebauer I, 86) и др.;

**Vorǫsǫ*, **Vorǫsa*: блр. *Барэц*, *Барцэвіч* (Бірыла 44), ст.-русск. *Борец*, 1568 г., *Борецкий*, XV ст., *Борцов*, 1623 г. (Веселовский 45, 47),

русск. *Борец*, *Борецкий*, *Борцов*, укр. *Борець*, *Борецький* (Чучка 82), болг. *Борѐц* (Илчев 84), ст.-пол. *Borzec* (SSNO I, 226–227), пол. *Borzec*, *Vogec* — антропонимы, для которых сохранилась апеллятивная основа в ряде языков. Ср. ст.-блр. *борца* ‘воин, борец’ (ГСБМ 2, 163), блр. *барэц* (ТС 1, 75), укр. *борѐць* ‘воин’ (ЕСУМ 1, 230) и др. С **Ворьсь*, **Ворьса* деривационно связаны укр. *Борча* — п.п. Десны в системе Днепра (МаштДн 182), *Борча* — антропоним (Чучка 85), южнослав. *Бѡрча* — название некоторых сел и старых городов в Боснии и Хорватии (РСА II, 65), которые следует истолковать как *j*-производные.

Праслав. **Ворьсь* и производные закрепились и в иных классах онимов:

блр. *Voreckie* — озеро в котлине Припяти в Мозырском у. (SG XV, 201), *Барэц* в Ветковском, *Барэц* в Гомельском, *Барэц* в Жлобинском, *Барэц* в Лоевском, *Барэц* (2 поселения) в Речицком районах Гомельской (РапГом 29), *Бѡрцы* в Пуховичском р-не Минской обл. (РапМн 38), русск. *Борец* в Вяземском у. Смоленской (Смол. 133), *Борцы* в Глазовском у. Вятской (Вят. 127), *Борцыно* в Тверском у. Тверской (Твер. 14) губерний, болг. *Борци* в Кировоградской околии, др.-макед. *Борць*: «на Кроущски стоуденць, на *Борць*, и на *Брѣсницюу*» (Споменици III, 373), пол. *Vorce* в Свецком пов. (SG I, 308) — населенные пункты, *Voreckie* — озеро в бассейне Дрвенцы (НВ п. 618) и др.

Производные с опорным *j* в суффиксах:

**Vorajь*: русск. *Борай*, пол. *Boraj*, *Borajkiewicz*, *Borajski* (SN I, 420) — антропонимы;

**Vorějь*, **Vorějьko*, **Vorějьвъ*: ст.-белр *Борейко*, блр. *Барэйка* (Бірыла 44), ст.-русск. *Борѣвъ* в Новгородской земле (НПК 457), Василей *Борѣиковъ*, кон. XV в. (ПСРЛ XXV, 225), укр. *Борейко*, возможно, и *Бурейко* (Кравченко 164), ст.-пол. *Borzej*, *Borzeyowsky* (SSNO I, 226–227), пол. *Vorej*, *Voreja*, *Vorejczyk*, *Vorejka*, *Vorejko* (SN I, 431) — антропонимы. Не совсем ясно др.-макед. *Борѣи*: «Властелинство светого *Борѣа* код Скопља од XI–XV веку» (Споменици I, 243).

Ареал антропонимов можно расширить за счет отантропонимных ойконимов: блр. *Барэйкі* в Костюковичском р-не Могилевской (РапМаг 27), *Барэйкаўшчына* в Ивьевском р-не Гродненской (РапГр 33), *Барэйчыха* в Мядельском р-не Минской (РапМн 32) областей, *Борейки* (2 поселения), *Vorejkwsczyzna* в Дисненском у. (SG XV, 201), *Борейки*, *Борейчино* в Дрисенском у. Витебской губ. (СПВит 165, 175)

с дальнейшим распространением в низовье Немана: *Borejki* в Вилкомирском, *Борейкишки*, *Борейкяны* в Россиенском уу. Ковенской губ. (СК 519), *Borejkwosczyzna* (2 поселения) в Виленском у. (SG XV, 201), русск. *Борѣево* в Чухломском у. Костромской губ. (Костр. 345), пол. *Borzejewo* в Ломжинском, *Borzejewo* в Средском поветах (SG I, 339; XV, 221) и др.

Праслав. **Borějъ* мотивирует производное **Borějъša*, континуанты которого сохранились в ст.-блр. *Борейша*, блр. *Барэйша* — антропонимы (Бірыла 44), пол. *Borejsza*, *Borejsze*, *Borejszo*, *Borejszów*, *Borejszyk* (SN I, 431), откуда лит. *Борейша*, *Борейшис*, *Барэйшыха* (*Борейшиха*) в Островецком, *Барэйшышки* (*Борейшишки*) в Щучинском районах Гродненской (РапГр 33), *Borejszowo* в Оршанском, *Borejsze* (2 поселения) в Вилкомирском у. Ковенской, *Borejsze*, *Borejszycha* в Свентянском, *Borejszele* в Виленском уу. Виленской губерний — населенные пункты, *Borejsze* — озеро в Свентянском у., *Borejsze* — околица в Ковенском у. (SG XV, 201) и др. Все приведенные за пределами современной Беларуси названия, судя по их фонетике (отсутствие смягченного *r'*), могут быть интерпретированы только как славянские по их генезису;

**Vorojъ*: болг. *Борой*, *Бороев* (Илчев 85), серб. *Бђроја*, *Бђроје*, *Бђројевић* — антропонимы (РСА II, 71), русск. диал. *боробѣть* ‘бороться’ (СРНГ 3, 114) и др.;

**Vorujъ*: др.-макед. *Боруи* — город на севере Македонии в области Склавиния¹², *Бороуиска хора*, отраженная в грамоте Асена II (Споменици I, 200), др.-болг. *Боруи* — город, который теперь носит название *Стара Загора*, пол. *Vorujka* — приток Обры в бассейне Одры (НО п. 184), *Voruj*, *Voruи* — две мельницы, *Voruи* — корчма, *Voruи Nowу*, *Voruи Starу* в Бабимостском пов., *Voruи* (2 поселения) в Опатовском поветах (SG I, 331), *Voruе* — антропоним (SN I, 443) и др.

Производные с опорными *k / č* в суффиксах:

**Vorakъ*, **Vorakjъ* > **Voračъ*: ст.-русск. *Боракъ* — антропоним: А на суде были... Курень москотинник, да *Борак* кожевник, 1469 г., болг. *Борàков*, *Борàчев* (Илчев 84), пол. *Vorak*, *Vorakiewicz*, *Vorakowski*, *Voracz*, *Voraczek*, *Voraczewski*, *Voraczuk*, *Voraczyński* (SN I, 426, 427) — антропонимы и др. Антропонимами **Vorakъ* и **Voračъ* мотивированы онимы других классов: *Боракново* в Тульском (ПК 1124), *Боракново*, *Старое Боракново* в Скопинском уездах (Ряз. 128, 129) — населенные пункты, *Боракровский* — овраг в Коломенском у. (Смолицкая 275),

блр. *Бóрак* — урочище возле с. Севруки Гомельского р-на (МБ 30), укр. *Бораківський* в Стрыйском р-не Львовской обл., серб. *Борач* — село, *Бòрачкò Лèзеро* — озеро на юго-восток от Коницы в Герцеговине (РСА II, 64, 65), *Борач* — город в Призренской области Дреница в средневековой Сербии (Споменици III, 351), чеш. *Borač* — населенный пункт на север от города Тишнова в Брненской обл., пол. *Borak*, *Borack See* — озеро в бассейне Одры (НО п. 122), *Borak* — топоним (лес) в Щитненском пов. (Leyding II, 353). Апеллятивная основа для собственных имен сохранилась в русск. диал. *борáк* ‘тот, кто участвует в борьбе’ (ПОС 2, 114), болг. диал. *борáк*, *борáч* ‘борец’, *борачка* ‘борьба’, *бòрак* ‘яйцо, которым играют в битки’ (БЕР 1, 69).

Праслав. **Borakъ* — основа для северного причерноморского *’Аворáккѣ* — города на азиатской стороне Боспора (южный Крым), отраженного Страбоном. Анлаутный *А-* как структурный элемент отмечен во множестве древних славянских названий (ср. *’Ацáрдѣ*, *’Алáрѣ*, *Аўáрлѣ* и др.), а это значит, что *’Аворáккѣ* следует возвести к исходному **Aborakъ*, включив в микросистему **Vor-*. О.Н. Трубачев предполагал в *’Аворáккѣ* лексический реликт языка индоарийцев в Северном Причерноморье¹³;

**Vorukъ*: блр. *Барукі*, ранее *Voruki* в Слонимском пов. (SG XV, 217), русск. *Боручка* — п.п. Жиздры (Смолицкая 33), болг. *Боруков* (Илчев 85), пол. *Boruk*, *Borukała*, *Borukało* — антропонимы (SN I, 441), *Vorukowo* над рекой Вкрой в Плоньском пов., оно же *Vorutowo* (SG I, 330), и др. Апеллятивная основа для указанных собственных имен сохранена в производных типа ст.-блр. *борукатися*, блр. диал. *бару́кацца* ‘бороться’ (ГСБМ 2, 163; Сцяцко 21), укр. *борукатися* ‘т. ж.’;

**Vorykъ*, **Voryka*: ст.-русс. *Борыковъ*, *Борыковы*, XVI ст. — русский дворянский род, потом *Барыковы* (Веселовский 47; ЭС III, 136), *Борыково* в Тульском (ПК 1100), *Борыково* в Веневском у., возможно, *Барыковка* в Епифанском уу. Тульской губ. (Тул. 63, 73) — населенные пункты, пол. *Voryk*, *Voryka*, *Vorykin*, *Vorykowska* (SN I, 445) — антропонимы.

Производные с опорными *x/š* в суффиксах:

**Voraxъ*, **Vorašъ*: ст.-русс. *Бораш*: «В лето 6931 (1423 г.). Царь *Бораш* приходил к Одоеву и много полону поимал» (ПСРЛ XXXVII, 40), укр. *Vorach* (Чучка 83), серб. *Борáшиновић*, *Борашíновић* (РСА II, 65), пол. *Vorach*, *Vorachowska*, *Vorasz*, *Voraszkiewicz* (SN I, 426, 427) — антропонимы, от которых словообразовательно зависимы серб.

Борашница — планина близ Коницы в Герцеговине (РСА II, 65), *Voraszewo* в Старогардском пов. на Поморье, возможно, блр. *Бараши* в Толочинском р-не Витебской, *Барашибуцы* в Наровлянском р-не Гомельской (РапГом 27) областей — населенные пункты с возможным отражением аканья и др.;

**Vorexa*, **Vorexъ*, **Vorešъ*: макед. *Борешница* — река в бассейне Вардара, *Борешница* — населенный пункт близ названной реки — без общепринятой этимологии¹⁴, др.-чеш. *Voreš* (Gebauer I, 80), ст.-пол. *Borzecz*, *Boresz* (SSNO I, 226–227, 387), пол. *Borech*, *Borecha*, *Boresz* (SN I, 431, 432) — антропонимы, *Borechowo*, *Borechowo Mały*, *Borechowo Wielki* — озёра в бассейне Песеницы в бассейне Вислы (HW п. 782), *Borzeczów* (2 поселения) в Люблинском пов. (SG I, 338), *Borechowo* — озеро, *Borechowo* — населенный пункт близ озера в Старогардском пов. и др.;

**Vorixa*, **Voriša*, **Vorišъ*: русск. *Борихино* в Новолодожском у. Санкт-Петербургской (СПб. 119), *Борихино* в Весьегонском у. Тверской губ. (Твер. 94), *Боришовщина* в Нежинском у. Черниговской (Черниг. 113) губерний — населенные пункты, *Бориш* (Морошкин 23), болг. *Борішев* (Илчев 84), серб. *Бориша* (РСА II, 69), др.-макед. *Бориша* (Споменици III, 384), др.-чеш. *Voříš* (Gebauer I, 86) — антропонимы, *Боришица* в Скопском регионе, *Боришичина* возле монастыря Богородицы (Споменици I, 82, 289, 318, 320) — ойконимы и др.;

**Voroха*, **Voroхъ*, **Vorošъ*: блр. *Бароха*, *Борахаў* (Бірыла 43, 58), укр. *Борош* (Чучка 84) — антропонимы, *Борохів* — став в Гадячском р-не Полтавской (СМГУ 379), *Борохів* — населенный пункт в Киверцовском р-не Волинской (СМГУ 66) областей, серб. *Бороша* (РСА II, 72), пол. *Boroch*, *Borochowiec*, *Borochowski*, *Borosch*, *Borosz*, *Boroszenko*, *Boroszewski*, *Boroszka*, *Boroszko*, *Boroszowski*, *Boroszuk*, *Boroszyński* (SN I, 446) — антропонимы. Из апеллятивов ср. русск. диал. *борошуться* 'бороться' (СРНГ 3, 114);

**Vorуха*, **Vorухъ*, **Vorušъ*: ст.-укр. Андрей *Борухъ*, 1565 г. (Тупиков 65), укр. *Боруха* — л.п. Припяти (МаштДн 160), *Борухове* — озеро в Макаровском р-не Киевской обл. (СМГУ 228), русск. *Борушка* в Пошехонском, *Борушка* в Угличском районах Ярославской обл., блр. *Барўхі* (*Бору́хи*) в Гродненском р-не (РапГр 32) — населенные пункты, *Борухов* в Рогачевском р-не Гомельской обл. (запись наша), *Бару́шка* (Бірыла 43), болг. *Боруш* (Илчев 85), пол. *Boruch*, *Borucha*, *Boruchowicz*, *Boruchowski*, *Borusz*, *Boruszak*, *Boruszek*, *Boruszenko*,

Boruszewski, Boruszka, Boruszko, Boruszyk, BoruszyDski (SN I, 442, 443, 444) — антропонимы, *Borusz, Boruszowy Potok* — приток Млечки Восточной в бассейне Вислы (НВ п. 266), *Borusz* — возвышенность в Ярославском пов. на запад от Перемышля, чеш. *Borušov* — населенный пункт восточнее города Моравска Требова, *Boruszyńska Struga* — приток Варты на правобережье Одры (НО п. 175), *Boruch* в Рыпинском, *Boruch* в Сохачевском, *Boruchy* в Венгожевском, *Boruchodadźbogi* в Техановском поветах (SG I, 330, 340), *Boruše* — река в регионе Укмерге (Vanagas 69) и др. Из апеллятивов ср. блр. диал. *борушкатысь* ‘бороться’ (ДСБ 23), русск. диал. *бóрух* ‘борец’ («были бóрухи, боролись — мир глядел»), *борухáться* ‘бороться, стараясь повалить, свалить противника на землю’, ‘противиться всеми силами’ (СРНГ 3, 120);

**Boryxa, *Boryxъ, *Boryšь*: укр. *Borych* (Чучка 83), пол. *Borych, Borycha, Borychowski, Borysz, Borysza, Boryszak, Boryszek, Boryszewicz, Boryszewski, Boryszka, Boryszewicz, Boryszkowski, Boryszuk* (SN I, 444, 446) — антропонимы, с которыми деривационно связаны онимы иных классов: русск. *Борышиха* — ручей в бассейне Сходни на левобережье Оки (Смолицкая 107), укр. *Боріушка* — река в бассейне Убеди на правобережье Десны (СГУ 64), *Borzyszew* в Новоминском, *Borzyszewo Stare, Borzyszewo Nowe* в Плоцком, *Borzyszów* в Петровском, *Borzyszkowce* в Каменецком, *Borzyszkowce* в Борщевском, *Borychów* в Соколовском поветах (SG I, 332, 538) — населенные пункты, *Borzyszkowski* — озеро в бассейне Любчи в низовье Одры (НО п. 201).

Производные с опорным *l* в суффиксах:

**Boraľ, *Boraľь*: пол. *Boral, Boralewski, Boraľ, Boraľowska, Boraľyn* (SN I, 426) — антропонимы;

**Boreľ, *Boreľь*: блр. *Барэль* (Бірыла 44), пол. *Borel, Borelowski, Borelska, Boreľa, Boreľkowska, Boreľo* — антропонимы (SN I, 431), *Borele* — населенный пункт в Трокском пов. (SG I, 311) и др.;

**Boroľ, *Boroľь*: ст.-русск. *Боролевская* в Вяземском у. (ПК 801), укр. *Забороľь* в Луцком р-не Волынской обл. < *За-бороľь* — населенные пункты, *Боролиц* (Чучка 84), пол. *Boroľewski, Boroľycz* (SN I, 437) — антропонимы;

**Boruľ, *Boruľь*: болг. *Борул*, генетически ориентированный на *Боро, Борислав*¹⁵, пол. *Borul, Borula, Boruľa, Boruľak* — антропонимы (SN I, 443), русск. *Барули* в Бельском у. Смоленской губ. (Смол. 87) —

населенный пункт, серб. *Бòруља* — название коровы (РСА II, 72) и др.;

**Borylь*: пол. *Boryl, Borylak, Borylik, Borylkiewicz, Borylski, Boryluk* — антропонимы (SN I, 445) и др.

Производные с опорным *s* в суффиксах:

**Borasa, *Borasъ, *Borasъ*: пол. *Boras, Borasa, Borasik, Borasiński, Borasъ* — антропонимы (SN I, 427) и др.;

**Boresъ, *Boresъ*: пол. *Bores, Boresenko, Boresewicz, Boresikiewicz, Boresowicz, Boreś, Boreśniewicz* — антропонимы (SN I, 427) и др.;

**Borosa, *Borosъ*: русск. *Боросино* в Кашинском у. Тверской (Твер. 207), *Боросяны* в Сорокском у. Бессарабской (Бессар. 43) губерний — населенные пункты, мотивированные антропонимом *Борос*, пол. *Boros, Borosak, Borosewicz, Borosiewicz, Borosiński, Boroski, Borosowski* — антропонимы (SN I, 437) и др.;

**Borysa, *Boryсъ, *Boryсъ*: укр. *Боруса* — став в Долинском р-не Кировоградской (СМГУ 313), *Борис* — озеро, *Борыси* (вариант *Борисы*) — населенный пункт в Кременчугском р-не Полтавской областей (Полт. 112; СМГУ 379), *Борис* — левый рукав Сулы на левобережье Днепра (СГУ 64), к которым принадлежат многочисленные производные, а также антропонимы: укр. *Бòрис, Боріс* (Чучка 83), др.-русск. *Борисъ*, блр. *Барыс*, др.-болг. *Борисъ*, болг. *Боріс м., Боріса ж., Боріска* (Илчев 84), пол. *Borys, Boryś* и др.;

**Borusa, *Borusъ*: русск. *Борус* — гора в Ачинском округе Енисейской губ. (Енис. 112), укр. *Борус* — гора в Крыму, *Бòрусів* в Жидачевском р-не Львовской обл. — «посесив від Бòрус»¹⁶, *Borusów* над рекой Луг в регионе Бобрка (SG I, 331) — населенные пункты, *Боруськівчик* — п.п. Россошанского Потока п.п. Кисвы на правобережье Тисы в Закарпатье (СГУ 66), др.-пол. *Borus* (SSNO I, 224), пол. *Borus, Borusa, Borusek, Borusewicz, Borusiak, Borusiewicz, Borusik, Boruskiewicz, Borusin, Borusiński, Boruska, Boruskow, Borusow, Borusowski, Borusów* — антропонимы (SN I, 443) и др.

Нет сомнения в том, что с праслав. **Borusъ, *Borusa* и производными от них следует связать генезис этнонима Вороуокои (*Боруски*). Племя Вороуокои фиксируемое К. Птолемеем в пределах Европейской Сарматии, А.Д. Удальцов размещает на среднем Днестре, т. е. на территории будущих полян¹⁷. Современные ономастические данные позволяют уточнить локализацию *борусков*, поскольку обнаруживается идентичная лексика: блр. *Бòруск* — населенный пункт в Калин-

ковичском р-не Гомельской обл. (РапГом 32), т. е. в низовье Припяти на правом берегу Днепра, укр. *Боруськівчик* в бассейне Дуная (см. выше), польские антропонимы *Borusek*, *Boruska* и производные. Приведенный материал указывает на исходные для них **Borusькъ*, **Borusьka*, в которых суффиксальный редуцированный в силу его сверхкраткости мог не расслышать К. Птолемей. Фиксация прямых продолжений этнонима *боруски* в различных зонах Славии может объясняться мобильностью этого племени: борьба с Римской империей длилась в продолжение многих столетий.

К указанным следам *борусков* правомерно присоединить болг. *Бѡрущица* — река в Еленской, *Бѡрущица* — река, *Бѡрущица* — населенный пункт в Казанлыжской, *Бѡрущица* — река в Ботевградской околиях, в которых согласный *щ* — результат изменения звукового комплекса *ск* перед формантом *-ица*. На наш взгляд, такое истолкование болгарских фактов более корректно с точки зрения фонетики, нежели объяснение их из *Боров-щица* авторов БЕР (1, 68).

Праслав. **Boryga* восстанавливается с учетом др.-руск. *Борыгино* в Деревской пятине (НПК 575), русск. *Борыги* (вариант *Берыги*) в Поречском у. Смоленской губ. (Смол. 299) — населенные пункты, пол. *Boryga*, *Borygula*, *Boryżewicz* (SN I, 445, 446) — антропонимы.

Достаточно показаний для реконструкции праслав. **Borota*, **Borotinь*: русск. *Боротинка* — л.п. Ипути в верховье Сожа (МаштДн 32), *Боротно* — населенный пункт в Лужском у. Санкт-Петербургской губ. (СПб. 95), серб. *Бѡрота* (РСА II, 71), др.-чеш. *Borotin* — антропонимы, *Borotin*, *Borotici* (Gebauer I, 87), чеш. *Borotín* на запад от Влтавы и Лабы (ŠmilOČ 40), *Borotín* на север от Табора, *Borotín* на юг от города Вельке Опатовице, *Borotice* на левом берегу реки Евишовки в Брненской, *Borotín*, *Borotice* в Пражской областях — населенные пункты, к которым присоединяется *Боратин*, в документах — *Боротин* в Луцком р-не Волынской обл.¹⁸

Праслав. **Borišče* < **borišče* подтверждают русск. *Борищево* — населенный пункт в Перемышльском у. Калужской губ. (Калуж. 163), серб. *бѡрѣште*, *бѡрѣште* ‘место, где борются’ (РСА II, 69).

Из отглагольных дериватов следует выделить:

**Voradlo*: ст.-руск. *боралище* ‘место борьбы, арена’ (СлРЯ I, 71), блр. *Оборало* — река в Люцинском у. Витебской губ. (СпВит 402) и др.;

**Boridlo*, **Borilь*: укр. *Борило* (Чучка 83) — антропоним, ст.-руск. *Борилово*: «...и те озими большие в деревнях на *Борилове* крестьяня...

косили» (ПСРЛ XXXVII, 188), русск. *Борилова* — л.п. Днепра в его верховье (МаштДн 8), серб. *Борило* — антропоним, *борилац* ‘воин, борец; носитель идеи народного единства’, *борилиште* ‘место, где борются’ (РСА II, 67, 68), *Böröllö* — населенный пункт в Веспримской обл.¹⁹, пол. *Boryła, Boryłka, Boryłko, Boryło* — антропонимы (SN I, 445) и др.

В славянской ономастике отражены и партиципиальные формы от глаголов **bortī, *boriti*:

**Vorimъ (-a, -o)*: русск. *Боримъ* (Морошкин 22), др.-пол. *Borzim*, пол. *Borym, Borzymow, Borzymów, Borzymiski* (SN I, 448) — антропонимы, блр. *Borymy* — озеро в Дисненском пов. (SG XV, 218), укр. *Боримська* — криница в Новоград-Волынском р-не Житомирской обл. (СмГУ 116), *Боримовци* в Винницком у. (SG XV, 345), болг. *Борима* в Троянской околии, пол. *Borzumu* в Лэнцком, *Borzumu* в Млавском, *Borzumu* в Радзыминском, *Borzumie* во Вроцлавском, *Borzumin* в Рыпинском, *Borzumów* в Стопницком, *Borzumowice* во Влоцлавском поветах (SG XV, 341) — населенные пункты, *Borzum* — город на Поморье, близ которого локализуется *Borzumskie Jezioro*, которые обычно возводятся к **Vorimъ* и интерпретируются как усеченные формы от антропонима-композиата, и др.;

**Voromъ (-a, -o)*: пол. *Boroma, Boromec, Boromeć, Boromik, Boromka, Boromowski, Boromski* (SN I, 437) — антропонимы, укр. *Боромля* — п.п. Ворсклы, *Боромля* — приток Чаши в бассейне левобережной Десны — обе текут на левобережье Днепра (МаштДн 75; СГУ 64), *Боромля* — населенный пункт в Тростянецком р-не Сумской обл. < **Voromja* — *j*-производное от *Voromъ (-a, -o)*, русск. *Боромыково* — населенный пункт в Рыльском у. Курской губ. (Курск. 114), диал. *бороматься* ‘бороться’ (СРНГ 3, 114) и др.;

**Vorontj-* > **Vorоѣ-*: блр. *Борюча* в Городокском у. Витебской губ. (СпВит 84), русск. *Борючево* в Вологодском у. (Волог. 53) — населенные пункты, *Боручка* — п.п. Жиздры на левобережье Оки (Смолицкая 33), пол. *Borucz* — приток Западного Буга в системе Вислы (НВ п. 549), *Borucz* — река, *Borucz* — населенный пункт в Радзыминском пов. (SG I, 330) и др. Из апеллятивной лексики ср. блр. диал. *барушчы* ‘бодливый’ (Сцяцко 22).

Из адъективов от основы *bor-* хорошо сохранились продолжения праслав. **Vorinъ (-a, -o)*: русск. *Борино* в Устюжском у. Вологодской (Волог. 406), *Борина* в Чердынском у. Пермской (Перм. 340) — насе-

ленные пункты, *Боринка* — п.п. Нерской, *Боринка* — л.п. Панюшевки на левобережье Москвы (Смолицкая 110, 123), укр. *Борин* — л.п. Брустуриянки, *Боринський* — л.п. Лютянки в бассейне правобережной Тисы (СГУ 64), пол. *Borzupowa* в Паслэнцком пов. Олыштынского воев. (Leuding II, 260) — гидронимы и др.

Праслав. **Borinъ* (-a, -o) — единицы антропонимической системы славян: русск. *Борин* (Морошкин 22), болг. *Борина* (Илчев 84), хорв. *Borinić*, пол. *Borin*, *Borzyn*, *Borzyna*, *Borzyński*, *Borzynowski*, *Borzyński* (SN I, 448), *Borin* у прибалтийских славян (GerAPON 22) и др.

К исходному **Borěнь* правомерно отнести болг. *Борян*, *Боряна*, *Борянка* — антропонимы, генетически ориентированные на *боря се* ‘бороться’ (Илчев 85), *Поряни* в южной Фракии, которое М. Фасмер исчислял из **Боряни*²⁰.

Восстанавливая гнездо **Bor-*, отражающее семантику борьбы, нельзя не обратить внимание на композиты с компонентами **Bori-*, *-borъ*. В ряду сложений **Borigněвъ*, **Borislavъ*, **Borimirъ*, **Borivojъ* с компонентом **bori-* (форма императива от глаголов **bortī*, **boriti*), выражающих пожелание, повеление, приказ, правомерно истолковать *Βορυσθένης* (у Геродота, Птолемея, Страбона), *Borysthenes* (у Плиния) — названия Днепра, одной из красивейших рек Скифии, обстоятельно описанных древними авторами, а также города *Borysthenes*, близ которого Днепр изливался в Черное море.

Название *Βορυσθένης* / *Borysthenes* не имеет этимологического решения. Насколько известно, славянская версия происхождения гидронима не выдвигалась. Версия иранского происхождения (ориентация на авест. *varu-*, *vouru-* ‘широкий’, осет. *værcæx* ‘т. ж.’, откуда **vourustāna* ‘широкое место’; см. Фасмер I, 518), как подчеркивает О.Н. Трубочев, справедливо оспаривалось А.А. Белецким.

Обратимся к гидрологии Днепра. Днепр был судоходным от устья вверх до 40 дней пути. Далее, т. е. на отрезке между современными Запорожьем и Днепропетровском, судам преграждала путь гранитная стена, гранитный массив — пороги. Пороги обнаруживались и в других местах реки, в частности, Кобелякские пороги в 9 км от Орши. Эти отрезки днепровской магистрали нужно было преодолевать в борьбе с природой реки. Естественно полагать, что в названии реки мог отражаться призыв, команда к борьбе преодолению трудности — **bori stěno*, в котором компонент **stěna* (*стэ́на*) имел зна-

чение ‘подводная скала, риф’. Ср. русск. *стена* ‘крутой откос; боковая крутость’ (Даль IV, 350), серб., хорв. *стѣна* ‘скала, камень’ и др., семантику которых следует признать в качестве первоначальной. На изначальность такой семантики слова указывает также германская параллель, ср. нем. *Stein* ‘скала, камень’. Таким образом, Βορυσθένης / *Borysthenes* — это передача славянского понятия **Boristěňь*, выработанного в среде людей, знающих свои реки. Уместно напомнить, что древний мир признавал превосходство скифов, сарматов в судоводнении. Относительно типологии названий ср. пол. *Zdzigród* < **Zǫdigordъ*, укр. *Kopaigród* в Могилев-Подольском у. < **Kopajьgordъ* и др. Ср. также сохранение данной единицы в блр. *Borystėnow* (*Borystėniow*) — населенный пункт в Оршанском пов. (SG I, 338; XV 221).

В контексте сказанного приобретает значение этноним Στενίτη, *стениты* для обозначения народа, обитаемого на восток от Константинополя (Царьграда), от Черного до Сирийского моря, о котором еще говорил Ибн Хордадбег в “Книге путей и государств” (912 г.). Естественно, *стенитов* нельзя отделять от второго компонента названия *Borysthenes*, как нельзя отделять от многочисленных рек с этим же компонентом. Ср. *Стенка* — л.п. Тясмина на правом берегу Днепра (МаштДн 63), *Стенка* (несколько названий), *Крутая Стенка* (2 гидрообъекта), *Широкая Стенка*, *Большая Стенка* (2 поселения), *Малая Стенка* (2 поселения), *Ближняя Стенка*, *Средняя Стенка*, *Дальняя Стенка*, *Дурная Стенка* (2 гидрообъекта), *Крайняя Стенка* в бассейне Дона (МаштДон 15, 46, 53, 57, 60, 63, 64, 65, 69, 70), *Стеничь* в Севском у. Орловской губ. (Орл. 184), болг. *Стеница* — река (Чанков 36) и др. < **Stěničь*, **Stěňka*. Праслав. **Stěna*, **Stěnica*, **Stěňka* отложились в наименованиях поселений: блр. *Стена*, *Большая Стенка*, *Малая Стенка* в Лепельском у. Витебской губ. (СпВит 208, 209), укр. *Стена* в Подольской губ., ст.-русск. *Стеница* в Тверском у. (ПК 72), др.-макед. *Велика Стѣна*, *Стѣница* (Споменици III, 357, 364), русск. *Стенки* в Острогжском у. Воронежской (Ворон. 127), укр. *Стенка* в Полтавском, *Крутая Стенка* в Кобелякском уу. Полтавской (Полт. 10, 72) губерний, *Црна Стена* — жупа в Сербии, чеш. *Črtovske Stěny* на Влтаве близ города Vyšší Brod и др. Подобного рода названия имеются и у других индоевропейских этносов. Ср. нем. *Steina* — река в регионе Tiengen’a (DA 199) и др.

¹*Буданова В.П.* Варварский мир эпохи Великого переселения народов. М., 2000. С. 168.

²*Иордан.* О происхождении и деяниях готы. *Getica* / Вступ. статья, пер., коммент. Е.Ч. Скржинской. М., 1960. С. 259.

³*Дейвид Браунд.* Римское присутствие в Колхиде и Иберии // *Вестник древней истории.* 1991. № 4. С. 42.

⁴*Ременников А.М.* Борьба племен Северного Причерноморья с Римом в III в. М., 1954. С. 92.

⁵*Буданова В.П.* Готы в эпоху Великого переселения народов. М., 1990. С. 94.

⁶*Ременников А.М.* Там же. С. 90.

⁷*Удальцов А.Д.* Племена Европейской Сарматии II в. н. э. // *Советская этнография.* 1946. № 2. С. 49.

⁸*Козлова Р.М.* Славянская гидронимия. Праславянский фонд. Минск, 2006. Т. IV. С. 8–49.

⁹*Лемцюгова В.П.* Тапонімы распавядаюць. Мінск, 2008. С. 59–60.

¹⁰*Stanislav J.* Slovenský juh v stredoveku. Bratislava, 1999. D. I. S. 85.

¹¹*Stanislav J.* Ibid. S. 287.

¹²*Коледаров П.Ст.* Името Македония в историчката география. София, 1985. С. 51, 55.

¹³*Трубачев О.Н.* Лингвистическая периферия древнейшего славянства. Индоарийцы в Северном Причерноморье // *Славянское языкознание. VIII Международный съезд славистов.* М., 1978. С. 392.

¹⁴*Duridanov I.* Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle. Köln; Wien, 1975. S. 131.

¹⁵*Ковачев Н.П.* Един словообразователен тип в южнославянската и румънската антропонимия (-ул лични имена) // *Славянска филология.* София, 1978. Т. XV: Езикознание. С. 367.

¹⁶*Худаш М.Л.* Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від слов'янських автохтонних відкомпонитних скорочених особових власних імен). К., 1995. С. 43.

¹⁷*Удальцов А.Д.* Там же. С. 43.

¹⁸*Шульгач В.П.* Ойконімія Волині. Етимологічний словник-довідник. К., 2001. С. 15.

¹⁹*Stanislav J.* Ibid. S. 215.

²⁰*Коледаров П.Ст.* Там же. С. 54.

Сокращения

- БЕР — Български етимологичен речник / Съст. В. Георгиев, Й. Заимов и др. София, 1971—. Т. 1—.
- Бірыла — *Бірыла М.В.* Беларуская антрапанімія. Мінск, 1969.
- БКБ — Блакітная кніга Беларусі. Водныя аб'екты Беларусі. Мінск, 1994.
- Веселовский — *Веселовский С.Б.* Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии. М., 1974.
- ГСБМ — Гістарычны слоўнік беларускай мовы / Гал. рэд. А.І. Жураўскі. Мінск, 1982—. Вып. 1—.
- Даль — *Даль В.И.* Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1955. Т. I—IV.
- ДСБ — Дыялектны слоўнік Брэстчыны / Рэд. Г.М. Малажай, Ф.Д. Клімчук. Мінск, 1989.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982—. Т. 1—.
- Илчев — *Илчев С.* Речник на личните и фамилни имена у българите. София, 1969.
- Кравченко — *Кравченко Л.О.* Прізвища Лубенщини. К., 2004.
- МаштДн — *Маштаков П.Л.* Список рек Днепровского бассейна. СПб., 1913.
- МаштДон — *Маштаков П.Л.* Список рек Донского бассейна. Л., 1924.
- МБ — Мікратапанімія Беларусі: Матэрыялы / Пад рэд. М.В. Бірылы, Ю.Ф. Мацкевіч. Мінск, 1974.
- Морошкин — *Морошкин М.* Славянский именовслов или собрание славянских личных имен в алфавитном порядке. СПб., 1867.
- НПК — Новгородские писцовые книги, изд. Археографической комиссией. Т. I.: Переписная оброчная книга Деревской пятины (около 1495 г.). СПб., 1859.
- ПК — Писцовые книги XVI века / Под ред. Н.В. Калачова. СПб., 1877. Отд. II.
- ПОС — Псковский областной словарь с историческими данными / Ред. коллегия: Б.А. Ларин, А.С. Герд, С.М. Глускина и др. Л., 1967—. Вып. 1—.
- ПСРЛ — Полное собрание русских летописей.

- РапГом — *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Гомельскай вобласці. Мінск, 1986.
- РапГр — *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Гродзенскай вобласці. Мінск, 1982.
- РапМн — *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Мінскай вобласці. Мінск, 1981.
- РИБ — Русская историческая библиотека. СПб., 1909. Т. XXVI.
- РСА — Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Београд, 1959—. Т. I—.
- СГУ — Словник гідронімів України / Ред. колегія: А.П. Непокупний, О.С. Стрижак, К.К. Цілуйко. К., 1979.
- Сл. РЯ XI—XVII вв. — Словарь русского языка XI—XVII вв. М., 1974—. Вып. I—.
- СмГУ — Словник мікрогідронімів України / Ред. О.П. Карпенко. К., 2004.
- СММ — Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель / Упоряд. Г.Л. Аркушин. Луцьк, 2006. Т. I.
- Смолицкая — *Смолицкая Г.П.* Гідронимия бассейна Оки (Список рек и озер) / Под ред. О.Н. Трубачева. М., 1976.
- Списки населенных мест Российской империи (по сведениям 1859, 1864, 1870, 1872—1877 гг.), изд. Центральным статистическим комитетом МВД:
- Бессар. — III. Бессарабская губерния. СПб., 1861.
- Волог. — VII. Вологодская губерния. СПб., 1866.
- Ворон. — IX. Воронежская губерния. СПб., 1865.
- Вят. — X. Вятская губерния. СПб., 1863.
- Енис. — Енисейская губерния. СПб., 1835.
- Калуж. — XV. Калужская губерния. СПб., 1863.
- Костр. — XVIII. Костромская губерния. СПб., 1877.
- Курск. — XX. Курская губерния. СПб., 1863.
- Орл. — XXIX. Орловская губерния. СПб., 1871.
- Перм. — XXXI. Пермская губерния. СПб., 1875.
- Полт. — XXXIII. Полтавская губерния. СПб., 1862.
- Ряз. — XXXV. Рязанская губерния. СПб., 1862.
- Смол. — XL. Смоленская губерния. СПб., 1868.

- СПб. – XXXVII. Санкт-Петербургская губерния. СПб., 1864.
- Тавр. – XLI. Таврическая губерния. СПб., 1865.
- Твер. – XLIII. Тверская губерния. Спб., 1862.
- Тул. – XLIV. Тульская губерния. СПб., 1862.
- Черниг. – XLVII. Черниговская губерния. СПб., 1866.
- СпВит – Список населенных мест Витебской губернии / Под ред. А.П. Сапунова. Витебск, 1906.
- СпМн – Список населённых мест БССР (бывшей Минской губ.). Минск, 1924.
- Споменици – Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија. Скопје, 1975. Т. III.
- СРНГ – Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова, С.А. Мызникова. М.; Л., С.-Петербург, 1965–. Вып. 1–.
- Сцяцко – *Сцяцко П.* Дыялектны слоўнік: 3 гаворак Зэльвеншчыны. Мінск, 1970.
- Трійняк – *Трійняк І.І.* Словник українських імен. К., 2005.
- ТС – Тураўскі слоўнік / Рэд. А.А. Крывіцкі. Мінск, 1982. Т. I.
- Чанков – *Чанков Ж.* Географски речник на България. София, 1958.
- Чучка – *Чучка П.* Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів, 2005.
- ЭС – Энциклопедический словарь / Изд. Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. СПб., 1890–1907. Т. I–LXXXVI.
- ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков. Праслав. лекс. фонд / Под ред. О.Н. Трубачева. М., 1978. Вып. 5.
- DA – Deutschland Atlas.
- Gebauer – *Gebauer J.* Slovník staročeský. Praha, 1970. Т. I.
- GerAPN – *Gerullis G.* Die altpreussischen Ortsnamen. Berlin; Leipzig, 1922.
- НО – Hydronimia Odry. Wykaz nazw w układzie hydrograficznym / Pod red. H. Borka. Opole, 1983.
- НВ – Hydronimia Wisły. Cz. I: Wykaz nazw w układzie hydrograficznym / Pod red. P. Zwolińskiego. Wrocław etc., 1965.

- Leyding – *Leyding G.* Słownik nazw miejscowych okręgu mazurskiego. Poznań, 1959. Cz. II.
- SG – Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa, 1880–1902. T. I–XV.
- SN – Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych / Wydał K. Rymut. Kraków, 1992–1994. T. I–X.
- SSN – Slovník slovenských nářečí / Ved. red. I. Ripka. Bratislava, 1994–. T. I–.
- SSNO – Słownik staropolskich nazw osobowych / Pod red. W. Taszyckiego. Wrocław etc., 1965–1984. T. I–VIII.
- Sulisz – *Sulisz M.* Staropolska fonetyka w świetle materiału onomastycznego do XIV wieku. Wrocław etc., 1976.
- Svoboda – *Svoboda J.* Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha, 1964.
- ŠmilOČ – *Šmilauer V.* Osídlení Čech ve světle místních jmen. Praha, 1960.
- Vanagas – *Vanagas A.* Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. Vilnius, 1981.

Р.М. Козлова

(Гомель)

**ПРОБЛЕМЫ ГЕНЕЗИСА ИМЕН
РУССКО-ВИЗАНТИЙСКИХ ПОСОЛЬСТВ:**

Прастѣнь, Акунь, Иворъ, Гомоль

Известно, что Древняя Русь в течение X в. заключила с Византийской империей четыре договора, которые являются важными памятниками древнерусского права. Первый договор заключен в 907, второй — в 911 гг. великим князем Олегом с соправителями Византии Леоном, Александром, Константином, третий — в 944 г. великим князем Игорем с соправителями Византии Константином, Романом, Стефаном, четвертый — в 971 г. великим князем Святославом Игоревичем с Иоанном Цимисхием. Заключению договоров предшествовали военные походы названных великих князей на Византию.

Согласно данным польских энциклопедических источников, в частности “Słownika starożytności słowiańskich”, договор 911 (912 гг.) подписало 15 персон, третий — 52 лица во главе с послом великого князя Игоря, за которым шло 24 посла иных русских княжеств, 27 купцов и, наконец, биричь. Авторы названного источника уверяют своего читателя в том, что договор 911 г. подписали лица, носящие «imiona normañskie», третий договор подписали лица, из которых 43 имени норманнские, одно литовское, одно — англосаксонское, 7 — угрофинских и «турецких» (тюркских) (SSS II, 131–132). Перечень имен представлен в “Повести временных лет” по спискам Лаврентьевскому и Ипатьевскому древнерусских летописей. К сожалению, имена подписавших договоры не заинтересовали славянских лингвистов.

Антропонимия древнерусско-греческих посольств до сего времени служит доказательством норманнского господства на Руси.

Заверения норманнистов в том, что в рассматриваемом именованном «славян там не было вообще», стали достоянием русской и славянской историографии. Даже те исследователи, которые в целом не принимали теорию норманнского происхождения Руси, могли так написать об именах посольств: «Признаю без оговорок, что имена в подавляющем большинстве действительно скандинавские»¹. Данное мнение настолько вошло в сознание ученых, включая лингвистов, что проблема этнической принадлежности антропонимов не ставилась лингвистами.

В перечне имен послов, купцов («гостье») имеется действительно много сложного, неясного, подчас этимологически глухого, но основная масса имен, которым посвящены краткие лингвистические очерки, поддается генетическому истолкованию на славянском материале*. Осветились славянским материалом дохристианские имена *Прастѣнь*, *Акунь*, *Иворь*, *Гомоль* и др.

Прастѣнь Акунь

В числе подписавших русско-греческий договор 944 г. был *Прастѣнь Акунь*. *Прастѣнь Акунь* представлен как «неги Игоревъ», т. е. племянник великого князя Игоря (ПВЛ I, 34). Имя *Прастѣнь* носили и другие члены посольства: *Прастѣнь Берновъ*, *Прастѣнь Турьдуди*, к которым следует присоединить и *Фрастенъ* с учетом изменения анлаутного *П-* в *Ф-* в дохристианских собственных названиях². *Прастѣнь* может быть продолжением исходного **prastěňь*, которое деривационно правомерно истолковать как производное с префиксом **pra-* от **stěňь*, входит в ряд *Пристѣнь* (*пристѣнь*, *пристѣнькѣ*), *Застѣнь* (*застѣнь*, *застѣнькѣ*).

Антропоним *Прастѣнь Акунь* отнесен к скандинавским по генезису, в частности один из его компонентов — *Акунь*. Версия скандинавского (норманнского) происхождения принадлежит Вильгельму Томсену, который ориентировал его на др.-сканд. *Hákon*³, что при-

*См. наши публикации: Древнерусские антропонимы: *Адулбъ* (Этимологический комментарий) // Скарына і наш час // V Міжнарод. навук. канф.: Матэрыялы. Гомель, 2011. С. 59–65. Антропонімія давньоруських посольств: *Фарловъ*, *Берновъ*, *Боричъ*, *Фудри*, *Туадовъ* (*Фруді Тулбовъ*) // Мовознавство. 2012. № 4. С. 55–62; К проблеме генезиса имен древнерусско-византийских посольств: *Игелдъ*, *Ингелдъ* // Славянские языки и литературы в синхронии и диахронии. М., 2013. С. 175–177.

нято М. Фасмером (Фасмер IV, 553), поддержано языковедами А.А. Зализняком⁴, А.Л. Шиловым, который признал сложность этимологизации имени⁵, польскими историками, в частности, Х. Ловмянским⁶, и др. Отметим, что ни один из названных исследователей не указал, имеется ли этимологический выход др.-сканд. *Hákon*, и ни один из них не взвешивал возможности истолкования исследуемой единицы на славянском материале.

Антропоним *Акунь* продолжен в именованном ряде славянских народов: др.-русск. *Акунь*, *Якунь*, *Якунович*, русск. *Якунин*, *Якунов*, блр. *Якбн* (Бірыла 499), *Якунін* (БелСЭ 4, 517), *Якуненка* (запись наша, житель г. Гомеля), укр. *Якуненко* (Кравченко 166), пол. *Jakonik* (RospSNZ II, 176) и др. Круг представленных антропонимов расширяет др.-прусск. *Jakon* (варианты *Jacup*, *Jackune*), отмеченных Р. Траутманом (TrautAPN 38). Стоит подчеркнуть, что имя *Акон*, *Акун* (*Якунь*) и производные от него, как показывают памятники письменности, носили лица различных социальных групп (князья, бояре, мещане, крестьяне) и различных территорий в течение многих веков. Ср. *Якунь* — частое имя новгородских летописей: *Якунь Мирославиць* (посадник), *Дмитрь Якунич* — его сын, *Якунь Немнежич* (тысяцкий), *Якунь*, *Якунь Зубец*, *Якунь Зуболомиць*, *Христофор Якунович*, *Якун Моисеевич* (жители Новгорода), *Сбыслав Акунович* (посадник), *Григорий Якунович*, *Жирята Якунович* (ПСРЛ XXV, 213), *Якуновья*: «От *Якуновьи* от Фомине снохы» (берестяная грамота № 263), *Якунка*: «Посылалъ съ Москвы для вѣстеи в Сумской острог архимандрить сторожа своего *Якунку* соборному Макарию»; *Якун(в)ка Лукьянов*, сынъ Плястовский (1681 г.) в Тобольском округе, *Якунки* Рышка сестра Анна (1690 г.) в Зауралье, *Якун* Поволский (1635 г.), *Якунка* Кузьмин (крестьянин деревни Павловской Прилуцкой волости, XVI в.) в пределах владений Соловецкого монастыря и др. [кроме собственных выписок из памятников, использованы выписки А.Л. Шилова⁷].

С исследуемым антропонимом связаны многочисленные онимы иных классов, в частности, отмечаются ойконимы: ст.-русск. *Яконово* в Деревской пятине Новгородской земли (НПК I, 267), русск. *Акон-Лакши* в Архангельской, *Яконово* в Новоторжском, *Якунино* в Осташковском уу. Тверской (Твер. 268, 287), *Якунина* в Каргопольском у. Олонецкой (Олон. 82), *Якунино* в Балахнинском у. Нижегородской (Нгор. 41), *Якунята* в Пермском, *Якунина* в Камышловском, *Якуне-*

ва в Соликамском уу. Пермской (Перм. 13, 120, 265) губерний, польск. *Jakupówka* в Венгожевском пов. (Leyding II, 368) и др.

Имя закрепилось в гидронимии и в топонимии славян. Ср. русск. *Акон-Ярви* — озеро в Ругозерском р-не Карелии (КатОК 115), карелизированное с помощью присоединения апеллятива *ярви* ‘озеро’, *Якунино* — озеро на правом берегу Оки (Смолицкая 232), *Акуновка* — л. п. Угры в верховье Оки (Смолицкая 38), *Якунка* — река, на которой расположено селение *Якунята*, в Пермском у. (Перм. 13), укр. *Яконовічеський* — став возле села Василиха Ставищенского р-на Киевской обл. (СМГУ 274) — производное от *Яконович*, пол. *Jakupowski Las* (вариант *Jakupowski Zagajnik*) — топоним (Leyding II, 368) и др.

Ареал приведенных названий расширяется за счет производного с основой на -ї: блр. *Якунь*, *Поякунь ж.* в Ивьевском р-не Гродненской (РапГр 191, 264), *Якунька* в Воложинском р-не Минской (РапМн 97) областей — населенные пункты, *Якунька* — л.п. Говьи (теперь Гавьи) в бассейне Немана (БКБ 412), укр. *Якуй* — местечко в Новоград-Вольнском у. (SG III, 463), которые, судя по родовой характеристике, свидетельствуют о грамматической развернутости основы.

Анализируя представленную группу названий, остановимся на расхождении корневого вокализма: *Якон-* / *Якун-*. Звуки *о*, *у* — звуки близкой артикуляции (различаются только степенью лабиализации) и по диалектам взаимозаменяемы. Форму *Якунь* следует принять как фонетически вторичную, появившуюся из *Яконь* в результате усиления лабиализации *о*, так называемого *уканья*.

Не имеется никаких препятствий для включения *Аконь* (*Яконь* с *j*-протезой) в генетическое гнездо **kon-* ‘начало’, ‘конец’ (ср. серб. *прожить от кона до кона*), поставив антропоним в ряд таких родственных единиц, как **Jьzkona*, **Nakonь*, **Pokonь*, **Prikona*, **Zakonь* и др. Что касается словообразовательной структуры анализируемого антропонима, то он пополняет достаточно обширный список славянских дохристианских имен с префиксом *A-* (*Я-*) типа **Avидь*, **Avoldь*, **Asmьldь*, **Askьldь*, **Atьltь* и др., подробности о которых см.⁸ и др.

Таким образом, имя «неги Игорева» полностью объяснимо с точки зрения фонетической и деривационной структуры на достаточно богатом славянском материале, о котором не подозревали те исследователи, бездоказательно утверждавшие скандинавское происхождение антропонимов древнерусско-византийских посольств.

Иворь — «соль Игоревь»

«Соль *Игоревь*» — так уточняет летописец роль и функцию посла *Ивора* русско-византийского договора 944 г. Вот его начало: «Мы от рода рускаго, съли и гостье, *Иворь*, соль *Игоревь*, великого князя рускаго, и обьчии сли: Вуефасть Святославль, сына Игорева...» (ПВЛ I, 34). Это христианское имя отражено в именовании Новгорода и Новгородской земли и в более позднее время (Веселовский 126; Тупиков 189). Сохранилось оно и у других славянских народов до настоящего времени, ср. словц. *Ivor* (*Ivor Riška* — словацкий лексикограф), польск. *Iwor* (SN V, 232) и др., удостоверяющие его праславянскую древность, что учтено В.П. Шульгачом, который возвел имя к праформе **Jьvorǫ*⁹.

Весомым аргументом исконного происхождения исследуемого антропонима служит также факт закрепления его в иных классах онимов — ойконимии, гидронимии: ст.-русск. *Иворовица* в Псковской земле (ГВН 330), русск. *Иворово* в Костромском у. (Костр. 194), *Иворово*, *Иворовка* в Богородицком у. Тульской губ. (Тул. 35) — населенные пункты, *Иворовка* (вариант *Иваровка*, отражающий аканье) — река на правобережье Упы в бассейне Оки (Смолицкая 82) и др.

С точки зрения деривационной структуры *Иворь* включается нами в ряд префиксальных производных, хорошо изученных на гидронимическом и апеллятивном материале типа *и́вер*, *и́волга*, *И́вод*, *И́вода*, *И́долга* и др., впервые описанных О.Н. Трубачевым¹⁰, *И́вьда*¹¹ и др. Истолкование корневой морфемы не представляет затруднений: *-вор-*, связанное отношениями апофонии с **-ver-*, **-vьr-*, **-var-* < и.-е. **цer-* ‘вертеть, вращать’, в качестве свободной единицы хранится в апеллятивной и ономастической лексике. Ср. ст.-русск. *Вор* в Ярославском у. (Яросл. 2), *Воры* в Опочечком у. Псковской губ. (Пск. 180) — населенные пункты, *Вора* — л. п. Клязьмы (Смолицкая 198), *Вора* — л. п. Угры (Семенов I, 560), ст.-блр. *Ворь*, *УВора* — микропонимы (урочища) в пределах Пинского староства (ПКПС I, 109, 201), *Вор* — сеножать (ТС 5, 376), *Вор* в Мозырском у. Минской губ. (СпМн 172), укр. *Вора* ж. в Стародубском у. Черниговской губ. (Черниг. 179) — населенные пункты и др. < псл. **Vorǫ* м., **Vora* ж. Собственные имена **Vorǫ*, **Vora* поддерживаются апеллятивами: русск. диал. *вор* ‘обманщик, мошенник’, ‘вор, изменник’, *воры* мн. ‘заворы, закол для ловли рыбы’ (Даль 1, 243, 244), блр. *вор* ‘мех’, ‘сарай’, ‘похититель, вор’ (Носович 67), укр. *вір*, Р. п. *вору* ‘ограда из

жердей’, ‘козлы’ (Грінченко 1, 289) и др. Таким образом, др.-русск. *Иворь* по всем параметрам его структуры полностью объясняется на славянском материале и нет необходимости причислять имя к неясным по генезису либо бездоказательно относить к балтизмам¹².

Гомоль

В составе древнерусского посольства, подписавшего в 944 г. договор с Византией, значился *Гомоль*. Социальное положение этого члена посольства четко определено: он — купец. Вот фрагмент договора: «... купецъ Адунъ, Адулбъ, Иггивладъ, Олебъ, Фрутанъ, *Гомоль...*» (ПВЛ I, 34–35).

Следы изучаемого антропонима сохранились в антропонимических системах ряда славянских народов, включая все восточнославянские, чаще в составе производных. Ср. др.-русск. *Гомолинъ* в документах Новгорода и Деревской пятины Новгородской земли (НПК I, 110; Веселовский 84; Тупиков 576), блр. *Гамólка* (Бірыла 100), укр. *Гоміл* (*Homil*), отражающие изменение *o* в *i* в закрытом слоге, возникшем после падения конечного редуцированного, *Гомоляк* (Чучка 152), др.-чешск. *Homola* (Gebauer I, 457), чешск. *Homola* (Moldanová 84), *Homole*, *Homolka*, пол. *Gomol*, *Gomolec*, *Gomolin*, *Gomoł*, *Gomoła*, *Gomołka*, *Gomołuch*, *Gomół*, *Gomóła*, *Gomółka*, *Gomółczek*, *Homola*, *Homolka* (RospSNŚ II, 64–65, 148) и др. Вариантные формы *Gomół*, *Gomóła*, *Gomółka* польского антропонимикона указывают на фонетическую вторичность названий *Gomuła*, *Gomułka* (*ó > u*).

Популярность антропонима *Гомоль* засвидетельствована в других классах собственных имен, которые деривационно зависимы от антропонима: *Гомоли* (*Гомали*) в Жемайтии (Спрогис 79), пол. *Gomole*, *Gomolice*, *Gomólin* — населенные пункты в различных регионах, чешск. *Homole* на правом берегу Влтавы на юге Чехии, *Homole u Panny* на восток от города *Ustí nad Labou* (ČR), др.-чешск. *Gomoli* — город, *Gomole* — возвышенность (Gebauer I, 451), укр. *Гóмоля* — гора в Карпатах (Габорак 79) и др. Приведенных данных достаточно для возведения их к псл. **Gomolъ* м., **Gomola* ж. — производных с суффиксом *-ol-*.

Основа собственных имен — апеллатив **gomolъ*, реконструкция которого дана авторами ЭССЯ (7, 18), здесь же — этимология апеллатива.

Авторы ЭССЯ, восстанавливая на апеллативном материале псл. **gomolъ*, **gomola* — основу для антропонима **Gomolъ*, не включили

его в число континуантов (см. 7, 18–19). Трудно объяснить, почему столь важный с точки зрения истории факт обойден вниманием этимологов, тем более при ситуации огульного отнесения именованного русско-византийских посольств к неславянскому антропонимикону. Правда, отмеченное Н.М. Тупиковым др.-русск. *Гомолинъ* — явное производное от *Гомола* — находим в данном источнике.

Псл. **Gotoľ* м., **Gotola* ж., если их изучать в словообразовательной системе, следует объединить с иными производными с опорным *-l-* в суффиксах:

**Gotalь*: укр. *Гомалин* — яр, л. п. Лезной в бассейне Северского Донца (МаштДон 64) и др.;

**Gotelь* м., **Gotela* ж.: блр. *Гóмель* — город над Сожем, отмеченный в “Киевской летописи” под 1142 г., название которого обычно возводится к **Gomyjь* (ЭССЯ 7, 21), несмотря на более поздние фиксации *Гомъи*, *Гомъи* и наличие рва (реки) *Гомеюк*, *Гомель* (2 поселения) в Полоцком у. (СпВит 326), *Гóмель* — озеро в бассейне Туровлянки на левобережье Западной Двины (БКБ 132), русск. *Игомель* — населенный пункт в Гдовском у. Санкт-Петербургской губ. (СПб. 58) — производные с префиксом *И-* < **Јь-* от *Гомель*, южнослав. *Gomeja* — местное название в Боснии (RJA III, 264) и др.;

**Gomulь* м., **Gomula* ж., **Gomulь* м., **Gomul' a* ж.: укр. *Гóмул* — название двух гор в Косовском, *Гóмул* — вершина горы Чивчин в Верховинском р-нах Ивано-Франковской обл. (Габорак 79, 80), русск. *Гомулиха* — населенный пункт в Балахнинском у. Нижегородской губ. (Нгор. 59), пол. *Homula* — приток Эльблонга в Гданском воев. (SG I, 530), ст.-русск. *Гомулинъ*: «Знаменщику Ивану Гомулину поденного корму на день...» (Материалы для истории, археологии и статистики города Москвы И. Забелина; 1630 г. // Сл. РЯ XI–XVII вв. 2, 197), блр. *Гаму́ла*, *Гаму́ленка*, *Гаму́ленка* (Бірыла 100), укр. *Homulak*, *Homulkow*, *Гому́лич* (Чучка 152, 153), *Gomuła*, *Gomułka* (RospSNŚ II, 64) — антропонимы и др. Собственные имена поддерживаются апеллятивами: др.-русск. *гомюла* ‘ком’ (Срезневский I, 548), блр. *гаму́ла* ‘картофельные клёцки’ (Бялькевіч 132), откуда возможное заимствование в литовском *gomulys* ‘ком, кусок’, слвн. *gomülja* ‘вид свадебного пирога’ (Pleteršnik I, 231), в.-луж. *gomula* ‘ком’, ‘возвышенность’ (Pfuhl 212), пол. *gomuła* ‘безрогая корова’ и др.

**Gomyľ*, **Gomyła*: русск. *Гомыленки* — населенный пункт в Ковровском у. Владимирской губ. (Влад. 105) и др. Ср. также укр. диал.

гомíла ‘глыба’, серб., хорв. *гóмил* ‘толпа; куча’, слвн. *gomíла* ‘куча земли, курган; толпа’ и др.;

**Gomъль*, **Gomъла*: русск. *Гомлы* — населенный пункт в Поречском у. Смоленской губ. (Смолицкая 312), пол. *Gomlicki* (RospSNŚ II, 65) — антропоним и др.

Этимологическое гнездо **gom-* > **Gom-* заслуживает более пристального внимания, чем оно представлено в ЭССЯ. Во-первых, возможно восстановление исходных **Gomъ* м., **Goma* ж. как основы гнезда, континуанты которых сохранились как в апеллятивной, так и в ономастической лексике. Ср. ст.-русск. *Гом* — ручей в пределах Никольского погоста на реке Андоме (ПКОП 210), русск. *Гоми-ярви* — озеро в окрестностях Санкт-Петербурга (см. карту) < русск. *Гоми*, адаптированное карелами с помощью присоединения апеллятива *ярви* ‘озеро’, *Гом*, пол. *Goma* (RospSNŚ II, 64) — антропонимы. Основа собственных названий — апеллятивы **gomъ* м., **goma* ж., к продолжениям которых принадлежат слвн. *hom* ‘ком’, укр. *гомoк* ‘куча земли; бугор’ (Марусенко 223) — деминутив от *гом*, реализовавшийся в антропонимии — *Гомoк*, *Гóмiчкo*, *Гóмiчкoв* (Чучка 152), *Гомoк* — населённый пункт (Чучка 152), слвц. *homok* ‘песок’, ‘песок, переносимый ветром’, *homoková skala* ‘песчаная скала’ (SSN I, 601) и др.

Основная семантика апеллятивов — ‘ком’, ‘куча земли’, ‘бугор; возвышенность’, а значит, можно предполагать омонимичность корней **gom-* ‘нечто округлое, бугор, курган’, ‘песчаная возвышенность’, ‘куча, толпа’ и **gom-* звукоподражательной семантики. Большинство этимологов корень **gom-* характеризуют как звукоподражательный. Из субстантивных моделей следует выделить:

**gotyга*: укр. диал. *гомiга* ‘глыба, горб’ (ЕСУМ 1, 558) и др.;

**gotomъ* м., **gotomа* ж.: слвн. *gotót* ‘возня’, ‘неразбериха’, *hómot* ‘чаша’ (Pleteršnik I, 231, 276), чешск. диал. *homotni* ‘сильный, крупный’ (ЭССЯ 7, 20), укр. *Гомотiвка* — гора в Рожнятинском р-не Ивано-Франковской обл. (Габорак 80) и др.;

**gotакъ*: укр. *Нотак* — антропоним (Чучка 151) и др.

Возможно восстановление адективов от **gom-* > **Gom-*:

**Gomiнь* (-а, -о): русск. *Гомино* в Костромском, *Гомино* в Макарьевском уу. Костромской губ. (Костр. 27, 255) — населённые пункты, укр. *Гомина* — балка возле села Ломувате в бывшем Черкасском р-не Киевской обл. (СГУ 147) и др.;

**Gomовъ*(-а, -о): русск. *Гомово* в Богородском, *Гомово* в Подольском уу. Московской (Моск. 42, 205), *Гомовское* в Бельском у.

Смоленской (Смол. 100) губерний, *Гомовщина* в Погарском р-не Брянской обл. — населённые пункты, укр. *Гомович* (Чучка 152) — антропоним, не корректно объяснённый П.П. Чучкой как «утворення від змадяризованого чоловічого імені *Хомá*».

1. *Ловмяньский Х.* Русь и норманны / Пер. с пол. и вступит. статья чл.-корр. АН СССР В.Т. Пашуто. М., 1985. С. 220.

2. *Козлова Р. М.* Анлаут славянского слова // Студії з ономастики та етимології. 2010 / Відп. ред. І.В. Єфименко. Луцьк, 2010. С. 95–136.

3. *Thomsen V.* Der Ursprung des russischen Staates. Hotha, 1879.

4. *Зализняк А.А.* Дневненовгородский диалект. М., 1995.

5. *Шилов А.Л.* Этнонимы и неславянские антропонимы берестяных грамот // Вопросы ономастики. Екатеринбург, 2010. № 1 (8). С. 33–54.

6. *Ловмяньский Х.* Русь и норманны. С. 222.

7. *Шилов А.Л.* Там же. С. 51–52.

8. *Трубачев О.Н.* Из праславянского словаря: именные сложения с приставкой *а- // Проблемы истории и диалектологии славянских языков: Сб. статей к 70-летию В.И. Борковского. М., 1976. С. 267–273; *Трубачев О.Н.* Об одной редкой словообразовательной модели // Русское и славянское языкознание: 70-летию Р.И. Аванесова. М., 1972. С. 257–261; *Козлова Р.М.* Проблемы славянской именной префиксации (производные с префиксом а-) // Русский язык: Межведомственный сборник. Минск, 1991. Вып. 11. С. 61–72; *Козлова Р.М.* До етимології імені *Аскольдъ* (*Аскольдъ*, *Оскольдъ*) // Ономастика України першого тисячоліття нашої ери / Відп. ред. І.М. Железняк. К., 1992. С. 102–113.

9. *Шульгач В.П.* Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2008. Ч. I. С. 54.

10. *Трубачев О.Н.* Заметки по этимологии и сравнительной грамматике // Этимология. 1970 / Отв. ред. О.Н. Трубачев. М., 1972. С. 3–20.

11. Бел. *Вяда*, *Свяда*, русск. *Вяда* (фанетыка, храналогія, арэал) // Беларуская анамастыка. Гісторыя і сучаснасць: Матэрыялы Міжнарод. навук. канф. (Мінск, 20 красавіка 2010 г.) / Рэд. калегія: І.Л. Капылюў і інш. Мінск, 2010. С. 39–44.

12. *Иванова Е.Э.* [Рец.]: *Майорова Т.В.* Топонимические предания в “Приходах и церквях Тульской епархии”. Тула, 2010. С. 158–161.

Сокращения

- БелСЭ — Беларуская Савецкая энцыклапедыя / Пад рэд. П.У. Броўкі. Мінск, 1970. Т. 4.
- Бірыла — *Бірыла М.В.* Беларуская антрапанімія. Мінск, 1969.
- БКБ — Блакітная кніга Беларусі. Водныя аб’екты Беларусі: Энцыклапедыя. Мінск, 1994.
- Бялькевіч — *Бялькевіч М.І.* Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны. Мінск, 1970.
- Веселовский — *Веселовский С.Б.* Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии. М., 1974.
- Габорак — *Габорак М.* Назви гір Івано-Франківщини. Івано-Франківськ, 2005.
- ГВН — Грамоты Великого Новгорода и Пскова / Под ред. С.Н. Валка. М., 1949.
- Грінченко — Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.
- Даль — *Даль В.И.* Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1955. Т. 1–4.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.
- КатОК — *Григорьев С.В., Грицевская Т.Л.* Каталог озер Карелии. М., 1959.
- Кравченко — *Кравченко Л.О.* Прізвища Лубенщини. К., 2004.
- Марусенко — *Марусенко Т.А.* Матеріали к словарю українских географических апеллятивов (названия рельефов) // Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика) / Отв. ред. В.В. Мартынов, Н.И. Толстой. М., 1968. С. 206–255.
- МаштДон — *Маштаков П.Л.* Список рек Донского бассейна. Л., 1924.
- Носович — *Носович И.И.* Словарь белорусского наречия. СПб., 1870.
- НПК — Новгородские писцовые книги, изд. Археографической комиссией. Т. I: Переписная оброчная книга Деревской пятины (около 1495 г.). СПб., 1859.

- ПВЛ – Повесть временных лет. Текст и перевод / Под ред. чл.-корр. АН СССР В.П. Адриановой-Перетц. М.; Л., 1950. Ч. I.
- ПКОП – Писцовые книги Обонежской пятины 1496 и 1563 гг. Л., 1930.
- ПКПС – Писцовые книги Пинского староства, сост. по велению короля Сигизмунда Августа в 1561–1566 годах пинским и кобринским старостою Лаврином Войною с переводом на русский язык. Вильна, 1874. Ч. I.
- ПСРЛ – Полное собрание русских летописей. М.; Л., 1949. Т. XXV.
- РапГр – *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Гродзенскай вобласці. Мінск, 1982.
- РапМн – *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Мінскай вобласці. Мінск, 1981.
- СГУ – Словник гідронімів України / Укладачі: І.М. Железняк, А.П. Корепанова, Л.Т. Масенко та ін. К., 1979.
- Семенов – *Семенов И.* Географическо-статистический словарь Российской империи. СПб., 1863–1885. Т. I–VI.
- Сл. РЯ XI–XVII вв. – Словарь русского языка XI–XVII вв. / Гл. ред. Г.А. Богатова. М., 1975–. Вып. 1–.
- СмГУ – Словник мікрогідронімів України / За ред. О.П. Карпенко. К., 2004.
- Смолицкая – *Смолицкая Г.П.* Гидронимия бассейна Оки (Список рек и озер) / Под ред. О.Н. Трубачева. М., 1976.

Списки населенных мест Российской Империи
(по сведениям 1859, 1864, 1870, 1872–1877 гг.),
изд. Центральным статистическим комитетом МВД:

- Влад. – Владимирская губерния. СПб., 1863.
- Костр. – Костромская губерния. СПб., 1877.
- Моск. – Московская губерния. М., 1862.
- Нгор. – Нижегородская губерния. СПб., 1863.
- Олон. – Олонецкая губерния. СПб., 1879.
- Перм. – Пермская губерния. СПб., 1875.
- Пск. – Псковская губерния. СПб., 1885.

- Смол. — Смоленская губерния. М., 1868.
- Твер. — Тверская губерния. Спб., 1862.
- Тул. — Тульская губерния. Спб., 1862.
- Черниг. — Черниговская губерния. Спб., 1866.
- Яросл. — Ярославская губерния. Спб., 1865.
- СпМн — Список населённых мест БССР (бывшей Минской губ.). Минск, 1924.
- Спрогис — *Спрогис И.Я.* Географический словарь древней Жомойтской земли XVI столетия, сост. по 40 актовым книгам Археографического сборника, изд. при Виленском учебном округе. Вильна, 1888.
- Срезневский — *Срезневский И.И.* Материалы для словаря древнерусского языка. М., 1958. Т. I—III.
- ТС — Тураўскі слоўнік / Складальнікі: А.А. Крывіцкі, Г.А. Цыхун, І.Я. Яшкін. Мінск, 1982—1987. Т. I—V.
- Тупиков — *Тупиков Н.М.* Словарь древнерусских личных собственных имен. Спб., 1903.
- Фасмер — *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. М., 1986—1988. Т. I—IV.
- Чучка — *Чучка П.* Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник. Львів, 2005.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О.Н. Трубачева и А.Ф. Журавлева. М., 1974—. Вып. 1—.
- ČR — Česká Republika (атлас).
- Gebauer — *Gebauer J.* Slovník staročeský. Praha, 1970. Т. I.
- Leyding — *Leyding G.* Słownik nazw miejscowych okręgu mazurskiego. Poznań, 1959. Cz. II.
- Moldanová — *Moldanová D.* Naše příjmení. Praha, 1983.
- Pfuhl — *Pfuhl B.* Łužiski serbski słownik. Budyšin, 1866.
- Pleteršnik — *Pleteršnik M.* Slovensko-nemški slovar. Ljubljana, 1894. Т. I.
- RJA — Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb, 1880—. Т. I—.
- RospSNS — *Rospnd S.* Słownik nazwisk śląskich. Wrocław etc., 1973. Т. II.
- SG — Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa, 1880—1902. Т. I—XV.

-
- SSN – Slovník slovenských nářečí / Ved. red. I. Ripka. Bratislava, 1994. T. I.
- SN – Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych / Wydał K. Rymut. Kraków, 1992. T. II.
- SSS – Słownik starożytności słowiańskich / Pod red. W. Kowalenki, G. Labudy, T. Lehra-Spławińskiego. Wrocław etc., 1965–1985. T. I–VII.
- TrautAPN – *Trautmann R.* Die Altpreussischen Personennamen. Göttingen, 1925.

Л.Р. Осташ, Р.І. Осташ
(Львів)

**УКРАЇНСЬКІ ОСОБОВІ ІМЕНА СЕРЕДИНИ
XVII СТОЛІТТЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЛЕКСИКОГРАФІЇ.**
16 (Петръ – Потапко)

Майже всі імена аналізованої групи чоловічих власних імен із початковою літерою **П**, зафіксовані у списках полків Реєстру Війська Запорозького 1649 року (Реєстр), — церковні за походженням. Більшість із них уже адаптована на українському мовному ґрунті. Найявна лише одна повна форма — церковний варіант *Петр*, який за кількістю носіїв (5) значно поступається у Реєстрі народному варіантові *Петро* (566); до речі, на відміну від церковного варіанта *Павель* (362 носії), який у Реєстрі успішно конкурує із народним варіантом *Павло* (351 носій). В аналізованій групі за кількістю носіїв виділяються імена *Пилип* (270 носіїв) і *Потап* (15 носіїв). Решта (*Пилець/Пилець, Пилипча, Пина, Пиц/Пиць, Позняк, Полит, Полуї, Потапко*) представлені переважно одним носієм. Імена *Пилко/Пилько* та *Полуян* мають по 4 носії кожне. Разом із тим їх фіксація у досліджуваній пам'ятці важлива, бо вони цінні як з погляду антропонімії, так і з погляду української діалектології. Цікавим є також єдине у цій групі слов'янське автохтонне ім'я відапелятивного походження *Позняк*.

У цій статті збережено ті ж принципи побудови словникових статей, що застосовувалися і в попередніх частинах (див. докл.: Осташ 2004, 392–398).

Умовні скорочення назв полків із Реєстру Війська Запорозького
1649 року

Б — Білоцерківський; Бр — Брацлавський; Кв — Київський;
Клн — Кальницький; Кнв — Канівський; Крп — Кропивнянський;

Крс — Корсунський; М — Миргородський; Н — Ніжинський; П — Переяславський; Плт — Полтавський; Прл — Прилуцький; Ум — Уманський; Чг — Чигиринський; Чрк — Черкаський; Чрн — Чернігівський.

П

Петрь І. Походження: стсл. Петрь (ЕСУМ IV, 362), церк. ім'я Пётръ (ЛБ 227).

II. Приклади: Петрь Кузе(м)че(н)ко, 155 зв.; Пет(р) Калино(в)ски(й), 300; Пет(р) Хве(д)че(н)ко, 316 зв.; Пет(р) Каше(н)ко, 317; Петрь Ра(й)ко, 317 зв.

III. Варіанти, кількість носіїв: Петрь 1: Кв; Петрь 1: Ум; Пет(р) 3: Кв.

IV. Прізвищеві назви: а) (у Реєстрі) Ива(н) Петро(н)ко, 28; Дорошъ Петровичъ, 34; Ѡмелья(н) Петро(н)ко, 67 зв.; Анъдру(с) Петре(н)ко, 141; Лавринъ Петре(н)ко, 207; Павло Петренько, 443 зв.; Криско Петренько, 449 зв.; б) (в інших пам'ятках) Панько Петровичъ (Чорнобиль, 1552 р.; АЮЗР 7/І, 591); Petrenia Ołeszeko (Острожчина, 1604 р.; ОО 202); Юра Петришин (1688 р.; Шамрай 110); Іван Петрович... огород свой власний,... продал... Самусеви Никитичу (1693 р.; ВКДГМ 921). Див. також прізвищеві назви у розділі IV словникової статті **Петро**.

V. Пам'ятки, словники: а се бояре: Петрь Мошенка, Ходко Лоевичъ (1351 р.; АктыЗР I, 20); панъ Петрь Хоудичъ (1434 р.; Однороженко 15); А при томъ были панове рада наша: князь Войтѣхъ, ... панъ Петрь Яновичъ (Вільна, 1495 р.; ССМ I, 189); дворянинъ господара нашего панъ Петрь епимаховичъ (Київ, 1510 р.; АЮЗР 1/VI, 15); шаоа(р) пѣа Дубро(в)ского Пѣ(т)ръ ста(л) ма бити (Луцьк, 1560 р.; ЛЗК 204); Петрь Перекупецъ (XVI ст.; АЮЗР 1/XI, 15); панъ Петрь Хомякъ, подстаростий Луцкий (Луцьк, 1570 р.; АЮЗР 1/І, 20); Петр Скрош (1581 р.; НР 43); Петрь Заецъ огородникъ (Деречин, 1582 р.; АЮЗР 6/І, 115); А то естъ меновите по(д)даные на ты(х) волока(х) мешкаючие: Го(р)дѣ(и) Иле(в)чи(ч), ... Пе(т)ръ Гацкови(ч) (Острожчина, 1593 р.; ОО 71); по(д)даные... Пѣдо(р) Дѣ(м)кови(ч), ... Пѣ(т)ръ Юсче(н)ко (Брацлав, 1596 р.; ДБВ 702); Pietr Stalczyzc (Острог, 1620 р.; ОО 205); Петрь Тите(н)ко (Подільський полк, 1659 р.; Крикун 86); Петр Апостол (Миргородський полк, 1718 р.; ПрисМП 32); Сотнѣ

Ройской [козаки]: ...Петръ Харченко (Чернігівщина, 1732 р.; Роспись 38); Петръ Дзямба (Курів, 1739 р. Панькевич 712); Петръ Валкевич (1751 р.; ДДГ 62); Петр Щербаха (Гадацький полк, 1784 р.; Им. сп. 6).

VI. Сучасний словник: розм. Петр від оф. Петро́ (Аркушин 140). До кінця 30-х років ХХ ст. ім'я Петр в українських родинах Центральної Донеччини вживалося як офіційний варіант, поступаючись у наступних десятиліттях імені Петро, яке також на вказаній території втрачало популярність (у 50-х рр. ХХ ст. ім'я Петро мало 205 носіїв, у 2000-х — лише 6 носіїв); з кінця 50-х років ХХ ст. як офіційний варіант ім'я Петр уже не фіксується (Буга 178).

VII. Прізвища: Петр (ЗА: Вн обл, Днц обл, Кв м, Кв обл, Крв обл, Лв обл, Лг м, Од обл, Рвн обл, Трн обл, Хрк м, Чрк м, Чрк обл). Див. також прізвища у розділі VII словникової статті **Петро**.

VIII. Паралелі: пор. рос. оф. Пётр, церк. Петр (Суперанская 272), а також народні варіанти Петр, Пётр (Суперанская СНФ 250).

Пилець I. Походження: а) усічено-суфіксальний дериват від Пил[ип] (див.) утворений за допомогою суфікса **-ець/-ец'**; б) усічено суфіксальний дериват від рідкісних церк. чол. імен [Ар]пв(л), [Па]пвл[а] (ЛБ 180); пор. сучасне чол. Арпіла, Папіла (Трійняк 43, 286). Утворений за допомогою суфікса **-ець/-ец'**.

II–III. Пилець Поповичь, 353 зв. (Крп).

IV. Прізвищеві назви: ω(т) ше(в)цо(в) ме(с)та Лу(ц)кого на (и)ма Мируты Пиле(ц)кого а Ва(с)ка Доро(ш)кови(ча) (Луцьк, 1560 р.; ЛЗК 304); пор. Никита Пилюк (Миргород. полк, 1718 р.; ПрисМП 94); Пилюк (Piluk) (Прикарпатська Львівщина, 1785 1788 рр.; ІФ 262).

V. Пам'ятки, словники: пань староста рускоѣ земли ота пилецкии (Перемишль, 1359 р.; ССМ II, 145); пор. Пилюкъ (XVI ст.; АЮЗР 7/II, 381); Пиляй (1720 р.; Денисюк 177).

VII. Прізвища: Пилець (ЗА: Плт м); Пилецький (СП 272); Пилець (ЗА: Хм м, Хм обл); Пилецький (ЗА: Лв м, Плт м).

Пилип I. Походження: від церк. Філіппъ (ЛБ 239).

II. Приклади: Пилипъ Шче(р)бина, 1; Пили(п) Ма(т)вѣеви(ч), 40; Пилипъ Проце(н)ко, 103 зв.; Пилипъ Яце(н)ко, 123; Пилипъ Петруше(н)ко, 205; Пилипъ ω(с)ма(ч)ка, 310 зв.; Пили(п) Гмелевичь, 312; Пилипъ Кузменько, 388 зв.

III. Варіанти, кількість носіїв: Пилипъ 253: Чг 23, Чрк 23, Кнв 18, Крс 24, Б 18, Ум 17, Бр 11, Клн 9, Кв 10, П 30, Крп 10, М 26, Плт 12, Прл 10, Н 6, Чрг 6; Пили(п) 17: Чг 3, Чрк 1, Крс 1, Кв 10, Плт 1, Н 1.

IV. Прізвищеві назви: а) (у Реєстрі) Дмитро Пилиповичъ, 36; Кѣрѣй Пилипе(н)ко, 103 зв.; Юхимъ Пилипенъко, 142; Иванъ Пилипенъко, 318; Ѡниско Пилипець, 447; б) (в інших пам'ятках) Lukasz Philipowicz (Галич, 1564 р.; ОКЗР I, 55); Semen Pilipenia (Острожчина, 1604 р.; ОО 105); тієжъ насланци... Юска Пилипа и Игната Млинара... збили (Київ, 1646 р.; Картотека); взато... в Стецка Пилипови(ча) — вола (Луцьк, 1560 р.; ЛЗК 445); Ива(н) Пилипе(н)ко (Лохвиця, 1656 р.; ЛРК 82); Микита Пилипе(н)ко (Подільський полк, 1659 р.; Крикун 78); Хведор Пилипенко; Андрушко Пилипасенко (Миргородський полк, 1718 р.; ПрисМП 55, 138); Андрушко Пилипенко (Полтавський полк, 1718 р.; ДПП 117); Пилипъ Пилиповъ; Тимѣшь Пилипѣнкѡ; Василь Пилиповский (1756 р.; АК 132, 133, 227); за старшини Братства... Андрѣя Бѣгуна,... Василя Ходюки,... Феѡдора Пилипенка и всяя громади ворсовский (1765 р.; Шамрай 146); Алексей Пилипович; Евдоким Пилипенко (Чернігівський полк); Максим Пилипко (Лубенський полк) (1784 р.; Им. сп. 44, 46, 70); Пилип Иван (Pilip Iwan), Пилип'як (Pilipiak), Пилипець (Pylupiec), Пилипишин (Pilipyszyn), Пилипів (Pulupow), Пилипчак (Philirczak) (Прикарпатська Львівщина, 1785–1788 рр.); Пилип, Пилипик, Пилипов (Лемківщина, 1787–1819 рр. Панцьо 115); Пилипаїв (Pilipaioŵ), Пилипович (Pilipowicz), Пилипчук (Pilirczuk) (Прикарпатська Львівщина, 1819 1820 рр.) (ІФ 262).

V. Пам'ятки, словники: Пилипъ Виший (Канів, 1552 р.; АЮЗР 7/І, 104); Пилипа Жѡковича и брата его збито и зранено (Луцьк, 1560 р.; AS VII, 60); Philip Pa(n)kowicz (Дубівці, 1564 р.; ОКЗР 66); Пили(п) Сычеви(ч) (Острожчина, 1570 р.; ОО 40); у Пилипа Ивановича взяли копу грошей (Луцьк, 1585 р.; АЮЗР 1/І, 210); Трохимъ Гавриловичъ сыновъ мае шесть: Радко, Онопрей, Исай, Иванъ, Ненадъ, Пилипъ (1595 р.; АЮЗР 1/VI, 249); Пилипъ (одночленне іменування) (Житомир, 1609 р.; Картотека); тієжъ насланци... пограбили... ѡ Пилипа Литвина ячъменю и ѡвса пя(т)на(д)ца(т) копъ (Вінниця, 1640 р.; Картотека); Пили(п) Мише(н)ко (Подільський полк, 1659 р.; Крикун 84); Пилип Петренко (Миргородський полк, 1718 р.; ПрисМП 45, 49); по(й)шол на слободу по(д) пана Пилипа Да(н)чѣ(н)ка (називний відмінок у цій пам'ятці — Данченко) (1726 р.; ДДГ 86); Пилипъ Келебе(р)дя(н)скій (1756 р.; АК 153); Пылип Росколупа (Гадяцький полк, 1784 р.; Им. сп. 7]; Пылыпъ — Филипъ (1818 р.; Павловський 77); Пиліп, Пиліпко — Филипъ (1882 р.; Піскунов 185).

VI. Сучасний словник: оф. Пилі́п (Аркушин 149; ВІЛ 91; Трійняк 296).

VII. Прізвища: Пилі́п (АДП 214/Трн обл; Редько 816; СП 272); Пили́п (ЗА: Лв м; СПЖЛ 126; Holutiak 324); Пили́пак (ЗА: Вн обл); Пили́пака (СПЖЛ 126); Пили́пань (Кравченко 177); Пили́пась (ГБ 94; ГК 179); Пили́пéй (Редько 816); Пили́пéйко (ГК 179; Редько 816; СП 272); Пили́пейко (Кравченко 164); Пилі́пенко (АДП 214; ГК 179; Редько 816); Пили́пéнко (АДП 214; ВГІП 249; ГБ 94; ГК 179; Редько 816; СП 272); Пили́пéтко (ВГІП 249); Пили́пéць (Редько 816; СП 272); Пили́пéць (Holutiak 324); Пили́пéцький, Пилі́пик (СП 272); Пили́пишен (ЗА: Вн обл); Пили́пúшин (ГК 179; Редько 816); Пилі́пів (АДП 214/Трн обл; ВГІП 249; Редько 816; СП 273); Пили́пів (Holutiak 324); Пили́пій (СПЖЛ 126); Пилі́пко (Редько 816; СП 273); Пили́пко́ (ГК 179; СП 273); Пили́пко (СПЖЛ 126); Пилі́пов (СП 273); Пилі́повець, Пили́пович (Редько 816); Пили́понюк (Holutiak 324); (жін.) Пилі́пська; (чол.) Пилі́пський (АДП 214; Редько 816); Пили́пчак (АДП 214/Вн обл; Редько 816); Пили́пчак (Holutiak 324); Пили́пчанський, Пилі́пченко (Редько 816; СП 273); Пили́пчик (СПЖЛ 126); Пили́пчій (Редько 817); Пили́пчук (Горпинич 17; ГК 179; Редько 817; СП 273); Пили́п'юк (ГК 179; Редько 817; СП 273); Пили́пюк (ВГІП 249; СП 273); Пили́п'юк (СПЖЛ 126); Пили́пюк (Holutiak 324); Пили́п'як (Редько 817; СП 273); Пили́п'як (СП 273); Пили́п'як (Holutiak 324).

VII. Паралелі: пор. рос. народний варіант Пилі́п від Филип (Филипп) (Суперанская СНФ 251).

Пили́п'ча I. Походження: а) утворене від Пили́п' (див.) за допомогою суфікса **-ч-а**. Пор. ще: Лавр'нча Исаенко (Полтавський полк, 1718 р.; ДПП 184); б) утворене за допомогою суфікса **-ий** від гіпокористичного власного імені Пили́пко (Редько 817).

II–III. Пили́п'ча Ива(н)чуче(н)ко, 13 зв. (Чг).

IV. Прізвищеві назви: б) (в інших пам'ятках) А(н)дро(н)ник' Пили́(п)ча (Подільський полк, 1659 р.; Крикун 76).

V. Пам'ятки, словники: а деревня Гудовка осажена на шляхтича Пили́пчу, осадчимъ Гудомъ (1772 р.; КТ).

VI. Сучасний словник: розм. Пили́п'ча́ (Трійняк 296), Пили́п'ча́ка (Аркушин 149).

VII. Прізвища: Пили́п'ча́ (Трійняк 296); Пили́п'чак (Holutiak 324); Пили́п'чинець (ЗА); Пили́п'чній (Трійняк 296); Пили́п'чук (АДП 214/Зп обл; Горпинич 17).

Пи(л)ко І. Походження: а) фонетичний варіант від **Фи(л)ко** (див.); б) усічено-суфіксальний дериват від **Пил[ипь]** (див.), утворений за допомогою суфікса **-к-о**; в) б) усічено-суфіксальний дериват від рідкісних церк. чол. імен [Ар]пв(л), [Па]пвл[а] (ЛБ 180); пор. сучасне чол. **Арпіла**, **Папіла** (Трійняк 43, 286). Утворений за допомогою суфікса **-к-о**.

ІІ. Приклади: **Пи(л)ко** Станьчєнко, 38 зв.; **Пи(л)ко** Кузьменко, 48; **Пи(л)ко** Кра(й)ничєнко, 148; **Пи(л)ко** Пилипе(н)ко, 376.

ІІІ. Варіанти, кількість носіїв: **Пи(л)ко** 4: Чрк 2, Ум 1, М 1.

ІV. Прізвищеві назви: а) (у Реєстрі) **Кунашь Пи(л)чєнко**, 170; б) (в інших пам'ятках) **Иванко Пилко** (Ніжинський полк, 1654 р.; Прис. кн. 228); **Ма(л)ко Пи(л)чє(н)ко** (Подільський полк, 1659 р.; Крикун 82); **Андрій Пилченко** (Миргородський полк, 1718 р.; ПрисМП 114); **Василь Пилчук** (Миргородський полк, 1732 р.; Присяга 74); пор. **Пиляр** (Лемківщина, 1787–1819 рр. Панцьо 115).

ІVІ. Сучасний словник: пор. розм. **Піуля**, **Пільо**, **Пільочка** від оф. **Пиліп** (Аркушин 150).

ІVІІ. Прізвища: **Пилко́** (ВГІП 249); **Пилко** (ЗА: АР Крим, Вн обл, Днп м, Днц обл, Кв м, Кв обл, Плт м, Хрк м, м. Ужгород); **Пилькєвич**, **Пільків**, **Пилько́**, **Пільченко** (Трійняк 297); **Пильчонок** (ГК 179); **Пильчук** (Трійняк 297); **Пильчук** (Кравченко 159; СПЖЛ 126); **Пильчун** (ГК 179); пор. **Пілка** (Редько 817); **Пилка** (СПЖЛ 126); **Пиль** (ГК 179; Горпинич 15; Редько 817); **Пиліок**, **Пілюх**, **Пиліох**, **Пилій** (Редько 817).

ІVІІІ. Паралелі: пор. рос. народні варіанти **Пілка/Пілко** від чол. церк. імен **Арпила**, **Папила** (Суперанская СНФ 253).

Пильпъ див. **Пилипъ**.

Пина І. Походження а) утворене від церк. **Пин** за допомогою суфікса-флексії **-а** (Трійняк 297); б) фонетичний варіант від церк. **Пінна** (Трійняк 297); в) утворене від імен із початковим **Пи-** на зразок **Пи[лип]** шляхом додавання однофонемного суфікса **-н-** та суфікса-флексії **-а**.

ІІ–ІІІ. **Пина** Ро(н)чє(н)ко, 75 зв. (Кнв).

ІV. Прізвищеві назви: а) (у Реєстрі) **Ива(н) Пи(н)ка**, 66; б) (в інших пам'ятках) **Городъ Великій Будиша**. **Козаки конние**: **Омелко Пинъ**; **Города Решетилловкы**. **Цехъ кушнѣрскый**: ...**Иванъ Пиндюра**, ...**Степанъ Пѣндур** [Полтавський полк, 1718 р. ДПП 137, 163, 163]; **Тимофей Пиница** (Чернігівський полк, 1784 р.; Им. сп. 45);

Пинда (Pynda), Пиндай (Pynday), Пиндак (Pyndak), Пиндаш (Pindasz), Пинка Іван (Pynka Iwan) (Прикарпатська Львівщина, 1785–1788 pp.; ІФ 262).

VII. Прізвища: Пина (АР Крим, Вн обл, Днц м, ІФ обл, Лг обл, Хрк м); Пінда (Редько 817); Пиндорак (АДП 214/ІФ обл); Пиндюк (Редько 817); Пиневич (Трійняк 297); Пиневич (ЗА: АР Крим, Вн м, Вн обл, Днп обл, Жт обл, Зп м, Зп обл, ІФ обл, Кв м, Кв обл, Мк м, Од м, Од обл, Трн м, Чрг обл, Чрк обл); Пиненко (Трійняк 297); Пиненко (ЗА: АР Крим, Днп м, Днц м, Днц обл, ІФ обл, Кв м, Кв обл, Лв обл, Лг обл, Од м, См обл); Пинило (ЗА: АР Крим, ІФ обл, Лв м, Лв обл, Плт обл, Рвн обл, См обл, Трн обл, Хрк обл, Чрн обл, Чрк обл); Піннич (Трійняк 297); Пинич (ЗА: АР Крим, Вл обл, Днп обл, Днц обл, Жт обл, Зп обл, Кв м, Крв обл, Од м, Хрк обл); Пінський (ГК 197); Пиньоб (Редько 818); Пинюк (Трійняк 297).

Пи(ц) I. Походження: утворене від імен з початковим **Пи-** (Пиліп (див.) та ін.) за допомогою однофонежного суфікса **-ц/-ц'** (як Гри(ц), Ми(ц) та ін.).

II–III. Пи(ц) Пустово(й)ть, 175 зв. (Бр).

IV. Прізвищеві назви: б) (в інших пам'ятках) Посполитіє п'єшіє: ... Ярема П'єць; Козаки п'єшіє: ... Васил П'єциць [Полтавський полк, 1718 р.; ДПП 226, 241]; Іван Пицяченко (Миргородський полк, 1732 р.; Присяга 102); Григорій Пицан (Лубенський полк, 1784 р.; Им. сп. 73); Піцик (Рісук) (Прикарпатська Львівщина, 1785–1788 pp.; ІФ 263); Піцек (Лемківщина, 1787–1819 pp. Панцьо 115).

VI. Сучасний словник: вуличні прізвиська Пиц, Піцик, Піциль, Пиц'юля, Пиціон, Пиціорик, Пиць (Аркушин, Прізвиська 391).

VII. Прізвища: Пиц (ЗА: ІФ обл); Пиценко (ЗА: Плт м); Піцик (ГК 180; ЗА: ІФ обл); Пицик (Holutiak 326); Пиців (ЗА: ІФ обл); Пиць (Редько 820); Пицько (ЗА: ІФ обл; Holutiak 326); Пицьков (ЗА: Плт м; Кравченко 150); Пицюк (ЗА: ІФ обл); Пицяк (ЗА: Плт м); Піциль, Піцкó, Піц'ула, Піц'ун, Піц'ура, Пиць, Піцьо (Редько 830).

Позняк I. Походження: слов'янське ім'я відапелятивного походження, яке давалось пізно народженій у сім'ї дитині (Демчук 115; Чучка 283).

II–III. Позняк Леще(н)ко, 48 зв. (Чрк).

IV. Прізвищеві назви: а) (у Реєстрі) Гры(ц)ко Позняковичь, 49; Гри(ц)ко Познякь, 88; Ма(т)ве(й) Познякь, 311 зв.; Го(р)де(й) По(з)някь, 311 зв.; Демко Позняко(в)че(н)ко, 366; б) (в інших пам'ят-

ках) Аврамъ Познякъ (Чернігівський полк, 1732 р.; Роспись 13); Василь Позняк (Лубенський полк, 1784 р.; Им. сп. 87); Позняк (Rozniak) (Прикарпатська Львівщина, 1819–1820 рр.; ІФ 265).

V. Пам'ятки, словники: Позняк, боярин черкасский (1546 р. Тушиков 310); Познякъ Буба (Черкаси, 1552 р.; АЮЗР 7/І, 89); Позняк Криводрыстов зять, винницький мешанин (1552 р.; Тушиков 310); Позняк Данилов, переяславський рыболов (1562 р.; Тушиков 311); Позняк (одночленне іменування) (1581 р.; НР 42); київські земляни Rozniakowie (1616 р.; АЮЗР 7/І, 373); кенез Puznyák László (Закарпаття, 1649 р.; Чучка 283); Puznyak Pankó (Мукачівщина, 1672 р.; Чучка 283).

VII. Прізвища: Позняк (АДП 215/Днц обл; ВГП 254; ГК 184; Горпинич 7; Редько 840); Позняк (ЗА: Плт м; Кравченко 160; СПЖЛ 139; Holutiak 331); Позняков (АДП 215/Крв обл; ГБ 96; Редько 840); Позняков (ЗА: Плт м; СПЖЛ 139); Позняковський (ЗА: Плт м).

Покиско І. Походження: неясне.

II–III. Покиско Стари(й), 173 зв. (Бр).

Поли(т) І. Походження: усічення від церк. [П]полуть (ЛБ 212).

II–III. Поли(т) Єрмоле(н)ко, 38 зв. (Чрк).

IV. Прізвищеві назви: б) (в інших пам'ятках) Хвеско Політко (Миргород. полк, 1718 р.; ПрисМП 49).

V. Пам'ятки, словники: Політ, та, *м[ужское]*=Иполит (1909 р.; Грінченко 559).

VI. Сучасний словник: розм. Політ від оф. Иполит (Аркушин 69); розм. Політ від оф. Иполит, Політ (Трійняк 155); вуличні жін. прізвиська Політиха, Політуха (Аркушин, Прізвиська 413); пор. розм. чол. Пбля, Пбльо, Пблько від оф. Иполит (Аркушин 69).

VII. Прізвища: Політ, Політченко, Політько (Трійняк 155); Політаєв, Політенков (СПЖЛ 141); Політіло (Редько 842); Політько (ЗА: Плт м).

VIII. Паралелі: рос. Полит від Иполит, Полидор (Суперанская СНФ 257).

Полуй І. Походження: а) усічення від Полуянь (див.) < церк. імені Полієн (Трійняк 300); б) усічено-суфіксальний дериват від церк. імені із початковим Пол- (Полієвкт, Полієн, Полікарп, Полувій) або [П]пол[ит], утворений за допомогою суфікса -уй; в) усічено-суфіксальний дериват від церк. імені [П]пол[ит], утворений за допомогою суфікса -уй. Про суфікс -уй див. докл. SP 88.

II–III. Полуї Пороньчєнько, 112 (Крс).

IV. Прізвищєві назви: а) (у Реєстрі) **W**(с)тапъ Полу(й)чо(н)ко, 64 зв.; б) (в інших пам'ятках) пор. Михайло Полюйченко (Миргородський полк, 1732 р.; Присяга 84).

VI. Сучасний словник: пор. розм. чол. Пóля, Пóльо, Пóлько від оф. Іполит (Аркушин 69).

VII. Прізвища: Полуйко (Редько 844); Полуїко (ЗА: Лв м, Хрк обл).

VIII. Паралелі: рос. Полуй від Полиевкт (через Полуект) (Суперанская СНФ 257).

Полуянь I. Походження: а) розм. варіант від церк. імені Полієн (Трійняк 300); б) усічено-суфіксальний дериват від церк. імен із початковим **Пол-** (Полієвкт, Полієн, Полікарп, Полувій), утворений за допомогою суфіксів **-уй** та **-ан**. Про суфікси **-уй** та **-ан** див. докл. SP 88, 130.

II. Приклади: Полуя(н) Сидоре(н)ко, 15 зв.; Полуя(н) Аньдрѣєнько, 110 зв.; Полуянь **Ω**никиєнько, 133 зв.; Полуянь Бычєнько, 331 зв.

III. Варіанти, кількість носіїв: Полуянь 2: Б 1, П 1; Полуя(н) 2: Чг 1, Крс 1.

IV. Прізвищєві назви: а) (у Реєстрі) Ва(с)ко Полуяне(н)ко, 340; Артюхъ Полуяне(н)ко, 387 зв.; б) (в інших пам'ятках) (род.) Ванца Полуяна (Пашів, 1554 р.; АЮЗР 6/І, 32); люди на (и)ма ... Якіма Ма(л)ца, За(н)ца Полуяна (Луцьк, 1560 р.; ЛЗК 182); Иванъ Полуяновичъ; Моисей Полуяновичъ (XVI ст.; Керста 124).

V. Пам'ятки, словники: Połuian Trochum; Połuian Trocki (Кременець, 1563 р.; АЮЗР 7/II, 45, 65); Połuian Hordej (Острог, 1620 р.; ОО 202).

VII. Прізвища: Полуя́н (ВГІП 255; Трійняк 300), Полуя́ненко (Трійняк 300); Полуянов (ЗА: Плт м; СПЖЛ 143); Полуя́нчик (Трійняк 300).

Потапъ I. Походження: усічення від церк. Потáп[ій] (ЛБ 228).

II. Приклади: Потапъ Слюса(р), 9; Потапъ Ковале(н)ко, 88; Потапъ Кунаше(н)ко, 135 зв.; Потапъ Иванови(ч), 418 зв.

III. Варіанти, кількість носіїв: Потапъ 15: Чг 1, Чрк 1, Кнв 4, Б 1, П 2, Крп 1, М 1, Прл 3, Н 1.

IV. Прізвищєві назви: а) (у Реєстрі) Петро Потапе(н)ко, 48 зв.; Микита Потаповичъ, 61; Игнатъ Потапе(н)ко, 72; Савка Потаповъ

зять, 72; Мила(ш) Потапе(н)ко, 307 зв.; Ко(с)тю(к) Потапе(н)ко, 310 зв.; Яковъ Потапе(н)ко, 350 зв.; Геръманъ Потапови(ч), 366; б) (в інших пам'ятках) Я, Оуляна Потаповая... и з дѣтми своїми... всѣ посполито визнаваемъ симъ нашимъ листомъ (Київ, 1531 р.; АЮЗР 7/І, 69); Demyan Potap (Ратно, 1565 р.; АЮЗР 7/ІІ, 279); Мака(р) Потапови(ч) (Острожчина, 1578 р.); Misko Potarienia (Острожчина, 1620 р.) (ОО 65, 235); Омелко Потапов (Миргородський полк, 1718 р.; ПрисМП 64); Василій Потапенко (Чернігівщина, 1732 р.; Роспись 105); Никита Потап (Миргородський полк, 1732 р.; Присяга 102); Кондрат Потапенко (Переяславський полк, 1784 р.; Им. сп. 153); Потап Іван (Potap Iwan) (Прикарпатська Львівщина, 1785 1788 рр.; ІФ 266).

V. Пам'ятки, словники: а потписа(л)са есми по(д) печа(т) мешанина киевска(г) потапа олешкови(ч) (1498 р.; ССМ ІІ, 208); Potap Dziesiątnik (Острог, 1620 р.; ОО 198); Потапъ Гальченя (Володимир, 1626 р.; АЮЗР 6/І, 463); Потап Кунашенко (Білоцерківський полк, 1654 р.; Прис. кн. 66); о подтвержде двох заставокъ млинских... у мельников... Потапа и Клима Даниленкових купленьхъ (Батурин, 1697 р.; Універсали 302); Потапъ Маляръ (1756 р.; АК 168); Потап Десюк (Ніжинський полк, 1785 р.; Им. сп. 46).

VI. Сучасний словник: оф. Потáп (Трійняк 302).

VII. Прізвища: Потáп (Редько 852); Потáпенко (АДП 216; ВГПІ 259; ГБ 98; ГК 188; Горпинич 125; Редько 852); Потапенко (ЗА: Плт м; Кравченко 166; СПЖЛ 148; Holutiak 326); Потáпов (ВГПІ 259; ГБ 98; ГК 188); Потапов (ЗА: Плт м; СПЖЛ 148); Потапович (ЗА: Плт м; Holutiak 326); Потáпський (Редько 852).

Потaпъко І. Походження: утворене від Потапъ (див.) за допомогою суфікса **-к-о**.

II–III. Потaпъко Өедоръ, 34 зв.

IV. Прізвищеві назви: б) (в інших пам'ятках) Wasyl Potarczuc (Вінниця, 1530 р.; АЮЗР 7/ІІ, 16); Га(ц)ко Пота(п)ковичъ (Острожчина, 1576 р.; ОО 63).

V. Пам'ятки, словники: Потапко Володковичъ (Канів, 1552 р.; АЮЗР 7/І, 105); Потапко (Ніжинський полк, 1654 р.; Прис. кн. 231).

VI. Сучасний словник: розм. Потáпко від оф. Потáп (Трійняк 302).

VII. Прізвища: Потапкін (СПЖЛ 148); Потáпчик (ВГПІ 259); Потапчик (СПЖЛ 148); Потапчúк (ГК 188; Редько 852); Потапчук (ЗА: Плт м; СПЖЛ 148).

Джерела

- АДП – *Горпинич В.О., Корнієнко І.А.* Антропонімія Дніпровського Припоріжжя і суміжних регіонів України. Дніпропетровськ, 2006.
- АК – Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів 1734–1775. Реєстр Війська Запорозького Низового 1756 року / Упоряд. Л.С. Гісцова (ст. упоряд.), Л.Я. Демченко, Т.Л. Кузик, Л.М. Муравцева. К., 2008. Т. 5.
- АктыЗР – Акты, отн. к истории Западной России, собр. и изд. Археографическою комиссиею. СПб, 1846. Т. I (1340–1506).
- Аркушин – Словник варіантів власних імен північно-західної України / Упоряд. Г.Л. Аркушин. Луцьк, 2009.
- Аркушин
Прізвиська
АЮЗР – Словник прізвиस्क північно-західної України / Упоряд. Г.Л. Аркушин. Луцьк, 2009. Т. 2.
- Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов [...]. К., 1859–1914. Ч. 1–8.
- Буга – *Буга Т.В.* Динаміка особових імен Центральної Донеччини (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.). Донецьк, 2013.
- ВГП – *Горпинич В.О.* Вся Гуляйпільщина в іменах та прізвищах. Словник. Дніпропетровськ, 2007.
- ВІЛ – *Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П.* Власні імена людей. Словник-довідник. 3-тє вид., випр. і доп. / За ред. В.М. Русанівського. К., 2005.
- ВКДГМ – Військові кампанії доби гетьмана Івана Мазепи в документах / Упоряд. С. Павленко. К., 2009.
- ГБ – *Горпинич В.О., Бабій Ю.Б.* Прізвища Середньої Наддніпрянщини (Словник). Дніпропетровськ, 2004.
- ГК – *Горпинич В.О., Корнієнко І.А.* Прізвища Дніпровського Припоріжжя (Словник). Дніпропетровськ, 2003.
- Горпинич – *Горпинич В.О.* Прізвища степової України: Словник. Дніпропетровськ, 2000.
- Грінченко – Словарь української мови: у 4-х т. / Зібр. ред. журн. “Киевская старина”, упоряд. з дод. власного м-лу

- Борис Грінченко. К., 1907–1909; [фотопередрук]. К., 1958. Т. 4.
- ДБВ – Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років / Упоряд. М. Крикун, О. Піддубняк. Львів, 2008.
- ДДГ – Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.: 36 документів / Упоряд. В.Й. Горобець. К., 1993.
- Демчук – *Демчук М.О.* Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. К., 1988.
- Денисюк – *Денисюк В.В.* Антропоніми в українській історіографічній традиції другої половини XVII–XVIII ст. К., 2006.
- ДПП – Джерела з історії Полтавського полку (середина XVII–XVIII ст.). Т. I: Компуті та ревізії полтавського полку: Компут 1649 р. Компут 1718 р. / Упорядк., підгот. до друку та передмова В.О. Мокляка. Полтава, 2007.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 2004. Т. 4.
- ЗА – Записи авторів.
- Им. сп. – Именные списки казаков украинских полков, проходящих войсковую службу в 1784–1785 гг. Харьков, 2012.
- ІФ – *Фаріон І.* Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX століття (з етимологічним словником). Львів, 2001.
- Картотека – Картотека Словника української мови XVI – першої половини XVII ст. Зберігається у відділі української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України у м. Львові. Рукопис.
- Керста – *Керста Р.Й.* Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування. К., 1984.
- Кравченко
Крикун – *Кравченко Л.О.* Прізвища Лубенщини. К., 2004.
– *Крикун М.* Між війною і радіою. Козацтво Правобережної України в другій половині XVII – на початку XVIII століття: статті і матеріали. К., 2006.
- КТ – Картотека історичного словника української мови XIII–XVIII ст. за ред. проф. Є. Тимченка. Збері-

- гається у відділі української мови Інституту українознавства НАН України у Львові. Рукопис.
- ЛБ – Лексикон словенороський Памва Беринди / Підгот. тексту і вступна стаття В.В. Німчука. К., 1961.
- ЛЗК – Луцька замкова книга 1560–1561 рр. / Підгот. до вид. В.М. Мойсієнко, В.В. Поліщук. Луцьк, 2013.
- ЛРК – Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст. (36. актових документів) / Підгот. до видання О.М. Маштабей, В.Г. Самійленко, Б.А. Шарпило. К., 1986.
- НР – *Дзира Я.* Найдавніший реєстр українського козацтва 1581 року // *Україна – козацька держава / Упоряд. В. Недяк. К., 2004. С. 40–43.*
- Однороженко – *Однороженко О.* Родова геральдика Русо-Влахії (Молдавського господарства) кінця XIV–XVI ст. Харків, 2008.
- ОКЗР – Описи королівщин в землях руських XVI віку. Люстрації земель Галицької й Перемиської / Ред. Михайло Грушевський // *Жерела до історії України–Руси. Львів, 1895. Т. 1.*
- ОО – Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII століття / Упоряд. В. Атаманенко. К.; Острог; Нью-Йорк, 2004.
- Осташ 2004 – *Осташ Р.І.* Українські власні особові імена середини XVII століття як об'єкт лексикографії // *Діалектологічні студії. 4: Школи, постаті, проблеми / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2004. С. 392–411.*
- Павловський – *Павловский А.П.* Грамматика малороссийского наречия. СПб., 1818.
- Панцьо – *Панцьо С.Є.* Антропонімія Лемківщини. Тернопіль, 1995.
- Панькевич – *Панькевич І.* Матеріали до історії південнокарпатських українців // *Музей української культури у Свиднику. Пряшів, 1970.*
- Піскунов – *Словарь живого народного, письменного и актового языка русских южан Российской и Австро-*

- Венгерской империи / Сост. Ф. Пискунов. Изд. 2-е. К., 1882.
- Прис. кн. – Присяжні книги 1654 р.: Білоцерківський та Ніжинський полки / Упоряд. Ю. Мицик, М. Кравець. К., 2003.
- ПрисМП – Присяга Миргородського полку 1718 року / Опрацювали Д. Вирський і Р. Москаленко. К., 2012.
- Присяга – Присяга Миргородського полку 1732 року / Опрацювали Д. Вирський і Р. Москаленко. К., 2011.
- Редько – *Редько Ю.* Словник сучасних українських прізвищ: У 2-х т. Львів, 2007. Т. 1.
- Реєстр – Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту / Підгот. до друку: О.В. Тодійчук (головний упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Осташ, Р.В. Майборода. К., 1995.
- Роспись – Именная роспись Черниговского полка 1732 года. Харьков, 2010.
- СП – Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини) / Гол. ред. К.М. Лук'янюк. Чернівці, 2002.
- СПЖЛ – *Глуховцева К.Д., Глуховцева І.Я., Леснова В.В.* Словник прізвищ жителів Луганщини. Луганськ, 2011. Т. 2.
- ССМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / Ред. Л.Л. Гумецька, І.М. Керницький. К., 1977–1978. Т. 1–2.
- Суперанская – *Суперанская А.В.* Словарь русских личных имен. М., 2003.
- Суперанская СНФ – *Суперанская А.В.* Словарь народных форм русских имен. М., 2010.
- Трійняк – *Трійняк І.І.* Словник українських імен / Відп. ред. І.М. Железняк. К., 2005.
- Тупиков – *Тупиков Н.М.* Словарь древнерусских личных собственных имен / Вступ. ст. и подгот. текста В.М. Воробьев. М., 2004.
- Універсали – Універсали Івана Мазепи (1687–1709) / Упоряд. І. Бутич. К.; Львів, 2002.
- Чучка – *Чучка П.П.* Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород, 2011.

- Шамрай – *Шамрай М.А.* Маргіналії в стародруках кириличного шрифту 15–17 ст. з фонду Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. К., 2005.
- AS – *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie.* Lwów, 1887–1910. Т. I–VII.
- Holutiak – *Stephen P. Holutiak-Hallick.* Dictionary of Ukrainian surnames in the United States. [Georgia], 1994.
- SP – *Słownik prasłowiański.* Wrocław etc., 1974. Т. 1.

Умовні скорочення

Вн обл – Вінницька область; див. – дивись; діал. – діалектне, діалектний варіант імені; Днц обл – Донецька область; докл. – докладніше; жін. – жіноче (прізвище, прізвисько); зв. – зворотний бік аркуша; Зк обл – Закарпатська область; Зп обл – Запорізька область; ІФ обл – Івано Франківська область; Кв м – м. Київ; Кв обл – Київська область; Крв обл – Кіровоградська область; Льв м – м. Львів; Льв обл – Львівська область; Лг обл – Луганська область; м. – місто; Мк обл – Миколаївська область; обл. – область; Од обл – Одеська область; оф. – офіційний варіант імені; Плт м – м. Полтава; Плт обл – Полтавська область; пор. – порівняй; р. – рік; Рв обл – Рівненська область; розм. – розмовний варіант імені; рос. – російське; стсл. – старослов'янське; Трн обл – Тернопільська область; Хм м – м. Хмельницький; Хм обл – Хмельницька область; Хрк м – м. Харків; Хрк обл – Харківська область; церк. – церковне; чол. – чоловіче (ім'я); Чрк м – м. Черкаси; Чрк обл – Черкаська область.

С.М. Пахомова
(Ужгород)

ПРО ВИТОКИ КАТЕГОРІЇ ОФІЦІЙНІСТЬ / НЕОФІЦІЙНІСТЬ У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКІЙ АНТРОПОНІМІЇ

У сучасній соціолінгвістиці категорію офіційності / неофіційності інтерпретують як прояв комунікаційної діяльності і тип мовлення¹. Чи не найвиразніше ця категорія виявляється у сфері власних назв людей. Нині в українській антропонімії, як і в антропонімії інших сучасних слов'янських мов, категорія офіційності / неофіційності простежується на різних рівнях антропонімосистеми: у виборі повного імені (*Олександр*) на протигагу його варіантам (*Сашко*, *Санько*, *Лесь* тощо); у використанні двочленної формули іменування з іменем по батькові (*Ольга Сергіївна*), з прізвищем (*Ольга Петренко*) або повної тричленної офіційної формули (*Ольга Сергіївна Петренко*). Учасники комунікативного простору відчують офіційність позамовного контексту, коли до них звертаються лише на прізвище (*Петренко*), водночас скорочення дистанції під час спілкування відбувається шляхом ідентифікації особи лише за одним іменем по батькові (*Василівна*, *Петрович*). Антропонімічні норми сучасних східнослов'янських мов регулюють уживання лише офіційної форми особового імені в антропонімосполуді з патронімічною назвою (*Ольга Михайлівна*, а не *Олька Михайлівна*), сучасні патроніми також утворюються винятково від офіційного імені (*Марія Олександрівна*, а не *Марія Сашкова*). Сучасна система ідентифікації особи дозволяє варіювати іменування конкретної особи залежно від її віку, статі, сімейного або соціального статусу, комунікативної ситуації, стильових особливостей тексту тощо. Носії східнослов'янських мов послідовно дотримуються зазначених норм, хоча для іноземців та перекла-

дачів на інші мови транспозиція різних форм особового імені та формул іменування становить певні труднощі.

Наявність розгалуженої системи дериваційних засобів для утворення демінутивних форм іменників і прикметників — це типова ознака східнослов'янських мов, вона сприймається, зокрема, як вияв національної ментальності українців². Розмаїття гіпокористичних і демінутивних форм характерне також для антропонімії східних слов'ян. Ці форми мають у сучасних мовах стильові, емоційно-експресивні, вікові конотації, а кілька століть тому вони виконували ще й соціально-диференційну функцію (вже хрестоматійним став фрагмент листа В.Г. Белінського до М.В. Гоголя від 15 липня 1847 р. про тодішню Росію, де люди самі себе називають не іменами, а прізвиськами: *Ваньками, Стешками, Васьками, Палашками*).

Словотвірні гнізда різних власних імен не збігаються за своїм обсягом: деякі імена мають лише кілька варіантів (*Август, Юлії*) або ж узагалі жодного (*Марсель, Амур*) — перелік гіпокористичних і демінутивних варіантів інших займає в словниках імен по кілька сторінок, наприклад: *Василь*³, *Григорій*⁴, *Іван*⁵, *Микола*⁶, *Михайло*⁷, *Петро*⁸, *Семен*⁹, *Степан*¹⁰, *Федір*¹¹ та ін. Словотвірний потенціал конкретного власного імені безпосередньо залежить від його популярності, частотності та кількості носіїв протягом значного хронологічного періоду.

Антропонімії демінутиви в сучасних східнослов'янських мовах сприймаються як пестливі, фамільярні форми імен, притаманні переважно розмовному стилю, вони завжди асоціюються з одним повним (паспортним) іменем. Ця своєрідність особливо впадає в очі на тлі західнослов'янських мов, де етимологічно й словотвірно споріднені імена мають статус окремих імен, а не варіантів. Зокрема, у сучасній словацькій мові як окремі (офіційні, паспортні) антропонімії одиниці сприймаються імена *Helena, Elena* і *Lenka, Hana* і *Anna, Jana* і *Janka, Natália* і *Nataša, Tatiana* і *Táňa, Martin* і *Maroš, Bohuslav* і *Bohuš*.

Ретроспективний погляд на форми власних імен, на похідні від офіційних дає змогу усвідомити причини значної кількості антропонімічних варіантів та зміни в особливостях їх уживання, а також зрозуміти генезу категорії офіційності в сучасній антропонімії.

В одній зі своїх статей В.О. Горпинич¹² на підставі аналізу антропонімії реєстра Війська Запорозького 1649 р. наводить 41 «суфіксаль-

ний конотатив», і хоча дослідник розрізняє серед них форманти з гіпокористичним, пестливим, фамільярним, зневажливим значенням, усе ж таки досить важко зрозуміти, на основі чого автор статті здійснює їх диференціацію, адже писар, фіксуючи імена воєнків, напевно чи керувався якими-небудь іншими мотивами, аніж прагненням актуальної ідентифікації особи. На наш погляд, сучасний антропонімний узус не завжди збігається з мовними традиціями кількостолітньої давнини. Зокрема, аналіз давньоруських текстів дозволяє відзначити кілька виразних особливостей, які підтверджують цю тезу. Антропонімний узус у мові наших предків уможлиблював:

а) інверсійний порядок компонентів формули *особове ім'я + патронім*, наприклад: **Всеволодичь Стославъ** (ИЛ 1149), **Ярославичь Ростиславъ** (ИЛ 1152), **Гюргевичь Иванъ** (ИЛ 1170), **Андрѣевичь Володимиръ** (ИЛ 1169), **Щепановичь Илия** (ИЛ 1206), за **Давыдовича Всеволода** (ИЛ 1124), **Домамѣричь Юрьги** (ИЛ 1224), **Витовичь Володиславъ** (ИЛ 1213);

б) розрив структури антропонімної формули іншими членами речення та службовими словами, наприклад: **приде къ Изяславу вѣсть къ Мьстислаличю** (ИЛ 1147), **Василка посадиша Стославича** (ЛЛ 1132), **посла Семена своего Дядьковича** (ИЛ 1289), **преставися Глѣбъ в Києвѣ Всеславичь** (ИЛ 1119), **ко Стославу есте хрстъ цѣловали** къ **Олговичю** (ИЛ 1147), **Глѣбъ же Зеремевичь оубежень быс завистью** (ИЛ 1227);

в) уживання прийменників і перед іменем, і перед патронімом, наприклад: **Володимеръ** *вза* **Менескъ оу** **Глѣба оу** **Всеславича** (ИЛ 1119), **посла по** **Ростислава по** **Гюргевича** (ИЛ 1149), **поемъ** *дчерь* **оу** **Дюргя оу** **Ярославича** (ИЛ 1167), **со** **Здеславомъ с** **Жирославичемъ** (ИЛ 1193), **на** **Нъжьке на** **Пръжневичи** **польгривнѣ** (НГБ-7 XI);

г) поєднання патроніма не з повним офіційним іменем, а з гіпокористичною, демінутивною або аугментативною формою оніма: **Василко Ярополчичь** (ИЛ 1165, 525), **Володимерко Володаревичь** (ИЛ 1141, 308), **Иванко Гюргевичь** (ИЛ 1146, 339), **Михалько Нѣжновичь** (ДНСК XII, № 25, 64), **Жирошка Огасовичь** (Тупиков 1200, 151);

г) утворення патроніма від квалітативної форми імені: **Жирославъ Иванковичь** (ИЛ 1146, 330), **Иванъ Василковичь** (ИЛ 1140, 304), **Мьстиславъ Всеволодковичь** (ИЛ 1169, 533), **Лоука Иванковичь** (ИЛ 1288, 851), **Володимеръ Василковичь** (ИЛ 1288, 914), **Володьша Василковичь** (Тупиков XII, 92).

Така різниця особливостей уживання антропонімів пов'язана з кількома причинами, основна з яких — несформованість антропо-

німічної категорії офіційності / неофіційності в сучасному сенсі. Що ж стало причиною появи цієї категорії? Докладне обстеження давніх пам'яток писемності дозволяє дати відповідь на це питання.

Однією з головних трансформацій, яку пережила антропонімічна система, стало зміщення акцентів у співвідношенні слов'янських і християнських особових імен. Суперництво між ними, що почалося після запровадження християнства, супроводжувалося поступовим витісненням споконвічних імен запозиченими. На підставі писемних джерел можна зробити висновок, що в XIV ст. відбувся злам на користь християнських імен. Ця тенденція розширення функціонування християнських імен за рахунок слов'янських тривала й надалі, про що свідчать пам'ятки староукраїнської, старобілоруської та староросійської мов, й зрештою призвела до того, що більшість слов'янських онімів переміщується в інший антропонімний клас — у клас прізвиць, хоча невелика їх частина й далі продовжує виконувати функції особового імені.

Співвідношення між християнськими і автохтонними іменами в антропоніміконах різних пам'яток писемності коливається залежно від території створення пам'ятки й соціального складу найменованих осіб. Загалом воно виглядає таким чином: 90 % християнських імен проти 10 % слов'янських. Пам'ятки, що віддзеркалюють найменування суспільної еліти, фіксують дещо більшу питому вагу слов'янських онімів. Так, матеріали Розрядних книг дають таке співвідношення: 2519 християнських і 607 слов'янських імен¹³, що становить відповідно 80 % і 20 %. Пам'ятки, що репрезентують південноросійські території XVII ст., фіксують 75 % канонічних і 25 % слов'янських імен¹⁴. І все-таки, незважаючи на незначну відмінність наведених співвідношень, перемога в ділових текстах християнських імен над слов'янськими безумовна й остаточна.

При цьому треба мати на увазі, що переважання християнських імен у документах — це не точна копія співвідношення вживання імен у реальному житті. Багатьох людей, яких записували в грамотах календарними іменами, в безпосередньому мовленні називали онімами слов'янського походження. Про це свідчить багато прикладів, зокрема, коли особа, яку в тексті названо іменуванням відповідної формули, ставить особистий підпис, вживаючи слов'янське, а не християнське ім'я, напр.: Семен Меньшик Васильев сын Попов ... Послух **Меншик** руку свою приложил (АСМ 1551), Степан Михай-

лов сын Попова Будай, **Будай** послух руку приложил (АСМ 1552), Иван Кушник Мехалев сын ... **Кушник** руку приложил (АСМ 1558), послух **Неклюдь** руку приложиль, послух **Меншой** руку приложиль, послух **Смирной** руку приложиль (Пам. Ряз. 1574).

Якщо в побуті людину називали традиційним автохтонним іменем, то в молитвах та інших текстах, пов'язаних з релігійною сферою, вживали християнське ім'я. Це промовисто демонструє такий літописний приклад — князь *Ростислав*, який у хроніці послідовно ідентифікується за допомогою слов'янського імені, у релігійній ситуації названий християнським: помили мене грѣшнаго раба своего Михаила (ИЛ 1168).

Зважаючи на те, що репертуар християнських імен помітно поступався списку слов'янських за походженням онімів, ідентифікаційні, розрізнявальні можливості останніх були ефективнішими, тому досить часті випадки, коли особу під час повторного згадування в тексті грамоти називали за допомогою саме автохтонного імені або прізвиська: *Карпъ Шапранъ з Юскове мещанинъ лохвицькии ..., неуцтивіе слова Шапрану и сину его домовял ..., речь свою против Шапрана выдавал ..., Шапран до Стороженка мовил ..., Шапрану ѿ томъ ѡзнайомилъ* (ЛРК № 13, 28–29, 1654), *приточилася справа ѿ Яцка Коржя ..., на которіе сѧ Коржъ скидает ..., ѿ што мя Корж притягает ..., которого Корж погодит ...; Миска Горбаня, ѡбывателя лохвицкого, вдавал ...; ижъ меновании Горбан ..., казали проед себе ѡному Горбаню статъ ..., на том футоре, егде Горбан живет ...; Корж потваромъ на оного Горбаня невинне пошол* (ЛРК № 44, 52, 1655), *убиствѣ жителя слободи Пристайлова Уласа Кваши ..., а мененнии Къваши, пришедѣ вслѣдѣ за мѣною ..., а Кваши мнѣ говорит ..., есть подобно у вас зълодога Кваши ..., привюв до той корчми Квашу* (ДНРМ № 67, 173–176, 1725). У грамоті № 9 лише раз використовується антропонімсполучення *Федор Выскварка*, а потім 14 разів — лише *Выскварка* (ДНРМ, № 9, 35–36, 1725), в іншій грамоті цього ж джерела про вбивство дружини *Семень Шостакъ* 8 разів згадується як *Шостакъ* (ДНРМ, № 64, 166–168, 1725); *сего походу войскового Грицко Ѡпришко, козак куреня моего ..., таковий злодѣй Ѡпришко ..., довод на ѡного Ѡпришка ..., на ѡного Ѡпришка респектуючи ..., которий злодѣй Ѡпришко, его, Ѡпришка, злодѣя, явную суспицию ..., накозалисмо ... самому ему, Ѡпришку, злодѣю, повѣситися ...* (ДНРМ, № 17, 49–51, 1711), *справа городиського жителя Івана Жука, поехати до Жука ..., жила спокоине с Жукомъ,*

аже *Жукъ*, постерегиши, же хочет утѣкати ..., на що *Жукъ* отвѣтовал ей ..., сама пошедши с хати, без *Жука* ..., а его, *Жука*, ... велѣлемъ в ратуш под караулъ посадит (ДНРМ, № 71, 186–188, 1728), *Афанас Ворожбитъ*, атаманъ *Ворожбитъ*; *Яковъ Калчиновець*, *Калчиновець*; в *Якова Ткача*, *Ткачъ*; *Григори Чирва*, *Чирва*; на *Хведора Дикого*, *Яковъ Литвишко*, онъ, *Дикии*, на требование *Литвишково*; изъ запорозцемъ *Семеном Медомъ*, и питал мене *Медъ* (ДНРМ, № 72, 188–195, 1728), *Мѣлех Баран* из сабром своим ..., где кривду *Баран* собе быти менил (ККПС № 2, 61, 1595), *Павел Григорьев сын Коровай Полевщицына* ... *Послух Коровай* (АСМ 1569–70), *Кирило Орел Иванов сын Дорофеева* ... а взял яз, *Орел* (АСМ 1562), *Патрикей Ушак Ефимов сын Кюрова* ..., чем яз, *Ушак*, сам владею ..., где яз, *Ушак*, живу (АСМ 1563), *Никону Нечаю Яковлеву сыну Шилову* ..., дал *Нечаю* (АСМ 1564), *Иван Маковиев сын Чюкча* ... Мне, *Чюкче*, отчищати. А не очищу я, *Чюхчя*, того полулука (АСМ 1540), *Иван Тучко Борисов сын Цветного* ... Яз, *Тучко* (АСМ 1566), у *Ондreja Носа* у *Дмитреева сына* ..., что у *Носа* купил (АСМ 1563), *Василей Обросимов сын Шук а* ..., с *Щукою* (АСМ 1552). Ці та подібні до них численні приклади дають змогу зробити висновок про те, що, по-перше, оніми слов'янського походження в побуті використовувалися не як додаткові компоненти, а саме як особові імена, оскільки були найточнішим засобом ідентифікації, а по-друге, вони переконують, що в староросійській антропонімії вже сформувалася така категорія, як офіційність ~ неофіційність імен: для повсякденного користування — одне ім'я, а для документа — інше, відповідно до офіційного вжитку. І цей паралелізм імен у комплексі з іншими чинниками був однією з передумов подальшого усталення у східних слов'ян специфічної трилексемної антропонімної формули офіційного іменування.

Завдяки ідентифікаційній вагомості прізвиська воно звичайно виконувало роль твірної основи під час називання осіб, з якими носій прізвиська перебував у родинних стосунках. Так, дружина *Ивана Жука* — *Зенка Ивановиха Жучиха* — звичайно називається *Жучиха*, а не *Ивановиха*; жінка *Якова Ткача* — *Яковиха Ткачиха* — іменується частіше *Ткачиха* (ДНРМ, № 71, 186–188, 1728); дружину чоловіка на ім'я *Семень Шостакъ* називають *Шостачиха* (ДНРМ, № 64, 166–168, 1725); дружину чоловіка, записаного в документі *Федор Шумило*, називають *Шумилиха*, а дочку — *Шумилова* (ДНРМ, № 7, 30–31, 1706); дружину *Михайла Литвина* записано в грамоті *Литовка* (ДНРМ, № 58, 154–155, 1706).

За тією ж логікою синів також частіше ідентифікували не за іменем, а за прізвищем батька. Так, серед найменувань антропонімоформули *ім'я + патронім на -ич*, що зафіксовані в Описі Черкаського замку 1552 р., другий компонент у 78 % випадків слов'янський, тоді як власне ім'я особи переважно християнське (у 80 %). Подібне спостерігаємо й у матеріалах Чорнобильського замку 1552 р. Серед складників антропонімоформули *особове ім'я + патронім* у 82 % перше ім'я християнське за походженням, друге — слов'янське у 68 %.

Ці та інші численні приклади дають підстави зробити висновок про те, що, по-перше, оніми слов'янського походження в побуті використовувалися не як додаткові компоненти, а саме як особові імена, оскільки були найточнішим засобом ідентифікації, а по-друге, вони переконують, що після християнізації східнослов'янського антропонімікону і як її результат сформувалася така категорія офіційності / неофіційності імен: для повсякденного користування — одне ім'я, а для документа — інше, відповідно до офіційного вжитку. Цей паралелізм імен у комплексі з іншими чинниками був однією з передумов подальшого усталення в східних слов'ян специфічної трилексемної антропонімної формули офіційного іменування.

Таким чином, започаткування антропонімичної категорії офіційність / неофіційність зумовлено особливостями поширення християнства в Київській Русі та інтенсивністю християнізації язичницького іменника східних слов'ян.

¹*Байкулова А.Н.* Выбор разновидностей типа общения как составляющая коммуникативной компетенции // Известия Саратовского ун-та. 2012. Серия: Филология. Журналистика. Саратов, 2012. Вып. 1. С. 50–59; *Бобарыкина Н.А.* Общение в малой социальной группе: Дис. ... канд. филол. наук. Саратов, 2003; *Стернин И.А., Шилихина К.М.* Коммуникативные аспекты толерантности. Воронеж, 2001.

²*Тараненко О.О.* Про демінутив як вияв національної ментальності (деякі міжмовні паралелі) // http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pzs/2009_9/9.pdf

³*Трійняк І.І.* Словник українських імен. К., 2005. С. 60–62.

⁴Там само. С. 93–97.

⁵Там само. С. 143–146.

⁶Там само. С. 229–231.

⁷Там само. С. 236–240.

⁸Там само. С. 292–295.

⁹Там само. С. 331–333.

¹⁰Там само. С. 348–350.

¹¹Там само. С. 374–378.

¹²*Горпинич В.О.* Конотативні власні імена як джерело вивчення історичної морфеміки української мови // Питання історичної ономастики України / Відп. ред. О.П. Карпенко. К., 1994. С. 214–217.

¹³*Пилаш М.И.* Структурно-деривационные типы личных собственных имен в старорусском языке (по материалам Разрядных книг XV–XVII веков) // Питання сучасної ономастики: VII Всеукр. ономаст. конференція: Статті та тези. Дніпропетровськ, 1997. С. 152.

¹⁴*Карлова Л.В.* Способы и средства антропонимической номинации в южновеликорусских отказных книгах первой половины XVII века: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. К., 1991. С. 8.

Скорочення

АСМ	– Акты социально-экономической истории Севера России конца XV–XVI в. Акты Соловецкого монастыря. 1479–1571 гг. / Сост. И.З. Либерзон. Л., 1988.
ДНРМ	– Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст. (Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України) / Підг. до вид. В.А. Передрієнко. К., 1976.
ДНСК	– <i>Высоцкий С.А.</i> Древнерусские надписи Софии Киевской. К., 1966.
ИЛ	– Полное собрание русских летописей. М., 1962. Т. 2: Ипатьевская летопись.
ККПС	– Книга Київського підкоморського суду (1584–1644) / Відп. ред. В.В. Німчук. К., 1991.
ЛЛ	– Полное собрание русских летописей. Л., 1927. Т. 1: Лаврентьевская летопись.
ЛРК	– Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст.: Збірник актових документів / Підг. до вид. О.М. Маштабей та ін. К., 1986.
НГБ-7	– <i>Арциховский А.В., Янин В.Л.</i> Новгородские грамоты на бересте (Из раскопок 1962–1976 годов). М., 1978.

-
- ОЧеЗ – Описание Черкасского замка 1552 г. // Архив Юго-Западной России [...]. К., 1887. Ч. VII. Т. 1. С. 76–91.
- ОЧЗ – Описание Чернобыльского замка 1552 г. // Архив Юго-Западной России [...]. К., 1887. Ч. VII. Т. 1. С. 587–592.
- Пам. Ряз. – Памятники русской письменности XV–XVI вв.: Рязанский край. М., 1978.
- Тупиков – *Тупиков Н.М.* Словарь древнерусских личных собственных имен. СПб., 1903.

О.Л. Смаль
(Київ)

ПОХОДЖЕННЯ НАЗВ ІСТОРИЧНИХ СЛОБІДОК ЛІВОБЕРЕЖЖЯ КИЄВА (матеріали до словника)

Історико-етимологічні дослідження мікротопонімії лівого берега Києва заслуговують на особливу увагу, оскільки на сучасному етапі маємо незначну кількість праць (особливо історико-лінгвістичних), в яких зосереджується увага на вивченні лівобережної частини міста.

На початку ХХ ст. до складу Києва були включені землі лівобережної частини Дніпра навпроти міста (колишня Чернігівська губернія). Столиця поглинала колишні слобідки, села, урочища. Одні населені пункти зберегли свої назви в мікротопонімах міста, інші залишили їх лише на сторінках рукописів, картах, в історичних розвідках науковців, у спогадах старожилів.

Предмет нашої статті — назви історичних поселень на лівому березі Дніпра, до складу яких увійшов адміністративно-господарський термін *слобідка*. Пор. зауваження істориків і лінгвістів: «Через відкритість рельєфу місцевість поволі заселялась. Тут починають виникати слобідки (“свободи”), населення яких протягом кількох років повністю або частково звільнялось від податків і несення повинностей. В основному слобідки належали монастирям, яким було вигідно, щоб на їх територіях селились люди. А оскільки на Лівобережжі знаходились володіння Микільського, Печерського, Видубицького, Братського та Михайлівського Золотоверхого монастирів, і конкуренція серед них була велика, то кожен з них намагався дати поселенцям якомога більше привілеїв»¹.

У межах Східної Славії чимало поселень з адміністративно-господарським терміном *слобідка* (*слобода*), оскільки в період їх виник-

нення *слободи* — це поширене і важливе явище Русі XII—XVI ст. І повною мірою значення цього явища може бути з'ясоване тільки за допомогою вивчення топонімії поселень².

Як і *село*, слово *слобода* в XIV—XV ст. було полісемантичним, до того ж значення обох термінів були дуже близькими або майже збіглися. Хоча, за даними історичної літератури, значення апелятива *слобода* все ж таки було специфічним, відрізнялося від семантики лексеми *село*, напр.: *слободи* — поселення, в яких власник надавав право підданам не платити певний строк повинності, тоді як *село* — земля і поселення на ній³. Пор. також: *слобода* < *слобода* «поселення в Київській Русі, на Україні і в Росії XI—XVIII ст., жителі яких тимчасово звільнялися від феодалних повинностей і податків; велике село, селище; відокремлена частина великого села» (СУМ IX, 365); «*слобідка* зі значенням 'поселення на Україні в XVII—XVIII ст., жителі яких тимчасово звільнялися від феодалних повинностей, мали якісь пільги, привілеї, т. зв. '*свободи*'; село з жителями, які займаються ремеслами, працюють на підприємствах; відокремлена частина великого села' [С.Д. Бабишин]. У XX ст. такі назви отримували невеликі поселення, а також — при перейменуванні, за аналогією до існуючих навколо ...»⁴.

Щодо походження і значення цього терміна пор.: 'слобода' «есть испорченное *свобода*. Князь 'ослобожал', 'освобождал', т. е. разрешал, частному лицу или коллективу лиц 'сесть', т. е. поселиться, на участке пустой княжеской земли, заводитъ хозяйство, призывать к себе в слободу охочих вольных людей и 'копить' на князя слободу. Чтобы заселение пустых земель шло успешно, князь давал слобожанам различные привилегии и льготу в податях на 10, 15 и даже 20 лет. Эти привилегии определялись особой жалованной грамотой ...»⁵. Апелятив *слобода* утворився шляхом дисиміляції *в - б > л - б* із *свобода*, тобто спочатку «поселение свободных земледельцев» (Фасмер III, 672). Воно наявне в інших східнослов'янських мовах, пор.: укр. *слобода* — *слобода*; зменш. *слобідка*, *слобідочка*, *слобідчина*; а також *слободити* — *освободить*; *слободний* — *свободный* (Грінченко 4, 152), блр. *слобода* 'т. с.' (Фасмер III, 672). В інших слов'янських мовах невідоме. З часом семантичний зміст його змінюється. У документах XVII ст. воно функціонує в одному значенні — 'пригородное селение, торгово-промышленного или специального назначения'. У сучасних східнослов'янських мовах як загальне найменування посе-

лень не вживається⁶. У західнослов'янських країнах з аналогічною функцією виступали інші терміни, проте з подібною семантикою: *lehota* 'полегшення', 'свобода', *wola* 'воля', 'свобода'⁷. Побутовав й апелятив *слобідка* — 'невелика слобода'. Дослідники нараховують в Україні понад сто поселень, «назви яких пов'язані зі словом *слобода* чи *слобідка*. В.І. Ключевський виникнення перших слобод відносить до XII ст.⁸. У давньоруських писемних пам'ятках трапляється слово *слободь*, що означало маєтково-юридичний стан особи, на відміну від невільника. Згодом цей термін поширився і на поселення. У другій половині XVII ст. селяни-кріпаки, рятуючись від поневолення шляхетською Польщею, тікали до південних околиць Росії, знаходячи там притулок. Вони засновували слободи — поселення, котрі одержували тимчасові пільги, за тодішньою українською термінологією — *слободу* (*Слобідська Україна*). На Поділлі термін *слобода* з'явився в кінці XVII — на початку XVIII ст. після того, як було вигнано турків і татар. Поміщики, повертаючись до своїх маєтків, закликали й селян повертатися на свої місця, обіцяючи їм привілеї — свободу протягом кількох років» (Янко 325). Щодо київських лівобережних *слобідок*, то спочатку вони звільнялися від сплати податків, а пізніше — називаються за аналогією як поселення, вільні від кріпосного права.

В актах XVI–XVII ст. слово *слобода* (*слобідка*), як правило, — частина складеного топоніма. Назви склалися з ад'єктива та адміністративно-господарського терміна *слобода* (*слобідка*), пор. київські мікротопоніми: *Воскресенська Слобідка*, *Кухмістерська Слобідка*⁹, *Микільська Слобідка*, *Передмостова Слобідка* та ін.

Микільська (*Никольская*, *Григорьевская* (*Григорієвська*), *Полукнязевская* (*Напівкнязівська*), земля; *Микільська Слобідка*, с.), слобідка. Історична місцевість, колишнє селище в сучасному Дніпровському р-ні Києва. Відома з XV ст. як «земля напівкнязівська»¹⁰.

Назва — від Микільського монастиря, який придбав ці землі в міщанина Митька Григоровича у 1506 р.: игуменъ Лука пріобрелъ для монастыря у Киевскаго мещанина Митька Григорьевича землю Григорьевскую за Днепромъ и озеро (Антонович № 21); під 1586 р.: листъ отъ Митка Григориевича мѣщанина виленскаго свѣднтельствующий продаж своей собственной земли прозиваемой Григориевской Игумену Киево Пустинно Николскаго монастыря... (Опись 8 зв.). Із 1506 р. до XVIII ст. місцевість згадувалась під пара-

лельною назвою *земля Григорьевская*, пор. під 1725 р., 1730 р. та ін.: *Григорьевской земли; Чертежь... росписание земель Николского монастыря и 8рочницъ за рекою днепромъ состоящихъ... Григориевской дарницкой и дрѹгихъ... (Опись 11, 15, 16)*. Щодо документа 1508 р. про придбання *земли Полукнязевской* від толмача *Фолтана Албеєва*, який деякі історики¹¹ репрезентують у працях про Микільську Слобідку, то історична місцевість у цьому записі — сучасні Бортничі: *Купчій записъ отъ Фолтана Алвѣевича Толмача госѹдарскаго о проданіѣ своей землѣ вортной Никольскому монастырю во вѣчность за днѣпромъ состоящій называемый полѹкняжевской, на которой нынѣ село Борничи состоитъ (Копии 94)*.

«Наприкінці XVIII ст. перейшла в казенну власність. У процесі реконструкції Чернігівського шляху і побудови Русанівського та Ланцюгового (1848–53) мостів через Дніпро Микільська сл. стрімко зростає, перетворюючись на робітниче та дачне селище.

У 1903–1923 рр. була адміністративним центром Микільсько-Слобідської волості Остерського повіту Чернігівської губ. [...]. У складі Києва – від 1923 р. У 1930–50-і роки межі Микільської сл. помітно розширюються на північ, у 1950-і рр. на пн. околиці Микільської сл. розпочинається освоєння дачного селища Русанівські колективні сади. У 1960–70-і роки більшу частину Микільської сл. — між Русанівським каналом і пл. Луначарського — знесено, а на колишній території збудовано Лівобережний житловий масив. На ньому прокладено вул. Микільсько-Слобідську (у 2002 р. реконструйовано).

Сучасні киевознавці стверджують, що Микільська сл. «протягається між Дніпром, Русанівськими садами, Петрівською залізницею і Русанівським каналом. Прилягає до місцевостей Воскресенка і Русанівка»¹². Зауважимо, що на території цієї слобідки «в 1766 р. була церква во імя Миколи Св., дер. школа, мал. буд. і 29 сел. дв., які належали Києво-Пустинно-Микільському монастирю» (Антонович № 187). *Микільська* церква тривалий час «залишалася тут єдиною примітною спорудою. У храмі брали шлюб у 1910 р. А. Ахматова та М. Гумільов. Церква пережила буремні 30-і рр., руйнування воєнного періоду, коли навесні 1943 р. німці повністю спалили селище. Фатальним для пам'ятки став 1961 р., коли виконком Київської міської ради ухвалив рішення № 1255 “Про зняття з реєстрації церковної общини руської православної церкви, закриття і знос моли-

товного будинку в селищі *Микільська Слобідка* Дарницького району м. Києва” (4 липня 1961 р.)”¹³.

Усі назви посесивного характеру, оскільки в різні періоди ця земля переходила від одного власника до іншого: *Григорьевская земля* — посесивна назва у формі патронімної, див. — міщанин Митько Григорович; а *Полукнязевская (Напівкнязівська)* земля і *Никольская (Микільська)* сл. — посесивні. Цікаво, що остання назва походить від назви монастиря *Пустинно-Миколаївського (Пустынно-Николаевского)*, але прикметник *Микільська (Никольская)* утворений від імені *Микола*, яке в українській мові рідко вживається у формі *Миколай* (рід. *Никола*) < гр. особ. ім. Nikolaos < níkē ‘перемога’ і laos ‘народ, люди’ — переможець народів; кан. (Трійняк 229), тоді як у російській: «*Микола* — прост. к *Николай*; *Никола* — народная форма имени *Николай*» (Петровский 157, 166). Пор. також аналогічні прізвища: «*Никольский, Никольской*. Фамилии представителей духовенства, образованы от названия церкви в честь святого *Николая* (в просторечии *Николь*)» (Ганжина 338). Звертаємо увагу на те, що назва монастиря мотивована чоловічим іменем *Микола* (рос. *Николай*) й оформлена за аналогією до мікротопонімів на *-ївськ(ий)* (рос. *-евск(ий)*), хоча в літературі трапляється й інший варіант з неускладненим суфіксом *-ськ-*: *Пустинно-Микільський (Пустынно-Никольский)*.

Подібні топоніми широко представлені на території Східної Славії, що свідить про шанування населенням святого Миколи, наприклад, тільки на території Києва: *Микільський Полик*, іст. місцевість; *Микільська Боршагівка*, кол. с.; *Микільська слобідка*, іст. місцевість; *Микільсько-Слобідська*, вул.; *Микільсько-Ботанічна*, вул. та ін.

Щодо назви *Полукнязевская (Напівкнязівська)* земля, то вона не трапляється в інших доступних нам писемних пам’ятках, крім розвідок істориків і переказів киевознавців: «*Микільська слобідка* виникла на березі р. Чорторий, на землі *півкнязівській* (Княжичі — Бориспіль)» (Гузій 222). Сьогодні походження цієї назви вже має народну версію: земля належала одному з тих людей, про яких кажуть «із гряді та в князі». Тому більш реалістичною виглядає думка, що «князі, надаючи землю в тимчасове користування землянам, продовжували одночасно використовувати її для полювання»¹⁴, тобто вона залишалася власністю князя ще наполовину. Звідси і походить ця назва. В. Гузій, автор книги “Золота очеретина: Броварщина”,

вважає також, що ця слобідка Микільського монастиря мала ще назви *Печерська* (оскільки монастир був на Печерську) і *Дубова слобідка*¹⁵, але в інших документах цю історичну місцевість так ніколи не згадують. Вірогідно, що першу назву — *Печерська* — мала *Передмостова Слобідка*, оскільки розташовувалась навпроти Печерської лаври і на багатьох картах вони відзначені на одному місці тільки під різними назвами (пор. карти і плани різних років)¹⁶. Дослідник міг сплутати ці місцевості, бо Русанівський міст сполучав 2 приміських поселення, 2 слобідки — *Передмостову* (в районі станції метро “Гідропарк”) і *Микільську* (в районі станції “Лівобережна”) (КВ).

Передмостова (*Предмостная, Предмістна, сл., Венеція*), сл. Поселення, історична місцевість, яку сьогодні можна локалізувати в сучасному Дніпровському р-ні Києва. Виникла наприкінці XVIII ст.: «Існувала на о. Венеціанському обабіч Чернігівської дороги (тепер просп. Броварський). Крім основного русла Дніпра, була оточена протоками Чорторій, Венеціанською та затокою Русанівською. Межує з островами Трухановим (через Чорторій) і Долобецьким (через Венеціанську протоку), місцевостями Микільська слобідка і Русанівська (через Русанівську затоку). Місцевість сполучена з правим берегом Дніпра мостом метро, з лівим — Русанівським мостом»¹⁷. Назва *Предмістна* відома із середини XIX ст., коли слобідка в 1853 р. була сполучена з київським правобережжям Ланцюговим (Миколаївським) мостом. Локативна назва: вказує на місцезнаходження об'єкта. Історики і киевознавці стверджують, що в деяких джерелах XIX ст. слобідка позначена як *Берегова, Мостова*: «Коли вся “кирпичовська” земля була забудована, орендарі стали селитися на землях селян Микільської Слобідки. Селище швидко розросталося і вважалося частиною Микільської Слобідки, керувалося її сільськими органами самоврядування. Так виникло *селище Мостова*, чи *Берегова Слобідка* (пізніша назва — *Передмостова Слобідка*)»¹⁸. Первісно прилягала до лівого берега Дніпра, звідси й походження назви *Берегова; Мостова* — також локативна.

Унаслідок сильних повеней 1877 р. і 1882 р. місцевість, де розташовувалася слобідка, перетворилася на острів. З початку XX ст. у поселення з'явилася неофіційна народна назва “*Венеція*”, а острів, на якому вона розташовувалася, назвали *Венеціанський*¹⁹. Це приклад метонімії в топонімії: перенесення назви з одного об'єкта на інший.

Знищена німецькими окупантами навесні 1943 р. У повоєнний час о. Венеція перетворено на зону відпочинку, у 1965–68 роках на

ньому облаштовано Гідропарк (парк Центральний)²⁰, через який з 1965 р. проходить Святошинсько-Броварська лінія метрополітену, Броварський просп. (Вул. Києва 278), а в 1966 р. — парковий місток через Венеціанську протоку, що з'єднав Венеціанський і Долобецький острови в єдину паркову зону. У 1918–19 рр. на базі Передмістної сл. існував Слобідський р-н.²¹

Щодо префіксів, які називають місце перед тим, що назване мотивувальним словом, то вони поодинокі в українській ойконімії, пор. назви на *перед-*: *Передбір'я* (Лв.), *Передмістне* (Крм), *Передмістя* (Тр.), *Передущельне* (Крм)²².

Печерська, сл., **Приміська** (*Пригородная*), сл.

На всіх картах і планах ХІХ — початку ХХ ст.²³ ці назви зафіксовані на тому місці, де можна локалізувати *Передмостову Слобідку*. Це дає підстави вважати, що *Передмостова* мала ще декілька паралельних назв (про походження *Печерської* див. вище). Щодо другої назви, то «українські топоніми з префіксом *при-* називають територію, яка прилягає до того, що іменується мотивуючою частиною деривата: *Привокзальне* (См., Хрк.), *Придеснянське* (Чрг.), *Придніпровське* (Днп., Зп., Хрс., Чрк.) та под. [АТУ 1987]»²⁴.

Отже, “прозорі” назви можуть мати ще багато цікавих історичних і лінгвістичних таємниць, у розкритті яких ще неможливо поставити останньої крапки.

¹Архипова С. Територіальний розвиток Київського лівобережжя в ХХ ст. // Регіональна історія України. К., 2011. Вип. 5. С. 225–226.

²Веселовский С.Б. Топонимика на службе у истории // Исторические записки. М., 1945. Вып. 17. С. 49.

³Див.: Дорошек В.М., Гузенко М.Г. Дарниця: минуле і сьогодення // <http://h154.212-1-94.ukrpack.net/ms1.pdf>. С. 8; Чайкина Ю.И. История лексики Вологодской земли (Белозерье и Заволочье). Вологда, 2005. С. 45–47, 61, 68.

⁴Торчинська Н.М., Торчинський М.М. Словник власних географічних назв Хмельницької області. Хмельницький, 2008. С. 419.

⁵Веселовский С.Б. Топонимика на службе у истории. С. 48, 49.

⁶Чайкина Ю.И. История лексики Вологодской земли (Белозерье и Заволочье). С. 45–46.

⁷Скляренко О., Скляренко О. Типологічна ономастика: У 5 кн. Одеса, 2012. Кн 1. С. 126.

⁸Ключевский В.И. Курс русской истории. М., 1956. Т. 6. С. 247–248.

⁹Про походження мікротопонімів Воскресенська і Кухмістерська сл. див. у статті: Смаль О.Л. Назви історичних слобідок Лівобережжя м. Києва // Функціональна лінгвістика / Науч. ред. А.Н. Рудяков. Симферополь, 2013. № 5. С. 381–384.

¹⁰Пономаренко Л., Різник О. Київ: Короткий топонімічний довідник. Довідкове видання. К., 2003. С. 63.

¹¹Клепатский П.Г. Очерки по истории Киевской земли: Литовский период. Одесса, 1912. Т. I. С. 374; Рибак М.О. Невідомі та маловідомі сторінки історії Києва. К., 1997. С. 148.

¹²Пономаренко Л., Різник О. Зазнач. праця. С. 63.

¹³Третьяк К.О. Київ: Путівник по зруйнованому місту. К., 1998. С. 135–136.

¹⁴Дорошек В.М., Гузенко М.Г. Дарниця: минуле і сьогодення // <http://h154.212-1-94.ukrpack.net/ms1.pdf>. С. 18.

¹⁵Детальніше про аналогічні назви див.: Смаль О.Л. Деякі мікротопоніми Києва та їх еквіваленти на східнослов'янському ґрунті // Надз'янення проблеми лексикалогії і анамастики славянських моу / Адк. рэд. А.В. Солаху, В.В. Шур. Мазыр, 2006. С. 190–192.

¹⁶Див.: Плани участков р. Днепра у г. Києва и его окрестностей и местности, прилегающей к реке // ЦДІАУ України. Ф. № 692. Оп. № 1. Д. № 6965. 1907–1910; Участок р. Днепра у г. Києва / Сост. по изысканиям 1913–1914 гг.; План м. Києва з околицями // Київ: Провідник / За ред. Ф. Ернста. К., 1930. НБУВ. Відділ картографії.

¹⁷Пономаренко Л., Різник О. Зазнач. праця. С. 75–76.

¹⁸Див.: Рибак М.О. Невідомі та маловідомі сторінки історії Києва. С. 149; Пономаренко Л., Різник О. Київ. Короткий топонімічний довідник. Довідкове видання. С. 76; Анисимов А. Киев теперь и прежде // <http://www.interesniy.kiev.ua/old/architecture/rayoni/bereg>.

¹⁹Пономаренко Л., Різник О. Там само. С. 76.

²⁰Пономаренко Л., Різник О. Там само.

²¹Пономаренко Л., Різник О. Там само.

²²Склярченко О., Склярченко О. Типологічна ономастика: У 5 кн. Одеса, 2013. Кн. 2. С. 203.

²³Див. документи відділу картографії НБУВ: План г. Києва с окрестностями снят топографами, состоящими при Штабе войск Киевского военного округа 1871–1873 гг. Б. м., 1912; План участка

р. Днепра у г. Києва с промером глубин / Сост. по съёмкам 1907–1910 гг. К., Б. г.; План г. Києва. М., 1936; План г. Києва с окрестностями. 1903. ЦДІАУ Ф. № 693. Оп. № 1. Д. №. 687 та ін.

²⁴Скляренко О., Скляренко О. Типологічна ономастика. Кн. 2. С. 204.

Скорочення

- Антонович – *Антонович В.Б.* Матеріали для історично-географічного словника, зібрані В. Антоновичем – виписки з різних джерел про населені пункти. НБУВ. Ін-т рукопису. Шифр І, 8165. Ч. 1; Шифр І 8200.
- Вул. Києва – Вулиці Києва. Довідник / Ред. А.В. Кудрицький. К., 1995.
- Ганжина – *Ганжина И.М.* Словарь современных русских фамилий. М., 2001.
- Грінченко – Словарь української мови / Упоряд. з дод. власн. матеріалу Б.Д. Грінченко. К., 1997. Т. 1–4.
- Гузій – *Гузій В.* Золота очеретина: Броварщина. Історико-краєзнавчі нариси. Бровари, 1997.
- КВ – Киевские ведомости. 1998. Подборку «Архивариуса» підготував М. Кальницький.
- Копии – Копии описей грамот, крепостей на села, принадлежащие разным монастырям. НБУВ. Ін-т рукопису. Шифр № 94 (70) Щегл.
- Опись – Опись крепостям и другим документам на имения Киево-Пустынно-Николаевскому монастырю. НБУВ. Ін-т рукопису. Шифр І, 3951.
- Петровский – *Петровский Н.А.* Словарь русских личных имен. М., 1966.
- СУМ – Словник української мови: В 11 т. / Голова ред. кол. І.К. Білодід. К., 1970–1980.
- Трійняк – *Трійняк І.І.* Словник українських імен. К., 2005.
- Фасмер – *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. М., 1986–1988. Т. I–IV.
- Янко – *Янко М.Т.* Топонімічний словник України: Словник-довідник. К., 1998.

В.П. Шульгач
(Київ)

ДО ПРАСЛОВ'ЯНСЬКОГО
АНТРОПОНІМНОГО ФОНДУ
(ДЕРИВАТИ З КОРЕНЕМ **Mysl-*)

Лексична мікросистема з коренем **Mysl-* на сьогодні найповніше описана в (Железняк 1972: 157–179; передруковано в: Железняк 2011: 154–179). Мета цієї публікації — реконструювати на підставі вже відомого та нового фактичного матеріалу фрагмент праслов'янського антропонімного фонду з цим коренем.

Безафіксні псл. **Myсьь*, **Myсьl'a* ?, **Myсьь* ? відновлюються на основі ст.-укр. Онтонко *Mysel*, 1666 р. (ПК 1666 р.: 374), укр. *Mislas*, 1720 р. (Чучка 384), *Мисла* (КПУ Зак. 1, 242), *Мишель* (Новикова 553), (похідні) *Мислів*, *Мислівка* — назви поселень в Івано-Франківській обл., *Мыслины* (варіант *Myślin*) — у Волинській обл. (Vasmer RGN VI, 28), ст.-рос. **Мысльь*, яке реконструюють із синтагми *мысловѣ дѣтъ*, XV ст. новгородської берестяної грамоти № 136 (Подольская 227), *Мыслин*, XVII ст. (Виноградов 125), (похідне) *Мыслово*, 1588 р. — назва пустища в колишній Водській п'ятині (Баранов 146), рос. *Мыселов*, *Мыслин*, *Мышлев* (ЖПТ), (похідні) *Мыслы*, *Мыслино*, *Мышлино* — ойконіми в колишніх Пермській, Петербурзькій, Тверській губ. (Списки Перм. 486; Vasmer RGN VI, 28, 33), ст.-блр. (похідне) *Мысловъ*, XVI ст. — назва урочища (ПКПКС 246), блр. (похідні) *Мысль Новая* — ойконім у колишній Вітебській губ. (Список Вит. 958), *Мысли*, *Мыслива* — назви поселень у Мінській обл. (Рап. Мін. 183), *Мысли*, *Мыслёўка* — у Вітебській обл. (Рап. Віц. 269), *Мыслава* — у Гродненській обл. (Рап. Гр. 167), *Мыслеўшчына* — у Могильовській обл. (Рап. Маг. 122), *Мыслов Рог* — у колишній Мінській губ. (Vasmer RGN VI, 28), болг. *Мислов* (Илчев 337), *Мислин* (Займов 155), макед. *Мисло*

(Станковска Речник 188), хорв. *Mišla*, *Mišlov* (Leksik 438), ст.-слвн. *Musclus* (Kos 126 — з реконструкцією *Misl*), слвн. (похідне) *Mislínja* — топонім, який виводять із **Myslinъ* < **Mysľь* (Snoj 264), *Mislovo* — ойконім на теренах Боснії і Герцеговини (Im. m. 294), ст.-пол. *Miuslin*, 1166 р. (SSNO III, 592), пол. *Mysła*, *Mysło* (Rymut II, 129), *Mysłów*, *Mysłówka* — ойконіми (SG VI, 834, 836), чеськ. (відантропонімі дєривати) *Myslín*, *Myslovice* — ойконіми (Profous III, 162, 164), луж. *Mysl* (1370 р. — *Musel*), *Mysla* (1679 р. — *Miřla*, 1681 р. — *Muřla*) (Wenzel II/2, 34). Пор. ще слов'ян. *Miszel*, 1353 р., *Missele*, *Mysele*, 1381 р. — у середньовічних німецьких джерелах (Schlimpert 91), *Musel*, 1238 р. — в альпійських слов'ян (Kronsteiner 208 — з реконструкцією *Mysľь*), *Мыслевка* — ойконім у колишній Каунаській губ. (Vasmer RGN VI, 27).

Стосовно апелятивного підгрунтя, то укладачі ЭССЯ реконструюють **mysla* ?, **mysl'a* ?, **mysľь*, **mysľь*. Серед цих парадигматичних варіантів найдавнішим визнано **mysľь*, інші кваліфіковано як такі, що постали в результаті формальних перетворень; їхня давність проблематична. Див. (ЭССЯ 21, 47–48 — з оглядом етимологічних версій. З нової літератури див. ще: Furlan 15; БЕР 4, 130–131; Boryś 344; Boryś 2011: 36–37).

Фактичний матеріал дозволяє реконструювати демінутиви:

***Myslikъ** / ***Mysličь**: укр. *Мислик* (Holutiak 278), блр. *Мыслик* (м. Мінськ), (похідне) *Мысликово* — ойконім у колишній Вітебській губ. (Список Вит. 196), слвн. *Misliče* — топонім, який пов'язують з антропонімом **Myslikъ* (Merkù 132), хорв. *Mislič*, *Mišlič* (Leksik 437, 438), ст.-пол. *Misslic*, 1384 р., Sigismundo *Myszlik*, 1485 р. (SSNO III, 592), *Myślicz*, 1402 р. (Rymut II, 129), пол. *Myślicz*, *Myślik* (SN VI, 513), *Myśliki*, *Myśliczowice* — ойконіми (SG VI, 833), ст.-чеськ. *Misslik*, 1239 р. (Pleskalová 134), *Myslik*, 1431 р. (Gebauer II, 424), чеськ. *Myslik* (ЧП), (похідне) *Myslíce* — ойконім, мотивований антропонімом **Myslík* (Profous III, 162), слвц. *Myslík* (TZ Bratislava 251), луж. *Myslik* [1359 р. — *Miselik* (Wenzel II/2, 34)]. Пор. ще слов'ян. *Muceliz*, 1247 р. — топонім на території Німеччини, для якого реконструюють прототип **myslijī* (Jeżowa 46).

***Mysľьko**, ***Mysľькъ** / ***Mysľькъ**: ст.-рос. *Мыслѡкъ*, 1555 р. (Тупиков 262), ст.-блр. *Мыслѡкъ* Воитьковичь, 1528 р. (ЛМ 1915: 127), хорв. *Mišlek* (Leksik 438), ст.-пол. *Mislco*, 1379 р., *Mislek*, 1390 р. (SSNO III, 589), пол. *Myślek* (SN VI, 513), *Mysłkow* — ойконім, ст.-чеськ. *Mizlek*,

XIII ст. (Pleskalová 136), чеськ. *Myslkov, Myslkovice* — ойконіми (Profous III, 163), ст.-луж. **Mysl(k)* (ААО V, 59) ~ рос. діал. *мы'селка* — зменш.-пестл. до *мы'сел* 'думка; розум' (СРНГ 19, 61).

**myslica*: рос. діал. *мы'слица*: по *мы'слицам* 'за вподобую' (СРНГ 19, 62).

***Мысльсь**: рос. *Мышлецов* (ЖПТ) ~ **mysльсь* (ЭССЯ 21, 50).

Праантропоніми з консонантом -*š*- у суфіксальній морфемі:

***Мыслаш**: пол. *Mysłasz* (SN VI, 513).

***Мыслеш**: болг. *Мислеш* (Займов 155), макед. (похідне) *Misleše-vo* — ойконім (Im. m. 294), історично — *Мислишево*, 1345 р. (Славеева, Мошин 123), ст.-пол. *Myssleszewsczy* (мн.), 1424 р. (SSNO III, 591), ст.-луж. **Mysleš* (ААО V, 59).

***Мыслиш**: ст.-пол. *Mislisch*, 1391 р., *Mislis*, 1406 р. (SSNO III, 592), пол. *Myszlisz, Myślisz* (SN VI, 512, 513), *Myśliszewska huta* — ойконім (SG VI, 833).

***Мыслош**: ст.-пол. *Mizlos*, 1204 р. (SSNO III, 589).

Деривати з іншими приголосними в суфіксі:

***Мыслакь**, ***Мысл'акь** / ***Сьмысл'акь**: рос. *Мышляков* (Новикова 545), *Мышляков, Смышляков* (ЖПТ), блр. *Мысляков* (ЖПТ), ст.-пол. *Misлак*, 1136 р. (SSNO III, 589), пол. *Myślak, Myslak, Myślak*, 1668 р. (Rymut II, 129), *Myślakowice, Myślaków* — ойконіми (SG VI, 826, 834), луж. *Myslak*, зафіксоване під 1394 р. як *Miselac* (Wenzel II/2, 34).

***Мысл'укь**: блр. (похідне) *Мыслюки* — назва поселення в колишній Гродненській губ. (Vasmer RGN VI, 28).

***Мыслань**, ***Мысл'ань**: ст.-рос. Мишко *Мышлань*, 1629 р. (Тупиков 262), рос. *Мышланов* (Новикова 545), болг. *Мислян* (Займов 155), словц. *Mišľanová* ж. (TZ Bratislava 242).

***Мыслена**, ***Мыслень**, ***Мыслнь**: рос. *Мысленков*, блр. *Мышлэн, Мышлён* (Бірыла 291), болг. *Мислен* (Займов 155), серб. *Мишлен* (ПМК 47), хорв. *Mišljen* (Leksik 438), (похідні) *Mišljenovac* (2), *Mišljenovići* — ойконіми на теренах Хорватії та Сербії (Im. m. 295), ст.-слвн. *Mislена* (*Musclonna* — Kos 127), слвн. *Mišljenović* (ZSSP 383), пол. *Myślenik* (SN VI, 513), (похідні) *Myślenice, Myślniew* — ойконіми (SG VI, 828, 834), ст.-чеськ. *Mislen*, 1201 р. (Pleskalová 136), ст.-луж. **Myslen* (ААО V, 59) ~ **myslena, *myslenъ, *myslnъ* (ж) (ЭССЯ 21, 43, 51).

***Мыслина**: пол. *Myślina* (SN VI, 513) ~ **myslina* (ЭССЯ 21, 44).

***Мыслон'а**, ***Мыслонь**: південнослов'ян. *musclonna*, IX ст. (Piuk 126 — *Myślona, Myslonь*), ст.-пол. *Mislon*, 1265 р., *Misslon*, XIII ст. (SSNO III, 589), *Myszlon*, 1422 р. (SSNO VII/ 160).

***Myslajb**, ***Mysl'ajb** / ***Myslějb**: ст.-укр. Paulus *Mysley*, 1449 р. (Чучка 384), укр. *Мислії* (Він.), рос. *Мысляев*, *Мышляев* (ЖПТ), блр. *Мыслейка* (Бірыла 290), слвн. *Mislaj*, *Mislej* (ZSSP 383), хорв. *Mislej* (Leksik 437), ст.-пол. *Misley*, XIV ст. (SSNO III, 591), пол. *Myślaj*, *Myślajek* (Rymut II, 129), *Myslajek* (SN VI, 509) ~ **myslějb* (ЭССЯ 21, 43), а також фактичний матеріал, поданий під гаслом **mysl'ajb* (ЭССЯ 21, 43).

***Myslatъ(jb)**: хорв. *Mislatoviš*, XVII ст. (Šimundić 1983: 216).

***Mysleta**: д.-руськ. Домашька *Мыслятиниць*, XII–XIII ст. (Медынцева 153), укр. *Мислятин* — назва поселення у Хмельницькій обл. (АТПУ 1947: 792), *Мислятичі* — ойконім на Львівщині, рос. *Мыслятино* — ойконім у Тверській обл., історично — *Мышлятина* (Vasmer RGN VI, 33), ст.-блр. *Мыслятин*, XVI ст. — назва урочища (ПКПКС 235), слвн. *Misleta* (ZSSP 383), хорв. *Misletiši* — назва поселення поблизу Дубровника, ст.-пол. *Mislantae*, 1355 р. (SSNO III, 591), пол. (похідні) *Myślętin*, *Myslatyn*, *Myslatycze* — ойконіми (SG VI, 827, 832), ст.-чеськ. *Mizlata*, XIII ст. (Pleskalová 136), чеськ. (похідні) *Mysletice*, *Mysletin* (2) — топоніми (Profous III, 161–162), слов'ян. *Mezlitiz*, 1243 р. — топонім (Lorentz 72 — як *Mysletitje*) — рефлексі неготованого дієприкметника від дієслова **mysliti* (ЭССЯ 21, 44).

На основі укр. *Мисляченко* (Новикова 543) — патронім на *-енко* — можна відновити псл. ***Myslętъ(jb)** — дієприкметник на *-ęt-* із *-j-*розширенням.

**myslistōjb*: рос. діал. *мыслистый* 'розумний' (СРНГ 19, 62).

***Myslota**: блр. (похідне) *Мыслоціна* — ойконім у Могильовській обл. (Рап. Маг. 122), чеськ. *Myslotín* — топонім, слов'ян. **Myslota*, яке відновлюють з ойконіма *Mizletitz*, 1297 р., він же *Musilticz*, 1340 р., *Museltycz*, 1368 р. — на території Саксонії (HOS II, 35) ~ **myslota* (ЭССЯ 21, 47).

Є підстави для реконструкції ад'єктивів із суфіксами *-av-*, *-ev-*, *-iv-*, *-ov-*:

***Myslavъ(jb)**: схв. *Mislav* (Maretić 124; висловлено припущення про можливість зв'язку з ***мысльславъ**), чеськ. *Myslav* (Svoboda 65), луж. *Mysław* [1381 р. — *Myselaw* (Wenzel II/2, 34)]. Пор. ще мікротопонім *Mitzlaffs Grund* на західному Помор'ї, в якому перший компонент реконструюють як *Mysłav* (Rzetelska-Feleszko, Duma 277).

***Myslevъ(jb)**: блр. (похідне) *Мыслевічы* — ойконім у Мінській обл. (Рап. Мін. 183), слвн. *Mišlevičević* (ZSSP 383), пол. *Myszlewicz*, *Mislewisz* (SN VI, 512, 513), *Myslewicze* — ойконім (SG VI, 832).

***Myślivъ(jь)**: укр. *Мисливий* (Волинськ. обл.), *Мисливчук* (Редько Словник I, 688), рос. *Мысливый* (ЖПТ), блр. *Мысливы* (Бірыла 291), пол. *Myśliwy* (SN VI, 514). Стосовно мотивації пор., наприклад, укр. діал. *мислівий* ‘непрístupний, примхливий’ (Вовчок 636) та ін., із **myślivъ(jь)* (ЭССЯ 21, 46–47).

Псл. **Myślivъ(jь)* мотивувало похідне з суфіксом *-ьсь* ***Myślivьсь** > ст.-укр. *Мысливецъ*, 1552 р. (Тупиков 262), укр. *Мисливецъ* (Львівськ. обл.), ст.-блр. Павел *Мысливец*, 1541 р. (Бірыла 1966: 238), блр. *Мысливец* (Бірыла 290), (похідне) *Мыслиўцы* — ойконім у Вітебській обл. (Рап. Віц. 269), рос. *Мысливец*, *Мысливцев* — сучасні прізвища, пол. *Myśliwec* (SN VI, 513), (похідне) *Myśliwców* — назва поселення (SG VI, 833), чеськ. *Myšlivec* (ЧП), слвц. *Myšlivec* (TZ Nitra 39);

~ **myślivьсь* (ЭССЯ 21, 47). Див. ще (Siatkowski 75–88).

***Myślovъ**: рос. *Мысловец* (ЖПТ), (похідне) *Мысловичи* — назва населеного пункту в колишній Новгородській губ. (Vasmer RGN VI, 28), слвн. *Mislovič* (ZSSP 383), хорв. *Mislović* (Leksik 437), слвц. *Mislovič*, *Myšlovič* (TZ Bratislava 241, 251).

Укр. *Мислим* (Редько Словник I, 688), болг. *Мислим* (Заимов 155), *Ми́слимка* (Илчев 337), макед. (похідне) *Мисимица* — назва поля, яку виводять із **Мислимица* < **Мислима* (*Нива*) < зниклого імені *Мислим* (Станковска 2001: 279), ст.-пол. *Mislim*, 1136 р. (SSNO III, 592), співвідносні з апелятивною лексикою на зразок укр. *місли́мий* ‘дотепний, розумний’ (ЕСУМ 3, 466) і под., сягають псл. ***Myślimъ**.

На основі пол. *Myślotin* — ойконім відновлюють пасивний дієприкметник теперішнього часу ***Myśloma** (Казлова 2002: 207).

Композити з компонентом *-mysl-* у постпозиції:

***Badomyślъ**: ст.-луж. **Vadomyśl*, яке реконструюють із ойконіма *Bademeusel* (ААО V, 17).

***Bezmyślъ**: макед. **Безмисл*. Відновлено з однойменного зниклого ойконіма на терені Албанії (Станковска 1995: 557). Варіант *Безмисла* (Григорович 177) ~ укр. діал. *безмі́сля* (ЕСУМ 3, 466).

***Bolgomyślъ**: рос. *Благомыслов* (АКН 208), *Благомислов* (PI Черк. 7, 15).

***Boľemyślъ**: ст.-пол. *Bolemizl*, 1265 р. (SSNO I, 210), чеськ. *Bolemysl* (Svoboda 81). Стосовно словотвірної моделі пор. псл. **bol' emilъ*, **bol' eslavъ* та ін. (ЭССЯ 2, 186).

***Bødemyślъ**: пол. (похідне) *Będziemyśl* — топонім, відомий з XV ст. (Nieckula 109).

***Сѣтомысль**. Відновлено на матеріалі чеського іменника в (ЭССЯ 3, 190).

***Їсамысль**: ст.-укр. (похідне) *Чамишевка*, 1640 р. — назва поселення в колишньому Білоцерківському старостві (ОДАЗ I, 262), укр. *Чамишель* — гідронім у бас. Дніпра (СГУ 601), блр. (похідне) *Чамушаль* — ойконім у Гомельській обл. (Рап. Гом. 177), який виводять із **Чамышьль* (лабіалізація *-ы-* > *-у-* і розвиток неетимологічного *-е-* > *-а-* після шиплячого) (Казлова 1995: 149), ст.-чеськ. *Ěmysl* (Svoboda 81). Див. ще (ЭССЯ 4, 16).

***Їотомысль**: ст.-слвц. *Īotomysl*, IX–X ст. (Majtán 176). Стосовно першого компонента пор. псл. **ĭtь(jь)* (ЭССЯ 4, 124–125).

***Їргомысль**: блр. *Чарбамыслы* — назва населеного пункту у Вітебській обл. (Рап. Віц. 403). Архетип реконструйовано в (Козлова 125).

***Їргомысль**: ст.-блр. Мирослав *Чорномысль* (АВК III, 58), ст.-пол. (похідне) *de Czarnomils*, 1437 р., сучасне *Trzemeszenko* (Niecukla 110).

***Дал'емысль**: чеськ. *Dalemysl* (Svoboda 81). Щодо першого компонента у складі імен композитного типу пор. псл. **dal'evojь*, **dal'eborь* та ін. (ЭССЯ 4, 185).

***Добомысль**: *Добомысль*, 862 р. — князь полабських слов'ян бодричів (Павинский 56), варіант *Дабомысл*, 868 р. (Морошкин 67), (слов'ян.) *Tabomuzl*, 862 р. — антропонім у німецьких історичних хроніках (Schlimpert 40 — з реконструкцією (?) *Dobemysl*).

***Добромысль**: ст.-рос. **Добромысль*, XI ст., грамота № 526 [Місц. відм. на *Добромыслѣ* (Зализняк 612)], рос. *Добромыслов* (ЖПТ), ст.-серб. *Добромислић*, 1330 р. (Михайловић 323), *Добромисль*, XIII–XIV ст. (Monumenta 59), схв. *Dobromisao*, *Dobromisal*, XIII–XIV ст. — особові імена (ЭССЯ 5, 43), ст.-слвн. *Dabramusclo* (Kos 116 — з реконструкцією *Dobromisl*), (альпійськ.) *Dabramis*, 827 р., *Dabramuzli*, IX ст. (Kronsteiner 206 — з реконструкцією *Dobromysl*), ст.-пол. *Dobromisl*, 1136 р. (SSNO I, 489), ст.-чеськ. *Dobromizl*, 1180–1182 рр. (Pleskalová 131) ~ чеськ. діал. *být v dobré mysli* = *dobře naladěn* (Zaorálik 203), ст.-слвц. *Dobromysl*, IX–X ст. (Majtán 176), слов'ян. *Dobermoyzle*, 1296 р. — у німецьких історичних джерелах (Schlimpert 40), *добр-омисль*, 1293–1302 рр. (ACh 395).

Про популярність і продуктивність цього особового імені свідчить його реалізація в ойконімії слов'ян. Пор., наприклад, укр. *Добромишль* — назва поселення в Тернопільській обл., *Добромысль* —

у колишніх Гродненській, Мінській, Могильовській, Вітебській, Віленській губ., *Добромыш* — в Уфимській губ. (Vasmer RGN III, 40, 41), *Добромыш* — назва мису на західному березі озера Селігер (Василев Опыт 3, 61) < **Добромышь* унаслідок ослаблення артикуляції ауслота після занепаду редукованого.

***Dobrosъmyslъ**: рос. *Добросмыслов* (Чернопятов 131).

***Domamyslъ** / ***Domomyslъ**: ст.-слвн. (альпійськ.) *Domemus*, 864 р. (Kronsteiner 206 — з реконструкцією *Domomyslъ*), чеськ. *Domamysl* (Svoboda 81), *Domamyšle* — ойконім, відомий з 1454 р. (Profous I, 425).

***Domysl'ajъ**: ст.-рос. Микитка *Домышляев*, 1626 р. (Сенигов 186).

***Domyslъ**, ***Domyslъ**: ст.-укр. (похідні) *Домыслинъ*, 1523 р. — ойконім на Чернігівщині (ДМА I, 63), *Домыслинской бор*, 1618 р. — мікротопонім (КЗ 2, 14), ст.-рос. Гаврилка *Домыслинцов*, 1668 р. (ОАРП 508), хорв. *Domislović* (Leksik 136), пол. *Domysłowski* (SN II, 480). Пор. ще *Domizil*, IX ст., *Domis*, 1170 р. — антропоніми альпійських слов'ян (Kronsteiner 206 — з реконструкцією *Domyslъ*) ~ **domysliti* (se) (ЭССЯ 5, 74).

***Dorgomyslъ**: укр. *Дорогомишль* — ойконім на Львівщині, відомий уже в 1497 р. (Хуdash, Демчук 69), рос. *Дорогомышль* — гідронім у басейні Оки (Смолицкая 65), *Дорогомышка* — назва поселення в колишній Тульській губ. (Vasmer RGN III, 81) < **Дорогомышьлка*, ст.-пол. *Drogomizl*, 1136 р. (SSNO I, 522), (похідне) *Dargumizle*, 1262 р., сучасне *Dargomyśl* — ойконім (Nieckula 110), ст.-чеськ. *Dragomyšl* (Gebauer I, 323), чеськ. *Drahomyšl* (Svoboda 81), *Drahomyšl* — ойконім (Profous I, 452), слов'ян. *Dargemoyzle* de Clodram, 1190–1195 pp. (Schlimpert 36).

***Dьlgomyslъ**: чеськ. *Dlúhomysl* (Svoboda 81).

***Godimyslъ**, ***Godimyslъ**: ст.-слвн. *Godemus*, 864 р. (Kronsteiner 207 — з реконструкцією *Godimyslъ*), чеськ. *Hoděmysl* (Svoboda 81).

***Gojъmyslъ**: ст.-рос. (похідне) *Гомысль*, XV ст. — ойконім у Новгородській землі (НПК I, 343). Див. ще (Васильев 328).

***Golomyslъ**: рос. *Голомыслов* (ЖПТ), ст.-блр. (похідне) *Голомысль* (ОДЗМ II, 637), історично — *Голомысль*, 1552 р. — волость, пізніше маєток (ПР II, 49), «волостку ... в Полоцком повѣтъ *Голомышскую*» (Сапунов, Друцкий-Любецкий 111).

***Gor'emyslъ**: чеськ. *Hořěmysl* (Svoboda 81). Стосовно словотвору пор. пл. **gor'eslavъ* (ЭССЯ 7, 41).

***Gostomyslъ**: д.-руськ. *Гостомысль*, пол. *Gostomysł*, прибалт.-слов'ян. *Goztomizli*, *Gestimulus*, IX ст. — князь ободритів. Відновлено

в (ЭССЯ 7, 67). Пор. ше: рос. *Гостомыслов* (Книги РФ X, 111), слов'ян. *Goztomuizl*, 844 р. (Schlimpert 49).

***Хотимысль**: д.-руськ. (похідне) *Хотомышь*, XIV ст., сучасне *Хотомыжск* — населений пункт у Курській обл., на правому березі Ворскли (Куза 193), пол. (похідне) *Chociemyśl* — ойконім (Nieskula 109), ст.-луж. **Chotmysł*, яке відновлюють з ойконіма *Chotiemuizles* (ААО V, 19) та ін. (ЭССЯ 8, 85).

**xidomyslivъjъ*: рос. діал. *худомысливый* 'недоброзичливий, злий' (Добровольский 968).

**ъzmyslъ(jъ)*: блр. діал. *змы'слы* 'кмітливий, тямущий' (Чыгрын 34).

***Какомысль**: ст.-рос. Васюкь *Какамысловъ*, 1583 р. (ПКНЗ I, 91). Щодо першого компонента пор., наприклад, ст.-укр. Павло *Како*, 1649 р. (Реєстр 208).

***Красомысль**: чеськ. *Krasomysl* (Svoboda 81).

***Красьномысль**: рос. (похідне) *Красномыльское*, історично — *Красномыское* — ойконім на Уралі (Матвеев 21).

***Крѣрькосъмысль**: рос. *Крѣркосмыслов* (ССПГ 62).

***Крѣсомысль**: ст.-чеськ. *Крѣсомysl* — особове ім'я (Gebauer II, 140). Відновлено в (ЭССЯ 12, 139).

***Къртомысль**: укр. *Картамыш* (КПУ Киров. 1, 810) < **Картамышль*, (похідні) *Картамыш*, *Картамышеве*, *Картамышівка* — назви поселень у Харківській та Луганській обл., ст.-рос. Тихань *Ортомышевъ*, 1649 р. (ДД V, 98) < **Кортommyшевъ*.

***Лихомысль**: укр. *Лихомисля* — прізвище у Хмельницькій обл. Щодо словотвору пор. псл. **lixomilь*, **lixomirь* та ін. (ЭССЯ 15, 93).

**lixomyslъnjъjъ* (ЭССЯ 15, 94).

***L'ubomyсль**: укр. *Любомисленко* (Зап.), (відантропонімні ойконіми) *Ljubomišle* — на терені Боснії (Im. m. 272), пол. *Lubomyśle*, відоме з 1400 р. (NMP VI, 215–216), чеськ. *Libomyšl*, найдавніша фіксація якого сягає 1370 р. (Profous II, 598).

***L'udomyсль**: схв. *Љudemisal* (Maretić 121).

***L'utomысль**: ст.-чеськ. *Litomyšl* (Gebauer II, 294), чеськ. *Litomyšl* — ойконім у Моравії (Profous II, 642). Див. також (ЭССЯ 15, 227).

***Льбомысль**: укр. *Лобомисленко* (КПУ Зап. 21, 238). Стосовно першого компонента пор. псл. **lъbotręszь* (ЭССЯ 16, 224).

***Malomyсль**: ст.-луж. *Malemoyssełl*, 1450/51 pp. (ААО V, 22 — з реконструкцією *Małomyсль*).

***Miromysľь**: серб. *Miromisal* (< *Miramuscle*) (Maretić 124), ст.-слвн. *Miromisl* (*Miramuscle* — Kos 126).

***Мъногосъмысľь**: рос. *Многосмыслов* (ЖПТ). Стосовно першого компонента композита пор. псл. **тъногovoja* (ЭССЯ 20, 232).

***Namysľь**: пол. *Namysľ*, *Namys* (SN VI, 541), (похідне) *Namysľów* — ойконім (SG VI, 894), чеськ. *Namyslov* (ЧП) ~ укр. діал. *нăмисел* ‘розум’ (ЕСУМ 3, 466) та ін. (ЭССЯ 22, 196).

***Namysľ’акъ**: пол. (похідне) *Namysľaki* — ойконім (SG VI, 894).

***Namyslikъ**: пол. *Namyslik* (SN VI, 541).

***Našemyсь**: слвн. *Nasmus*, 864 р. (Kronsteiner 208 — з реконструкцією *Našemyсь*).

***Nedamysľь**: хорв. *Nedamustlo* (Šimundić 1982: 231).

***Nedomysľь**: ст.-рос. (похідне) *Недомышь*, 1500 р. — топонім у колишній Новгородській землі (Сергий 18), *Недомышь*, *Недомошь*, XVII ст. — назви пустищ (ОПКН 12), ст.-пол. *Nidomislz*, 1210 р. (SSNO IV, 38), пол. *Niedomysľ* (SN VI, 593), чеськ. *Nedomysl* (Svoboda 101) ~ рос. діал. *недомы’сел* ‘недостатньо кмітливий’ (ПОС 21, 95) та ін. Див. (ЭССЯ 24, 121).

***Nemysľь**: ст.-укр. (похідне) *Немышлец*, 1639 р. — назва колодязя, укр. *Немиш* (Горпинич 314) < **Немишл*, (похідне) *Немишля* — назва яру, *Немышлец* — топонім (басейн Сіверськ. Дінця; СГУ 385), болг. *Немисл* (Заимов 167), ст.-серб. (похідне) **Нѣмышль** — ойконім (Даничић II, 143), серб. *Nemysl* (Морошкин 137), пол. **Niemysľ* [цит. за: (Borek 1986—1987: 57)], ст.-чеськ. Andree de *Nemysle*, 1414 р. (Петрица 157), чеськ. *Nemysl* (Svoboda 81), *Nemysľ*, *Nemyslovice* — ойконіми (Profous III, 203—204).

***Непомысь**: чеськ. *Nepomysl* (Svoboda 81), (похідне) *Nepomysľ* — топонім (Profous III, 206).

***Несъмысь**: ст.-рос. *Несмысловъ*, 1629 р. (Боровск 204), Федотка Осипов сын *Несмысл*, 1646 р. (ПКВ 29), блр. *Несмыслова* ж. (м. Гомель);

~ **nesъmysľь(jь)* (ЭССЯ 25, 31).

***Незамысь**: ст.-пол. *Nezamisl*, 1136 р. (SSNO IV, 61), (похідне) *Niesamisele*, 1239 р., воно ж *Niezamisl*, 1392 р., сучасне *Zaniemysľ* — ойконім у Познанському пов. (Rospond SE 446), чеськ. *Nezamysl* [< ойконіма *Nezamyslice* (Šrámek 100)].

***Ninomyсь**: ст.-пол. *Ninomisl*, 1136 р. (SSNO IV, 67), ст.-чеськ. *Ninomyzl*, XIII ст. (Pleskalová 137).

Стосовно першого компонента композита пор. серб. *Нинослав* — чоловіче ім'я (Даничић II, 166), ст.-пол. *Nynognevo*, 1327 р. (Моршкін 139), н.-луж. *Nino* (Мука III, 78) ~ псл. **ninъ* 'молодий' (ЭССЯ 25, 120).

***Obmyslъ**: ст.-слвн. *Omisl* [*Oimuscle* (Kos 129)], слвн. *Omišl* (ZSSP 412), хорв. *Omišl* (Leksik 468), (похідне) *Omišalj* — ойконім (Im. m. 315), ст.-пол. *Omisl*, 1400 р. (SSNO IV, 126), ст.-чеськ. *Omižl*, XIII ст. (Pleskalová 137), чеськ. *Omysl* (Svoboda 81) ~ **obmyslъ* (ЭССЯ 28, 103).

***Onomyslъ**: ст.-чеськ. (похідне) *Onomyšl* — ойконім, відомий під 1290 р. як *Wonomisle* (Profous III, 276). Стосовно першого компонента пор. слов'ян. *Онослава*, 850 р., *Онодрагъ*, 1036 р., *Оногостъ* (Моршкін 145), укр. *Онобочко* (Горпинич, Тимченко 203) та ін. ~ **onomyslъ* (ЭССЯ 32, 87).

***Orstimysla**: слов'ян. (альпійськ.) *Razetuzza*, 864 р. (Kronsteiner 209 — з реконструкцією *Rastimysla*).

***Orzmysl'ajъ**: рос. *Размышляев* (ЖПТ).

***Orzmyslъ**: укр. *Розмыслович* — прізвище у Ровенській обл., ст.-рос. Андрей *Размыслов*, 1610 р. (Мюллер 20), Петр *Размысл*, 1673 р. (ОАПП 301), рос. *Розмыслов* (ЖПТ), *Ромыслов* (!) (НПЗП 10, 300), (похідні) *Размыслово*, *Размыслово Костково* — назви поселень у колишніх Московській та Петербурзькій губ. (Vasmer RGN VII, 513), ст.-блр. *Размыслъ* Мартиновичъ Ширмачъ, 1562 р. (Грушевский 2, 142), Андрей *Размысловичъ*, 1601 р. (Тупиков 720), блр. *Розмыслов* (м. Мінськ), *Розмысел* (ЖПТ), (похідне) *Размыслава* — ойконім у Вітебській обл. (Рап. Віц. 330), ст.-пол. *Rozmysl*, 1448 р. (SSNO IV, 500), пол. *Rozmysł*, *Rozmys* (SN VIII, 163), ст.-чеськ. (похідне) *Rozmysl* — ойконім, відомий з 1314 р. (Profous III, 599), ст.-луж. *Rozmysł* (ААО V, 28; НОS II, 294) ~ **orzmyslъ* (ЭССЯ 34, 66–67).

***Orzmysl'акъ**: пол. *Rozmyslak* (SN VIII, 163).

***Permyslennъ**: ст.-рос. Мотвеи *Перемышленниковъ*, 1636 р. (ПЮН ОК 152).

***Permysliborъ**: ст.-пол. *Przemisliborius*, 1478 р. (SSNO IV, 371).

***Permyslъ(жъ)**, ***Permyslъ**: (похідні) ст.-укр. *Малы(у) Перьми(с)лове(у)*, 1635 р. — назва поселення на Житомирщині (АЖГУ 214), укр. *Перемислівці*, *Перемисляни* — ойконіми на Львівщині, рос. *Перемышлин*, *Перемышлев* (ЖПТ), *Перемыслый* (СКТ 607), (похідне) *Перемыслов* — ойконім у колишній Оренбурзькій губ. (МИСО 3, 11), блр. (похідні) *Премыслы*, *Премысль*, *Пржемысль* — ойконіми у колишній

Вітебській губ. (Список Вит. 168, 325, 335), ст.-слвн. *Premisl* (*Primusl*) (Kos 130), (альпійськ.) *Premezulinus*, 1247 р. (як *Prěmysl* — Kronsteiner 209), *Premišlje* — ойконім у Боснії та Герцеговині (Im. m. 354), ст.-пол. *Premisl*, 1265 р. (SSNO IV, 369), ст.-чеськ. *Premysl*, 1185 р., *Przemisl*, 1201 р. (Петріца 61, 88), чеськ. *Prěmysl* (Svoboda 81), (похідні) *Břemysle* — мікротопонім, який виводять із особового імені **Prěmysl* + *-jь* (SPJČ 5, 126), *Prěmyslení* — ойконім (Profous III, 467), ст.-слвц. *Premysl*, IX–X ст. (Majtán 178), ст.-полаб. *Premysl* (HOS II, 223; AAO V, 26).

***Pomyśl**: укр. *Помис* (КПУ Полт. 10, 500) < **Помисл*, (похідне) *Помыслов* — гелонім на Житомирському Поліссі (Тутковский 70), рос. *Помыслов* (ЖПТ), ст.-пол. *Pomysl* (Males 99), чеськ. *Sptomysl* — топонім, який виводять із **z Pomyšle* (Profous IV, 148), н.-луж. *Pomysl* [у джерелах — *Pomissel*, *Pommisel*, *Pomsel* (Мука III, 85)]. Див. ще (AAO V, 26) ~ ст.-укр. *помысль*, 1441 р. ‘замисел, задум, намір’ (ССУМ II, 192), рос. діал. *пóмысль*: *быть на пóмысли* ‘думати про що-небудь’ (СРНГ 29, 237), ст.-блр. *помысль* ‘думка, роздум’; ‘задум’ (ГСБМ 26, 303), болг. *пòмысл* (БЕР 4, 130) та ін.

**romyslivъjъ*: укр. діал. *помісливий* ‘підозрілий, недовірливий’ (Мовна 83).

***Primysl**: ст.-блр. (похідне) *Примысль*, XVII ст. — назва урочища, згадана в актах Віленської Археографічної комісії (АВК XIII, 350), схв. *Primisal* (< *Primusl*) (Maretic 145), хорв. (похідне) *Primišlje* — топонім (Im. m. 357), ст.-чеськ. *Primuzle*, 1181 р., *Primizel*, 1182 р. (Петріца 49, 61), ст.-слвц. *Primysl*, IX–X ст. (Majtán 178). Пор. ще слов’ян. *Primizlaus*, 1182 р., *Primuzil*, 1233 р. (Schlimpert 106) ~ рос. діал. *прімысел* ‘вігадка’ (СРНГ 31, 302) та ін.

***Pročemyśl**: блр. (похідне) *Прачóмышля* — назва поселення в Гомельській обл. (Рап. Гом. 139).

***Promysl’ajъ**: рос. *Промышляев* (КПУ Зап. 11/2, 214), слов’ян. *Промышляй*, 1528 р. (ЛМ 1915: 69).

***Promysl**: д.-руськ. *Промысл* — особове ім’я в новгородській грамоті № 20, датованій I пол. XII ст., ст.-рос. Микитка *Промысл*, ≈ 1463 р. (АСЭИ II, 374), рос. *Промыслов*, 1891 р. (ИУ III, 59), *Промыслов* (ЖПТ). Пор. ще ойконім *Промыслово* в колишній Віленській губ. (Vasmer RGN VII, 403) ~ укр. *прóмысел*, *прóмысл* ‘виробництво, добування’, рос. *прóмысел*, *прóмысл*, блр. *прóмысел* з відповідниками в інших слов’янських мовах (ЕСУМ 4, 597).

***Pustomyslъ**: ст.-рос. Петрушка Иванович *Пустомыслов*, 1662 р. (ВМ 169).

***Radomysla**, ***Radomyślъ**: укр. (похідні) *Радомислівка* — ойконім у Харківській обл. (АТПУ 1947: 829), *Радомишль* — назви поселень у Волинській та Житомирській обл., ст.-слвн. *Radomisla* (?) (864 р. — *Razemuzza*; Kos 133), серб. *Радомісликь*, XIV ст. (Monumenta 564), чеськ. *Radomyšl* — ойконім відантропонімного походження (Profous III, 524), ст.-луж. *Radomyśl* (ААО V, 28).

***Roкомyslъ**: укр. *Рукомиш* — ойконім у Тернопільській обл., із **Рукомишль* (Худаш, Демчук 84). Стосовно першого компонента композита пор., наприклад, укр. *Рукодій* (КПУ Кіров. 8, 369), ст.-рос. Микифор Рукосуев, XVII ст. (ТК II, 678), (похідне) *Рукосуевская*, XVI ст. — ойконім у колишньому Переславль-Залеському пов. (ПКМГ I/1, 818), рос. *Рукосуев* (Память 1, 77), *Руколеев* (КП Алтай 2, 345), слов'ян. *Рукославъ* (Пачич 88) та ін.

***Samomyślъ**: ст.-рос. (похідне) *Самомышслово*, XVII ст. — назва пустища в колишньому Углицькому пов. (ПКУ 246).

***Sebemyślъ** / ***Sobemyślъ**: макед. (похідне) *Себемишле*, 1568/69 рр. — ойконім (ТДок. VI/1, 25), ст.-слвн. *Sobemusla* (Kos 135), серб. *Sobemisla* (< *Sobemuscla*) (Maretić 128), ст.-пол. *Zobemisl*, 1224 р. (SSNO V, 136), ст.-слвц. *Sebemyśl* / *Sobemyśl*, IX–X ст. (Majtán 178), слов'ян. *Szobemuzl*, 1214 р. (Schlimpert 129). Перший компонент композита — зворотний займенник **sebe* / **sobe* в Dat. sg. Стосовно його вжитку у складі композитів пор., наприклад, слов'ян. (альпійськ.) *Zebedrach*, 864 р., *Zebemir*, 864 р., *Zebegoi*, 993 р. (Kronsteiner 212) і т. п.

***Sēmomyślъ**: д.-руськ. *Земомысль*, XII–XIII ст. (ПСРЛ II, 14), ст.-слвн. *Zememisl* (*Semmemuscle* — Kos 149), ст.-пол. *Semimisl*, XIII ст. (SSNO V, 62), ст.-слвц. *Sememyśl*, IX–X ст. (Majtán 178). Пор. ще слов'ян. *Sememizl*, 1040 р. (Schlimpert 124) ~ рос.-цслв'ян. *сѣмь* 'persona' (Фасмер III, 600 — стаття *семья*).

***Sētomyślъ**: Реконструюють на основі топоніма *Zethmizel*, 1214 р. (Pirchegger 83).

***Solomyślъ**: рос. (похідні) *Соломыслово*, *Соломышь* — ойконіми в колишній Ярославській губ. (Списки Яросл. 370).

***Staromyślъ** (?): блр. (похідне) *Старомысль* — ойконім у колишній Вітебській губ. (Список Вит. 336), варіант *Старо-Мысль* (Vasmer RGN VIII, 538).

**sujemyslъ*: д.-руськ. *суемысль* 'про людину, схильну до несерйозних роздумів', XI ст. (Сл. РЯ XI–XVII вв. 28, 275).

***Sǔdǔmyslǔ**: укр. (похідне) *Здомишель* — ойконім, відомий з поч. XV ст. (Шульгач 56), чеськ. *Sděmysl* (Svoboda 81), *Zdemyšl* — ойконім (Profous IV, 759–760), ст.-луж. *Sděmysł* (ААО V, 29).

***Sǔdorvomyslǔ**: рос. *Здравомыслов* (ЖПТ).

***Sǔdorvosǔmyslǔ**: рос. *Здравосмыслов* (ЖПТ).

***Sǔmysl'ajǔ**: ст.-рос. *Шмышляй* Айгустовъ, 1627 р. (Тупиков 365), він же *Смышляй* Августов, 1641 р. (ОАСУ 539), рос. *Смышляев* (ЖПТ), а також *Смышляев*, *Смышляевка* (2 фіксації), *Смышляи*, *Смышляйки* — назви поселень у різних регіонах Росії (Vasmer RGN VIII, 397) ~ рос. діал. *смышля'й* 'грамотний' (СПГ 2, 361).

***Sǔmyslina**: блр. *Смысліна* (м. Мінськ).

***Sǔmysl'a**, ***Sǔmyslǔ(jǔ)**: укр. *Змисля* (БКПУ 743), *Змислий* (Редько Словник I, 688), (похідне) *Zmysłów* — назва фільварка в Галичині (Vasmer RGN III, 519), ст.-рос. Івашка *Смыслов*, 1662 р. (ВМ 161), (відантропонімні похідні) *Смыслово*, XV ст. — ойконім у Новгородській землі (НПК I, 610), *Смыслова*, XVI ст. — назва поселення в колишньому Орловському пов. (ПКМГ I/2, 1054), *Смыслова*, 1619 р. — назва пустища в колишньому Костромському пов. (АФЗХ 1961: 312), рос. *Смыслов* (ЖПТ), слвн. *Smisel*, *Šmisl* (ZSSP 561, 609), хорв. *Zmišlja* (Leksik 751), ст.-пол. *Szmyszl*, 1417 р. (SSNO V, 132), кашуб. *Zemitzlo*, 1046 р. (Лоренц 89), пол. *Smysło* (SN VIII, 538), ст.-чеськ. Nicolaus *Smysl*, 1456 р., (похідне) *Smyslov* — ойконім (Profous IV, 121, 122). Пор. також ойконіми відантропонімного походження: рос. *Смысловка*, *Смыслово*, *Смысловская* — в колишніх Уфимській, Ярославській, Олонецькій губ., блр. *Смышель* — у колишній Могильовській губ. (Vasmer RGN VIII, 397).

Стосовно мотивації пор., наприклад, ст.-слов'ян. сьмыслъ (БЕР 4, 130), ст.-укр. *смыслъ* 'мислення', 1462 р. (ССУМ II, 363), рос. діал. *смысл* 'пам'ять' (СПГ 2, 360), ст.-блр. *смыслъ* 'розум, розважливість'; 'пам'ять; свідомість'; 'думка; задум'; 'почуття' (ГСБМ 32, 4–5), блр. діал. *смы'сіл*, *-а* 'сенс' (Бялькевіч 413) та ін. (ЕСУМ 5, 322).

***Takomyslǔ**: пол. (похідне) *Takomyśl*, у XVI ст. *Thakomyslye* — ойконім (SG XII, 146).

***Terbomyslǔ**: ст.-пол. *Trebomisl*, 1282 р. (SSNO V, 479), чеськ. (похідне) *Třebomyslice* — топонім (Profous IV, 362).

***Těxomyslǔ**: чеськ. (відантропонімне похідне) *Techomyšl* — ойконім (Profous IV, 319).

***Těšimyslǔ**: ст.-пол. *Tessimilz*, 1136 р. (SSNO I, 376).

***Tixomyśl**: (відантропонімне похідне) *Tihomišle* — ойконім на території Боснії та Герцеговини (Im. m. 434).

***Tuxomyśl**: ст.-чеськ. (похідне) *Tuchomyśl*, 1334 р. — ойконім (Profous IV, 395), ст.-луж. **Tuchomysł* (ААО V, 31).

***Umyśl**: рос. *Умысличи* — ойконім у колишній Орловській губ., *Umyšle* — назва поселення в колишній Каунаській губ. (Vasmer RGN IX, 291) ~ ст.-укр. *умысль* ‘умисел, замисел, задум’ (ССУМ II, 477), укр. *умисел*, діал. *умисл* (ЕСУМ 3, 466), рос. діал. *умы’слить* ‘здогадатися’ (Сл. Оби 3, 200), болг. *умисъл* (БЕР 4, 130) та ін.

***Unemyśl**: ст.-пол. *Vnemisl*, *Vnemizl*, 1136 р. (SSNO V, 524).

***Velemyśl**: серб. *Велемислић* (Михайловић 138), ст.-пол. (похідне) *Wielemyśl* — ойконім (Nieskula 111), чеськ. *Velemysl* (Svoboda 81).

***Večemyśl**: слов’ян. (альпійськ) *Vežemuisclen*, 1005–1007 рр. (Kronsteiner 153 — з реконструкцією **Večemyśl*).

***Vitomysl**: ст.-слвн. *Vitamisl* (*Uitamusclo* — Kos 145), південно-слов’ян. *uitamusclo*, IX ст. (Piuk 126), (похідні) *Tomišelj*, *Tomišlje* — ойконіми в Словенії, Боснії та Герцеговині (Im. m. 437) < **Vitomišelj*, **Vitomišlje*, ст.-пол. (похідне) *de Vitomisl*, 1250 р., сучасне *Witomysl* — ойконім (Nieskula 111), а також *Nowy Tomyśl*, *Stary Tomyśl* — назви поселень, які сусідять з топонімом *Witomysl*, ст.-слвц. *Vitomysl*, IX–X ст. (Majtán 180).

***Vojemyśl**: серб. *Vojmislíće* — ойконім (Im. m. 466), історично *Војмислиће*, 1455 р., див. (Лома 47), ст.-слвц. *Vojimysl*, IX–X ст. (Majtán 179).

***Vumysl**: укр. (похідне) *Вумислівка* — назва поселення в Тернопільській обл., блр. (похідне) *Вумыслово* — ойконім у колишній Вітебській губ. (Список Вит. 333), пол. *Wumysłowski* (SN X, 364), (відантропонімні похідні) *Wumysłów*, *Wumysłowo*, *Wumysłowy* — ойконіми (SG XIV, 97–100), чеськ. *Vumysl* (Svoboda 81) ~ укр. діал. *вымысел* ‘вигадка’ (Сірка 20) і т. п.

***Vumyslak**: пол. *Wumysłak* (SN X, 364).

***Všemysl**: ст.-слвн. *Seuemuscle* (Kos 138 — з реконструкцією *Svemisl*), ст.-пол. *Wschemisl*, 1431 р. (SSNO VI, 220), чеськ. (похідне) *Všemyslíce* — топонім (Profous IV, 645–646).

***Zamysl**, ***Zamysl**: укр. (похідне) *Замисловичі* — ойконім у Житомирській обл., рос. *Замыслов*, *Замыслин*, *Замышлев* (ЖПТ), *Замышлин*, 1812 р. (ПОРА 379), (похідне) *Замыслово* — ойконім у колишній Ярославській губ. (Vasmer RGN III, 419), блр. *Замыслов* (м. Мінськ),

пол. (похідні) *Zamyślin, Zamysłów, Zamysłowo, Zamysłu* — ойконіми (SG XIV, 390), чеськ. (похідні) *Zamyslice, Zámyslov* (2), *Zámysl* — ойконіми (Profous IV, 730), ст.-луж. **Zamysł* (AAO V, 33) ~ укр. *зámисл* ‘задум’, рос. *зámисел* ‘т. с.’, ст.-блр. *замысль* ‘намір’ (ГСБМ 11, 39), болг. *зámисъл* та ін.

***Zamysl’ajъ**: рос. *Замышляев* (САМ 83).

***Zьlomyslъ**: блр. *Зламы’шле* — ойконім у Брестській обл. (Рап. Бр. 59), історично — маєток *Зломышь*, 1522 р. (ЛМ I, 1044), він же *Złomysł* (SG XIV, 634), ст.-луж. **Złomysł*, яке відновлюють з ойконіма *Lomsil*, 1350 р., *Lomsel*, 1378 р. на території Саксонії (HOS I, 580) ~ ст.-слов’ян. *зломыслити* (БЕР 4, 126) та ін.

***Želimyslъ**: ст.-пол. *Silimisli*, XIII ст. (SSNO IV, 362). Стосовно першого компонента пор. укр. *Желибори* (*Želibory*) — ойконім у Галичині, блр. *Желибор* (2) — топоніми в колишній Мінській губ. (Vasmer RGN III, 275), слов’ян. *Желибор*, X ст. — князь полабських слов’ян бодричів (Павинский 86) і т. п.

***Žerimyslъ**: укр. (похідне) *Жеримишел* — гідронім у басейні Прип’яті в Житомирській обл. (СГУ 195).

***Žitomyslъ**: ст.-слвн. *Sitimuzil, Citamuscle*, 888 р. (Kos 150 — з реконструкцією **Žitomisl*), (похідні) *Житомислићь* — ойконім у Сербії (Споменик III, 184), 1606 р. — *Житомислићь* — як назва монастиря (ССЗН 6, 106), *Žitomislіci* — назва поселення на терені Боснії та Герцеговини (Im. m. 494), ст.-слвц. *Žitomysl*, IX–X ст. (Majtán 180).

Композити з компонентом *-mysl-* у препозиції:

***Myslibojъ**: кашуб. *Mislibous*, 1275 р. (Лоренц 64).

***Myslibora**, ***Mysliborъ**: укр. *Мислибори* — ойконім у Хмельницькій обл., ст.-пол. *Mislibor*, 1212 р. (SSNO, III, 591), *Mislibora*, 1409 р. (SSNO, III, 592), (відантропонімне похідне) *Muzlibri*, 1238 р. — ойконім (Лоренц 59), пол. *Mysłibor* (SN VI, 513), ст.-чеськ. *Mizliborius*, 1244 р. (Pleskalová 136), чеськ. *Mysliboř, Myslibořice* — топоніми (ЕССЯ 21, 44).

Myslibudъ** (Myslibodъ**): ст.-луж. **Myslibud*, яке реконструюють із ойконіма **Meuselwitz* (AAO V, 22).

***Myslidarъ**: ст.-пол. *Mislidario*, 1333 р. (SSNO III, 592).

***Myslidorgъ**: слов’ян. *Moiszledarsiz*, 1171 р. — топонім (Jeżowa 46 — з реконструкцією **myslidoržitji*).

***Mysligodъ**: болг. *Мислигодд* (Займов 175), (похідне) *Мислегоже* — ойконім (Займов БГИ 130).

***Myslīgostь**, ***Myslīgostь** / ***Myslogostь**, ***Myslogostь**: ст.-рос. *Мыслигостицкая губа*, 1687 р. (Токмаков 16), болг. *Мислигодѣт* (Займов 175), (похідне) *Мислегоити* — ойконім, макед. **Мисле(у)гост* (Станковска 1995: 36–37), *Мислогост* (Станковска Речник 188), ст.-пол. **Myslogost*, збережене в ойконімі *Mysłogoszcz* (Варшавський повіт) (Malec 98), слов'ян. Μεσολογγόστιον — топонім на території Греції, із **Myslegoščь* (Vasmer Die Slaven 185).

***Myслиmirь**: болг. *Муслимир* (Займов 155), ст.-хорв. *Jacobo filis Mislimiri*, 1182 р. (Šimundić 1982a: 136), ст.-пол. *Mislimirus*, 1265 р., *Mislimir*, 1442 р. (SSNO III, 592), ст.-полаб. **Myслиmir* (ААО V, 22), слов'ян. *Myssilmur*, 1399 р. — у старопрусському антропоніміконі (Trautmann AP 61).

***Myслиslavь**: луж. *Mysłav*, 1381 р., ст.-пол. *Miśław*, *Mysław*, чеськ. *Myslav* (Schlimpert 92 — з реконструкцією).

***Myслиbogь**: укр. *Мислобіж* — ойконім у Волинській обл., *Мислобуж* — назва поля в с. Тур Ратнівського р-ну Волинської обл. (Сл. ММ 2, 87) < **Мислобож*, блр. *Мыслабаж* — ойконім у Брестській обл. (Рап. Бр. 91).

***Myслиodědь**: макед. *Мислодед* (Станковска Речник 188), (похідне) *Mislodežda* — ойконім (Im. m. 294).

***Myслоžitь**: ст.-слвц. *Mysložit*, IX–X ст. (Majtán 177).

Скорочення

АВК	— Акты, изд. Виленскою Археографическою комиссиею. Вильна, 1865–1910. Т. I–XXXV.
АЖГУ	— Акты Житомирського гродського уряду 1590 р., 1635 р. / Підг. до видання В.М. Мойсієнко. Житомир, 2004.
АКН	— Адрес-календарь Нижегородской губернии на 1886 год. Нижний Новгород, 1886.
АСЭИ	— Акты социально-экономической истории Северо-Восточной Руси конца XIV — начала XVI в. М., 1952–1964. Т. I–III.
АТПУ 1947	— Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р. К., 1947.
АФЗХ 1961	— Акты феодального землевладения и хозяйства / Сост. Л.В. Черепнин. М., 1961. Ч. III.
Баранов	— <i>Баранов К.В.</i> Новые документы по истории Новгородской и Псковской служилых корпораций

- XVI – начала XVII века // Русский дипломатарий. М., 1999. Вып. 5. С. 118–160.
- БЕР – Български етимологичен речник / Съст.: В. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев и др. София, 1971–. Т. 1–.
- Бірыла – *Бірыла М.В.* Беларуская антрапанімія. 2: Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі. Мінск, 1969.
- Бірыла 1966 – *Бірыла М.В.* Беларуская антрапанімія. Уласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы. Мінск, 1966.
- БКПУ – Безсмертя і Книга пам’яті України. 1941–1945 / Голова редколегії І.О. Герасимов. К., 2000.
- Боровск – Боровск: Материалы для истории города XVII и XVIII столетий (с подлинников, хранящихся в Московском архиве Министерства юстиции). М., 1888.
- Бялькевіч – *Бялькевіч І.К.* Краёвы слоўнік ўсходняй Магілёўшчыны. Мінск, 1970.
- Василев Опыт – *Василев И.И.* Опыт географическо-статистического словаря Псковской губернии. Псков, 1882–1896. Вып. 1–3.
- Васильев – *Васильев В.Л.* Архаическая топонимия Новгородской земли (Древнеславянские деантропонимические образования). Великий Новгород, 2005.
- Виноградов – *Виноградов И.П.* Исторический очерк города Вязьмы с древнейших времен до XVII в. М., 1890.
- ВМ – Восстание в Москве 1682 г.: Сб. документов / Отв. ред. В.И. Буганов. М., 1976.
- Вовчок – *Марко Вовчок.* Оповідання. Казки. Повісті. Роман. К., 1983.
- Горпинич – *Горпинич В.О.* Прізвища степової України: Словник. Дніпропетровськ, 2000.
- Горпинич,
Тимченко
Григорович – *Горпинич В.О., Тимченко Т.В.* Прізвища правобережного Степу: Словник. Дніпропетровськ, 2005.
– *Григорович В.И.* Очерк путешествия по Европейской Турции (С картой окрестностей Охридского и Преспанского озер). М., 1877.

- Грушевский — *Грушевский А.* Пинское Полесье. Исторические очерки. К., 1901–1903. Ч. 1–2.
- ГСБМ — *Гістарычны слоўнік беларускай мовы / Склад.: Т.І. Блізнюк, Р.С. Гамзовіч, А.П. Груца і інш. Рэд. А.М. Булыка.* Мінск, 1982–. Вып. 1–.
- Даничић — *Даничић Б.* Рјечник из књижевних старина српских. Београд, 1975. Т. I–III.
- ДД — *Донские дела. Кн. V // Русская историческая библиотека.* Пг., 1917. Т. XXXIV.
- ДМА — *Документы Московского архива Министерства юстиции.* М., 1877. Т. I.
- Добровольский — *Добровольский В.Н.* Смоленский областной словарь. Смоленск, 1914.
- ЕСУМ — *Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О.С. Мельничука.* К., 1982–. Т. 1–.
- Железняк 1972 — *Железняк И.М.* К семантической интерпретации антропонимических композитов со вторым компонентом *-mysl-* в сербохорватском языке // *Исследования по сербохорватскому языку / Отв. ред. Р.В. Булатова.* М., 1972. С. 157–179.
- Железняк 2011 — *Железняк И.М.* Слов'янська антропоніміка (вибрані статті). К., 2011. С. 154–179.
- ЖПТ — *Жертвы политического террора в СССР.* Режим доступа: <http://lists.monu.ru>
- Заимов — *Заимов Й.* Български именник. София, 1988.
- Заимов БГИ — *Заимов Й.* Български географски имена с *-jъ*. София, 1973.
- Зализняк — *Зализняк А.А.* Древненовгородский диалект. М., 1995.
- Илчев — *Илчев С.* Речник на личните и фамилни имена у българите. София, 1969.
- ИУ — *История уделов за столетие их существования. 1797–1897.* СПб., 1902. Т. I–III.
- Казлова 1995 — *Казлова Р.М.* Анамастычныя старажытнасці Гомельшчыны (*Чагоршчы, Чагошчы, Чамушаль*) // *Единство восточнославянских народов: прошлое, настоящее, перспективы.* Гомель, 1995. С. 147–149.
- Казлова 2002 — *Казлова Р.М.* Беларуская і славянская гідранімія: Праславянскі фонд. Гомель, 2002. Т. II.

- КЗ – Краєзнавчий збірник: Статті та матеріали / За ред. В.С. Терентьєва. Суми, 2006. [Вип.] 2.
- Книги РФ – Книги Российской Федерации: Ежегодник: В 10 т. М., 2008. Т. X.
- Козлова – *Козлова Р.М.* Структура праславянского слова. Праславянское слово в генетическом гнезде. Гомель, 1997.
- КП Алтай – Книга памяти: Поименный список воинов Алтая, павших в боях Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.: В 2 т. Барнаул, 1986–1988.
- КПУ Зак. – Книга пам'яті України: Закарпатська область. Ужгород, 1995–1998. Т. 1–2.
- КПУ Зап. – Книга пам'яті України: Запорізька область. Дніпропетровськ, 1994–2009. Т. 1–21.
- КПУ Киров. – Книга памяти Украины: Кировоградская область. Кировоград, 1995. Т. 1.
- КПУ Кіров. – Книга пам'яті України: Кіровоградська область. Кіровоград, 2007. Т. 8.
- КПУ Полт. – Книга пам'яті України: Полтавська область. Полтава, 1995–1999. Т. 1–12.
- Куза – *Куза А.В.* Древнерусские городища X–XIII вв. Свод археологических памятников. М., 1996.
- ЛМ 1903 – Литовская метрика, т. I // Русская историческая библиотека. Пб., 1903. Т. XX.
- ЛМ 1915 – Литовская метрика. Отдел I, часть 3: Книга публичных дел. Перепись войска Литовского // Русская историческая библиотека. Пг., 1915. Т. XXXIII.
- Лома – *Лома А.* Топонимија Бањске хрисовуље. Ка осмишљењу старосрпског топономастичког речника и бољем познавању општесловенских именословних образаца. Београд, 2013.
- Лоренц – *Лоренц Ф.* О померельском (древнекашубском) языке до половины XV-го столетия // Известия ОРЯС. 1905. Т. X, кн. 3. С. 69–209; 1906. Т. XI, кн. 1. С. 53–117 (продолжение).
- Матвеев – *Матвеев А.К.* Топонимия Урала. Свердловск, 1985.
- Медынцева – *Медынцева А.Л.* Древнерусские надписи Новгородского Софийского собора. М., 1978.

- МИСО – Материалы по историко-статистическому описанию Оренбургского казачьего войска. Оренбург, 1903–1912. Вып. 1–10.
- Михайловић – *Михајловић В.* Српски презименник. Нови Сад, 2002.
- Мовна – *Мовна М.* Словник львівської говірки першої третини ХХ століття: близько 3500 слів. Львів, 2013.
- Морошкин – *Морошкин М.* Славянский именовослов или собрание славянских личных имен в алфавитном порядке. СПб., 1867.
- Мюллер – Карельская деревня в XVII веке / Сост. Р.Б. Мюллер. Под ред. А.И. Андреева. Петрозаводск, 1941.
- Новикова – *Новикова Ю.М.* Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини. Донецьк, 2007.
- НПЗП – Не предать забвению: Книга памяти жертв политических репрессий. Псков, 2000. Т. 10.
- НПК – Новгородские писцовые книги, изд. Археографической комиссией. СПб., 1859–1910. Т. 1–6 и указатель.
- ОАПП – Описание архива Посольского приказа 1673 года / Подг. к печати В.И. Гальцов. М., 1990. Ч. 1–2.
- ОАРП – Описание актов, хранящихся в Постоянной историко-археографической комиссии / С предисл. и под ред. А.И. Андреева // *Летопись занятий Постоянной историко-археографической комиссии за 1926 год.* Л., 1927. Вып. 1 (34). С. 288–351.
- ОАСУ – Описание актов собрания графа А.С. Уварова. Акты исторические, описанные И.М. Катаевым и А.К. Кабановым / Под ред. М.В. Довнар-Запольского. М., 1905.
- ОДЗМ – Описание документов Архива западнорусских униатских митрополитов. СПб., 1897–1907. Т. I–II.
- ОПКН – Обзорение писцовых книг по Новгороду и Пскову / С предисл. П. Иванова. М., 1841.
- Павинский – *Павинский А.* Полабские славяне. Историческое исследование. СПб., 1871.

- Память – Память. Сведения о погибших на фронтах Великой Отечественной войны жителях Иркутской области / Сост.: И.И. Кузнецов, П.Ф. Московских, П.М. Шубенко. Иркутск, 1990. Ч. 1–3.
- Пачич – Именослов или речник личны имена разны народа славенски / Скупио І. Пачич [...]. Будим, 1828.
- Петрица – *Петрица Н.М.* Чеські антропонімні формули XI–XVIII століть: Дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 2010 (додатки).
- ПКВ – Переписная книга Воронежского уезда 1646 года / Подг. текста, вступ. статья и примеч. В.Н. Глазьева. Воронеж, 1998.
- ПKNЗ – Писцовые книги Новгородской земли. Т. 1: Новгородские писцовые книги 1490-х гг. и отписные оброчные книги пригородных пожен Новгородского двора 1530-х гг. / Сост. К.В. Баранов. М., 1999.
- ПКПКС – Писцовая книга Пинского и Клецкого княжества, [...] сост. пинским старостою С. Хваличевским в 1552–1555 г. Вильна, 1884.
- ПК 1666 p. – Переписні книги 1666 року / Ред. В.О. Романовський. К., 1933.
- ПКУ – Писцовые книги Угличского уезда XVII века / С предисл. и примеч. М.А. Липинского // Временник Демидовского юридического лицея. Ярославль, 1886–1888. Кн. 41–46.
- ПМК – Поменик манастира Крушедола / Приредили М. Томић и М. Војкулеску. Београд, 1996.
- Подольская – *Подольская Н.В.* Антропонимикон берестяных грамот // Восточнославянская ономастика: Материалы и исследования / Отв. ред. А.В. Суперанская. М., 1979. С. 201–242.
- ПОРА – Подвиги офицеров и солдат русской армии в сражении при Бородине: Сб. документов / Отв. ред. И.О. Гаркуша. М., 2012.
- ПОС – Псковский областной словарь с историческими данными / Ред. коллегия: Б.А. Ларин, А.С. Герд, С.М. Глускина и др. Л.; С.-Петербург, 1967–. Вып. 1–.

- ПР — Полоцкая ревизия 1552 года / С предисл. И.И. Лаппо // Чтения в Обществе истории и древностей российских. 1905. Кн. II, отд. I. С. 1–236.
- ПСРЛ — Полное собрание русских летописей. М., 1962. Т. II: Ипатьевская летопись.
- ПЮН ОК — Памятники южновеликорусского наречия: Отказные книги / Подг. С.И. Котков (отв. ред.), Н.С. Коткова. М., 1977.
- Рап. Бр. — *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Брэсцкай вобласці. Мінск, 1980.
- Рап. Віц. — *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Віцебскай вобласці. Мінск, 1977.
- Рап. Гом. — *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Гомельскай вобласці. Мінск, 1986.
- Рап. Гр. — *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Гродзенскай вобласці. Мінск, 1980.
- Рап. Маг. — *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Магілёўскай вобласці. Мінск, 1983.
- Рап. Мін. — *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Мінскай вобласці. Мінск, 1981.
- Редько
Словник
Реєстр — *Редько Ю.К.* Словник сучасних українських прізвищ: У 2-х т. Львів, 2007.
- Реєстр Війська Запорозького 1649 р.: Транслітерація тексту / Підгот. до друку: О.В. Тодійчук, В.В. Страшко, Р.І. Осташ та ін. К., 1995.
- РІ Черк. — Реабілітовані історією: Черкаська область. Черкаси, 2002–2010. Кн. 1–7.
- САМ — Список абонентов Московской городской телефонной сети. М., 1939.
- Сапунов,
Друцкий-
Любецкий
СГУ — *Сапунов А.П., Друцкий-Любецкий В.* Материалы по истории и географии Дисненского и Вилейского уездов Виленской губернии. Витебск, 1896.
- Словник гідронімів України / Укладачі: І.М. Железняк, А.П. Корепанова, Л.Т. Масенко та ін. К., 1979.
- Сенигов — *Сенигов О.П.* Памятники земской старины. СПб., 1903.
- Сергий — *Сергий, архимандрит.* Черты церковно-приходского и монастырского быта в писцовой книге Водс-

- кой п'ятины 1500 года (в связи с общими условиями жизни). СПб., 1905 (приложения).
- Сірка — Сірка Й., Муличак Ю., Баушенко А. Короткий словник говірки села Ублі. Зіген; Пряшів, 1999.
- Славеева, Мошин — Славеева Л., Мошин В. Српски грамоти од Душаново време. Прилеп, 1988.
- Сл. ММ — Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель / Упоряд. Г.Л. Аркушин. Луцьк, 2006–2007. Т. 1–2.
- Сл. Оби — Словарь русских старожильческих говоров средней части бассейна р. Оби / Под ред. В.В. Палагиной. Томск, 1964–1967. Т. 1–3.
- Сл. РЯ XI–XVII вв. — Словарь русского языка XI–XVII вв. / Гл. ред. Г.А. Богатова. М., 1975–. Вып. 1–
- Смолицкая — Смолицкая Г.П. Гидронимия бассейна Оки (Список рек и озер) / Под ред. О.Н. Трубачева. М., 1976.
- СПГ — Словарь пермских говоров / Сост. Г.В. Бажутина и др. Пермь, 2000–2002. Вып. 1–2.
- Списки Перм. — Списки населенных мест Российской империи, изд. Центральным статистическим комитетом МВД. СПб., 1875. Т. XXXI: Пермская губерния.
- Списки Яросл. — Списки населенных мест Российской империи, изд. Центральным статистическим комитетом МВД. СПб., 1859. Т. L: Ярославская губерния.
- Список Вит. — Список населенных мест Витебской губернии / Под ред. А.П. Сапунова. Витебск, 1906.
- Споменик — Споменик Српске краљевске Академије. Београд, 1890–1892. Т. I–XVI.
- СРНГ — Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова, С.А. Мызникова. М.; Л.; С.-Петербург, 1966–. Вып. 1–.
- ССЗН — Стари српски записи и натписи / Скупио и средιο Љуб. Стојановић. Фототип. изд. Београд, 1988. Књ. 6.
- ССПГ — Список служащих в Пензенской губернии на 1897 год. Пенза, 1896.
- ССУМ — Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / Ред. Л.Л. Гумецька, І.М. Керницький. К., 1977–1978. Т. I–II.

- Станковска 1995 — *Станковска Љ*. Исчезнати лични имиња во македонската топонимија // Македонски јазик. 1995. Год. XL—XLI (1989—1990). С. 557—567.
- Станковска 2001 — *Станковска Љ*. Топонимите со суфиксот *-ица* во Македонија. Скопје; Прилеп, 2001.
- Станковска Речник — *Станковска Љ*. Речник на личните имиња кај македонците. Скопје, 1992.
- ТДок. — Турски документи за историјата на македонскиот народ / Прев., ред., комент. М. Соколки. Скопје, 1984. Т. VI, кн. 1.
- ТК — Таможенные книги Московского государства XVII в. / Под ред. А.И. Яковлева. М., 1950—1951. Т. I—III.
- Токмаков — *Токмаков И*. Снятогорский монастырь (Библиография и материалы). Псков, 1887.
- Тупиков — *Тупиков Н.М.* Словарь древнерусских личных собственных имен // Записки Отделения русской и славянской археологии имп. Русского археологического общества. 1903. Т. 6. С. 86—914.
- Тутковский — *Тутковский П*. Побережье реки Норина в Овручском уезде (Геологическое и географическое описание) // Труды Общества исследователей Волыни. Житомир, 1911. Т. VI. С. 61—219.
- Худаш, Демчук — *Худаш М.Л., Демчук М.О.* Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімі утворення). К., 1991.
- Чернопятов — *Чернопятов В.И.* Некрополь Крымского полуострова. М., 1910.
- ЧП — Чоловічі прізвища громадян Чеської Республіки за даними Міністерства внутрішніх справ ЧР станом на 1.04.2004. Режим доступу: <http://www.mvcr.cz>
- Чучка — *Чучка П.П.* Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. Львів, 2005.
- Чыгрын — *Чыгрын І.П.* Яшчэ з лексікі нашэй вёскі (Чамяры, Слоні́мскі р-н) // Народная славатворчасць / Рэд. А.А. Крывіцкі, І.Я. Яшкін. Мінск, 1979. С. 30—40.
- Шульгач — *Шульгач В.П.* Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник. К., 2001.

- ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О.Н. Трубачева и А.Ф. Журавлева. М., 1974–. Вып. 1–.
- ААО – Atlas altosorbischer Ortsnamentypen. Studien zu toponymischen Arealen des altosorbischen Gebietes im westslawischen Sprachraum / Hrsg. von Ernst Eichler. Leipzig, 2000–2004. Н. 1–5.
- АCh – Actes de Chilandar. Deuxième parti: Actes slaves // Византийский временник. 1915. Т. XIX. Приложение I.
- Borek 1986–1987 – *Borek H.* Śląskie nazwy miejscowe z negacją w podstawy typu *Niedobczyce, Nierodzim* // *Studia Polonistyczne*. 1986–1987. Roczn. XIV–XV. S. 55–63.
- Boryś – *Boryś W.* Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków, 2005.
- Boryś 2011 – *Boryś W.* Najstarsza słowiańska leksyka intelektualna // *Linguistica Copernicana*. 2011. № 1 (5). S. 33–51.
- Furlan – *Furlan M.* Slovensko krava se pomišlja ‘krava se goni’ // *Jezikoslovni zapiski*. Ljubljana, 2009. 1–2. S. 7–17.
- Gebauer – *Gebauer J.* Slovník staročeský. Praha, 1903–1916. D. I–II.
- Holutiak – *Holutiak-Hallick S.P.* Dictionary of Ukrainian Surnames in the United States. Georgia, 1994.
- HOS – Historisches Ortsnamenbuch von Sachsen / Hrsg. von Ernst Eichler und Hans Walther. Berlin, 2001. Bd I–III.
- Im. m. – Imenik mesta. Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji. Beograd, 1956.
- Jeżowa – *Jeżowa M.* Dawne słowiańskie dialekty Meklemburgii w świetle nazw miejscowych i osobowych. Wrocław etc., 1961. Cz. I: Fonetyka.
- Kos – *Kos Fr.* Ob osebnih imenih pri starih Slovencih // *Letopis Matice Slovenske*. Ljubljana, 1886. S. 107–151.
- Kronsteiner – *Kronsteiner O.* Die alpenlawischen Personennamen. Wien, 1981.
- Leksik – Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske. Zagreb, 1976.

- Lorentz — *Lorentz F.* Slawische Namen Hinterpommerns (Pomorzze Zachodnie). Berlin, 1964.
- Majtán — *Majtán M.* Chronológia slovanských zložených osobných mien v Slovenčine // 12. Slovenská onomastická konferencia a 6. seminár «Onomastica a škola». Prešov 25.–26. októbra 1995. Zborník referátov. Prešov, 1996. S. 173–180.
- Malec — *Malec M.* Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych. Wrocław etc., 1971.
- Maretić — *Maretić T.* O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba // Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti. Razred filologicko-historički i filofsoko-juridički. Zagreb, 1886. Knj. LXXXI. S. 81–146.
- Merkù — *Merkù P.* Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu / Ured. M. Furlan in S. Torkar. Ljubljana, 2006.
- Monumenta — *Monumenta Serbica, spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii* / Ed. Fr. Miklosich. Wienae, 1858.
- Muka — *Muka E.* Słownik dolnoserbiskej rěcy a jeje narěcow. M.; Praha, 1921–1928. T. I–III.
- Nieckula — *Nieckula F.* Polskie nazwy miejscowe z sufiksem *-jb* // Wrocławskie towarzystwo naukowe. Rozprawy komisji językowej. 1965. T. V. S. 65–147.
- NMP — *Nazwy miejscowe Polski: Historia. Pochodzenie. Zmiany* / Pod red. K. Rymuta. Kraków, 1996–. T. I–.
- Pirchegger — *Pirchegger S.* Die slavischen Ortsnamen im Mürzgebiet. Leipzig, 1927.
- Piuk — *Piuk K.* Zur Frage der Slaven in Pannonien im 9. Jahrhundert // Wiener slavistisches Jahrbuch. Wien, 1950. Bd I. S. 112–130.
- Pleskalová — *Pleskalová J.* Tvoření nejstarších českých osobních jmen. Brno, 1998.
- Profous — *Profous A., Svoboda J.* Místní jmená v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny. Praha, 1947–1957. D. I–IV; 1960. D. V. Napsali J. Svoboda, V. Šmilauer a další.
- Rospond SE — *Rospond S.* Słownik etymologiczny miast i gmin PRL. Wrocław etc., 1984.
- Rymut — *Rymut K.* Nazwiska polaków: Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków, 1999–2001. T. I–II.

- Rzetelska-Feleszko, Duma – *Rzetelska-Feleszko E., Duma J.* Nazwy terenowe Pomorza Zachodniego zawierające elementy słowiańskie. Warszawa, 2008. T. I.
- Schlimpert – *Schlimpert G.* Slawische Personennamen in mittelalterlichen Quellen zur deutschen Geschichte. Berlin, 1978.
- SG – Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa, 1880–1902. T. I–XV.
- Siatkowski – *Siatkowski J.* Słowiańskie nazwy wykonawców zawodów w historii i dialektach. Warszawa, 2005.
- SN – Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych / Wydawnictwo K. Rymut. Kraków, 1992–1994. T. I–X.
- Snoj – *Snoj M.* Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen. Ljubljana, 2009.
- SPJČ – Slovník pomístních jmen v Čechách / Pod ved. J. Matúšové. Praha, 2005–. T. I–.
- SSNO – Słownik staropolskich nazw osobowych / Pod red. W. Taszyckiego. Wrocław etc., 1965–1985. T. I–VII.
- Svoboda – *Svoboda J.* Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha, 1964.
- Šimundić 1982 – *Šimundić M.* Nepoznata hrvatska osobna imena do polovice 11. st. // Onomastica Jugoslavica. Zagreb, 1982. Knj. 10. S. 229–237.
- Šimundić 1982a – *Šimundić M.* Nepoznata hrvatska osobna imena XII stoljeća // Оноματοлошки прилози. Београд, 1982. III. С. 121–150.
- Šimundić 1983 – *Šimundić M.* Nieznane chorwackie imiona osobowe w Šibeniku i w jego okolicy // Onomastica. 1983. Roczn. XXVIII. S. 197–219.
- Šrámek – *Šrámek R.* Moravskoslezská místní jména s Ne- // Onomastické práce. Sborník rozprav k sedmdesátým narozeninám univ. prof. dr. Vladimíra Šmilauera. Praha, 1966. S. 79–87.
- Trautmann AP – *Trautmann R.* Die altpreußischen Personennamen. 2., unveränderte Auflage. Göttingen, 1974.
- TZ Bratislava – Bratislava. Telefónny zoznam. 2002–2003. Bratislava, 2002.
- TZ Nitra – Nitra. Telefónny zoznam. 1988–1989. Bratislava, [1988].

- Vasmer – *Vasmer M.* Die Slaven in Griechenland / Vorwort von Hans Ditten. Leipzig, 1970.
- Die Slaven
- Vasmer RGN – Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden, 1962–1980. Bd I–X; 1988. Bd XI (Ergänzungen und Nachträge).
- Wenzel – *Wenzel W.* Studien zu sorbischen Personennamen. Bautzen, 1987–1994. Bd I–III.
- Zaorálek – *Zaorálek J.* Lidová rčení. Praha, 1947.
- ZSSP – *Začasni slovar slovenskih priimkov /* Odg. red. F. Bezlaj. Ljubljana, 1974.

В.О. Яцій
(Київ)

ТОПОНІМІЯ РАДЕХІВСЬКОГО РАЙОНУ
ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
(МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРИКО-ЕТИМОЛОГІЧНОГО
СЛОВНИКА ОЙКОНІМІВ УКРАЇНИ). II*

Мета пропонованої розвідки — історико-етимологічний аналіз сучасних назв поселень Радехівського району Львівської області: *Павлів*¹, *Пиратин*, *Підмонастирок*, *Поздимир*, *Полове*, *Пустельники*, *Радванці*, *Радехів*, *Раковище*, *Розжалів*, *Романівка*, *Руденко*, *Сабанівка*, *Середпільці*, *Синьків*², *Смóржів*³, *Станин*, *Старий Майдан*, *Стирківці*, *Стоянів*, *Стремільче*, *Сúшно*, *Тетéвчиці*, *Тоболів*, *Торки*, *Трійця*, *Увин*, *Хмільно*, *Шайноги*, *Щуровичі*⁴ та *Яструбичі*.

Павлів. Давнє поселення, поблизу якого знайдено рештки стоянок періоду бронзи та предмети побуту висоцької культури (ІМСУ Льв. 638; Дзьобан, Лаба 7–8). Ойконім уперше документально згаданий від 1400 р. (ІМСУ Льв. 638). Пізніші його фіксації: *Павлів* (*Pawłów*), 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. (ЙФМ 224), *Pawłów*, 1886 р. (SG VII, 114), *Павлів*, 1987 р. (АТУ 184). Похідне утворення від особового імені *Павло* + посесивний суфікс *-ов* (> *-ів*). Аналогічний ойконім є на Тернопільщині (АТУ 2012: 314). Пор. ще місцевий (найімовірніше, вторинний) оронім **Павлів* («u stóp wzgórza *Pawłów*»), 1886 р. — узгір'я (SG VII, 906).

* Початок див.: Студії з ономастики та етимології. 2013 / Відп. ред. О.П. Карпенко, В.П. Шульгач. К., 2013. С. 206–221 (*Адámівка*, *Андріївка*, *Бабичі*, *Барілів*, *Батнів*, *Бєбєхи*, *Бєрезівка*, *Бійшів*, *Волиця*, *Волиця-Барилова*, *Вузлове*, *Гоголів*, *Грицеволя*, *Гута-Скляна*, *Дмітрів*, *Дубини*, *Забáва*, *Завидче*, *Загатка*, *Збоївська*, *Йосипівка*, *Корчін*, *Корчівка*, *Криве*, *Куликів*, *Кустин*, *Кути*, *Лопáтин*, *Миколáїв*, *Монастирок-Огядівський*, *Мукані*, *Немíлів*, *Нєстаничі*, *Нівиці*, *Новий Вітків*, *Новостаці*, *Обортів*, *Огядів*, *Оплицько*, *Ордів*).

Пиратин. Давнє поселення, поблизу якого виявлено давньоруське городище (XI–XIII ст.) (ІМСУ Льв. 638). У Йосифінській та Францисканській метриках ойконім згаданий під 1785–1788 рр. і 1819–1820 рр. як *Ператин*, *Пиратин* (*Peratyn*) (ЙФМ 227, 237); він же — *Peratyn*, «*Peratyn*, ob. *Piratyn*», «*Peratyn*, albo *Pieratyn* z Antoninem — wieś», 1886 р., «*Piratyn*, albo *Pieratyn*», *Peratyn*, 1887 р., «w <...> *Pieratynie*», 1889 р. (SG VII, 90, 949; VIII, 93, 221; X, 191), *Пирятин*, 1968 р. (ІМСУ Льв. 616), *Пиратин*, 1987 р. (АТУ 184). Назва поселення похідна на *-ин* від антропоніма **Перата* (первісно *Ператин* двір, хутір, присілок тощо). Пор. ще особову назву (похідне) (дериват на *-ськ-*) *Ператинський* — сучасне прізвище у Волинській обл. (КПУ Вол. 52).

Підмонастирок. Об'єднане з нп *Березівка* (АТУ 2012: 224). У писемних джерелах назву цього поселення зафіксовано як *Підмонастирок* (*Podmanastyrzek*), 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. (ЙФМ 236); воно ж — *Podmanasterek Łopatyński*, 1884 р.; у 1887 р. досліджуване поселення фігурує під назвою *Podmanasterek Łopatyński* як «część Hrusowoli» (частина сусіднього нп Грицеволя) (SG V, 915; VIII, 435–436), *Підмонастирок*, 1987 р. (АТУ 184). На нашу думку, назву села доцільно тлумачити як поселення, розташоване під місцевістю *Монастирок* (пор., наприклад, «na zachód [від нп Старий Майдан цього ж р-ну] leży *Manastyrzek*», 1884 р.; SG V, 915). Компонент *Лопатинський* пов'язаний із сусіднім ойконімом *Лопатин* (АТУ 2012: 224). До аналогічних додамо ще ойконім *Підмонастирок* — у Дрогобицькому р-ні (АТУ 2012: 217), а також споріднену назву *Подмонастырка* (2) — ойконіми в колишніх Воронезькій і В'ятській губ. (Vasmer RGN VII, 152) тощо.

Поздимир. Ойконім згадано в 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. як *Поздимир* (*Pozdzimierz*) (ЙФМ 242); згодом — «*Pozdzimierz* albo *Podzimierz*, rus. *Pozdymir*», «z *Pozdzimierza*», 1887 р. (SG VIII, 898, 899), *Поздимир*, 1987 р. (АТУ 184). Вочевидь, назва належить до дериватів з індивідуально-посесивним суфіксом *-j-*, вона мотивована незасвідченим особовим іменем **Поздимирь*.

Половє. Ойконім відомий із 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. у формі *Полове* (*Płowe*) (ЙФМ 243); пізніше — *Płowe*, 1882 р., «*Płowe*, rus. *Połowe*», 1887 р. (SG III, 612; VIII, 325), *Полове*, 1987 р. (АТУ 184). На нашу думку, це результат онімізації прикметника *половій* 'кольору спілого жита, пшениці і т. ін.; блідо-жовтий' (СУМ VII, 87) у сер. роді

(первісно *Полове* поле, дворище, село тощо). Щодо аналогів укажемо на сучасний ойконім *Полова* в Чернігівській обл. (АТУ 2012: 412).

Пустельники. Об'єднане з нп *Нівуци* (АТУ 2012: 224). У Йосифінській (1785–1788) і Францисканській (1819–1820) метриках досліджуваний ойконім засвідчено як *Пустельники* (*Pustelniki*), 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. (ЙФМ 251); він же — *Пустельники*, 1987 р. (АТУ 184). Із погляду словотворення аналізовану назву поселення розглядаємо як форму множини на *-и* від місцевого мікротопоніма *Пустельник* (пор., наприклад, «*Pustelnik — gajówka na obszarze Szczugowic*», 1888 р.; SG IX, 309). Зазначений мікротопонім пояснюємо як утворення, мотивоване відповідним антропонімом *Пустельник* <апелатива *пустельник*, пор., наприклад, укр. *пустельник* ‘відлюдник’ (Желехівський, Недільський 2, 789). На підтримку цього свідчать сучасні особові назви: укр. *Пустельник* (Голод, 158), (похідне на *-ов*) рос. *Пустельников* (ІМСУ Льв. 753), ст.-пол. *Pustelnik*, 1679 р. (Rymut II, 323) та ін. Ідентичний ойконім зафіксовано в Житомирській обл., споріднений — *Пустельникове* — у Кіровоградській обл. (АТУ 2012: 115, 190); пор. ще *Пустельники* (10) — назви населених пунктів у колишніх Віленській, Вітебській, Київській та ін. губ. (Vasmer RGN VII, 152) тощо.

Радванці. Об'єднане з нп *Корчін* (АТУ 2012: 224). У писемних джерелах ойконім згадано в 1785–1788 рр. і 1819–1820 рр. як *Радванці* (*Radwańce*) (ЙФМ 254), 1882 р. — «w oddalonych <...> *Radwańcach*», 1886 р. — *Radwańce*, 1888 р. — «*Radwańce, albo Radwaniec, rus. Radwańci*», «w *Radwańcach*» (SG III, 95; VII, 114; IX, 454, 455), 1987 р. — *Радванці* (АТУ 184). На наш погляд, для назви цього поселення можливі такі версії походження: 1) форма множини від антропоніма **Радванець* — дериват від **Радван* + суфікс *-ець* (пор., наприклад, д.-слов'янськ. ім'я *Radvan* (Чучка 475), (похідне) ст.-пол. *Radwański*, 1411 р.; Rymut II, 333); 2) результат онімізації катойконіма *радванці* ‘переселенці з нп **Радван(-и)* чи *Радванка*’, на потенційність якого вказує сучасний топонім *Радванка* (нині мікрорайон Ужгорода) (Чучка 475).

Радехів. Давнє поселення, територія якого була заселена ще в добу неоліту (VII–III тисячоліття до н. е.) (ІМСУ Льв. 606). Згідно з даними укладачів “Історії міст і сіл Української РСР: Львівська область”, назва міста вперше зафіксована в 1493 р., вона ж засвідчена пізніше в 1531 р. (ІМСУ Льв. 606); згодом у 1785–1788 рр. і 1819–1820 рр. як

Padexiv (Radziechów) (ЙФМ 254), у 1880 р. «z *Radziechowa*», у 1882 р. «w oddalonym <...> *Radziechowie*», у 1886 р. «z *Radziechowa*», у 1893 р. «w *Radziechowie*» (SG I, 624; III, 95; VII, 949; XIII, 835), у 1987 р. як *Padexiv* (АТУ 184). Укладачі “Історії міст і сіл Української РСР: Львівська область” вважають, що аналізований ойконім якимось чином пов’язаний із прикметником *радий*. Докладніше див.: (ІМСУ Льв. 606). На нашу думку, назва мотивована антропонімом *Radex* + суфікс посесивності *-ov (> -iv)*, реальність цього імені підтверджує ОН д.-руськ. **Радехъ** у новгородській берестяній грамоті, яку датують XIII–XIV ст. (Шульгач 115), ст.-пол. *Radziech*, 1125 р. (Rymut II, 331) і под. Серед співвідносних онімів наведемо *Padexiv* — ойконім у Волинській обл. (АТУ 2012: 55), гідронім рос. *Padexovo* — озеро, XVI ст. (НПК V, 483), інослов’янські: *Radehova* — топонім у Словенії (Im. т. 363), *Radechov* — топонім у Чехії (Profous, Svoboda III, 513) та ін.

Раковице. Об’єднане з нп *Вузлові* (АТУ 2012: 224). На сторінках історичних джерел ойконім засвідчено в 1880 р. у формі «z *Rakowiskami*» (SG I, 624); він же — *Раковице*, 1987 р. (АТУ 184). Найімовірніше, це лексико-семантичне утворення від апелятива **раковице*, який, на нашу думку, має семантику *‘місце, на якому водяться раки’. Ідентичний ойконім відзначено в колишній Мінській губ. — *Раковице* (Vasmer RGN VII, 524).

Розжалів. Назва відома як: *Рожджалів (Rożdżałów)* та *Розджалів (Rozdziałów)*, 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. (ЙФМ 261, 262), *Rożdżałów*, 1880 р., «*Rożdżałów* <...> rus. *Rożdżaliw*», 1888 р. (SG I, 37; IX, 831), *Розжалів*, 1987 р. (АТУ 184). Очевидна трансонімізація місцевого ороніма *Розжалів* (пор. «w środku obszaru wznosi się wzgórze *Rożdżałów*», 1888 р.; SG IX, 831) — узгір’я < антропоніма **Рожджало* / **Розджало* + суфікс *-ov (> -iv)*, пор., наприклад, ОН ст.-пол. *Rozdział* / *Rożdział*, 1268 р. (SSNO IV, 497). Ця ж особова назва відобразилася в ойконімі *Розджалов* у колишній Люблінській губ., у співвідносному топонімі **Розжаловичі* < *Rożdżałowice* — назва села в колишній Галичині (Vasmer RGN VII, 628, 629) тощо.

Зважаючи на ранні історичні фіксації, бачимо, що в той самий період документально засвідчено дві ойконімоформи — *Rożdżałów* і *Roźdżałów*. Нова назва *Розжалів* вторинна щодо зазначених варіантів у результаті спрощення приголосних *-здз-* і *-ждж-*. Проте можливий також польськомовний вплив на написання вказаних топонімів. З приводу варіантності *-z-* / *-ż-* у префіках *Roz-* / *Roź-* на польському

грунті пор., наприклад, оніми: *Rozestaniec* ~ *Rożestaniec*, *Rozmierek* ~ *Rożmierek* і т. п. (Rumut II, 364, 365).

Романівка. Об'єднане з нп *Смóржів* (АТУ 2012: 224). Ойконім відзначено на сторінках історичних джерел із 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. як *Романівка* (*Romanówka*) (ЙФМ 263); згодом — «*Romanówka*, rus. *Romanówka*», 1888 р. (SG IX, 729), *Романівка*, 1987 р. (АТУ 184). Назва поселення мотивована особовим іменем *Роман* + суфікс *-ів-к-а*. Стосовно аналогів укажемо 119 ідентичних ойконімів на східнослов'янській території (Vasmer RGN VII, 638–640), зокрема в різних регіонах України — 28 назв населених пунктів *Романівка* (АТУ 2012: 528).

Руденко. Об'єднане з нп *Кúстин* (АТУ 2012: 224). Згадане в 1785–1788 рр. і 1819–1820 рр. як *Руденко Ляцьке* (*Rudenko Lackie*) (ЙФМ 266); воно ж — *Rudenko Lackie*, «w *Rudeńki*», 1883 р., *Rudenko Lackie*, 1895 р. (SG IV, 863, 952; XIV, 490), *Руденко*, 1987 р. (АТУ 184). Складена назва: стрижневий компонент *Руденко* < антропоніма *Руденко* (поширене прізвище в Україні) — суфіксальний дериват від ОН *Рудий* (< прикметника *рудий* ‘червоно-жовтий (про колір, забарвлення чого-небудь)’; СУМ VIII, 895); означальний — *Ляцьке* < прикметника *ляцький* із вказівкою на те, що раніше поселення належало полякам (пор. укр. *лѣхи* (істор.) ‘поляки’; СУМ IV, 582). Пор. ще споріднені назви поселень: *Руденківка*, *Руденкове* в Полтавській і Сумській обл. (АТУ 2012: 275, 300), а також *Руденка* (10) — в колишніх Чернігівській, Мінській, Петербурзькій та ін. губ., *Руденки* (5) — в колишніх Полтавській, Чернігівській губ. (Vasmer RGN VII, 676–677).

Сабанівка. Об'єднане з нп *Тетéвчиці* (АТУ 2012: 224). Ойконім уперше згадано в 1819–1820 рр. як *Сабанівка* (*Sabinówka*) (ЙФМ 268); згодом — *Sabinówka*, 1889 р. (SG X, 191), *Собанівка*, 1968 р. (ІМСУ Льв. 613, 639), *Сабанівка*, 2012 р. (АТУ 2012: 224). На нашу думку, можливі такі шляхи утворення назви: 1) від антропоніма *Сабан*⁵ + формант *-ів-к-а*, пор., наприклад, сучасні особові назви укр. *Сабан* (ЛДАУ 116), (похідне на *-ов*) рос. *Сабанов* — у Бологовському р-ні Тверської обл. (КП Твер.), ст.-пол. *Saban*, 1528 р. (Rumut II, 386); 2) від імовірного (контактного) (мікро)топоніма *Сабанів* (*-ов-а*, *-ов-е*) + суфікс *-к-а*, на потенційність якого вказують такі назви, як *Сабаново* (3) — ойконіми в колишніх Костромській, Пензенській і Симбірській губ., *Сабанино* — назва села в колишній Рязанській губ. (Vasmer RGN VIII, 34) та ін.

Середпільці. 1494 р. — дата першої історичної писемної згадки про назву поселення (ІМСУ Льв. 638); пізніше: *Середопільці* (*Środopolce*) та *Середпільці* (*Środopolce*) у 1785–1788 рр. і 1819–1820 рр. (ЙФМ 274), *Srodopole*, 1883 р., *Środopolce*, 1886 р., «*Środopolce*, rus. *Seredopilci*», 1890 р. (SG IV, 803; VII, 90; XI, 165), *Середпільці*, 1987 р. (АТУ 184). З погляду походження назва населеного пункту *Середпільці* — це результат онімизації катоїконіма *середпільці* ‘переселенці з нп *Середпілья*’, на підтримку чого вказує назва поселення *Середпілья* в Полтавській обл. (АТУ 2012: 266).

Синьків. Назва поселення відома з 1499 р. (ІМСУ Льв. 638); воно ж — *Синьків* (*Sieńków, Sińków*), 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. (ЙФМ 276), «*Sieńków i Niemiłów*», 1883 р., *Sieńków, Sienków*, 1886 р., «*z Sięnkowa*», 1893 р. (SG IV, 863; VII, 90, 949; XIII, 835), *Сеньків*, 1987 р. (АТУ 184), *Синьків*, 2012 р. (АТУ 2012: 224). Похідне утворення на *-ов* (> *-ів*) від антропоніма *Си(е)нько*, пор., зокрема, д.-руськ. *Синько*, 1552 р. (Тупиков 356), укр. *Сенько* (КПУ Вол. 37), *Синько* (КСУ Хрс. 383), блр. *Сенько* (Памяць 376) тощо. Пор. також споріднені ойконіми *Сеньків* (2), *Синьків* — на Тернопільщині, *Сенькове* (2) — на Луганщині та Харківщині і под. (АТУ 2012: 208, 318, 320, 322, 342), *Сеньків* (5) — у колишніх Харківській, Сідлецькій та ін. губ. (Vasmer RGN VIII, 220), а також однойменний місцевий оронім (пор., наприклад, «*wzgórze Sięńków*», 1886 р.) (SG VII, 90) (з огляду на хронологію історичних фіксацій ойконім первинний щодо ороніма).

Смóржів. Назву села вперше згадано в 1531 р. (ІМСУ Льв. 638); вона ж — *Сморжів* (*Smarzów*), 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. (ЙФМ 284), «*Smarzów*, rus. *Smorziv*», 1889 р., *Smarzów*, 1895 р. (SG X, 867; XIV, 490), *Сморжів*, 1987 р. (АТУ 184). Дериват від антропоніма *Сморж* / *Смарж* + суфікс належності *-ов* (> *-ів*), можливість якого підтверджує сучасне прізвище укр. *Смарж* (< апелятивів *смарж* або *сморж* ‘назва гриба’) (Редько 2, 981), ст.-пол. *Smarz*, 1136 р., *Smarż*, 1494 р. (Rymut II, 449) та ін. Стосовно відповідників пор., зокрема, *Сморжів* — ойконім у Ровенській обл. (АТУ 2012: 292).

Станин. Назва села відома вже з 1785–1788 рр. та 1819–1820 рр. як *Станин* (*Stanin*) (ЙФМ 289), *Stanin*, 1882 р., «*granicy Stanina*», 1886 р., *Stanin*, «*ze Stanina*», 1887 р., «*w Staninie*», 1890 р. (SG III, 612; VII, 906; VIII, 325; XI, 185), *Станин*, 1987 р. (АТУ 184). Очевидно, це трансонімізація місцевого ороніма *Станин* (пор. «*wzgórze Stanin*», 1890 р.; SG XI, 185) < антропоніма **Стана* + суфікс належності *-ин*,

пор., наприклад, прізвища укр. *Стан* (Редько 2, 1002), ст.-пол. *Stana*, 1489 р. (Rymut II, 474) тощо. Споріднені ойконіми відомі в колишніх Смоленській (*Станина*, *Станино*), Тверській (*Станино*) та ін. губ. (Vasmer RGN VIII, 514).

Старий Майдан. Об'єднане з нп *Нівуці* (АТУ 2012: 224). Ойконім уперше згадано в 1785–1788 рр. та 1819–1820 рр. як *Майдан Старий* (*Majdan Stary*) (ЙФМ 189); згодом — *Majdan Stary*, 1884 р. (SG V, 915), *Старий Майдан*, 1987 р. (АТУ 184). Складена назва, у якій компонент *Майдан* — похідне утворення від апелятива *майдан*, пор., наприклад, укр. *майдán* ‘площа’, ‘лісова поляна’, ‘забудова, де добувають смолу’ (Грінченко 2, 398), діал. (бойк.) *майдан* ‘галявина’ (Онишкевич 1, 426), поліськ. ‘обора на полі або в лісі’ (Груцо 114), ‘галявина в лісі на підвищеному місці, де провадилось смолокуріння’, ‘місце, де добували поташ’ (Лисенко 120) тощо. За матеріалами М. Фасмера, на східнослов'янських теренах зафіксовано 72 ойконіми *Майдан*, чимало їх у складі мікротопонімів (Vasmer RGN V, 328–329). Означальний компонент *Старий* вжито у функції диференціації [див.: нп *Майдан* у Дрогобицькому і Жовківському районах Львівської обл.; АТУ 178, 182].

Стирківці. Об'єднане з нп *Миколдів* (АТУ 2012: 224). У писемних джерелах назва аналізованого поселення відзначена з 1785–1788 рр. і 1819–1820 рр. у формах *Стирковець* (*Sterkowiec*, *Styrkowiec*) та *Стирківці* (*Sterkowce*) (ЙФМ 292); воно ж — *Стерківці*, 1968 р. (ІМСУ Льв. 637), *Стирківці*, 2012 р. (АТУ 2012: 224). З огляду на дві різні форми назви поселення можливі такі версії її походження:

а) варіант назви *Стирковець* або **Стерковець* мотивований, вірогідно, імовірним (мікро)топонімом **Стирковий* (-а, -е) (первісно *Стирків* двір, хутір, присілок тощо) + формант *-ець*;

б) для ойконімоформи *Стирківці*, на нашу думку, можлива така етимологія: а) форма множини від антропоніма **Сти(е)рковець* — дериват від ОН **Сти(е)рків* + формант *-ець* (пор., наприклад, споріднену ОН ст.-рос. *Стерко* Отонской, поч. XVII ст. (Тупиков 373), (парадигматичне) рос. *Стырка* (КП 167), ст.-пол. *Styrkowiecz*, 1489 р.; Rymut II, 484); б) результат онімізації катойконіма *стирківці* ‘переселенці з нп **Стирків* (-ов-а, -ов-е) чи **Стирківка*'. Стосовно аналогів пор. *Sterkovce* — поселення в Словаччині (Vasmer RGN VIII, 567).

Стоянів. 1501 р., 1547 р., 1571 р. — перші відомості про найменування села (ІМСУ Льв. 626, 722; Кісь 40); згодом воно документаль-

но засвідчене у формі *Стоянів (Stojanów)* за 1785–1788 рр. і 1819–1820 рр. (ЙФМ 293), «w *Stojanowie*», 1880 р., *Stojanów*, 1895 р. (SG I, 517; XIV, 523), *Стоянів*, 1987 р. (АТУ 184). Назва поселення мотивована антропонімом *Стоян*, оформленим за допомогою суфікса посесивності *-ов (> -ів)* (ІМСУ Льв. 626), пор., наприклад, ст.-укр. Пань Сава *Стоянь*, 1442 р. (Тупиков 374), укр. *Стоян* (Чучка 536), блр. *Стоян* (Памяць 291), ст.-пол. *Stojan*, 1244 р. (Румут II, 487) і под. Пор. у цьому контексті назви поселень: сучасне *Стоянівка* на Ровенщині (АТУ 2012: 292), *Стоянова* (4) в колишніх Херсонській, Курській, Орельській губ. (Vasmer RGN VIII, 584) тощо.

Стремільче. Історично назва села відома як: *Стремільче*, 1503 р. (Кісь 40), *Стремільче (Strzemilcze)*, 1785–1788 рр. (ЙФМ 294), «w *Strzemilczu*», 1895 р. (SG XIV, 278, 280), *Стремільче*, 1987 р. (АТУ 184). М.Л. Худаш, М.О. Демчук розглядають аналізований ойконім як дериват від особової назви *Стремилко* + *-*бје* (Худаш, Демчук 199), однак така мотивація сумнівна з погляду словотворення. Імовірніше, назва поселення постала від антропоніма **Стремилець* + індивідуально-посесивний суфікс *-j-*. Пор. ще споріднене *Стремилowo* (2) – поселення в колишніх Могильовській і Псковській губ. (Vasmer RGN VIII, 584) та ін.

Сушно. Ойконім *Сушно* вперше згадано в 1531 р. (ІМСУ Льв. 639); згодом: у 1552 р. — «do wsi *Sossno* (dziś zwana *Suszno*)» (SG VII, 115), 1785–1788 рр. та 1819–1820 рр. — *Сушно* і *Сішно (Suszno)* (ЙФМ 299), *Suszno*, 1887 р., «ze *Suszna*», 1888 р., «w *Susznie*», 1895 р. (SG VIII, 325; IX, 831; XIV, 177–178), *Сўшне*, 1968 р. (ІМСУ Льв. 639), *Сушно*, 2012 р. (АТУ 2012: 224). На нашу думку, це онімизована форма субстантива *сушно(-е)* < прикметника *сушний (-а, -е)* < апелятива *сўша* ‘сухе місце’ (СУМ IX, 873). Мотивацію вихідної прикметникової форми допомагають з’ясувати такі прикметники, як-от: укр. *засўшний* ‘засушливий’, *пўсушний* ‘сухий, посушливий (про погоду)’ (ЕСУМ 5, 487), а також рос. діал. *сушно́й* ‘сухий, задушливий’ (СРНГ 43, 45). Стосовно аналогів укажемо на *Сушно* — поселення в колишній Сідлецькій губ. (Vasmer RGN VIII, 673).

Тетєвчиці. 1500 р. — дата першої історичної згадки про ойконім (ІМСУ Льв. 639); він же — *Тетєвчиці (Tetewczyce)*, 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. (ЙФМ 303), *Tetewczyce*, 1882 р. (SG III, 612), *Тетєвчиці*, 1987 р. (АТУ 184). На нашу думку, це форма множини на *-i* від особової назви **Тетєвич*.

Тоболів. Об'єднане з нп *Сушино* (АТУ 2012: 224). Ойконім уперше зафіксовано в 1785–1788 рр. і 1819–1820 рр. як *Тоболів* (*Tobołow*) (ЙФМ 305); він же — *Тоболів*, 1987 р. (АТУ 184). В основі аналізованої назви вбачаємо антропонім **Тобол* + суфікс належності *-ов* (> *-ів*). На можливість такого пояснення вказують прізвища: (парадигматичне) ст.-укр. Антон *Тобола*, 1649 р. (Реєстр 53), ст.-пол. *Toboł*, 1446 р., *Tobol*, 1480 р. (Rymut II, 609) тощо. Пор. також співвідносні: с. *Тоболи* в Камінь-Каширському р-ні Волинської обл. (АТУ 2012: 224), топоніми: рос. *Тоболино* в колишніх Вологодській, Псковській та Ярославльській губ., *Тоболово* (2) в колишній Сувалкській губ. (Vasmer RGN IX, 111).

Торки. Об'єднане з нп *Бішиів* (АТУ 2012: 224). На сторінках історичних документів ойконім уперше зафіксовано в 1785–1788 рр. та 1819–1820 рр. як *Торки* (*Torki*) (ЙФМ 306); згодом — «w *Torkach*», 1880 р., *Torki*, 1895 р. (SG I, 517; XIV, 523), *Торки*, 1987 р. (АТУ 184). На нашу думку, ойконім *Торки* — це форма множини від особової назви **Торка* чи **Торок*, пор. антропоніми ст.-пол. *Torko*, 1394 р., пол. *Torka* (Rymut II, 613). Ідентичні топоніми зафіксовано в колишніх Владимирській, Новгородській губ. Росії (Vasmer RGN IX, 142).

Трійця. Об'єднане з нп *Нівиці* (АТУ 2012: 224). Ойконім відомий як *Трійця* (*Trójca*) у 1785–1788 рр. і 1819–1820 рр. (ЙФМ 307); пізніше — *Trójca*, 1892 р. (SG XII, 483), *Трійця*, 1987 р. (АТУ 184). Похідне утворення від назви церкви, освяченої на честь *Святої Трійці*, що підтверджує історична фіксація кінця XIX ст., пор.: «we wsi cerkiew pod wezwaniem Świętej Trójcy», 1892 р. (SG XII, 483). За матеріалами М. Фасмера, на східнослов'янських теренах зафіксовано 26 ойконімів *Троица* (Vasmer RGN IX, 168–169).

Увин. Ойконім уперше документально засвідчено в 1785–1788 рр. та 1819–1820 рр. як *Увин* (*Uwin*) (ЙФМ 311); він же — *Uwiń*, 1892 р., *Uwin*, 1895 р. (SG XII, 865; XIV, 490), *Увин*⁶, 2012 р. (АТУ 2012: 224). Щодо походження назви населеного пункту *Увин*, то ми поділяємо думку білоруської дослідниці Р.М. Козлової, яка розглядає аналізовану назву (на основі історичної форми *Huwin*) у колі континуантів псл. **Govinъ* (*-a, -o*). Докладніше див. (Козлова 224–232)⁷.

Хмільно. Згідно з даними “Історії міст і сіл Української РСР: Львівська область”, назва досліджуваного поселення відома з 1505 р. (ІМСУ Льв. 639); пізніше — у 1785–1788 рр. та 1819–1820 рр. *Хмільно* (*Chmielno*) (ЙФМ 320), у 1883 р. — *Chmielno* (SG IV, 863), у 1968 р. —

Хмільне (ІМСУ Льв. 639), у 2012 р. — *Хмільно* (АТУ 2012: 224). Ойконім *Хмільно* — це результат онімізації прикметника *хмільний*, пор. укр. *хмільний* ‘який викликає стан, подібний до сп’яніння’, ‘який перебуває в стані піднесення, збудження, самозабуття’ (СУМ XI, 97), *хмельний*, *хмельовий* ‘зроблений з хмелю’ (ЕСУМ 6, 188) у сер. роді (первісно *Хмільно* поле, дворище, село тощо). Наведені прикметники відображають семени, об’єднані стрижневими семима ‘робити п’янким, п’янити, викликати сп’яніння’ (ЕСУМ 6, 188–189). Таким чином, логічно припустити, що основу назви поселення *Хмільно* мотивувала ознака ‘насадження хмелю; місце, де росте хміль’, що могло вказувати на п’янке довколишнє повітря з боку цих насаджень. На перспективність такої етимологічної версії вказують також споріднені топоніми *Хмільна* (2) в Київській та Черкаській обл. (АТУ 2012: 171, 384), а також *Хмельно* в колишній Віленській губ., *Хмельное* в колишній Могильовській губ. (Vasmer RGN IX, 495) тощо.

Шайноги. Об’єднане з нп *Вузловé* (АТУ 2012: 224). Ойконім відомий у формах: «z <...> *Szajnohati*» у 1880 р., «*Szajnohu*, albo *Szajnogi*» у 1890 р. (SG I, 624; XI, 769), *Шийноги* у 1968 р. (ІМСУ Льв. 635), *Шайноги* у 2012 р. (АТУ 2012: 224). На нашу думку, це дериват у формі множини на *-и* від антропоніма *Шайнога* (пізніша вторинна назва *Шийноги*, найімовірніше, трансформована відповідно до таких слів, як *шия* й *нога*), пор., наприклад, сучасне укр. *Шайнога* — прізвище у м. Радехів (ТД 81), ст.-пол. *Szajnog*, 1571 р., пол. *Szajnyg* (Rymut II, 390) і под.

Щуровичі. Об’єднане з нп *Смóржів* (АТУ 2012: 224). Згідно з твердженням “Історії міст і сіл Української РСР: Львівська область”, досліджуване поселення у XVI–XIX ст. функціонувало як містечко (ІМСУ Льв. 638). Первісно воно відоме як *Щуровичи* (*Szczurowice*), 1785–1788 pp., 1819–1820 pp. (ЙФМ 335), «od miasteczka *Szczurowice*», «w *Szczurowicach*», 1880 р., *Szczurowice*, 1884 р., «na obszarze *Szczurowic*», «w *Szczurowicach*», 1888 р., *Szczurowice*, 1895 р. (SG I, 114; V, 96; IX, 309, 729; XIV, 490), *Щуровичі*, 2012 р. (АТУ 2012: 224). Форма множини на *-и* від патроніма *Щурович*, на користь якого вказує сучасне прізвище укр. (закарп.) *Щурович* (Чучка 640), пол. *Szczurowicz*, 1799 р. (Rymut II, 530). У межах України спільнокореневі ойконіми відомі в Донецькій обл. — *Щурове*, у Харківській та Чернігівській обл. — *Щурівка* (2), у Вінницькій і Хмельницькій обл. — *Щурівці* (2) (АТУ 2012: 31, 87, 333, 368, 406) тощо.

Яструбичі. Давнє поселення, на території якого виявлено залишки жител кам'яної доби (III тисячоліття до н. е.) (ІМСУ Льв. 639). Одна з перших документально засвідчених згадок про ойконім — 1519 р. (ІМСУ Льв. 639); пізніше — *Яструбичі* (*Jastrzębica*) та *Яструбиця* (*Jastrzębica*), 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. (ЙФМ 343), «*Jastrzębica*, albo *Jastrzębice*, ро rusku *Jastrubyczu*», 1882 р., *Jastrzębice*, 1888 р. (SG III, 501; IX, 454), *Яструбичі*, 1987 р. (АТУ 184). Можливо, форма множини на *-i* від незафіксованого патроніма **Яструбич*. Пор. спільнокореневі укр. *Яструб* (Афган 104), рос. *Ястреб* (КПУ Киров. 659), ст.-пол. *Jastrzębiec*, 1365 р. (Rymut I, 340) та ін. Стосовно споріднених назв укажемо укр. *Яструбине* (Сумська обл.), *Яструбинове* (Миколаївська обл.), *Яструбинці* (Вінницька обл.) (АТУ 2012: 33, 238, 309) та ін.

¹Наголос в ойконімах подано за ІМСУ Льв.

²*Сійньків* — місцеве наголошування.

³*Сморжів* — місцеве наголошування.

⁴*Щурівічі* — місцеве наголошування.

⁵Ю.К. Редько вважає, що це похідне утворення від дієслова *сбавити* ‘сваритися’, однак, на думку вченого, це може бути й дериват від тат. *сабан* ‘плуг’. Див. (Редько 2, 916).

⁶*Гу́вин* — місцева вимова ойконіма.

⁷Дослідниця зауважує, що для слов'янської лексики властиво втрачати анлаутний *Г*, а зміна *o > u* відбувалася в позиції перед лабіальним. Див. (Козлова 230).

Скорочення

- АТУ — Українська РСР: Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1987 р. / Відп. ред. В.І. Кирненко, В.І. Стадник. К., 1987.
- АТУ 2012 — Україна: Адміністративно-територіальний устрій (станом на 1 січня 2012 р.) / Відп. ред. Г.П. Скопненко; упоряд. В.І. Гапотченко. К., 2012.
- Афган — Афган, прописаний у серці / Редколегія: О.М. Гаркуша, Ю.О. Шклярський, О.М. Дем'яненко та ін. Миколаїв, 2004.
- Голод. — Голодомор 1932–1933 рр. в Україні (до 70-річчя): бібліографічний покажчик / Укл.: О.Г. Люта,

- Л.О. Смочко; наук. ред. М.М. Вегеш. Ужгород, 2006.
- Грінченко — Словарь української мови / Упоряд. з дод. власн. матеріалу Б. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.
- Груцо — *Груцо А.П.* До питання про лексичні особливості поліських говірок // XII Республіканська діалектологічна нарада: Тези доп. / Відп. ред. Ф.Т. Жилко. К., 1965. С. 114–117.
- Дзьобан, Лаба ЕСУМ — *Дзьобан Т., Лаба В.* Історія села Павлів. Львів, 2009.
- Етимологічний словник української мови: У 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.
- Желехівський, Недільський ІМСУ Льв. — *Желехівський Є., Недільський С.* Малорусько-німецький словар. Львів, 1886. Т. 1–2.
- Історія міст і сіл Української РСР: Львівська область / Ред. колегія: В.Ю. Маланчук (голова), М.Я. Гнидюк, Б.К. Дудикевич та ін. К., 1968.
- ЙФМ — Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів / Відп. ред. П. Захарчишина; склали: П. Пироженко, В. Сіверська. К., 1965.
- Кісь — *Кісь Я.* Виникнення і розташування міст на території Руського і Белзького воєводств від XIV до середини XVII століть // Архіви України. 1968. № 1. С. 35–41.
- Козлова — *Козлова Р.М.* Славянская гидронимия. Праславянський фонд. Гомель, 2011. Т. V.
- КП — Книга памяти ликвидаторов последствий аварии на Чернобыльской АЭС: Донецкая область / Под ред. А.В. Кириченко. Донецк, 2006. Т. 1.
- КП Твер. — Тверская земля в военной истории России. Книга памяти. Режим доступу: <http://www.history.tver.ru>
- КПУ Вол. — Книга пам'яті України: Волинська область: У 3-х т. / Ред. колегія: П.В. Онищук, Б.Й. Заброварний, В.А. Наконечний та ін. Львів, 1995. Т. 1.
- КПУ Киров. — Книга памяти Украины: Кировоградская область. Кировоград, 1995. Т. 1.
- КСУ Хрс. — Книга скорботи України: Херсонська область. Херсон, 2003.

- ЛДАУ – Львівський державний аграрний університет / Редколегія: В.В. Снігинський, В.М. Боярчук, Г.В. Черевко та ін. Львів, 2006.
- Лисенко
НПК – *Лисенко П.С.* Словник поліських говорів. К., 1974.
– Новгородские писцовые книги, изд. Археографическою комиссиею. СПб., 1859–1915. Т. 1–6 и указатель.
- Онишкевич – *Онишкевич М.Й.* Словник бойківських говірок: У 2-х ч. К., 1984.
- Памяць – *Памяць: Гісторыка-дакументальная хроніка Лоеўскага раёна / Рэд. кал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.* Мінск, 2000.
- Редько – *Редько Ю.* Словник сучасних українських прізвищ. Львів, 2007. Т. 1–2.
- Реєстр – Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту / Підгот. до друку: О.В. Тодійчук (гол. упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Остап та ін. К., 1995.
- СРНГ – Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова, С.А. Мызникова. М.; Л., С.-Петербург, 1965–. Вып. 1–.
- СУМ – Словник української мови / Гол. ред. І.К. Білодід. К., 1970–1980. Т. I–XI.
- ТД – Телефонний довідник: Радехів 2003. Червоноград, 2003.
- Тупиков – *Тупиков Н.М.* Словарь древнерусских личных собственных имен. СПб., 1903.
- Худаш, Демчук – *Худаш М.Л., Демчук М.О.* Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімі утворення). К., 1991.
- Чучка – *Чучка П.* Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів, 2005.
- Шульгач – *Шульгач В.П.* Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник. К., 2001.
- Im. m. – *Imenik mesta. Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji / Sast.: B. Đorđević, M. Đukić, A. Kalderon.* Beograd, 1956.
- Profous, Svoboda – *Profous A., Svoboda J.* Místní jmená v Čechách: Jejích vznik, původní význam a změny. Praha, 1947–1957. D. I–IV.

-
- Rymut – *Rymut K.* Nazwiska polaków: Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków, 1999–2001. T. I–II.
- SG – Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Pod red. F. Sulimierskiego. Warszawa, 1880–1902. T. I–XV.
- SSNO – Słownik staropolskich nazw osobowych / Pod red. W. Taszyckiego. Wrocław etc., 1965–1985. T. I–VII.
- Vasmer RGN – Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden, 1962–1980. Bd I–X.

Л.В. Ящук
(Житомир)

ОПИСОВІ СПОСОБИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ НА ЖИТОМИРЩИНІ В XVI—XVII СТ. (ЧОЛОВІЧІ ІМЕНУВАННЯ)

Антропонімний матеріал рукописних та опублікованих писемних пам'яток Житомирщини XVI—XVII ст. свідчить, що на цій території, як і в усій Україні зазначеного періоду, не було якоїсь норми щодо вживання власних особових назв і, відповідно, способи найменувань були довільними. Унаслідок цього та сама особа ідентифікувалася по-різному — одно- чи багатолексемно: *Анѣтона Кудеевича шеѡъца з села Вересовѡ* (1647 ЖК 12, 43) / *Анѣтона Шеѡъца* (там само) / *Анѣтона* (там само) / *Анѣтона шеѡъца вересов(в)ско(го)* (там само) / *Антоня Кудеевича ше(в)ца Вересов(в)* (там само 70 зв.); *пано(в) Немиричов(в), сыно(в) Ю(р)я, Влади(с)лава, Стефана Немиричов(в)* (1630 ЖК 8, 307 зв.) / *Ю(р)я, Влади(с)лава и Стефана сыно(в)... его м(л) пана Стефана Немирича* (там само 310) / *пану Стефанови на Чернехове Немиричови* (1651 ЖК 14, 68) / *па(н) Немири(ч)* (там само) / *пана Стефана Немирича* (там само 68 зв.).

У пропонованій статті розглянуто аналітичні засоби іменування осіб чоловічої статі на Житомирщині XVI—XVII ст., до складу яких входять апелятиви (переважно назви спорідненості чи свояцтва) або прийменниково-іменникові відтопонімні означення особи.

Варто зазначити, що довгий час не було єдиного підходу до класифікаційної схеми способів ідентифікації особи й термінології, яка пов'язана з нею. Р.Й. Керста, взявши за основу традиційний спосіб групування українських чоловічих іменувань XVI ст. за кількістю компонентів, виокремлювала, крім одночленних, двочленних і тричленних, ще й *описові найменування*, у яких широко вико-

ристовується апелятивна лексика, різні применникові й посесивні конструкції¹. Класифікуючи антропонімію Прикарпатської Львівщини кінця XVIII – початку XIX ст., І.Д. Фаріон також застосовує «зовнішній принцип компонентної кількості» і з-поміж трикомпонентних способів ідентифікації особи виділяє *описові утворення* з лексемами «войт», «присяжний», «старий», «молодий», «син», «зять» або з відойконімними назвами². Л.О. Тарновецька зазначає, що в ревізьких записах I-ої пол. XIX ст. поширена *описова ідентифікація* особи через родинні та інші відносини³.

Залежно від особливостей словесних засобів, використовуваних у писемних пам'ятках XIV–XVIII ст. для ідентифікації особи, М.Л. Худаш класифікував найменування на три групи: власне антропоніміїні, апелятивні, *мішані*, або *антропоніміїно-апелятивні*. Останні поєднують особові назви людини й відповідні апелятивні характеристики — допоміжні означення у формі опису за відношенням до інших осіб чи якихось об'єктів. Науковець радив класифікацію описових іменувань «базувати на виділенні й описі типового з відзначенням різноваріативності та вказівки на інші описові комбінації, що залежали переважно від особистого уподобання писаря або якоїсь ситуації чи випадку»⁴.

Такого ж принципу класифікації способів і засобів ідентифікації особи дотримуються Р.І. Осташ («Реєстр Війська Запорозького 1649 року»), В.В. Денисюк (чоловічі та жіночі іменування українських історіографічних пам'яток другої половини XVII–XVIII ст.), Л.В. Яшук (чоловічі іменування Житомирщини XVI–XVII ст.)⁵.

С.М. Пахомова, схарактеризувавши всю розгалуженість термінів, робить спробу уніфікувати термінологію і, коли мовиться про кількісний склад іменувань, пропонує вживати терміни *однолексемне* — *багатолексемне іменування*. Кількісний зміст багатолексемного іменування дослідниця визначає залежно від числа онімів, а також лексем, котрі перебувають у процесі онімізації. В описі схем і зразків численних однотипних багатолексемних іменувань, на думку науковця, найбільш прийнятний термін *антропонімна формула* (АФ), який передбачає «неодновимірний, багатоступеневий характер номінації особи», представлений значним числом однотипних іменувань. «У протилежному випадку варто вести мову про *оказіональне іменування*»⁶.

Багатолексемні антропоніміїні формули С.М. Пахомова розглядає у двох групах: *прості*, які складаються з двох антропонімолек-

сем, і складні, утворені поєднанням трьох чи більше антропонімо-лексем, із синтетичними та аналітичними компонентами⁷. «Найдавнішими, судячи з динаміки різних моделей патронімів у давньослов'янських текстах та реконструкції складних патронімічних суфіксів, – наголошує ономаст, – були аналітично виражені патронімічні назви, які слугували відповіддю на запитання *чий?* і включали до свого складу апелятив *син* та присвійний прикметник від особового імені батька з одним із посесивних суфіксів»⁸.

Виділення багатьма дослідниками в окрему групу *описових*, або *мішаних*, *іменувань* із вказівкою на спорідненість чи свояцтво, незважаючи на давність функціонування одних (патронімічних) і ситуативність виникнення інших, зумовлене, на нашу думку, їхнім однаковим кількісним (компонентним) і якісним (функціональним) складом, що підтверджує студійований антропонімний матеріал Житомирщини XVI–XVII ст.

В аналізованому антропоніміконі іменування особи за її відношенням до іншої особи (здебільшого із вказівкою на свояцтво) поширюється переважно на ідентифікацію представників нижчих верств суспільства. Частовживаними в складі аналітичних антропонімічних формул, крім *син*, є лексеми *зять* (уживається так само часто, як і *син*) та *брат* (увічі менше фіксацій): *Фе(д)ка Ралова сына* (1618 ЖК 7, 730), у *Мо(и)сея Бу(д)нового зятя* (1647 ЖК 12, 59 зв.), *Петрь Ро(д)ко(в) бра(т)* (1586 ЖК 1, 145 зв.). Продуктивність цих лексем в описових іменуваннях відзначають й інші дослідники⁹. Р.Й. Керста зауважувала, що в чоловічих іменуваннях XVI ст. особова назва іменованого здебільшого доповнюється вказівкою на ім'я, рід заняття, прізвисько тестя або тещі, а описові назви зі словом *син* трапляються рідше, що, очевидно, зумовлене тим, що іменування по батькові або по матері частіше виступали в патронімічній або матронімічній формі (на *-овичь*, *-евичь*, *-енко*, *-укь*, *-еня*, *-ать*, *-инь*, *-ишин*, *-овое*)¹⁰.

Зрідка в досліджуваних антропонімічних формулах Житомирщини XVI–XVII ст. уживаються лексеми *братанич*, *внук*, *дядько*, *муж*, *прийма*, *свояк*, *тесть*, *шурин*: *Макара Соколова братанича* (1606 ЖК 4, 343), *Я(с)ка Трусово(го) внука* (1647 ЖК 12, 39), *Ивана Ковалишынное мужа* (1630 ЖК 8, 662), *Ивань Жданишинь прийма* (1595 АЮЗР 6, 1, 246), *Влисе(и), Сидораши(н) своя(к)* (1609 ДМВН 130), *Ле(в)ко шурин(н) Семеренъчичо(в)* (1585 ЖК 1, 79). Пор. поодинокі приклади опи-

сового іменування шляхти: у *Ва(с)ка с-на Миха(у)лова Щениеве(у)с-кого* (1587 ЖК 1, 270); *п-ну Стани(с)лавови Петровому сыну* (1605 ЖК 4, 63 зв.); *на Гануса Ни(х)ля(н)та, ни(м)ца, и на Уна(н)ю Де(д)ко(в)-ского, те(с)тя Ганусово(е)[о]* (1605 ДМВН 86).

С.М. Пахомова наголошує, що антропонімні сполучення, утворені приєднанням до імені особи деривата від власної назви когось із родичів, крім батька, — «нетипові для ділового стилю, спонтанні найменування, викликані комунікативними особливостями мовленнєвої ситуації»¹¹.

В аналізованих антропонімоформулах переважає прямий порядок слів із препозицією особового імені. Це здебільшого християнське ім'я в адаптованій до української мови формі: *Васика и Фе(с)ка Коваловы(х) сыновъ* (1650 ЖК 13, 387 зв.), *Навруѳо Sulemiszyn zięć* (1683 АЮЗР VII/1, 509), *Сидора брата Нестурово(го)* (1618 ЖК 7, 730), *Ва(с)ко, Я(у)ко(в) шури(н)* (1609 ДМВН 131); зрідка слов'янське ім'я чи прізвищева назва (ПН) номінованого — патронім, прізвисько чи відтопонімне означення: *Vorys Jaroszow zięć* (1651 АЮЗР VI/1, 578); *Жасюка Стецкова сына* (1618 ЖК 7, 730), пор. *Жаслав, Жаско* (Чучка 2011: 182); *Жда(н), Ка(с)яно(в) шури(н)* (1609 ДМВН 130); *Косци Новаковому зятеви* (1650 ЖК 13, 454 зв.); *Данеленькови брати Дацикови Хаевому* (1650 ЖК 13, 454 зв.); *Бо(л)кунови(ч) Па(в)ло(в) сы(н)* (1606 ЖК 4, 316); *Па(л)ко(в)ски(у) Се(р)ко(в) зя(т)* (1649 Р 311).

Посесив від власної назви когось із родичів зазвичай містить посесивно-патронімні форманти *-ов (-ев), -ин*, зрідка посесивно-матронімні *-ин, -ишин*: *Дмитра Пупче(н)кового зятя* (1650 ЖК 13, 387 зв.), *Ива(н) Аньдрее(в) сы(н)* (1586 ЖК 1, 145 зв.), *Фе(с)ка Хоминоного сина* (1647 ЖК 12, 39), *Ива(н) Ши(н)ка(р)чи(н) зя(т)* (1606 ЖК 4, 373 зв.), *Я(с)кови зятеви Прокопишиному* (1650 ЖК 13, 454 зв.). Тому пристаємо до думки упорядників збірника актових документів «Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст.» про те, що в іменуванні *Кошца(н) брат* описка, оскільки *Кошка* + суфікс *-ин* > *Кощи(н)* (1609 ДМВН 131), пор. дволексемні синтетичні іменування: *Кошка Куриле(н)ко* (1609 ДМВН 132) і *Ма(р)тинъ Кошка* (1630 ЖК 8, 558).

Інколи стосунок іменованого до певної особи (переважно сина до батька чи матері) у пам'ятках Житомирщини XVI–XVII ст. передається іншими засобами, зокрема: а) суфіксом *-ск*: *Аньдрєя Корозъвангъско(го) сына* (1647 ЖК 12, 63 зв.), пор.: *Ивана Курозъвана* (там само) і словотвірні варіанти патронімів у простих синтетичних

антропонімних формулах: *Яна Калины* (1584 АЖМУ 119) / *Яна Кали(н)ско(з)[о]* (там само), *Ма(р)тина Е(в)сюкового* (1647 ЖК 12, 80 зв.) / *Ма(р)тина Е(в)сюко(в)ско(го)* (там само 80); б) безприйменниковим родовим відмінком ПН-прикметників: *Iwan Kiscego syn* (1651 АЮЗР VI/1, 577), *Jowdak Kartnego syn* (там само 578), *Иванъ Шепелово(и) сы(н)* (1606 ЖК 4, 315 зв.), *Иванови синовѣ Береже(н)ско(и)* (1650 ЖК 13, 454 зв.). Безприйменниковий родовий відмінок поодинокотрапляється і в ПН-іменниках: *Андрея сына Са(в)ки Ме(л)ника* (1647 ЖК 12, 40), *Гри(ц)кови Дмитрисѣ новому брату* (1650 ЖК 13, 455), *Ма(т)фея сына Снѣгира мешчанѣнина ирѣгачовського* (1643 ЖК 10, 125), пор. прийменниковий родовий відмінок: *зя(т) Ива(н) у Савки* (1609 ДМВН 130).

У зафіксованому іменуванні «*Костюкъ, зять Москалевичъ*» (1595 АЮЗР VI/1, 248), на нашу думку, допущено помилку (вірогідно, мало б бути *зять Москалевъ*), бо суфікс *-евичъ* виконує, як відомо, не посесивну, а закріплену за ним патронімну функцію, називаючи не зятя за тестем, а сина за батьком.

Апелятив у складі досліджуваних аналітичних антропонімних формул уживається як у постпозиції до антропонімів, так і в інтерпозиції (див. приклади вище). Іменування *Пили(н) за(т) Да(ш)ко(в)* (1586 ЖК 1, 125 зв.) / у *Пилипа Да(ш)кова зятѣ* (1586 ЖК 1, 125 зв.) свідчать про те, що пост- або інтерпозиція апелятива взаємозамінні. Лише у двох випадках лексеми *брат, зять* трапляються на початку іменування: *зя(т) Ива(н) у Савки* (1609 ДМВН 130); *брата Богданова на (и)мя Грицка* (1587 ЖК 1, 269 зв.).

Найбільш поширені в пам'ятках Житомирщини XVI–XVII ст. дволексемні аналітичні антропонімні формули:

І. **Ім'я** номінованого + **посесив** із суфіксами *-ов (-ев)*, *-ин від імені* батька, тестя, брата тощо + **апелятив** (у пост- або інтерпозиції): **Шпанаса Шнопькового сына** (1647 ЖК 12, 58 зв.), **Савце синовѣ Иваньковому** (1650 ЖК 13, 454 зв.), **Ива(н), Шлицее(в) зя(т)** (1609 ДМВН 132), **Трохима, // Дорошово(го) зятя** (1635 АЖГУ 1, 109–110); **Иванъ Илинъ братъ** (1618 АЮЗР 3, 1, 247), **Ва(с)ка брата Гришкова** (1605 ЖК 4, 212 зв.).

Посесив у таких іменуваннях утворюється також переважно від християнських імен, серед яких фіксуємо: *Антон, Дацко, Каленик, Кирик, Конон, Пашко, Савка, Семен, Сенко, Сергей, Степан, Супрун, Тедор, Яков, Якуб, Януш, Яцко* та ін. (докладніше див.: Яшук II: 245–

254); іноді від слов'янських імен чи похідних від них ПН: *Петро Бутиковъ с-нь* (1649 Реєстр 194) — *Бутик* < *Бут*. П.П. Чучка в словниковій статті до імені *Бут* наводить цілу низку припущень щодо його походження, зокрема *Бут* < *Голубут*, *Будимирь*, *Буда*, *Вохут* (див: Чучка 2011: 91), пор. ПН у пам'ятках Житомирщини XVI–XVII ст.: *Бут* (1606, 1649), *Бутко* (1611), *Бутович* (1583–1587, 1595, 1605–1606, 1611, 1630, 1647); *Ми(с)ка Трусового внука* (1647 ЖК 12, 39) — слов'янське ім'я *Трус* < композита *Trusimir* (Чучка 2011: 344); *Vorys Jaroszow zięc* (1651 АЮЗР VI/1, 578) — *Ярош* — розмовний варіант давніх двоосновних офіційних слов'янських імен *Ярослав* або *Яромір* (Чучка 2011: 371), який співвідноситься з календарними *Ярема*, *Ярофій* (Чучка 2005: 646), пор.: *Ярошь Богонька* (1605 ЖК 4, 232), *Ярошка* (1588 ЖК 1, 359) (Зн. відм.); ім'я *Ярош*, як і *Богдан*, наявне в іменуванні простолюдинів і шляхти Житомирщини XVI–XVII ст.: *Богдан* — відповідно 22,3% : 8,47%, *Ярош* — 11,4% : 6,1% серед слов'янських імен (докладніше див: Ящук I: 121); *Ты(м)ко Завѣшинъ зя(т)* (1649 Реєстр 194) — *Завиша* < *Завидь* з гіпокористичним формантом *-ша*; «перші українські записи цього імені походять із XV ст.», а в XVII ст. згадане ім'я виступає тільки в ролі ПН при особовому імені (Чучка 2011: 191), пор.: *Ю(р)я Завиши* (1605 ДМВН 80), *Яна Завиши* (1617 ЖК 7, 662); *Waško Hołubow zięc* (1683 АЮЗР VII/1, 511). П.П. Чучка зазначає, що давнє слов'янське ім'я *Голуб* використовувалося в Україні у функції імені майже до XVII ст. (у балканських слов'ян і дотепер це офіційне ім'я), із XV ст. від нього часто утворювалися патроніми (Чучка 2011: 129); пор. ПН Житомирщини XVI–XVII ст.: *Голоб* (1586), *Голуб* (1587, 1605–1606, 1651, 1683), *Голубович* (1618), *Голубкович* (1611).

II. **Ім'я** номінованого + **посесив** із суфіксами *-ов* (*-ев*), *-ин* від ПН батька, тестя, брата тощо + **апелятив** (у пост- або інтерпозиції): *Гаврилови синови Даценьковому* (1650 ЖК 13, 455), *Силу Сидоре(н)ково(го) сына* (1643 ЖК 10, 266), *Ю(р)ка Бабо(н)чина сына* (1606 ЖК 4, 340 зв.); *Ва(с)кови Безборо(д)ковому зятеви* (1650 ЖК 13, 455), пор.: *Безборо(д)кови старому* (там само 454 зв.), *Косци Новаковому зятеви* (1650 ЖК 13, 454 зв.), *Пе(т)ра Кудлаево(го) зятя* (1647 ЖК 12, 39).

Твірною базою значної кількості таких прізвищевих назв стали апелятивні назви за родом діяльності та професією: *Ми(с)кови Калачьниковому сынови* (1650 ЖК 13, 600), *Пилитови Чабановому сынови* (там само 599 зв.), *Стефанъ атамано(в) сын* (1618 ЖК 7, 683),

у *Ере(ш)ка сына атаманова* (1587 ЖК 1, 247); *Петро Ковалевъ зя(т)* (1649 Р 196), *Гри(ц)ко, зя(т) Па(с)тухо(в)* (1609 ДМВН 130), *Ма(т)-фееви зятєви Маляровому* (1650 ЖК 13, 454 зв.), *Feško zięć Bobrowników* (1683 АЮЗР VII/1, 509); *Ва(с)ко, Кра(в)цо(в) бра(т)* (1609 ДМВН 131), у *Ивана Попового брата* (1647 ЖК 12, 58 зв.), *Ма(р)тина брата Кова-лева* (1605 ЖК 4, 228).

Розглядаючи відношення *індивідуальне прізвисько: апелятив*, М.Л. Худаш наголошував, що в іменуваннях за професією (а в XIV–XV ст. — і за місцем проживання) закладена менша потенція власне антропоніма, ніж, наприклад, у відапелятивному прізвиську за фізичною вадою чи якоюсь іншою особливістю людини. Мовознавець пропонував у вирішенні цього питання «керуватися положенням, згідно з яким в умовах дії звичаєвого права в офіційній, адміністративно-юридичній практиці ідентифікації особи апелятиви виконували роль важливого ідентифікаційного засобу, особливо щодо соціальних низів суспільства»¹². Пор. в антропоніміконі Житомирщини XVI–XVII ст.: «*Стани(с)лавъ, што былъ уря(д)никомъ у пана Ко(ш)ковъского в Же(р)деле, Ля(х); други(ш) па(с)ту(х) Ми(с)ко; тре(т)и(ш) ш(в)ча(р) Семень; че(т)ве(р)ты(ш) Юрокъ; пяты(ш) свина(р) Якубъ; шо(с)ты(ш) Ми(с)ко плугато(р); семы(ш) шинька(р) Ти(м)ко; ш(с)ми(ш) хлопецъ-погони(ч) Ва(с)ко*» (1630 ЖК 8, 296). І.В. Єфименко вважає, що такі антропоніми, які вказують на заняття, у XVI ст. уже є прізвищевими назвами¹³.

В аналізованому матеріалі наявні іменування, які ідентифікують особу за її відношенням до хазяїна чи панського двору: *Я(н)ко, слуга пана // Бутовичо(в)* (1590 АЖГУ 1, 76–77); *на Семену моло(д)цу п-на Че(р)касово(м)* (1587 ЖК 1, 299 зв.); *Лукъяна, слугу римарового* (1583 АЖМУ 63).

Іноді зовнішня форма й лексична деталізація описових іменувань залежали не тільки від характеру писемної пам'ятки, а й від манери або звички автора¹⁴. Зокрема, досліджувані пам'ятки засвідчують назви, в яких описовий елемент ніби пов'язує наступне іменування з попереднім: *Petr Tolstyj, Hryniec brat iego ... Wasyl Desynicz, Fedor brat ieho ... Jwanec Naumowicz, Hira brat ieho* (1552 АЮЗР VII/1, 149) та «*Radko, Misko syn iego*» (1683 АЮЗР VII/1, 509); пор.: у «Реєстри» сім таких прикладів¹⁵.

У поодиноких випадках особа могла ідентифікуватися тільки посесивом від власного імені чи ПН батька, тестя, брата тощо, а її

власне ім'я пропускалося (М.Л. Худаш називав такі іменування апелятивними)¹⁶: *сыну Кицьковому* (1635 АЖГУ 1, 138), *Нрыскow zięć* (1683 АЮЗР VII/1, 511), у *Голенищова зятя* (1600 АЮЗР I/6, 290), пор.: *зя(т) Петра Де(г)тяра* (1609 ДМВН 131). Очевидно, такої характеристики вистачало, щоб ідентифікувати особу в офіційному документі¹⁷.

Тричленні антропонімні формули в пам'ятках Житомирщини XVI–XVII ст. трапляються вкрай рідко, пор.: *Степанови Кравъцеви Седуковому синови* (1650 ЖК 13, 547), *Еска Василевича брата Евхимово(г)[о]* (1586 ЖК 1, 182 зв.); *Гри(ц)кови сынови Ча(р)но(и) Мары* (1650 ЖК 13, 599 зв.), *Шипошика Волчого Зуба сына* (1650 АЮЗР VI/1, 565), *Данеленькови брату Дацкови Хаевому* (1650 АЮЗР III/4, 486), а також *Андрея Асавулку Ковалєвого сына Валкового* (1650 АЮЗР VI/1, 565).

Крім того, в “Актовій книзі Житомирського гродського суду (1649–1650 рр.)” фіксуємо деталізовані ускладнені описи під час ідентифікації особи, які містять апелятиви *син і зять*: *Мине Яцисиново(и) сыну Шевъцовому Якубовому зятєви* (1650 ЖК 13, 547), *Я(с)кови Рыбаковому сынови и зятєви Янькови Чабанови* (там само 600). На думку В.О. Шевцової, «види номінацій часто взаємопов'язуються, чим досягається глибина повідомлення про особу та ступінь її ідентифікації»¹⁸. Р.І. Осташ вважає, що, можливо, існували якісь екстралінгвальні фактори, які впливали на більш детальну ідентифікацію особи¹⁹.

Іноді в документі під час переліку кількох чи багатьох номінованих буває важко визначити, чи мова йде про одну особу чи про різних осіб, як-от: *...Па(р)сучєнько(м) бра(т)и Шпанасови Усови Данилушъкови Ло(г)винови Манащишиному сынови Ва(с)кови Жоръникови ...* (1650 ЖК 13, 600), де *Данилушъкови Ло(г)винови Манащишиному сынови* може = *Данилушъкови і Ло(г)винови Манащишиному сынови*.

З огляду на проведений аналіз чоловічих іменувань Житомирщини XVI–XVII ст. констатуємо, що досліджувана антропонімна система на той час ще неунормована, особливо в ідентифікації представників нижчих прошарків суспільства, перебуває на етапі пошуку нових засобів іменування особи. Для цього вона використовує давню схему: «ім'я номінованого + аналітично виражена патронімічна назва», наповнюючи її другим компонент іншим, посесивним значенням. Пор.: в ідентифікації простолюдинів кількість двочленних синтетичних формул, другий компонент яких має посесивно-пат-

ронімний формант *-ов (-ев)*, *-ин* або посесивно-матронімний *-ин*, *-ишин*, удвічі менша, ніж кількість описових іменувань особи за її відношенням до іншої особи — батька, тестя, брата тощо (див.: Ящук П: 96–98, 243–247).

Ідентифікація особи за місцем походження чи проживання також може здійснюватися аналітично, за допомогою прийменниково-іменникової конструкції. С.М. Пахомова наголошує, що відтопонімна ознака в іменуванні представників нижчих кіл українського суспільства хоч мала аналітичний вигляд — топонім вживався у формі родового відмінка з прийменником, відповідаючи на запитання *звідки?*, — проте найчастіше визначення простолюдинів за топонімною ознакою здійснювалося субстантивно, з використанням суфіксів *-ець, -ин*²⁰.

В іменуванні соціальних низів Житомирщини XVI–XVII ст. антропоніміні формули з відтопонімною ознакою, вираженою аналітично, представлені як двома, так і трьома лексемами:

І. **Ім'я** номінованого (переважно християнське) + відтопонімне означення у формі прийменниково-іменникової конструкції з прийменником з (*зе, зь, с*): *Игната с Кремяное* (1586 ЖК 1, 138 зв.), *Семе(н) з Радомышля* (1585 ЖК 1, 105 зв.), *Сенко з Деря(ж)ни* (1583 АЖМУ 62), пор.: *Seliwon Prychoży z Bobruyska* (1552 АЮЗР 7 VII/1, 147), *Jwan z Litwy prychoży* (там само 148).

II. **Ім'я** номінованого + його **ПН** + відтопонімне означення у формі прийменниково-іменникової конструкції з прийменником з (*зе, зь, с*): *Ивана Тимошевича зь Татаринови(ч)* (1606 ЖК 4, 328), *Фе(д)ко(м) Де(м)яновичо(м) з Ла(в)рова* (там само 364), *А(н)дре(и) Каленикови(ч) с Тули(н)* (1585 ЖК 1, 97), *Ва(с)ко Чо(р)нышови(ч) зе (З)вґля* (там само 105 зв.). Іноді трапляється непрямий порядок слів, пор.: *с Коте(л)ни А(н)дрея Крамара* (1585 ЖК 1, 106), *с Тулинъ Лехно Ги(р)манови(ч)* (1583 АЖМУ 51).

Зрідка фіксуємо й чотирилексемні АФ: *Евсе(и) Тимофееви(ч) Баранови(ч) з Гошова* (1585 ЖК 1, 121 зв.), пор.: *Е(в)се(и) Баранови(ч) з Гошова* (1586 ЖК 1, 123).

Невелику групу іменувань становлять конструкції з прийменником **в**: *А(н)дре(и) ру(д)ни(к) в Бараше(х)* (1606 ЖК 4, 331 зв.); *Гри(ц)ко Шафоро(ст) в Грежане(х)* (там само), *Яна Забю(ц)кого в Бараша(х)* (там само), *у Пилипа в Забр(д)ю* (1635 АЖГУ 1, 165); пор.: *Raweł w Rinczkowey chacie* (1651 АЮЗР VII/1, 468), *Семенови в Цикавсько(и) хате* (1650 ЖК 13, 454 зв.).

Зрідка такі іменування містять ще й родові назви *село, селище, місто*: *А(н)дре(у)* з *села То(л)мача* (1605 ЖК 4, 200), *А(н)дрея* з *села Бабки* (там само 134 зв.), пор.: *Ивана зь села менованого Ба(б)ки* (там само), *Фе(д)ка* з *села Чопачо(в)* (1605 ЖК 4, 134 зв.); *Bendey otaman z seliszcza Czerniechowsko* (1552 АЮЗР VII/1, 149); *Ха(р)ко Жукови(ч)* з *ме(с)та Трыле(с)* (1606 ЖК 4, 364 зв.).

Засвідчено випадки деталізації опису шляхом поєднання в одному іменуванні різних характеристик особи, здебільшого за спорідненістю чи свояцтвом і місцем походження чи проживання особи: *Андриева сына с Краснобо(р)ки* (1618 ЖК 7, 923), *атаманова сына с Краснобо(р)ки Аврама* (там само), *Бартошова сына с Краснобо(р)ки* (там само), пор.: «*жида Абра(м)ка А(р)фисцыного зятя с Паволочи*» (1643 ЖК 10, 137), а також *Jwanec z Łuska Koszel prozwiszczom* (1552 АЮЗР 7, 1, 148).

Поодинокі трапляються іменування, побудовані у вигляді складнопідрядного речення: *Янушь, которы(у) ме(ш)кае(т) в Са(м)горо(д)ку* (1606 ЖК 4, 290).

Значна частина іменувань містить ойконіми, які є або були на географічній карті Житомирщини: *Wstana z Ве(р)ховни* (1618 ЖК 7, 923) — с. *Верхівня* Ружинський р-н; *А(н)дрея з Вшыеви(ч)* (там само) — с. *Вишевичі* Київська, Волинська губ. Радомисльський пов., суч. Радомисльський р-н (АТУЖ 229); *Ва(с)ко Чо(р)нышови(ч) з (З)влягла* (1585 ЖК 1, 105 зв.) — м. *Звягель* (суч. м. *Новоград-Волинський* — районний центр); *Андриева сына с Краснобо(р)ки* (1618 ЖК 7, 923) — *Краснобірка* Київська, Волинська губ. Радомисльський пов., суч. Радомисльський р-н (АТУЖ 322); *Изната с Кремьяноє* (1586 ЖК 1, 138 зв.) — с. *Кремне (Кремно, Крем'яне)* Волинська губ. Овруцький, Коростенський пов., суч. Лугинський р-н (АТУЖ с. 324); *Ко(с)тю(к) з Лещина* (1605 ЖК 4, 151) — с. *Лицин* (до 1926 р. містечко) Волинська губ. Житомирський пов., суч. Житомирський р-н (АТУЖ 341); з *Нори(н)ска Ва(с)ко Ку(з)ми(ч) Бо(н)даровичь* (1586 ЖК 1, 167) — с. *Норинськ* (до 25.10.26 містечко) Волинська губ. Овруцький пов., суч. Овруцький р-н (АТУЖ 369); *Макаре(у) Кушине(р) с Овручо(г)[о]* (1586 ЖК 1, 212 зв.) — суч. м. *Овруч* — районний центр; *Bendey otaman z seliszcza Czerniechowsko* (1552 АЮЗР VII/1, 149) — смт *Черняхів* (до 25.06.23 містечко) Волинська губ. Житомирський пов., суч. районний центр (АТУЖ 491); *До(л)мата с Чу(д)нова* (1585 ЖК 1, 106) — суч. смт *Чуднів* — районний центр; *Wле(к)сея Ка(р)повича зь*

Шу(м)ска (1587 ЖК 1, 245) — с. *Шумськ (Великий Шумськ)* Волинська губ. Житомирський пов., Троянівський р-н; фактично ліквідоване 1952 р., зняте з обліку 26.09.60 (АТУЖ 491).

Назви населених пунктів, засвідчені в описових іменуваннях Житомирщини XVI–XVII ст., бувають омонімічними з назвами населених пунктів інших областей України: *Ма(р)тина з Горо(д)ка* (1606 ЖК 4, 366) — с. *Городок* Київська губ. Махнівський, Бердичівський пов., суч. Ружинський р-н Жт (АТУЖ 249), пор. н. п. *Городок* Вн, Вл, Льв, Рв, Тр, Хм, Чрг; *Е(в)се(и) Баранови(ч) з Гошова* (1586 ЖК 1, 123) — с. *Гошів* Волинська губ. Овруцький пов., суч. Овруцький р-н Жт (АТУЖ с. 250), пор. с. *Гошів* ІФ; *Лу(к)я(н) з села Ива(н)кова* (1606 ЖК 4, 365) — сс. *Іванків* Волинська губ. Житомирський пов., суч. Андрушівський і Черняхівський р-ни Жт (АТУЖ 292); пор. н. п. *Іванків* Вн, Кв, Тр; *Дрозденка з Межирічки* (1618 АЮЗР III/1, 214) — сс. *Межирічка* — три н. п. суч. Романівський, Коростенський, Радомишльський р-ни Жт; х. *Межирічка* на 17.12.26 Словечанський р-н Жт, станом на 01.10.41 на обліку не значиться (АТУЖ 359); пор. с. *Межирічка* Крв; *Miszko z Moszczanicy* (1552 АЮЗР VII/1, 148) — с. *Моцаниця* Лугинський р-н Жт, зняте з обліку 17.07.01; с. *Моцаниця (Рудня-Моцаниця)* Волинська губ. Овруцький пов., суч. Овруцький р-н Жт, у довіднику 1946 р. пропущене, взяте на облік під сучасною назвою 27.02.61 (АТУЖ 369); пор. н.п. *Моцаниця* Вл, Рв; *Рома(н) W(в)сльни(и) з Слободы* (1586 ЖК 1, 207) — хх. *Слобода* Ємільчинський і Малинський р-ни Жт, станом на 01.10.41 на обліку не значаться; уроч. *Слобода* Ємільчинський р-н Жт, станом на 01.10.41 на обліку не значиться (АТУЖ 443); суч. *Слобода* Овруцький р-н Жт — до 26.08.57 *Вовча Слобода*; *Слобода* Народицький р-н Жт — до 07.06.46 *Слобода Віслоцька*, зняте з обліку 21.06.91 (АТУЖ 443); пор. н. п. *Слобода* Вн, ІФ, Кв, Рв, См, Хм, Чрв, Чрг; с. *Пилиповичь Ивана а Ма(р)[к]а Федотовичо(в)* (1582 АЖМУ 39) — сс. *Пилиповичі* Радомишльський і Новоград-Волинський р-ни Жт; пор. н. п. *Пилиповичі* Кв, Пл; *Семе(н) з Радомышля* (1585 ЖК 1, 105 зв.) — м. *Радомишль* Жт, пор. с. *Радомишль* Вл; *Jwan z Słobodyszcz* (1552 АЮЗР VII/1, 148) — с. *Слободище* Волинська губ. Житомирський пов., суч. Бердичівський р-н Жт (АТУЖ 444), пор. с. *Слободище* Вн; *А(н)дре(и) Каленикови(ч) с Тули(н)* (1585 ЖК 1, 97) — с. *Тулин* Волинська губ. Житомирський пов., 27.06.69 об'єднане із с. *Ліщин* (АТУЖ 475), пор. с. *Тулин* Тр; у *Кли(м)ка з Чайковьки* (1630 ЖК 8, 691 зв.) — с. *Чайків-*

ка Київська, Волинська губ. Радомисльський пов., суч. Радомишльський р-н Жт; с. *Чайківка* (до 1956 р. хутір) Волинська губ. Житомирський, Полонський пов., Чуднівський, Романівський р-н Жт, станом на 01.03.61 на обліку не значиться (АТУЖ 487); пор.: н. п. *Чайківка* Од, Хрк, Чрк.

В аналізованих антропонічних формулах фіксуємо ойконіми інших областей України, з-поміж них і ті, які межують із Житомирською: *А(н)дрєя з села Бабки* (1605 ЖК 4, 134 зв.) — с. *Бабка* Рв; *А(н)дрєя Ше(в)ца з Бере(з)ного* (1605 ЖК 4, 173 зв.) — н. п. *Березне* Рв, Хм; *Wasilec z Żorawna* (1552 АЮЗР VII/1, 148) — н. п. *Журавне* Вн, Лв, См; *Zanec z Korca* (1552 АЮЗР VII/1, 147) — м. *Корець* Рв; *Ма(р)ти(н) з Лысове(ц)* (1606 ЖК 4, 365) — с. *Лисівці* Тр; *Tisza z Łucka* (1552 АЮЗР VII/1, 148) — м. *Луцьк* Вл; *Ко(р)неа з Межирєча* (1585 ЖК 1, 106) — н. п. *Межиріч* Днп, Зп, Рв, См, Чрк; н. п. *Межиріччя* Лв, Рв, Чрв; *Masowka z Milatyna* (1552 АЮЗР VII/1, 148) — н. п. *Милятин* Вл, Лв, Рв; *Tereszko z Połonnoho* (1552 АЮЗР VII/1, 148) — н. п. *Полонне* Рв, Хм; *на Го(н)чаре(н)ка з Рачина* (1618 ЖК 7, 923) — н. п. *Рачин* Вл, Рв; *Chilec z Titkowa* (1552 АЮЗР VII/1, 148) — с. *Титків* Хм; *Ха(р)ко Жукови(ч) з ме(с)та Трыле(с)* (1606 ЖК 4, 364 зв.) — н.п. *Триліси* Кв, Крв.

Зрідка в іменуваннях відображені топоніми інших держав: *Махут з Могура* (1552 АЮЗР VII/1, 147) — м. *Мозир* Гомельська область (Біло-русь), *Jwan z Litwy prychoży* (1552 АЮЗР VII/1, 148).

Варто відзначити, що в іменуванні простолюдинів відтопонімні похідні утворюються від назв сіл, вихідцями з яких були найменовані особи, а в іменуванні шляхти (землевласників, бояр, князів) вони утворюються від назв володінь і є показниками належності до певного роду²¹.

В ідентифікації представників феодальної верхівки переважає АФ «ім'я особи + ПН + відтопонімне означення у формі прийменниково-іменникової конструкції з прийменниками *з, на* (в інтер- або постпозиції)»: *Янови з Брезя Кренътовъскому* (1651 ЖК 14, 61); *Аньдрєя з Дубровици Фи(р)лея* (1630 ЖК 8, 11 зв.) / *Аньдрєя Фъ(р)лѣя з До(н)бровице* (там само 497 зв.), пор.: *Аньдрѣя Фъ(р)лѣя* (там само 497) / *Фърлѣя* (там само 497 зв.); *Геронима з Ри(т)вя(н) Зборо(в)ско(го)* (1647 ЖК 12, 39); *Стефану на Ки(ч)кора(х) Стрыбылови* (1651 ЖК 14, 5), пор.: *Стефа(н) Стрыбы(л)* (там само 2); *Ма(т)фея Немирича на Шле(в)ску* (1605 ЖК 4, 169 зв.); *Микола(и) Ха(р)ли(н)ски(и) на*

W(с)троглядича(х) (1605 ДМВН 26); **Стани(с)лаву Ха(р)ли(н)скому на Хабно(м)** (1605 ЖК 4, 78); **Вьлади(с)лава на Че(р)нехови Немирича** (1643 ЖК 10, 286), пор.: **Влади(с)лавъ Немири(ч)** (там само); **Стефанови на Чернехове Немиричови** (1651 ЖК 14, 68), пор.: **Стефана Немирича** (там само 68 зв.) / **Немири(ч)** (там само 68); **Фило(н) Ворони(ч) на Шумьску** (1639 ЖК 4, 1, 152), пор.: **Филоно(м) Ворониче(м)** (1638 ЖК 4, 1, 114). У декількох випадках відтопонімна ознака в АФ набуває синтетичної форми: **Коньдрата Хребтовича з Бочурина** (1609 ДМВН 178) / **Ко(н)драту Хребтовичу Бочуры(н)скому** (там само); **Абра(м) Мышка з Ва(р)кови(ч)** (1595 ЖК 4, 1, 18 зв.) / **Миха(и)лови Мыще Ва(р)ко(в)-скому** (1597 ЖК 4, 1, 31 зв.).

Особливість ідентифікації представників вищих верств суспільства полягає в наявності в АФ відтопонімного означення особи в прийменниково-іменниковій формі й похідної від нього ПН: **Пе(т)ру Будишевському з Будишева** (1611 АЖГУ 124), пор.: **Пе(т)ра Будише(в)ско(г)ло** (там само 243); **Вазилімъ з Выгова Выговскимъ** (1696 ЖК 3, 240) / **Базилімъ з Выгова Выговскимъ** (1701 ЖК 17, 3); **А(н)дрєя Лєши(н)ско(го) з Ле(ш)на** (1606 ЖК 4, 283) / **А(н)дрєя Лєщи(н)ско(го) з Ле(ш)на** (там само 370 зв.), пор.: **А(н)дрєя Лєщи(н)ско(го)** (там само 369 зв.); **Яна з Нєгрєбьки Нєгрєбецького** (1635 АЖГУ 1, 111); **Ви(н)це(н)того Рє(п)ко(в)ско(го) з Рєпо(к)** (1606 ЖК 4, 296 зв.) / **Ви(н)це(н)того Рєпко(в)ско(го) з Рєпо(к)** (1611 АЖГУ 358), пор.: **Вицєного Рєпко(в)ско(го)** (там само); **Ма(р)тина Си(л)ни(ц)кого з Си(л)нича** (1606 ЖК 4, 367); **Яна з Увелинь Увелиньского** (1647 ЖК 12, 88), пор.: **Яна Увелиньско(го)** (там само); **Стани(с)лавови з Уха(н) Уха(н)скому** (там само 35); **Андрє(и) зь Черъвина Черъви(н)ски(и)** (там само 91), пор.: **Андрєя Червинського** (там само), а також **Яна на Замо(с)тю Замо(с)-кого** (1635 АЖГУ 1, 150) / **Яномъ зь Замо(ст)я Зомо(и)ски(м), старо(с)тою калуски(м)** (1644 ЖК 4, 1, 211 зв.); **Фра(н)цишокъ на Потоку Потоцьки(и)** (1678 ОК 15, 1, 29), пор.: **Фра(н)цишъкомъ Потоцьки(м)** (там само 35).

За нашими спостереженнями, у текстах актових документів Житомирщини XVI–XVII ст. відповідники (паралельні форми) описових іменувань в ідентифікації простолюдинів — їхні однолексемні оніми — імена, пор.: **Ва(с)ка брата Гришкова** (1605 ЖК 4, 212 зв.) / **Ва(с)ко(м)** (там само 212), **Пили(н) за(т) Да(ш)ко(в)** (1586 ЖК 1, 125 зв.) / **Пилипово(г)ло вла(ст)ного меду** (там само); **Лу(к)я(н) з села Ива(н)кова** (1606 ЖК 4, 365) / **Лу(к)я(н)** (там само), **Игната с Кремья-**

ноє (1586 ЖК 1, 138 зв.) / у того (ж) *Игната* (там само); у *Кли(м)ка зь Чайковъки* (1630 ЖК 8, 691 зв.) / *Къли(м)ко* (там само), *Ма(р)ти(н) з Лысове(ц)* (1606 ЖК 4, 365) / того *Ма(р)тина* (там само), *А(н)дре(и) з села То(л)мача* (1605 ЖК 4, 200) / *А(н)дрея* (там само), *Федора Волошина з села Лебединець* (1605 ДМВН 80) / *Федора* (там само). А в ідентифікації представників вищих верств населення паралельно до АФ з аналітичним компонентом уживаються здебільшого дволексемні формули — ім'я + ПН, трохи рідше фіксуємо однолексемні оніми — ПН, украй рідко — імена (див. приклади вище): *Вна(н)ю Де(д)ко(в)ского, те(с)тя Ганусово(г)[о]* (1605 ДМВН 86) / *Вна(н)ю Де(д)ко(в)ски(м)* (там само 87) / *Внанью* (там само); *Ада(м) з Брусилова Кисе(л)* (1647 ЖК 12, 49 зв.) / *Адамови Киселеви* (1630 ЖК 8, 496) / *Кисе(л)* (там само), пор. інші типи іменувань: *Адамови з Брусилова Киселю Низькини(ц)кому* (1630 ЖК 8, 693) / *Адама Киселя Ни(з)кини(ц)ко(го)* (там само 496).

Отже, наявність аналітичних і синтетичних антропонімних формул у пам'ятках Житомирщини XVI–XVII ст. — наслідок невнормованого вживання власних особових назв у зазначений період. Аналізовані антропонімоформули поширені серед представників різних соціальних верств нерівномірно, зокрема в ідентифікації панівної верхівки поодинокі трапляються іменування особи за її відношенням до іншої особи. Крім того, в документах паралельно з описовими іменуваннями представників соціальних низів використовуються переважно їхні однолексемні оніми, а представників вищих верств — здебільшого дволексемні, тобто ідентифікація особи на досліджуваній території здійснювалася залежно від її соціального стану неоднаково й неодноразово.

¹ Керста Р.Й. Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування. К., 1984. С. 37–40.

² Фаріон І. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX століття (з етимологічним словником). Львів, 2001. С. 40–42

³ Тарновецкая Л.А. Становление украинских фамилий Буковинского Поднестровья (на материале ревизских сказок первой половины XIX века). К., 1990. С. 13.

⁴ Худащ М.Л. З історії української антропонімії. К., 1977. С. 141.

⁵*Осташ Р.І.* Ідентифікація особи в реєстрі // Реєстр Війська Запорозького 1649 р.: Транслітерація тексту. К., 1995. С. 505–512; *Денисюк В.В.* Антропоніми в українській історіографічній традиції другої половини XVII – XVIII ст. К., 2006. С. 22–73; *Ящук Л.В.* Антропонімія Житомирщини XVI – XVII ст.: Дис. ... канд. філол. наук. Рукопис. К., 2008. С. 25–59.

⁶*Пахомова С.М.* Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах. Вид. 2-ге, доп. і перероб. Ужгород, 2012. С. 72–73.

⁷Там само. С. 74.

⁸Там само. С. 84.

⁹*Худащ М.Л.* Зазнач. праця. С. 142; *Осташ Р.І.* Зазнач. праця. С. 509–510; *Фаріон І.* Зазнач. праця. С. 41; *Тарновецкая Л.А.* Зазнач. праця. С. 13.

¹⁰*Керста Р.Й.* Зазнач. праця. С. 38.

¹¹*Пахомова С.М.* Зазнач. праця. С. 184.

¹²*Худащ М.Л.* Зазнач. праця. С. 128.

¹³*Єфименко І.В.* Українські прізвищеві назви XVI ст. К., 2003. С. 7.

¹⁴*Худащ М.Л.* Зазнач. праця. С. 143.

¹⁵*Осташ Р.І.* Зазнач. праця. С. 509.

¹⁶*Худащ М.Л.* Зазнач. праця. С. 139.

¹⁷*Керста Р.Й.* Зазнач. праця. С. 38.

¹⁸*Шевцова В.О.* Називання жителів середньонадніпрянського Лівобережжя (на матеріалі середньонадніпрянських лівобережних пам'яток другої половини XVII – першої половини XVIII ст.) // Питання словотвору / За ред. І.І. Ковалика. К., 1979. С. 167.

¹⁹*Осташ Р.І.* Зазнач. праця. С. 510.

²⁰*Пахомова С.М.* Зазнач. праця. С. 188.

²¹*Wójtowicz M.* Древнерусская антропонимия XIV–XV вв: Северо-Восточная Русь. Розпай, 1986. С. 119.

Скорочення

- АЖГУ 1 – Акти Житомирського гродського уряду: 1590 рік, 1635 рік / Підгот. до вид. В.М. Мойсієнко. Житомир, 2004.
- АЖГУ – Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 р. / Підгот. до вид. А.М. Матвієнко, В.М. Мойсієнко. Житомир, 2002.

- АЖМУ – Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582–1588 pp.) / Підгот. до вид. М.К. Бойчук. К., 1965.
- АТУЖ – Адміністративно-територіальний устрій Житомирщини: 1795–2006: Довідник: Офіційне видання / Упоряд. Р.Ю. Кондратюк, Д.Я. Самолюк, Б.Ш. Табачник. Житомир, 2007.
- АЮЗР – Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов [...]. К., 1859–1914. Ч. I–VIII.
- ДМВН – Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст.: Зб. актових документів / Підг. до вид. В.В. Німчук та ін. К., 1981.
- ЖК 1 – Актова книга Житомирського гродського суду (1582–1588 pp.) // Зберіг. у ЦДІА України. Ф. 11, оп. 1, од. зб. 1.
- ЖК 3 – Актова книга Житомирського гродського суду (1598–1773 pp.) // Зберіг. у ЦДІА України. Ф. 11, оп. 1, од. зб. 3.
- ЖК 4 – Актова книга Житомирського гродського суду (1605–1606 pp.) // Зберіг. у ЦДІА України. Ф. 11, оп. 1, од. зб. 4.
- ЖК 7 – Актова книга Житомирського гродського суду (1617–1618 pp.) // Зберіг. у ЦДІА України. Ф. 11, оп. 1, од. зб. 7.
- ЖК 8 – Актова книга Житомирського гродського суду (1630 p.) // Зберіг. у ЦДІА України. Ф. 11, оп. 1, од. зб. 8.
- ЖК 10 – Актова книга Житомирського гродського суду (1643 p.) // Зберіг. у ЦДІА України. Ф. 11, оп. 1, од. зб. 10.
- ЖК 12 – Актова книга Житомирського гродського суду (1647–1648 pp.) // Зберіг. у ЦДІА України. Ф. 11, оп. 1, од. зб. 12.
- ЖК 13 – Актова книга Житомирського гродського суду (1649–1650 pp.) // Зберіг. у ЦДІА України. Ф. 11, оп. 1, од. зб. 13.

- ЖК 14 – Актова книга Житомирського гродського суду (1651–1652 рр.) // Збірн. у ЦДІА України. Ф. 11, оп. 1, од. зб. 14.
- ЖК 17 – Актова книга Житомирського гродського суду (1701–1713 рр.) // Збірн. у ЦДІА України. Ф. 11, оп. 1, од. зб. 17.
- ЖК 4, 1 – Актова книга Підкоморського суду Житомирського повіту Київського воєводства (1584–1644 рр.) // Збірн. у ЦДІА України. Ф. 4, оп. 1, од. зб. 1.
- ОК – Актова книга Овруцького гродського суду (1678–680 рр.) // Збірн. у ЦДІА України. Ф. 15, оп. 1, од. зб. 1.
- Реєстр – Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту / Підг. до друку: О.В. Тодійчук (голов. упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Осташ, Р.В. Майборода. К., 1995.
- Чучка 2005 – *Чучка П.П.* Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів, 2005.
- Чучка 2011 – *Чучка П.П.* Слов'янські особові імена українців: Історико-етимологічний словник. Ужгород, 2011.
- Ящук І – *Ящук Л.В.* Антропонімія Житомирщини XVI–XVII ст.: Дис. ... канд. філол. наук. Житомир, 2008.
- Ящук ІІ – *Ящук Л.В.* Антропонімія Житомирщини XVI–XVII ст.: Дис. ... канд. філол. наук. Додатки. Житомир, 2008.

Вл – Волинська область

Вн – Вінницька область

Днп – Дніпропетровська область

Жт – Житомирська область

Зп – Запорізька область

ІФ – Івано-Франківська область

Кв – Київська область

Крв – Кіровоградська область

Лв – Львівська область

Од – Одеська область

Пл – Полтавська область

Рв – Рівненська область

См – Сумська область

Тр – Тернопільська область

Хм – Хмельницька область

Хрк – Харківська область

Чрв – Чернівецька область

Чрг – Чернігівська область

Чрк – Черкаська область

Розділ II. ЕТИМОЛОГІЯ

С.О. Вербич

(Київ)

ЕТИМОЛОГІЧНІ СТУДІЇ З ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ ОДЕЩИНИ (ПРОДОВЖЕННЯ)*

Пропонованою статтею продовжуємо етимологічні студії над діалектною лексикою Одещини — регіону, у мові населення якого, у зв'язку з історією його освоєння, функціонують слов'янські, романські й тюркські лексеми — наслідок багатопланових міжетнічних контактів і міжмовної взаємодії¹, яка, зрозуміло, позначилася на складі місцевої лексики. Попередній аналіз слов'янської частини словника теперішніх говірок Одещини свідчить про наявність у ньому як архаїчних українських (генетично слов'янських) апелятивів, що мають підтримку в колі лексики південно-західних говорів української мови, так і хронологічно пізніших, що сформувалися на основі новожитніх південно-східних (степових) говорів.

Об'єктом лінгвістичного дослідження в зазначеній розвідці обрано фрагмент діалектного словника українських говорів Одеської області, а саме — апелятиви *подéня*, *спóра*, *суч*, *тóрка*, *уля'ги*, *шквіра*.

Подéня 'настил із соломи, який роблять на тому місці, де буде складатись скошений хліб, сіно в скирти' (СУГО 156; Москаленко 59). З формального погляду в структурі зазначеної лексеми можна виокремити елементи *под-* (*под* > укр. *під*, пор. укр. *під* 'низинне місце', 'підлога, підстилка в хліві; місце для стіжка, скирти'; ЕСУМ 4, 387) і *-ен'*. Таку будову апелятива *подéня* на синхронному рівні українсь-

* Початок див. у: Студії з ономастики та етимології. 2013 / Відп. ред. О.П. Карпенко, В.П. Шульгач. — К., 2013. — С. 222–229.

кої мови підтверджують численні споріднені факти з інших її говорів, наприклад: *подена* ‘основа для стогу з каміння, гіляк і соломи’ (ЕСУМ 4, 387), *подення* ‘місце на токові для складання хліба в скирту’, поліськ. *поденко* ‘підстилка з хворосту, гілок і т. ін. під стіжком, скиртою, копицею сіна’ (Лисенко 165), зх.-поліськ. *поденок* ‘підстилка під кладку снопів’ (Аркушин 2, 61), бойк. *поденок* ‘підстилка під стіг або оборіг, щоб снопи або сіно не гнили від землі’, ‘спідня дошка на возі’, *поден’е* ‘поміст над сіньми’ (Онишкевич 2, 93), буков. *подене* ‘вимощене місце для складання сіна в стіг’ (СБГ 437), наддністр. *подене* ‘нижній сніп під копою’, *поденя* ‘підстилка із соломи або з гілячок у stodолі під снопами чи під стіжком’, *подено* ‘місце, де стояв стіг соломи’, *поденок* ‘нижня дошка воза’ (Шило 210–211). Однак на діяхронічному рівні суфікс *-ен-* (< псл. **-епъ, *-ень, *-ена, *-ено*; Sławski 1, 127–128) не міг оформлювати основи *под-* < псл. **podъ* (ЕСУМ 4, 387) з огляду на свої функціональні параметри. Це значить, що лексеми *подена, поденок, подене, поденя* сьогодні відбивають не історичну (первісну), а пізнішу (вторинну) фонетичну форму. Первісною формою треба, очевидно, вважати **подена* < **подєбна* (< **ro dьbno* < **dьbno*; ЭССЯ 5, 174–175) або **поддебна* < (< **rodъ dьbno* < **dьbno*). На це вказують споріднені як із погляду структури, так і семантики лексеми на зразок: укр. *дєнниця* ‘дошка на дні воза’, *безденок* ‘вулик без дна’, *оденок* ‘копиця, стіжок на дерев’яній підстилці; дерев’яна підстилка під копицею’, *одєнки* ‘залишки на дні’, *поденок* ‘нижня дошка у возі’ (ЕСУМ 2, 95–96); рос. діал. *подєнка* ‘рештки їжі на дні посуду’, *поденок* ‘осад з їжі, напою на дні посуду’, ‘початий стіг сіна, соломи; рештки поганого сіна на дні скирти’ (СРНГ 28, 2); чеськ. *podenka* ‘вода на кінці жолоба’ < *poddenka* (Jungmann 3, 167), пол. *podenki* ‘осад, гуша на дні’ < *po-denko* (SJP IV, 351). Від наведених лексем із основою *поден-* треба відрізнати апелятиви зі спорідненим значенням, але фонетично відмінною структурою, як наприклад: укр. *подіна* ‘місце для копиці’ (ЕСУМ 4, 387), гуцул. *подіні* ‘низовина’, ‘вимошена хмизом або соломою основа (під велику) кладку сіна або снопів’ (ГГ 152), *подина* ‘рівне місце в горах, низина’, *подін’и* ‘рівнинна місцевість в горах’ (Піпаш 145). Пор. ще лексеми в інших слов’янських мовах: блр. діал. *пòдзіне* ‘підстилка під скиртою’ (ЭССЯ 9, 259), рос. діал. *подіна* ‘настил із жердин, хвої під скиртою’ (Даль III, 218), серб. і хорв. *pòdina* ‘підстилка, килим’ (Skok II, 693) та ін. Ці апелятиви — рефлексі псл. **podina*² зі стрижневою

семантикою ‘низ, основа’, пор. генетично споріднене лит. *pādas* ‘підошва; тік; черінь печі’ (ЕСУМ 4, 387).

Спóra ‘смуга річкової води в морі, яка ще не розчинилася в основній масі морської води’ (СУГО 184). Ця лексема не потрапила до реєстру «Етимологічного словника української мови», що, природно, викликає інтерес до її походження, розкриття структурно-семантичних зв’язків її основи зі спорідненими апелятивами. Формально слово *спóra* можна порівнювати з укр. *спóрий* ‘швидкий’ < псл. **sporǫ*³ (див. ще: ЕСУМ 5, 379–380). Однак зовнішній збіг основи *спор-* в апелятивах *спóra* і *спóрий* ще не означає, що семантика ‘смуга річкової води в морі...’ похідна від стрижневого значення ‘швидкий’. У слов’янських мовах відсутні приклади розвитку подібного значення із загальної семантики ‘швидкий’, яку реалізувало згадане псл. **sporǫ* (ЕСУМ 5, 379–380; ЭСБМ 12, 269–270; Фасмер III, 738; Воруś 569; Skok III, 313; Bezlaj III, 299). Апелятив *спóra* треба розглядати в системі похідних від дієслівної основи *-nérti* ‘тиснути, пхати’ із закономірним чергуванням *e > o* в моделі дієслово → похідне ім’я, наприклад: укр. *зані́р* ‘затримка, перешкода’, *нані́р* ‘ступиця колеса’ (Грінченко 2, 80, 509), *о́пір* ‘спротив’ (Грінченко 3, 57), *по́пір* ‘підтримка’, *прі́пір* ‘запір, замок; невідкладна потреба; крутий схил’, *пріпо́ра* ‘запір, замок’, *сні́р* ‘затори криги’, ‘запір’, ‘астма’, *спор* ‘астма’, *супо́ра* ‘підпірка’ (ЕСУМ 4, 355–356). Пор. також рос. діал. *спор* ‘затор криги’, ‘межа між каламутною річковою водою і прозорою морською при впадінні річки в море’ (СРНГ 40, 222), *спорная вода* ‘місце, де сходяться дві течії’, *спорное, супорное течение* ‘кругова течія’, ‘місце, де стикаються зустрічні потоки’ (Мурзаев 518). У контексті наведеної лексики можлива реконструкція псл. **sþpora* (< **sþperti*), яке доповнює перелік префіксальних праформ від **-perti* на зразок **naporǫ* (ЭССЯ 22, 225), **obporǫ* (ЭССЯ 28, 263), **orzpora / *orzporǫ* (ЭССЯ 34, 139).

Суч (-і, ж. р.) ‘зсукані нитки для основи при тканні’ (СУГО 187). Ця лексема має паралелі в лексиці інших регіонів України: зх.-укр. *суч* ‘сукані нитки; дратва; основа в тканні’ (ЕСУМ 5, 470), поліськ. *суч* ‘зсукані нитки — для сіті, рукавиць’, сх.-поділ. *суч* ‘дратва’ (Грінченко 4, 234). З погляду словотвору це безафіксне утворення від дієслова *сучіти* ‘сукати’. Схожу дериваційну модель ілюструє етимологічно споріднене укр. діал. (зх.-волинськ.) *су́ка* ‘пристрій у верстаті, який затримує зворотний рух навою’ (Корзонюк 232), болг. *сук*

‘те, що зсукане’ (БЕР 7, 559), в.-луж. і н.-луж. *suk* ‘вузол’ (Schuster-Šewc 18, 1374–1375), похідні від інфінітивної основи *сук-* / *сук-*: *сукати* (болг. *сúкам*, в.-луж. *sukać*, н.-луж. *sukaś*). Для аналізованого *суч* теоретично можлива реконструкція архетипу **sučь* (< **sučiti*) із застереженням щодо його праслов’янської архаїки з огляду на обмежений ареал. Більше підстав для відновлення псл. **suka* / **sukъ* дають згадані укр. *сúка*, болг. *сук*, в.-луж. і н.-луж. *suk* зі спорідненим значенням.

Торка ‘дошка з кременцями, зняряддя для перетирання соломи на полову за допомогою коней’ (СУГО 193). Значення наведеної лексеми чітко вказує на його інструментальний характер, зумовлений дією *терти*, *перетираати*. Отож, незважаючи на формальний збіг апелятива *торка* й основи дієслова *торкати* ‘торкатися’, ‘штовхати’ < псл. **torkati* (ЕСУМ 5, 605), зазначені словоформи етимологічно (словотвірна структура й лексична семантика) не пов’язані. Морфемний аналіз лексеми *торка* уможлиблює виокремлення в ній кореня *тор-* і суфікса *-к(a)* й подальший розгляд у колі споріднених апелятивів на зразок: укр. *торá* ‘клепка’ (ЕСУМ 5, 602), блр. діал. *тóra* ‘полова’ (ЭСБМ 13, 305), рос. діал. *тóрица* ‘рештки, відходи після обмолочення злакових, полова’, *торáть* ‘подрібнювати на тертці, терти’ (СРНГ 44, 261), слвн. *tóra* ‘тертя’ (Bezljaj IV, 202). Наведені апелятиви реалізували семантику, мотивовану значенням дієслова *терти*, що дає підстави ставити їх в один ряд із спільнослов’янськими лексемами на позначення поняття ‘дорога, колія’, які сягають псл. **torъ* ‘тертя’ < **terti* з архаїчним чергуванням *e > o* в основі імені (ЕСУМ 5, 602). Словотвірна модель **torъ* < **terti* заклала дериваційні ресурси для префіксальних похідних, як-от: псл. **natorъ* < **naterti* (ЭССЯ 13, 163), **obtora* / **obtorъ* / **obtorъ* (укладачі ЭССЯ виводять ці праформи не від **obterti*, а від **obtoriti*; ЭССЯ 30, 194), **otorъ* < **vьterti* (Bezljaj IV, 202). Лексичні одиниці з іншими преформантами, засвідчені в словниках багатьох слов’янських мов, як наприклад: укр. *прúтпíр* ‘нарив, гноїння’, *рóзтпíрка* ‘сварка, незгода’, *затóр* > *затóрич* ‘прилад для вирізування уторів’ (ЕСУМ 5, 559), блр. діал. *затóр* ‘дуже мокра місцина’ (ТС 2, 126), рос. діал. *затóр* ‘чіпок у бочці’, ‘вимоїна на зимовій дорозі, де розтав сніг’ (СРНГ 11, 101), *прутóр* ‘стрімкий берег, до якого впритул підходить річка’, ‘вузька дорога між скелею та річкою’ (СРНГ 32, 22), ц.-слов. *проторъ* ‘шкода’ (Дьяченко 519), слвн. *zator* ‘збитки, шкода’ (Bezljaj IV, 202), пол. *zator* ‘затор на дорозі, річці’, ‘нове русло

річки' (SJP VIII, 318), чеськ. *zator* 'затор на дорозі, річці' (Jungmann 5, 575), становлять вагому базу для реконструкції псл. **pritorǫ* < **priterǫ*, **protorǫ* < **proterti*, **orǫtorǫ* < **orǫterǫ*, **zatorǫ* < **zaterǫ*.

Уля'ги 'пізній час, коли люди лягають спати' (СУГО 197; Москаленко 72). Структурно-семантичний аналіз цієї лексеми дає підстави розглядати її як утворення з префіксом у- від дієслівної основи -ляг- < *лягати*. Таке пояснення має надійну підтримку в колі споріднених апелятивів української мови, як-от: діал. (поліськ.) *вля'ги* 'час, коли люди лягають спати' (Лисенко 47), бойк. *вля'гома* 'присмерком' (Онишкевич 1, 136) < *влягомий* < *вляти*, *влягати*, поділ. *завля'ги* 'час, коли лягають спати', пд.-зх. *лягі* 'т. с.' (Грінченко 2, 20, 390), укр. *обляги* 'т. с.', *обля'гома* 'т. с.' (Грінченко 3, 16) < *обляти*, *облягати*. Укладачі «Етимологічного словника української мови» наведені лексичні одиниці зводять безпосередньо до псл. **legti*, **lēgati*, зазначаючи, що дієслівна основа *ляг-* < псл. **lēg-* — праслов'янська інновація в парадигмах теперішнього і майбутнього часу і що рефлекс інфіксації в українській мові перенесено й на форму інфінітива (ЕСУМ 3, 334). Проте інфінітивні форми на *ляг-* < *лягати* властиві не лише українській мові, пор., наприклад, рос. діал. *лягáть* 'лягати', блр. діал. *лягáтыся* 'вкладатися спати', ст.-пол. *lēgać* 'влягтися', які вважають рефлексами псл. **lēgati* (*se*) (ЭССЯ 15, 54). На цій підставі укр. *уля'ги*, *вля'ги*, *лягі*, *обляги* доцільно розглядати як континуанти псл. **lēga* / **lēgǫ*, **lēgy*, **oblega* / **oblegǫ*, **oblegy*, **vǫlēga* / **vǫlēgǫ*, **vǫlēgy*.

Шквіра 'постійно скривлена, чимось незадоволена людина' (СУГО 216). Формально цю лексему можна порівнювати з укр. діал. *шквіря* 'снігова буря, сніг із вітром', 'моторна жінка', *шквіра* 'завірюха, метелиця, хуга', похідним *шквирити* 'іти, падати (про сніг)' (ЕСУМ 6, 431), рос. діал. *шквиря* 'зимова негода', *шквыра* 'завірюха' (Даль IV, 637), *шквирь* 'підсмажене рідке сало' (Фасмер IV, 448), блр. *шквирь* 'підсмажене сало в рідкому вигляді' (ЕСУМ 6, 431), чеськ. *škvířiti* 'шкварити' (Jungmann 4, 477). Наведені слова демонструють різні напрями еволюції семантики в моделях 'крутити, закручувати' → 'те, що закручує; закручене' → 'снігова буря, завірюха'; 'крутити' → 'кривити, викривляти' → 'скривлений' → 'невдоволений'; 'кипіти (на вогні)' → 'щось енергійно робити'. Отже, апелятив *шквіра* 'постійно скривлена, чимось незадоволена людина' відбиває вторинну семантику щодо дії 'кривити, скривити, викривити', етимологічно спорідненої з 'крутити', 'кипіти'. Це дає підстави розглядати його

як фонетично видозмінену форму від **сквира* внаслідок варіативності *шк-* / *ск-*, представленої в діалектному словникові: *шкіра* — *скіра*, *шка-ралуна* — *скорлуна*, *сқвар* — *шқвара* (ЕСУМ 5, 268), *шқоб* ‘скоба для з’єднання дерев’яних деталей’ (Аркушин 2, 267) та ін. Форма **скви-ра*, первісна щодо *шқвира*, має підтримку в колі української лексики, наприклад: укр. *сквіра* ‘снігова буря’ (ЕСУМ 6, 431), діал. (поліськ.) *сквіра* ‘раптовий дощ із шквалістим вітром’ (Лисенко 196). Укладачі «Етимологічного словника української мови» пояснюють ці лексеми на основі псл. **skvirja*, **skvirjъ* (ЕСУМ 6, 431). Словоформи з кінцевим *-а* уможливають також реконструкцію архетипу **skvira*. Очевидно, в контексті наведених апелятивів треба розглядати і блр. діал. *сквірж* ‘скручені петлі’, *сквірж* ‘закрутка на нитках’ (ЭСБМ 12, 128) < *сквірь*, *сквірь*, рос. діал. *сквира* ‘щілина’ (Никонов 385), чес. *škvira* ‘т. с.’ (ЧРС II, 406) < *skvira*. Тлумачення білоруських фактів як дериватів із префіксом **sk(o)-* від **vъrztі* (ЭСБМ 12, 128) виглядає, на нашу думку, менш обґрунтованим із фонетико-морфологічних міркувань. Апелятив *сквира* (*шқвира*) шляхом онімізації перейшов у сферу власних назв, пор. укр. *Сквира* — гідроніми (р., л. Росі п. Дніпра; р., бас. Десни), ойконім *Сквира* на Київщині, які І.М. Железняк, услід за В.М. Топоровим і О.М. Трубачовим, пояснює як балтизми⁴; пол. *Skwir*, *Skwira*, *Szkwir*, *Szkwira* — антропоніми, які К. Римут етимологізує у зв’язку зі *Skwar-* (Rymut II, 442).

На підставі лінгвістичного дослідження фрагмента діалектного словника Одещини — лексем *подёня*, *спора*, *суч*, *торка*, *уля’ ги*, *шқвіра* як на рівні синхронії, так і діахронії доходимо таких висновків:

1. Проаналізовані апелятиви належать до тих лексичних одиниць місцевих українських говірок Одеської обл., що сформувалися на давній діалектній основі досліджуваного терену. Про це свідчать їхні відповідники й споріднені словоформи, відзначені в південно-західних і північних говорах української мови.

2. Більшість зі згаданих мовних фактів має спільнокореневі відповідники зі спорідненою семантикою в інших слов’янських мовах, що вказує однозначно на архаїку цих лексем.

3. Проаналізовані апелятиви доповнюють українським матеріалом лексичну базу, на основі якої вже реконструйовано праформи псл. **podina*, **torъ*, **sъpora* / **sъporъ*, **skvirja* (діал. *шқвіра*, *сквіра* дають підстави відновлювати форму без *-j-* після приголосного — **skvira*).

4. Реконструйовано структурні архетипи псл. **suць*, **vъlegy*, проблемні з поглядом праслов'янської архаїки через ареальні причини.

¹*Гриценко П.Ю.* Межиріччя Дністра і Дунаю у світлі лінгвістичної географії (стан і пріоритети) // Науковий вісник Ізмаїльського держ. гуманітар. ун-ту: Філологічні науки. Ізмаїл, 2006. Вип. 21. С. 3.

²*Гиндин Л.А., Калужская И.К.* Реконструкция карпатского регионального компонента позднепраславянского лексического фонда // Сравнительное изучение языков различных семей. Лексическая реконструкция. Реконструкция исчезнувших языков. М., 1991. С. 31.

³*Варбот Ж.Ж.* К этимологии славянских прилагательных со значением 'быстрый' // Этимология. 1994–1996 / Отв. ред. О.Н. Трубачев. М., 1997. С. 37.

⁴*Железняк І.М.* Рось і етнолінгвістичні процеси середньонаддніпрянського Правобережжя. К., 1987. С. 101–102.

Скорочення

Аркушин	– <i>Аркушин Г.Л.</i> Словник західнополіських говірок: У 2 т. Луцьк, 2000.
БЕР	– Български етимологичен речник / Съст. Вл. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев и др. София, 1971–. Т. 1–
ГГ	– Гуцульські говірки: Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997.
Грінченко	– Словарь української мови / Упоряд. з дод. власн. матеріалу Б.Д. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.
Даль	– <i>Даль В.И.</i> Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. Репр. воспр. издание 1881 г. М., 1981–1991. Т. I–IV.
Дьяченко	– Полный церковно-славянский словарь (со внесением в него важнейших древне-русских слов и выражений) / Сост. Г. Дьяченко. М., 2001.
ЕСУМ	– Етимологічний словник української мови: У 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.
Корзонюк	– <i>Корзонюк М.М.</i> Матеріали до словника західноволинських говірок // Українська діалектна лек-

- сика: Зб. наук. праць / Голова ред. колегії І.Г. Матвійс. К., 1987. С. 62–267.
- Лисенко – *Лисенко П.С.* Словник поліських говірок. К., 1974.
- Москаленко – *Москаленко А.А.* Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. Одеса, 1958.
- Мурзаев – *Мурзаев Э.М.* Словарь народных географических терминов. М., 1984.
- Никонов – *Никонов В.А.* Краткий топонимический словарь. М., 1966.
- Онишкевич – *Онишкевич М.Й.* Словник бойківських говірок: У 2-х ч. К., 1984.
- Піпаш – *Піпаш Ю., Галас Б.* Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського р-ну Закарпатської обл.). Ужгород, 2005.
- СБГ – Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці, 2005.
- СРНГ – Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова, С.А. Мызникова. М.; Л., С.-Петербург, 1966. – Вып. 1–.
- СУГО – Словник українських говорів Одещини / За ред. О.І. Бондаря. Одеса, 2011.
- ТС – Тураўскі слоўнік / Рэд. А.А. Крывіцкі. Мінск, 1982–1987. Т. 1–5.
- Фасмер – *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка. М., 1964–1973. Т. I–IV.
- ЧРС – Чешско-русский словарь: В 2 т. / Под ред. Л.В. Копецкого, Й. Филиппа, О. Лешки. Изд. 2, стереотип. М.; Прага, 1976.
- Шило – *Шило Г.* Наддністрянський регіональний словник. Львів, 2008.
- ЭСБМ – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / Рэд. В.У. Мартынаў, Г.А. Цыхун. Мінск, 1978–. Т. 1–.
- ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О.Н. Трубачева, А.Ф. Журавлева. М., 1974–. Вып. 1–.
- Bezljaj – *Bezljaj F.* Etimološki slovar slovenskega jezika. Ljubljana, 1976–2007. Т. I–V.

- Boryś – *Boryś W.* Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków, 2005.
- Jungmann – *Jungmann J.* Slovník česko-německý. Praha, 1835–839. D. 1–5.
- Rymut – *Rymut K.* Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków, 1999–2001. T. I–II.
- Schuster-Šewc – *Schuster-Šewc H.* Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache. Bautzen, 1977–1988. H. 1–22.
- SJP – Słownik języka polskiego / Pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego. Warszawa etc., 1901–1927. T. I–VIII.
- Skok – *Skok P.* Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb, 1971–1974. Knj. I–IV.
- Sławski – *Sławski F.* Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego // Słownik prasłowiański / Pod. red. F. Sławskiego. Wrocław etc., 1974. T. 1.

Т.В. Шалаева
(Москва)

К ЭТИМОЛОГИИ ОБОЗНАЧЕНИЙ
СТРАННОГО ПОВЕДЕНИЯ
(РУССК. ДИАЛ. *ВЫКОМАРИВАТЬ, ИЗНЕВАТЬСЯ*)

В статье “К истории становления народной медицины” В.А. Меркулова анализирует обширную группу лексем, обозначающих магические действия и включающие такие лексем, как псл. **blazniti sę*, **čuditi sę*, **dĕkati sę*, **glumiti*, **grĕžiti sę*, **maniti*, **melviti*, **mьčьtati sę*, **mьniti sę*, **timiti sę* и др. Их значения варьируются от ‘производить колдовские действия’ и ‘обладать колдовскими знаниями’ до ‘оказывать неблагоприятное воздействие’ и ‘находиться под таким воздействием’ (Меркулова 136–139). В частности, в данный ряд автор вводит восточнославянские глаголы *тимиться* ‘бесполезно стараться или трудиться; маяться’, ‘мерещиться’, ‘издеваться, насмеяться’ (псл. **tĕmīti sę* от и.-е. **tem-* ‘быть одурманенным, духовно подавленным’, родственное **tomīti* ‘мучить, маять’) и *декаться, дековаться* ‘шалить, проказничать’, ‘издеваться’, ‘водить (о нечистой силе)’, ‘маяться’, ‘дивиться’ (псл. **dĕkati sę* от и.-е. **dhĕ-* ‘делать’, как и псл. **dĕti*) (Там же 139–143). Разнообразные значения данных лексем автор объединяет обобщенным ‘оказывать воздействие (о злой силе)’, будь она сверхъестественная или человеческая (Там же 141). Основываясь на этом тезисе, кажется, можно интерпретировать происхождение русских диалектных глаголов *изнева́ться* ‘издеваться’ (СПГ 1, 353) и *выкомаривать, выкомуривать, выкомыривать* (СРНГ 5, 294–295).

Последний из них представлен несколькими структурными вариантами и имеет следующие значения: *выкомаривать* ‘выдумывать, рассказывать или делать что-либо необычное, странное’ (дон., во-

рон., курск., урал.), ‘шутить’ (пск.), ‘паясничать, заниматься шутовством, балагурить’ (пенз.), ‘придумывать разные хитрости, уловки для обмана’ (дон.), ‘вытворять что-либо, выкидывать фортели’ (тул.), ‘говорить двусмысленно, намеками’ (урал.), ‘капризничать, ломаться’ (терск.) (СРНГ 5, 294), *выкамáриваться* ‘насмехаться над кем-либо, принижая кого-либо’ (Сл. южн. Краснояр. 55), *выкамуривать* ‘насмехаться’, ‘капризничать’ (Там же), *выкомуривать* ‘выдумывать, рассказывать или делать что-либо необычное, странное’ (перм., курган., свердл.), ‘шутить, для шутки кривляться’ (том.), ‘гримасничать, шутить’ (заурал.), ‘затевать, хитрить, лукавить’ (акм.; Слов. Акад. 1951, с пометой в «в *просторечии* и *обл.*»), ‘говорить двусмысленно, намеками, выражать свое неудовольствие видом, поведением’ (перм., оренб., ср.-урал.), ‘капризничать’ (акм.), ‘ворчать, роптать’ (перм.), ‘распускать о ком-либо слухи, наговаривать на кого-либо’ (Даль, без указ. места; том.), ‘интриговать’ (енис.), ‘насмехаться, издеваться’ (перм.), ‘подшучивать, подтрунивать’ (перм., арх.), ‘выпрашивать, выклянчивать’ (перм.) (СРНГ 5, 294–295), том. *выкомуриваться* ‘выдумывать, рассказывать или делать что-либо необычное, странное’ (том.), ‘вытворять что-либо’ (том.), ‘говорить двусмысленно, намеками, выражать свое неудовольствие видом, поведением’ (оренб., перм.), ‘говорить неоткровенно, скрывать что-либо’ (иркут.) (СРНГ 5, 295). Лексема с синонимичным префиксом — арх. *искомуристый* ‘капризный, привередливый’ (СГРС 4, 342).

Традиционно в этих формах выделяются два префикса *вы-* и *ко-*. Что касается корня, то “Этимологический словарь славянских языков” определяет в *выкомаривать*, *выкомуривать* (они даются без значений) корни **mar-* и **mur-* ‘темный’ с наращением, аналогично русск. диал. *нахохмориться* ‘нахмуриться’, с.-хорв. *nàxumoriti se*, *насурмити се* ‘нахмуриться (о небе)’ (ЭССЯ 22, 82). М. Белетич пишет только о корне **mur-* ‘темный’, вероятно, считая форму *выкомаривать* вторичной (Бјелетић 293). К.В. Бачурина, развивая данную версию, приводит русский диалектный глагол *мурать* ‘дразнить’, производный от **mur-* ‘темный, грязный’ и чье значение возникло из ‘пачкать’, а также относящиеся к тому же корню и имеющие двойные приставки русск. урал. *выкомурь* ‘насмешки’ и *подкомюра* ‘насмешник’ (Бачурина 49).

Родство *мурать* ‘дразнить’ и корня **mur-* ‘темный, грязный’ вполне вероятно, но весь круг значений глаголов *выкомаривать*, *выко-*

муривать и их вариантов, включающий далеко не только семантику насмешки и оскорбления, кажется, позволяет предположить для них другую этимологию. По-видимому, можно признать первичным глагол *выкомаривать* и выводить его из псл. **mariti* (*se*), к которому восходят слвц. *mariti*’ *sa* ‘представляться, казаться, видеться неясно, мерещиться, чудиться’, пол. *marzyć* ‘видеть во сне, грезить; размышлять, мечтать, фантазировать, страстно желать, вздыхать по чему-либо’, словин. редк. *tařec* ‘мечтать, грезить’, русск. диал. *марить*, *марить* ‘парить (о сильном зное, духоте перед дождем, грозой)’, ‘о наличии марева (переливающегося, струящегося воздуха у поверхности земли в солнечную погоду)’, ‘сильно утомлять, расслаблять, клонить ко сну’, укр. *марити* ‘мечтать, грезить, бредить’ (ЭССЯ 17, 212–213). Глагол **mariti* (*se*) является производным от праслав. **marь*, **mara*, обозначающих ослабленное восприятие действительности (сон, потерю сознания, галлюцинации) и его причины (жар, зной, болезнь, колдовство, мифических существ) (ЭССЯ 17, 204–207, 217–218). У того же глагола фиксируются другие производные с двойным префиксом: ср. пол. *nachomarzyć* ‘наболтать’ (ЭССЯ 22, 81), словин. *naxoma*’*řec* ‘нафантазировать’ (Там же), *naxosta*’*c* ‘наболтать’ (Там же) (Бјелетић 2006, 293). Таким образом, *выкомаривать*, *выкомуривать* можно включить в группу названий колдовских действий, описанную В.А. Меркуловой, что подтверждается семантически: данные глаголы выражают те же значения, что и лексемы, изначально относящиеся к магической терминологии.

Так, в них представлена семантика обмана: *выкомаривать* ‘выдумывать, рассказывать или делать что-либо необычное, странное’, ‘придумывать разные хитрости, уловки для обмана’, *выкомуривать* ‘выдумывать, рассказывать или делать что-либо необычное, странное’, ‘затевать, хитрить, лукавить’, *выкомыривать* ‘выдумывать, рассказывать или делать что-либо необычное, странное’, ‘говорить неоткровенно, скрывать что-либо’. Она же свойственна и колдовской лексике: ср. литер. *морочить*, *обманывать*, диал. *блзнить* ‘обманывать, морочить’ (сев., Даль) (СРНГ 3, 314), алт. *грезить* ‘врать, обманывать’ (СРНГ 7, 131), *глумить* ‘дурачить кого-либо’ (твер.), ‘врать’ (сарат., твер.) (СРНГ 6, 210). У глагола *выкомуривать* отмечено значение ‘выпрашивать, выклянчивать’, оно также находит соответствия в описываемой группе: например, пск., эст. (русск.) *выблазничать* ‘выпрашивать, выманивать, получать что-либо с помощью лести,

обещаний' (СРНГ 5, 246), яросл., олон., новг., костром., твер., ка-лин., пенз., тамб., перм., краснояр. *вымарщивать* 'назойливо выпрашивать, выклянчивать' (Там же 308), *выморочивать* 'получать что-либо при помощи домогательств, лести, хитрости' (Там же 314).

Глагол *выкомаривать* и его варианты обозначают странное, необычное поведение: *выкомаривать* 'шутить', 'паясничать, заниматься шутовством, балагурить', 'вытворять что-либо, выкидывать фортели', 'капризничать, ломаться', *выкомуривать* 'шутить, для шутки кривляться', 'гримасничать, шутить', 'капризничать', *выкомуриваться* 'вести себя вызывающе', *выкомыривать* 'вытворять что-либо'. Ср. диал. свердл. *блзниться* 'потешать разными выходками, шутками; кривляться, паясничать' (СРНГ 3, 314), *глумиться* 'подшучивать над кем-либо или дурачиться, забавляясь' (Даль, без указ. места), 'шалить, баловать, пугать кого-либо (о нечистой силе)' (волог., сев.-двин.) (СРНГ 6, 210), *дековаться* 'резвиться, шалить без удержу, дурачиться, забавляться' (яросл., казан., новг., волог., перм., костром.), 'потешать; паясничать, притворяться кем-либо' (вят., волог.), 'буянить, шуметь' (перм., свердл., иркут.) (СРНГ 7, 337), арх., пск., перм., свердл., акм., иркут., том., тобол., южн.-сиб., якут. *грезить* 'безобразничать, озорничать' (СРНГ 7, 131), волог. *манить* 'поступать безрассудно, сумасбродствовать; озорничать' (СРНГ 17, 360–361).

Еще одну группу значений можно определить как 'оказывать неблагоприятное воздействие на кого-либо': *выкамариваться* 'насмехаться над кем-либо, принижая кого-либо', *выкамуривать* 'насмехаться', *выкомуривать* 'распускать о ком-либо слухи, наговаривать на кого-либо', 'интриговать', 'насмехаться, издеваться', 'подшучивать, подтрунивать'. Ср. литер. *глумиться* 'издеваться', диал. волог., вят., яросл., перм., тобол., забайк., енис. *дековаться* 'издеваться, глумиться, безобразничать' (СРНГ 7, 337), новг. *тимиться* 'издеваться, насмехаться' (Даль 4, 405), иркут. *грезить* 'наговаривать на кого-либо' (СРНГ 7, 131).¹

Итак, как представляется, приведенная семантика достаточно основательно подтверждает производность *выкомаривать*, *выкомуривать* и *выкомыривать* скорее от **mariti* (*se*) 'приводить в помутненное состояние рассудка' и 'находиться в таком состоянии', чем от **muriti* 'делать темным, грязным', поскольку нет возможности вывести из него большую часть значений описываемых глаголов.

Что касается их вариативности, то *выкомыривать*, по-видимому, является вторичным по отношению к *выкомуривать* с продлением корневого гласного. Форма *выкомуривать* могла появиться из *выкомаривать* под влиянием **muriti* ‘делать темным, грязным’. Также не исключено следующее. Как было сказано выше, псл. **mariti* (*se*) представляет собой дериват от **mara* ‘помутнение сознания’, ‘сон’, ‘видение, призрак’, ‘мифологический персонаж’ и др., с которым во многих значениях совпадает форма **mora* и, согласно одной из этимологий, имеет общее происхождение от псл. **merti*, **mьro* (ЭССЯ 19, 214). У **mora*, в свою очередь, отмечается вариант **tura*: ср. болг. *mora*, *мура*, *мурава* ‘демонический персонаж, олицетворяющий болезнь’, ‘невидимый ночной дух, наваливающийся и мучающий спящих’, ‘душа ожившего нечистого покойника, летает в виде птицы и бабочки, мучит спящих, высасывает кровь’ (Валенцова 320), серб. *mora*, *tura* ‘мифический персонаж, который давит, душит или сосет ночью человека или животного’ (Там же), а также схв. диал. *мўрити* ‘разогреть печь на медленном огне’ (ЭССЯ 20, 194) при *мйрити* ‘греть, нагревать (обычно под солнцем или около огня)’ (ЭССЯ 17, 212), болг. диал. *мари са* ‘греться, согреваться’ (Там же). Ввиду наличия южнославянских форм, вероятно, к возможным рефлексам **tura* можно отнести слов. *tura* (при *mora*) ‘мифологическое демоническое существо, которое, якобы, мучает людей во сне’ (ЭССЯ 19, 212), ст.-слов. *tury* (при *mory*) ‘семейство насекомых, вид ночных бабочек’ (Там же), чешск. *turoň* ‘демон, душащий человека во сне’ (Валенцова 319), пол. *tura* ‘существо, которое душит спящих и пьет их кровь’ (Там же 319). Таким образом, возможно, русск. *выкомуривать* является продолжением псл. **muriti* — синонима **mariti* как обозначения колдовских действий.

Русский диалектный глагол *изневаться* ‘издеваться’ (СПГ 1, 353) имеет единичную фиксацию: *Раньше над нами изневались шибко* (Там же). И если это не ошибочная запись, то его можно связать с этимологическим гнездом *знеть*, *знять*, *знять*, *зной*. С точки зрения формы, **-зневать* может быть вторичным итеративом к *знять*, аналогично *-левать* — *леять*, *-ревать* — *реять*, *зевать* — *зеять*. Что касается значения, то показательным кажутся следующие формы: *знять* ‘слабо гореть, тлеть’, ‘томиться в ожидании чего-либо’ (*Ни пойду я в магазин-тѣ. Ну, ешчо ни знеялъ я там из-зѣ какой-тѣ рыбы. Пръзнеяш цѣлых полдня, дѣ, чово добръзѣвъ, ешчо ни достаницѣ.*

Пойдём домой. Рас пирёвозу нет, то чово тут стоять, знеять-тѣ) (Словарь Мордовии 1, 306) (разрядка моя. — Т. Ш.), *иззнеять* ‘т. ж.’ (*Уедиш с возъм-тѣ, как прѣпадѣш. Иззнеяш, тея дѣжыдамшы. Весь день там иззнеял и ничово ни добилъсь*) (Там же 319) (разрядка моя. — Т. Ш.). Появление этого значения у корня, называющего горячий воздух (*зной*), довольно частотно: ср. диал. распр. *марить, марить* ‘парить (о сильном зное, духоте перед дождем, грозой)’ и ‘сильно утомлять, расслаблять, клонить ко сну’ (СРНГ 17, 372), *упѣка* ‘зной, жара’ (Словарь Мордовии 1, 1382) и *упекаться* ‘устать, измучиться’ (Там же), также примечательно сочетание в литер. *томить* значений ‘мучить’ и ‘долго парить на медленном огне в закрытой посуде’. Семантический переход ‘мучиться, томиться’ → ‘издеваться’ является вполне закономерным: ср. диал. *изны-вѣться* ‘издеваться’ (СРНГСУ Доп. 215) при литер. *изны-вѣть* ‘мучиться, томиться’, диал. дон. *снуря’ть* ‘издеваться над кем-либо’ (СРНГ 39, 134) при диал. сарат. *нурить* ‘томить, докучать’ (СРНГ 21, 316).

¹Материал данной части статьи дается на основе публикации: *Ясинская М.В.* Когда кажется — креститься надо (“Обман зрения” в языке и мифологических рассказах) // *Ethnolinguistica Slavica: К 90-летию Никиты Ильича Толстого.* М., 2013. С. 363–376.

Сокращения

- Бачурина — *Бачурина К.В.* Мотивационная и генетическая характеристика лексико-семантического поля ‘насмехаться’ в русском языке (современный литературный язык, диалекты, история): *Дипломная работа.* М., 2013.
- Бјелетић — *Бјелетић М.* Исковрнути глаголи. Београд, 2006.
- Валенцова — *Валенцова М.М.* Словацкие «рефлексы» общеславянской мифологической лексики // *Ethnolinguistica Slavica: К 90-летию Никиты Ильича Толстого.* М., 2013. С. 316–329.
- Даль — *Даль В.И.* Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1995. Т. 1–4.
- Меркулова — *Меркулова В.А.* К истории становления народной медицинской терминологии // *Slawische Wortstudien.* Bautzen, 1975. С. 132–143.

- СГРС – Словарь говоров Русского Севера / Под ред. А.К. Матвеева. Екатеринбург, 2002—. Т. 1—.
- Словарь Мордовии – Словарь русских говоров на территории республики Мордовия / Сост. Т.В. Михалева, Р.В. Семенова, Л. К. Чикина. С.-Петербург, 2013. Ч. 1—2.
- Сл. Сибири – Словарь русских говоров Сибири / Под ред. А.И. Федорова. Новосибирск, 1999—2006. Т. 1—5.
- СПГ – Словарь пермских говоров / Ред. А.Н. Борисова, К.Н. Прокошева. Пермь, 2000—2002. Вып. 1—2.
- СРГСУ Доп. – Словарь русских говоров Среднего Урала. Дополнения / Под ред. А.К. Матвеева. Екатеринбург, 1996.
- СРНГ – Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова и С.А. Мызникова. М.; Л., С.-Петербург, 1966—. Вып. 1—.
- Сл. южн. Краснояр. – Словарь русских говоров южных районов Красноярского края / Отв. ред. В. Н. Рогова. Изд. 2-е, переработ. и доп. Красноярск, 1988.
- ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О.Н. Трубачева и А.Ф. Журавлева. М., 1974—. Вып. 1—.

В.П. Шульгач
(Київ)

УКРАЇНСЬКІ ЕТИМОЛОГІЇ. 92–98*

92. Укр. діал. **бундз** = **будз** ‘грудка овечого сиру зі свіжого молока’, ‘висушений сир (у формі кулі), з якого роблять бринзу’ (Ястремська 281), а також діал. *бандз* ‘картопля’, *бандзі* мн. ‘картопляники’, пол. діал. *bandz*, *bondz*, *bundz* ‘картопля’ не мають певної етимології (ЕСУМ 1, 133, 278).

На наш погляд, їх можна кваліфікувати як продовження первісних **bǫldь* — основа на *-ǫ-*, мн. **bǫldi* з урахуванням а) денталізації плавного в позиції перед дентальним (*-l- > -n-* перед *-d-*); б) різноманітної вокалізації редукованого *ь* у бінарній сполуці *ьl*, притаманної кореневим структурам зразка *ьtl* (*ьl > -al-, -ol-, -ul-* тощо).

Щодо асиміляції *l* пор., наприклад, семантично близькі укр. діал. *бѣнда* ‘повна жінка’ (Жегуц, Піпаш 18), блр. діал. *бѣнда* ‘шматок свіжого сала, м’яса’ (НЛГ 22), ‘пиріг, кругла булочка з білої муки’ (Бялькевіч 90), рос. діал. *бѣнда* ‘товста, незграбна людина’ (СРНГ 3, 96) і т. п. < *‘що-небудь кругле, опукле’ — як одне з відгалужень семантичної палітри і.-е. **b(h)el-* ‘здуватися’.

З огляду на явище абсорбції плавного до списку споріднених лексем слід віднести укр. діал. *бодз* ‘великий шматок якоїсь маси (сиру,

*Продовження. Початок див.: Wiener Slavistisches Jahrbuch. Wien, 1995. Bd 41. S. 175–181 (1–6); Мовознавство. 1996. № 1. С. 33–37 (7–14); Rocznik Slawistyczny. 1998. T. LI. S. 95–103 (15–20); Мовознавство. 1997. № 2–3. С. 19–27 (21–28); Мовознавство. 1998. № 6. С. 40–46 (29–36); Мовознавство. 1999. № 6. С. 16–22 (37–45); Мовознавство. 2001. № 4. С. 28–33 (46–55); Slavica. 2003. Roč. 72. Seš. 3. S. 301–304 ([56–65]); Студії з ономастики та етимології. 2004 / Відп. ред. О.П. Карпенко. К., 2004. С. 276–282 (66–73); Мовознавство. 2009. № 3–4. С. 12–15 (74–81); Академік Олександр Савич Мельничук і сучасне мовознавство: Зб. наук. праць до 90-річчя з дня народження. К., 2012. С. 92–100 (82–91).

тіста, глини)' (СБук. Г 34), *бодзь* 'куля сухого сиру або глини' (КБ 235), *будзьок* 'шматок, кусок; скибочка' (ЕСУМ 1, 278) < **болдзь*, **булдзьок*.

Реконструйоване **bǫldь* реалізувалося у слов'янській антропонімії. Пор., наприклад, укр. *Бондзюк* (РУС 54) < **Болдзюк* — патронім на -ук, рос. *Болдь* — сучасне прізвище, блр. *Більдзь* (Бірыла 54), *Бендзь* (ЖПТ), болг. *Болдев* (Илчев 69) — патронім на -ев, пол. *Bildź, Bołdź* (SN 323, 413), чеськ. *Bundzík* (ЧП) — демінутив на -ík і под.

93. **Шурґало** 'непосидюча, рухлива дитина'. Зафіксовано в с. Грабове Шацького р-ну Волинської обл. (Богдан Назви 137). Віддієслівне похідне, пор. місцеве *шурґати* 'бігати з одного місця в інше' (Богдан Світ 195), а також укр. діал. *шурґатиси* 'ковзатись' (СБук. Г 679), рос. діал. *шурґать* 'провалюватися крізь що-небудь' (Доп. 309), *вышурґать* 'забрати, винести все' (Селигер 1, 162), пол. діал. *szargać* 'поводитися недбало, не берегти, нищити', *sorgać* 'скакати через перешкоду, перестрибувати' (Steffen 147, 152) та ін., із **sǫrgati* (sę).

Псл. **sǫrgadlo* > **Sǫrgadlo* продуктивно реалізувалося в слов'янській антропонімії. Пор., наприклад, ст.-укр. *Якимь Шурґгал*, 1649 р. (Реєстр 278), укр. *Шарґало* (КПУ Він. 7, 500), рос. *Сурґалов* (КП Саратов. 3, 315), пол. *Sargała, Sorgała, Surgała, Szargała, Szurgala, Szurgajło* (SN VIII, 296, 579; IX, 157, 226, 370).

94. **Ширґлі, шерґлі, шериглі** мн. 'вішалка для кухонного посуду', 'мари' [ноші для перенесення мерців] (Онишкевич 2, 382), а також **шарґля** 'велике ліжко (переважно зроблене абияк)' (Матіїв 516), *шарґлі* мн. 'гачки в кухні для посуду' (Бичко 26), 'носилки для піску, глини тощо' (ГГ 214), *шарґлі* 'виплетені з ліски носилки' (Файник 203) можуть кваліфікуватися як форми із секундарними голосними після плавного -р-, які продовжують прототип **sǫrgǫlb*, **sǫrgǫl'a*, **sǫrgǫli*. Пор. ще формально споріднені рос. діал. *сарґель* 'риба кефаль' (СРНГ 36, 144), схв. *шарґље* 'драбинка на драбинчастому возі для возіння сіна', словц. *šarag'а, šaragle* мн. 'підвісна частина у вигляді драбинки в задній або передній частині воза, де міститься корм для запряжених коней' (ЕСУМ 6, 380).

З українських (закарпатських) говірок аналізовану лексику запозичено в угорську мову (*saroglya*), а не навпаки, як стверджує П.М. Лизанець (Лизанець 328). Див. ще (ЕСУМ 6, 380; Kálal 618, 965).

Стосовно анлаутного *ш-* < *с-* пор. ще (бойк.) *шáрга* ‘вітер із снігом або дощем’, *перен.* ‘запальна, гаряча людина’, *шор* ‘шеренга’, *шурга́-тя* ‘лахміття’, *шартій* ‘злизовий’: буйні вітрове, шарті дожджове (Онишкевич 2, 379, 387, 392) < **сарга*, **сор*, **сурґатя*, **сартій* < **с̑ьрга*, **сорь*, **с̑ьргатьє*, **с̑ьртѣь*, а також *шарамі́га* ‘легковажна, непутяща людина’, *шаркоті́на* ‘дрібні гілки хвойних дерев’, *шубровиць* ‘визискувач’, ‘спритний хлопчик, підліток’ < **шурбовець* (метатеза) (Матіїв 516, 530) < **саромука*, **с̑ьркоті́на*, **с̑ьрбовьсь*.

Аналізовані апелјативи відобразилися у складі прізвищ. Пор. укр. *Сергель* (Новикова 748), *Шаргель* (СП 391), блр. *Сургель* (ЖПТ), (похідне) *Сарґелишки* — ойконім у колишній Вітебській губ. (Vasmer RGN VIII, 103), рос. *Зургель* (ЖПТ) < **Сургель*, пол. *Surgiel*, *Surglewicz*, *Syrgiel* (SN IX, 157, 196), *Szargiel*, *Szergiel* (SN IX, 226, 275) і т. п.

Суфіксальною варіантністю (-*ьл-* ~ -*ул-* ~ -*ол-*), яка є додатковим лінгвістичним аргументом на користь питомості заголовного слова, **с̑ьргьль* пов’язане з **с̑ьргьль* > укр. діал. *шурґу́лець* ‘металева або дерев’яна пластина, насаджена на палицю, якою перегортають жар у топці горна’ (Спанатій 108), *Шарґуленко* — прізвище в Миколаївській обл. — патронім на -*енко* від *Шарґуль* < **С̑ьргьль* та з **с̑ьргьла* > **С̑ьргьла* > рос. *Шарґолин* (КП Твер.) і под.

Семантику кореневого **с̑ьрг-* найповніше ілюструють рос. діал. *сáрга* ‘лико’ (Герасимов Словарь 83), ‘таловий дубець, який у формі обруча насаджується на п’ятку горбуші і прикріплює її до кіся’ (Потанин 32) < *‘кривий, гнучкий’ і т. п.

95. **Обійці** мн. ‘вузький килимок, пілка, прибита на стіну вздовж лави’, а також **обіца** мн. ‘пілка, килимок, який прибивають над лавкою, ліжком’ (СБук. Г 348, 349) можуть розцінюватися як рефлексії посл. **оббојьсі* мн. від **оббојьсьь*. В ЭССЯ реконструкцію пропущено.

Стосовно структурно-семантичного паралелізму пор., наприклад, укр. діал. *оббіванець*, ч., *оббіванці* мн. ‘пілка, килимок, який прибивають над лавою, ліжком’ (СБук. Г 344), а також слов’янську лексику, зібрану під гаслами **оббојькъ* / **оббојька* (ЭССЯ 26, 113).

96. **Чокли** ‘манжети рукавів сорочки’ (Зеленько 39). Генетично споріднене з укр. діал. *чóкал вэ́ліки*, *чэ́калка*, *чóкалка*, *чы́калка* ‘дубонос, *Soccothraustes soccothraustes* L.’ (Никончук 466, 467), рос. діал. *чикéль* ‘довга палиця з вістрям на кінці, якою поганяють волів і буйволів’ (Сердюкова 310), слвн. *čékalj*, род. відм. -*klja* ‘ікло’ (Pleteršnik I, 97), які об’єднано на основі загальної семантичної оз-

наки ‘гострий; нерівний’. Пор. також рос. *Чукелев* (Новикова 923), блр. *Чэ’кель*, хорв. *Šokel*, слвн. *Šokel*, слвц. *Šekel* та ін. — антропоніми (Шульгач 43).

На наш погляд, це континуанти псл. **če-kǫlb* (-ǫ), співвідносні щодо структури з **a-kǫlb*, **do-kǫlb*, **jь-kǫlb* / **jь-kǫlb*, **na-kǫlb* / **na-kǫlb*, **pa-kǫlb*, **u-kǫlb*, **za-kǫlb* / **za-kǫlb*. Див. (Казлова III, 16–21). Сказане дає підстави критично поставитися до реконструкції **čekľb/ь* як похідного з суфіксом *-l-* від основи дієслова *čekati II*, запропонованої укладачами “Етимологического словаря славянских языков” (ЭССЯ 4, 37).

97. У наддністрянських говірках зафіксовано лексеми *обісло*, *обісло* ‘невелика ганчірка, якою прив’язують до кужілки пряжу’ (Шило 188). Для них є аналоги лише в західнослов’янських мовах. Пор., наприклад, ст.-чеськ. *obáslo* ‘стрічка, якою перев’язують пряжу (льон, шерсть, коноплі), навиту на конус прялки’ і под. (слвц., пол.), на основі яких відновлено псл. **obvežslo* — дериват із суфіксом *-slo* від не-тематизованого дієслова **obvežti* (ЭССЯ 31, 44). Українські факти — цінне доповнення до цієї словникової статті і ще одна потенційна східно-західнослов’янська лексична паралель.

Стосовно фонетичного розвитку *ę > u*, і пор., наприклад, укр. діал. *рибій*, *рібій* ‘випуватий’ (Шило 226, 227) < **rębъjь*, *челядь*, *челідь* ‘родичі’ (Шило 272) < **čelędb*, *тиснява*, ‘давка’, ‘натовп’ (Онишкевич 2, 287) < **tęžьba*, *щастя* (СБук. Г 683) < **sęčęstьje*, *присло* ‘частина паркана від стовпа до стовпа’ (Горбач Бродина 360) < **prędslo*, *пріслица* ‘дощечка, в яку вставляють кожілку’ (СБук. Г 445) < **prędslica*, *Трисорука* — прізвище в Тернопільській обл., із **Tręsoroka* і под.

98. **Омул** ‘дурень’ (СБук. Г 366). Споріднене зі словін. *omul* ‘розумово обмежена людина; флегматик’. На основі останнього укладачі ЭССЯ (28, 89) реконструюють псл. **obmulь*. У такому разі буковинський діалектизм — цінний факт стосовно ізоглосних зв’язків і додаткове свідчення стосовно хронологічної глибини самого архетипа.

Апелятивний матеріал слов’янських мов, зібраний під відповідними гаслами в ЭССЯ (20, 180–188), а також факти антропонімії, які утворюють компактну лексико-словотвірну мікросистему (див. далі), спростовують припущення про запозичення розглядуваного слова з молдавської мови (< молд. *ом*, членна форма *умул* ‘людина’ < лат. *homo* ‘т. с.’), див. (ЕСУМ 4, 188). Пор.:

**Mulь*, **Mulь*: укр. Василь *Муль*, 1718 р. (ДІП I, 165), а також *Мул*, *Муль* — сучасні прізвища (Новикова 566), ст.-рос. Івашко *Мула*,

1529 р. (Лихачев II, 158), Дмитрейко Матфеев сын *Мулов*, 1623 р. (Полякова 151), рос. *Мул*, *Мулев*, *Мулов* (ЖПТ), (похідне) *Мулево* — ойконім у колишній Новгородській губ. (Vasmer RGN V, 719), блр. (похідне) *Муль* (Бірыла 288), хорв. *Mula* (Leksik 448), слвн. *Mul* (ZSSP 394), пол. *Mul*, *Mula* (SN VI, 486), чеськ. *Mul* (ЧП). Стосовно мотивації пор., наприклад, рос. діал. *му́ла* ‘хто настирливо випрошує щонебудь’ (Мордов. словарь 4, 39), а також апелятивну лексику слов’янських мов, на основі якої відновлено псл. **mulъ*, **mulь* в (ЭССЯ 20, 185–186).

Праантропоніми-демінітиви:

**Mulikъ*: укр. *Мулик*, *Мулік* (Новикова 566), рос. (похідне) *Муликово* — ойконім у колишній Петербурзькій губ. (Vasmer RGN V, 719), хорв. *Mulik* (Leksik 449), пол. *Mulik* (SN VI, 487), чеськ. *Mulik* (ЧП), слвц. *Mulík* (TZ Bratislava 249), луж. *Mulik* (Wenzel II/2, 33).

**Muličъ*: блр. *Мулич* (СБГТ 288), хорв. *Mulić* (Leksik 449), слвн. *Mulič* (ZSSP 394), пол. *Mulicz* (SN VI, 487).

**Mulica*: укр. *Мулиця* (Глуховцева 2, 76), ст.-рос. Іванъ *Мулиця*, 1595 р. (Шляпин 1, 172), Андрей Иванов *Мулицын*, 1600 р. (Воскобойникова 204), рос. *Мулицын* (ЖПТ), (похідне) *Мулицы* — ойконім у колишній Псковській губ. (Vasmer RGN V, 719), блр. *Мулиця* (Бірыла 288), пол. *Mulica* (SN VI, 487), чеськ. *Mulica* (ЧП);

~ **mulica* (ЭССЯ 20, 180).

**Mulьсь*: хорв. *Mulac*, *Mulec*, *Mulc* (Leksik 448, 449), слвн. *Mulec*, *Mulac* (ZSSP 394), пол. *Mulec* (SN VI, 487).

**Mulъka*, **Mulъko*, **Mulъkъ* // **Mulьka*, **Mulьko*, **Mulьkъ*: укр. *Мулька*, *Мулько* — сучасні прізвища у Львівській та Ровенській обл., рос. *Мульков* (Новикова 566), *Мулькова* — назва поселення в колишній Пермській губ. (Vasmer RGN V, 720), блр. *Мулька* (Бірыла 288), *Мульки Большие*, *Мульки Малые* — топоніми в колишній Вітебській губ. (Vasmer RGN V, 720), хорв. *Mulkić*, *Muljkić*, *Mulković* (Leksik 449), слвн. *Mulek* (ZSSP 394), пол. *Mulek*, *Mulka*, *Mulko* (SN VI, 487), чеськ. *Mulka*, *Mulko* (ЧП), луж. *Mulk*, *Mulka* (Wenzel II/2, 33).

Ад’ективи:

**Mul^(s)avъ(jь)*: укр. *Мулява* (Горпинич, Корнієнко 157), (похідні) укр. *Мулявы*, рос. *Мулявино*, блр. *Мулявичи* — ойконіми в колишніх Херсонській, Новгородській, Гродненській губ. (Vasmer RGN V, 720), хорв. *Muljava* (Leksik 449), слвн. *Mulavec* (ZSSP 394), пол. *Mulava* (SN VI, 486);

~ **mul*^(*)*avъ* (ЭССЯ 20, 184).

**Mulevъ*, *Mulovъ*: хорв. *Muljević*, *Mulović* (Leksik 449), пол. *Mulewa*, *Mulewicz* (SN VI, 487).

**Mulьnъjъ*: пол. (похідне) *Mulnik* (SN VI, 487) ~ **mulьnъjъ* (ЭССЯ 20, 188).

Іносуфіксальні деривати:

**Mul'adlo*: хорв. *Mulalić* (Leksik 449) ~ **mul'adlo* (ЭССЯ 20, 183).

**Muleđь*: пол. *Muleđa* (SN VI, 487).

**Mulajъ*, **Mulejъ* / **Sъmulějъ*: укр. *Шмулій* (СП 399), ст.-рос. Алексей *Мулеев*, 1623 р. (Веселовский 207), рос. *Мулаев*, *Мулеев* (Новикова 566), *Мулеев Враг* — ойконім у колишній Самарській губ. (Vasmer RGN V, 719), хорв. *Mulaj*, *Mulej* (Leksik 449) ~ **mulēja* (ЭССЯ 20, 180).

**Muliga*: пол. *Muliga* (SN VI, 487).

**Mulyga* / **Sъmulyga*: укр. *Шмулига* (Горпинич, Бабій 135), рос. *Мулыгин* (КПУ Дон. 1, 240), *Шмулыгин* (ИС 1914: 46).

**Mulina*: пол. *Mulina* (SN VI, 487).

**Mul*^(*)*akъ* / **Mul*^(*)*ačъ*: укр. *Муляк*, *Мулач* (Новикова 566), хорв. *Mulaček*, *Muljak* (Leksik 449), пол. *Mulak* (SN VI, 486), чеськ. *Mulač*, *Mulák* (ЧП), луж. *Mulač*, *Mulak* (Wenzel II/2, 33) ~ чеськ. *mulač* 'людина з великим ротом' та ін. (ЭССЯ 20, 183). Пор. ще слов'ян. *Муляк*, запозичене чувашами (Магницький 59).

**Mulyzъ* > рос. *Мулызов* (ЖПТ).

На основі укр. *Мулименко* (Holutiak 288), блр. *Муліменка* (Бірыла 288) можна відновлювати архетип **Mulimъ* < **mulimъ* — пасивний дієприкметник теперішнього часу від дієслова **muliti*, яке реконструйовано в (ЭССЯ 20, 181–182).

Ст.-рос. Никишка *Мулакондин*, 1682 р. (Полякова 151) — рефлекс потенційного псл. **Mulokъlda* композитного зразка.

Є підстави для відновлення окремих архетипів, похідних від апелятивів віддієслівного походження:

**Domulъ*: пол. *Domulewicz* (SN II, 480).

**Natul'akъ*: укр. *Намуляк* (Панцьо 113). Пор. *Mul'akъ*.

**Obtula*, **Obtulъ*: укр. *Омуленко* (Глуховцева 2, 76) — патронім на -енко, пол. *Otmulecki* (SN VII, 72) ~ слвн. (похідне) *otûlak*, -lka 'очищений кукурудзяний качан' (Pleteršnik I, 823), а також лексика, подана під гаслом **obtulъ* ? (ЭССЯ 28, 89).

**Obtuličъ*: хорв. *Otmulić* (Leksik 468).

**Obtulъсь*: слвн. *Otmulec* (ZSSP 412) ~ схв. *otulac* 'об'їдені кукурудзяні стебла, солома' (Речник VIII, 938).

**Ramula*, **Ramulь*: укр. *Памула* (ЖПТ), пол. *Ramul*, *Ramuła* (SN VII, 179), чеськ. *Ramula* (ЧП).

**Ramuľ akъ*: пол. *Ramulak* (SN VII, 179).

**Pomula*, **Pomulь*: рос. *Помулев* (ЖПТ), пол. *Pomuła* (SN VII, 478).

**Pomuľ akъ*: пол. *Pomulak* (SN VII, 478).

**Primul' a*: пол. *Przymula* (SN VII, 593).

**Šmula*, **Šmulь*, **Šmulь*: укр. *Шмуль* (РУС 481), *Шмуловський* (СП 399), пол. *Smul*, *Smuła* (SN VIII, 535).

**Šmulikъ*: пол. *Smulik* (SN VIII, 535).

**Šmulьka*, **Šmulьko*, **Šmulьkъ* / **Šmulьka*, **Šmulьko*, **Šmulьkъ*: укр. *Смулка* – сучасні прізвища у Львівській та Ровенській обл., блр. *Смулька* (Бірыла 384), пол. *Smulek*, *Smulka*, *Smulko*, *Smulek*, *Smułka*, *Smułko* (SN VIII, 535, 536).

**Zamula*, **Zamuľ a*: укр. Іван *Замула*, 1718 р. (ДІП I, 240), а також *Замула* – сучасне прізвище (СП 150), (похідне) *Замулинці* – ойконім в Івано-Франківській обл., рос. *Замула*, *Замулин* (ЖПТ), блр. *Замула* (Бірыла 156), пол. *Zamula*, *Zamuła* (SN X, 423).

**Zamulajъ*: рос. *Замулаев* (ЖПТ).

**Zamuľ akъ*: пол. *Zamulak* (SN X, 423).

**Zamuľka*, **Zamuľko*: пол. *Zamułka*, *Zamułko* (SN X, 423).

Скорочення

- Бичко – *Бичко З.М.* Словник діалектної лексики села Грабовець Стрийського району Львівської області: Матеріали до вивчення курсу “Українська діалектологія”. Львів, 1992.
- Бірыла – *Бірыла М.В.* Беларуская антрапанімія. 2: Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі. Мінск, 1969.
- Богдан Назви – *Богдан С.К.* Назви дітей у західнополіських говірках // Полісся: мова, культура, історія: Матеріали Міжнародної конференції. К., 1996. С. 134–139.
- Богдан Світ – *Богдан С.К.* Світ поліської дитини (лінгвістичні раритети) // Полісся: етнікос, традиції, культура / Відп. ред. М. Приймак. Луцьк, 1997. С. 193–199.
- Бялькевіч – *Бялькевіч І.К.* Краёвы слоўнік ўсходняй Магілёўшчыны. Мінск, 1970.
- Веселовский – *Веселовский С.Б.* Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии. М., 1974.

- Воскобойникова – *Воскобойникова Н.П.* Описание древнейших документов архивов Московских приказов XVI – начала XVII вв. (РГАДА. Ф. 141: Приказные дела старых лет) / Под ред. Н.Ф. Демидовой. М., 1999. Кн. 2.
- ГГ – Гуцульські говірки: Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997.
- Герасимов Словарь – *Герасимов М.К.* Словарь уездного череповецкого говора // Сб. ОРЯС. 1910. Т. 87. № 3. С. 1–111.
- Глуховцева 1, 2 – *Глуховцева К.Д., Глуховцева І.Я., Леснова В.В.* Словник прізвищ жителів Луганщини. Луганськ, 2011. Т. 1–2.
- Горбач Бродина – *Горбач О.* Південнобуковинська гуцульська говірка і діалектний словник с. Бродина, повіту Радівці (Румунія). Мюнхен, 1997.
- Горпинич, Бабій – *Горпинич В.О., Бабій Ю.Б.* Прізвища Середньої Наддніпрянщини (Словник). Дніпропетровськ, 2004.
- Горпинич, Корнієнко – *Горпинич В.О., Корнієнко І.А.* Прізвища Дніпровського Припоріжжя (Словник). Дніпропетровськ, 2003.
- ДП – Джерела з історії Полтавського полку. Середина XVII – XVIII ст. Т. I: Компуті та ревізії Полтавського полку. Компут 1649 р. Компут 1718 р. / Упоряд., підг. до друку, вступна стаття В.О. Мокляка. Полтава, 2007
- Доп. – Дополнение к Опытю областного великорусского словаря. СПб., 1858.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.
- Жегуц, Піпаш – *Жегуц І., Піпаш Ю.* Словник гуцульського говору в Закарпатті. Мюнхен, 2001.
- ЖПТ – Жертвы политического террора в СССР. Режим доступа: <http://lists.mono.ru>
- Илчев – *Илчев С.* Речник на личните и фамилни имена у българите. София, 1969.
- Казлова III – *Казлова Р.М.* Славянская гідранімія: Праславянські фонд. Гомель, 2003. Т. III.

- КБ – Казки Буковини / Ред. В.С. Басараб. Ужгород, 1973.
- КП Саратов. – Книга памяти: Саратовская область. Саратов, 1994. Т. 3.
- КП Твер. – Тверская земля в военной истории России. Книга памяти. Режим доступа: <http://www.history.tver.ru>
- КПУ Він. – Книга пам'яті України: Вінницька область. К., 1994–1997. Т. 1–9.
- КПУ Дон. – Книга памяти Украины: Донецкая область. Донецк, 1994–1999. Т. 1–22.
- Лизанець – *Лизанець П.М.* Наукові праці. Ужгород, 2009. Т. 1.
- Лихачев – *Лихачев Н.П.* Сборник актов, собранных в архивах и библиотеках. СПб., 1895. Вып. I–II.
- Матіїв – *Матіїв М.Д.* Словник говірок центральної Бойківщини. К.; Сімферополь, 2013.
- Мордов. словарь – Словарь русских говоров на территории Мордовской АССР: Учебное пособие по русской диалектологии / Отв. ред. Т.В. Михалева. Саранск, 1978–2006. Вып. 1–8.
- Никончук – *Никончук Н.В.* Полесские названия птиц // Лексика Полесья: Материалы для полесского диалектного словаря / Отв. ред. Н.И. Толстой. М., 1968. С. 430–471.
- НЛГ – Народная лексика Гомельщины ў фальклору і мастацкай літаратуры: Слоўнік / Пад рэд. У.В. Анічэнкі. Мінск, 1983.
- Новикова – *Новикова Ю.М.* Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини. Донецьк, 2007.
- Онишкевич – *Онишкевич М.Й.* Словник бойківських говірок: У 2 ч. К., 1984.
- Панцьо – *Панцьо С.Є.* Антропонімія Лемківщини. Тернопіль, 1995.
- Полякова – *Полякова Е.Н.* К истокам пермских фамилий: Словарь. Пермь, 1997.
- Потанин – *Потанин Г.Н.* Юго-западная часть Томской губернии в этнографическом отношении // Этнографический сборник имп. Русского географического общества. СПб., 1864. Вып. VI. С. 1–154.

- Реєстр – Реєстр Війська Запорозького 1649 р.: Транслітерація тексту / Підгот. до друку: О.В. Тодійчук, В.В. Страшко, Р.І. Осташ та ін. К., 1995.
- Речник – Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Београд, 1959–. Књ. I–.
- РУС – Російсько-український словник прізвищ мешканців м. Дніпропетровська / Автор-упоряд. Т.С. Пристайко, І.С. Попова, І.І. Турута, М.С. Ковальчук. Дніпропетровськ, 2007.
- СБГТ – Справочник Брестской городской телефонной сети. Минск, 1980.
- СБук. Г – Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці, 2005.
- Селигер – Селигер: Материали по русской диалектологии: Словарь / Под ред. А.С. Герда. С.-Петербург, 2003–. Вып. 1–.
- Сердюкова – *Сердюкова О.К.* Словарь говора казаков-некрасовцев. Ростов н/Д, 2005.
- СП – Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини) / Укладачі: Н.Д. Бабич, Н.С. Колесник, К.М. Лук'янюк (гол. ред.) та ін. Чернівці, 2002.
- Спанатій – *Спанатій Л.С.* Гончарна лексика в говорах української мови: Дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 1997 (машинопис).
- СРНГ – Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова и С.А. Мызникова. М.; Л., С.-Петербург, 1966–. Вып. 1–.
- Файник – *Файник Т.* Житло та довкілля: будівельні традиції українців Карпат. Львів, 2007.
- ЧП – Чоловічі прізвища громадян Чеської Республіки за даними Міністерства внутрішніх справ ЧР станом на 1.04. 2004. Режим доступу: <http://www.mvcr.cz>
- Шило – *Шило Г.Ф.* Наддністрянський регіональний словник. Львів; Нью-Йорк, 2008.
- Шляпин – *Шляпин В.П.* Акты Велико-Устюжского Михайло-Архангельского монастыря. Великий Устюг, 1912–1913. Ч. 1–2.

- Шульгач — *Шульгач В.П.* Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2008. Ч. I.
- ЭССЯ — *Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О.Н. Трубачева и А.Ф. Журавлева.* М., 1974—. Вып. 1—.
- Ястремська — *Ястремська Т.* Традиційне гуцульське пастухування. Львів, 2008.
- Kálal — *Kálal M.* Slovenský slovník z literatury aj nářečí. Banská Bystrica, 1923.
- Leksik — *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske.* Zagreb, 1976.
- SN — *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych / Wydał K. Rymut.* Kraków, 1992—1994. T. I—X.
- Pleteršnik — *Pleteršnik M.* Slovensko-nemški slovar. Transliterirana izdaja / Ured. M. Furlan. Ljubljana, 2006. D. I—II.
- Steffen — *Steffen W.* Słownik Warmiński. Wrocław etc., 1984.
- TZ Bratislava — Bratislava. Telefónny zoznam. 2002—2003. Bratislava, 2002.
- Vasmer RGN — *Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer.* Wiesbaden, 1962—1980. Bd I—X.
- Wenzel — *Wenzel W.* Studien zu sorbischen Personennamen. Bautzen, 1987—1994. Bd I—III.
- ZSSP — *Začasni slovar slovenskih priimkov / Odg. red. F. Bezlaj.* Ljubljana, 1974.

Розділ III. ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

Andrej Závodný. Hydronymia slovenskej časti povodia Moravy. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Pedagogická fakulta, 2012. 496 s.

Доробок словацьких гідронімистів поповнився працею “Гідронімія словацької частини басейну Морави” молодого дослідника А. Заводного. Монографію видано в серії “Hydronymia Slovaciae”, у якій уже вийшли друком праці Л. Січакової (про гідронімію словацької частини бас. Солоні, 1996), М. Майтана і П. Жига (про гідронімію басейну Іпля, 1999), М. Майтана і К. Римута (доповнене й доопрацьоване видання про гідронімію бас. Орави, 2006), Я. Кршка (про гідронімію бас. Турця (2003), гідронімію бас. Грону (2008), гідронімію бас. Верхнього Вагу (2011), гідронімію бас. Кисуці (у спів-авторстві з Д. Величкою), 2011), Ю. Гладкого (про гідронімію бас. Нітри (2004) та гідронімію бас. Дудвагу, 2011).

Структура рецензованої праці в основних своїх рисах повторює вже згадані роботи словацьких гідронімистів. Монографія складається зі вступної загальнотеоретичної частини (передмова; вступ; історія дослідження назв гідрооб’єктів словацької частини басейну Морави; географічна характеристика досліджуваного регіону й басейну; опис етнічної ситуації в ареалі Загір’я в історичному ракурсі та її вплив на формування топонімікону зазначеного регіону; загальний огляд діалектів досліджуваного терену; методика укладання словникових статей), історично-етимологічного словника гідронімів словацької частини басейну Морави (окремо подано словник назв протічних і словник назв непротічних водойм), додатків (список правих приток Морави (від кордону зі Словаччиною до гирла Дунаю); гідрографічний опис словацької частини басейну Морави; список умовних скорочень; покажчик назв поселень, у межах яких локалізовані гідрооб’єкти, назви яких становлять об’єкт аналізу; список картографічних джерел), списку опрацьованої літератури й фотокопій 2 карт: 1) гідрографічної мережі словацької частини басейну Морави; 2) водогосподарських об’єктів на Нижньому Загір’ї.

У передмові автор стисло характеризує специфіку гідронімічних досліджень, згадуючи праці класиків словацької гідроніміки В. Шмілауера (“*Vodopis starého Slovenska*”, 1932) і М. Майтана (“*Hydronimia dorzecza Orawy*” (1985) у співавторстві з К. Римутом). А. Заводний слушно зазначає, що розширення гідронімічних студій значно полегшить працю тим мовознавцям, які вивчатимуть гідронімію ще не досліджених басейнів. Погоджуємося з автором у тому, що словацька гідроніміка сьогодні активно розвивається, про що свідчить низка праць, у яких здійснено етимологічний аналіз гідронімії з різних водозборів на території Словаччини.

У вступній частині основну увагу приділено історії дослідження словацької гідронімії в межах регіонального проекту «*Hydronymia Slovaciae*» як складника загальноєвропейського проекту «*Hydronymia Europaea*», мета якого — комплексний (географічний, історичний, мовознавчий аспекти) аналіз назв гідрооб’єктів кожної європейської країни. Зі вступу довідуємося, що систематичне дослідження гідронімії Словаччини розпочато з 1976 р. Першою студією в цій серії була вже згадана праця М. Майтана і К. Римута про гідронімію басейну Орави (1985; у 2006 р. з’явилося доопрацьоване видання цієї роботи). У наступні десятиліття вийшли друком праці зі словацької гідронімії інших дослідників, які поставили за мету проаналізувати всі назви гідрооб’єктів Словаччини. Це роботи Б. Варсика (“*Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarami v 10.–12. storočí. Príspevok k etnogenéze Slovákov*”, 1990), Л. Січакової (“*Hydronimia slovenskej časti povodia Slanej*”, 1996), К. Римута і М. Майтана (“*Hydronymia povodia Dunajca a Popradu*”, 1998), М. Майтана і П. Жига (“*Hydronymia povodia Ipl’a*”, 1999), Я. Кршка (“*Hydronymia povodia Turca*” (2003), “*Hydronymia povodia Hrona*” (2008), “*Hydronymia horného povodia Váhu (od povodia Rajčanky po prameň Váhu)*” (2011), “*Hydronymia povodia Kysuce*” (2011) у співавторстві з Д. Величкою), Ю. Гладкого (“*Hydronymia povodia Nitry*” (2004), “*Hydronymia povodia Dudváhu*”, 2011). Нині триває робота над вивченням гідронімікону таких річок Словаччини, як Гнилець, Горнад, Малий Дунай, Ондава, Топля, Ториса. На перспективу заплановано проект “*Multimediálna projekcia spracovania hydronymie povodia Hrona a Torusu*”. Монографію “Гідронімія словацької частини басейну Морави” підготовано на вже вивіренних засадах, викладених у згаданих вище гідронімічних студіях.

У розділі “Історія досліджень назв гідрооб’єктів словацької частини басейну Морави” згадано праці попередників А. Заводного, які досліджували окремі гідроніми словацької частини басейну Морави, — В. Шмілауера, Б. Варсика, Р. Крайчовича, Я. Станіслава, І. Люттерера, Р. Шрамека, Ш. Ондруша, М. Майтана й ін.

У розділі “Географічна характеристика досліджуваного регіону й басейну” зацентровано увагу на історично-географічних складниках досліджуваної території — Загір’ї і Миявсько-Брезовському регіоні. Докладно описано гідромережу словацької частини басейну Морави, запропоновано огляд різних етимологічних версій постання гідроніма *Морава* (В. Шмілауер, Б. Варсик, В. Покорний, Ш. Ондруш), назв її основних приток — *Мияви* (А. Профоус, Я. Маленінська, Ю. Удольф), *Хвойниці* (В. Шмілауер, Л. Новак, Ф. Сасінек), *Рудави* (Ш. Ондруш), *Малини* (В. Шмілауер, Ф. Сасінек, Ш. Ондруш, Б. Варсик), схарактеризовано основні словотвірні моделі, на основі яких сформувалася гідронімія басейну словацької частини Морави. Це переважно назви, утворені способом трансонімізації контактних топонімів (ойконімів, мікротопонімів), а також суфіксальної деривації.

У розділі “Історичні й етнічні впливи на топонімію Загір’я” запропоновано короткий огляд історії освоєння Загір’я — найдавніше заселеного географічного ареалу Словаччини. Особливу увагу приділено слов’янському періодові історії цього регіону. А. Заводний зазначає, що, згідно з археологічними даними, початок розселення слов’ян на цих землях припадає на IX ст. Автор згадує і про угорську експансію (XI—XIII ст.) в Надморав’я, і про хронологічно пізніші турецьку інвазію та хорватську колонізацію. У XVI—XIX ст. у цьому регіоні масово селилися німецькі колоністи. Незважаючи на етнічну строкатість середньовічного Загір’я, домінантним етносом у цей період були все-таки словаки. Така неоднорідна етномовна ситуація в Загір’ї позначилася на становленні місцевої гідронімії, пор., наприклад, структурно адаптовані на словацькомовному ґрунті генетично чужомовні назви водойм: *Kalaštovský potok* (імовірно, від угор. *halasztó* ‘ставок’), *Furtský potok* (< нім. *Furt* ‘брі́д, перехід’) тощо. Проте більшість гідронімів досліджуваного басейну має слов’янську етимологію, підтверджену сучасною словацькою апеллятивною лексикою, наприклад: *Chvojnica*, *Mujava* та ін.

У розділі “Діалекти досліджуваного регіону” ідеться про діалектний ареал басейну словацької частини Морави, який складається із

загорського і миявсько-брезовського мікроареалів, а також із передіхних діалектних зон.

Методика укладання етимологічних статей. У цій частині роботи описано методику опрацювання гідронімного матеріалу; схарактеризовано структуру словникової статті: 1) сучасна (стандартизована) форма гідроніма (якщо назва гідрооб'єкта має іншомовний — угорський чи німецький — варіант, то її вказано зі значком *, наприклад: **Hlavný kanál* (*Haupt Kanal, Föcsatorna*), **Jelšovský kanál* — *Erlengraben*); 2) гідрографічна характеристика об'єкта (права чи ліва притока основної річки, потоку; фізичні параметри (довжина); географічна локалізація на місцевості: у межах яких населених пунктів зафіксовано конкретну назву гідрооб'єкта); 3) картографічна характеристика (фіксація на різних картах (водогосподарських, військових, топографічних, туристичних) Словацької Республіки (вказано номер листа карти)); 4) структурні варіанти гідроніма із зазначенням джерела, звідки взято відповідну форму чи варіант, наприклад: 1314 *Pistrich* (RDSl. I, Nr. 1225), 1322 *Bystrey* (RDSl. II, Nr. 779); 5) структурно-семантичний аналіз гідроніма та його варіантів (з'ясування словотвірної структури гідроніма та семантичної мотивації його основи).

Власне словникова (тлумачна) частина роботи складається з двох частин — історично-етимологічного словника назв протічних водойм (річки й потоки) та історично-етимологічного словника назв непротічних гідрооб'єктів (джерела, ставки, мочарі тощо). Фактичний матеріал в обох частинах роботи проаналізовано на належному лінгвістичному рівні з дотриманням уже добре апробованої процедури. Деякі авторські етимології, на нашу думку, потребують коригування, уточнення й докладнішого опрацювання.

1. Для гідроніма *Čistonek* А. Заводний припускає, як найімовірніше, мотивацію на основі ад'єктива *čistý* 'чистий' (С. 92), не пояснюючи деталей морфемної структури назви *Čist-on-ek*. У цьому разі треба було б зазначити, що гідронім *Čistonek* пов'язаний із прикметниковою основою *čiston-*, пор. чеськ. *čistonitý* 'чистий' (Machek 75).

2. Гідронім *Grgas* автор вважає етимологічно непрозорою назвою, припускаючи, однак, її походження від антропоніма *Grgas* (С. 107–108). У такому разі незрозуміла словотвірна модель гідроніма, адже назви гідрооб'єктів, похідні від особових імен, містять у своїй структурі присвійні форманти, пор., зокрема, моравські гідроніми

Manasilov, Šimkov, Švrčkov (С. 181, 291, 295) та ін. Назва пот. *Grgas*, можливо, постала способом онімізації незбереженого в сучасному словникові апелятива **grgas* < **gъrgasъ* < **gъrgati* ‘лити, полоскати’ (ЕССЯ 7, 208).

3. Гідронім *Oliva* А. Заводний виводить від антропоніма *Oliva* або, як альтернативна версія, від ад’єктива *olivouy* ‘оливковий’, значення якого вказувало на відповідні деревні насадження на березі цього потоку (С. 216–217). На нашу думку, зв’язок гідроніма *Oliva* з аналогічним антропонімом малоімовірний з огляду на викладені вище міркування структурного характеру. Імовірнішою видається така модель: *Oliva* < незбереженого гідрографічного апелятива **oliva* < псл. **obliva* з водною семантикою, реконструйованого на базі укр. діал. *обл’іва* ‘борошняний розчин для просочування рідиною ниток’, рос. діал. *облива* ‘полива в гончарному виробництві’, ‘рідке пиво’, чеськ. *oliv* ‘поливання; облив’ (ЕССЯ 28, 13–14).

4. Версія про етимологічний зв’язок назви **Suča* (у джерелах поч. XIII ст. — fluvium *Succa*) і апелятива **suteča* ‘потік, що виник унаслідок злиття інших потоків’ (С. 136–137) заслуговує на увагу, проте потребує певного коментаря, оскільки незрозуміло, як із **suteča* виникла **Suča*. Можливо, **Suča* < **Sutča* (спрощення -č- > -c-) < **Sutъča* < антропоніма **Sutъсь* (пор. споріднені пол. *Sut, Sutek, Suty* < пол. *suty* ‘більш ніж достатній, багатий, щедрий’ (Румут II, 510), укр. *сътуй* ‘щедрий’ < псл. **sutъ*; ЕСУМ 5, 484) + індивідуально-присвійний суфікс *-jъ-. Щодо схожої дериваційної моделі пор. історичний (XII ст.) гідронім *Золотьча* на Київщині, який В.П. Шульгач виводить від антропоніма **Золотець*, оформленого вже згаданим формантом *-jъ-¹.

5. Назву каналу *Svitek* автор вважає відантропонімною, мотивуючи її особовим ім’ям *Svitek* (С. 288). Такий зв’язок сумнівний з погляду словотвору. На нашу думку, гідронім *Svitek* треба етимологізувати в колі спільнокореневих слов’янських гідронімів на зразок: укр. *Свита* — р. в бас. Горині, рос. *Свитка, Свитец* — рр. у бас. Оки, пол. *Świtka* — р. в бас. Одеру, які В.П. Шульгач пояснює в колі апелятивної лексики, похідної від діеприкетникової основи *свит-* ‘звитий, скручений, кривий’ < псл. **svitъ(jъ)* на позначення характерної конфігурації річища чи берегової лінії гідрооб’єкта².

6. У деяких назвах чітко не пояснено формального зв’язку твірної й похідної основ, що відразу ж привертає увагу спостережливого чи-

тача, наприклад: гідронім *Vodonča* < *vodový* ‘мокра, мочариста місцевість’ (С. 313), *Olajka* < етнонімооснови *Olašský* < *Vlah* ‘волох’ (С. 397). З наведених тлумачень незрозуміло, як із *vodový* утворився гідронім *Vodonča*, а *Olašský* > *Olajka*.

Викладені вище зауваження не применшують наукової ваги праці А. Заводного, яка, безперечно, є вагомим внеском у скарбницю словацьких гідронімних студій, адже заповнює прогалину систематично не дослідженого досі моравського гідронімного ареалу в межах Словаччини.

¹Шульгач В.П. Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2008. Ч. I. С. 321–322.

²Шульгач В.П. Праслов'янський гідронімний фонд (Фрагмент реконструкції). К., 1998. С. 282.

Скорочення

ЕСУМ	– Етимологічний словник української мови: У 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.
ЭССЯ	– Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О.Н. Трубачева, А.Ф. Журавлева. М., 1974–. Вып. 1–.
Machek	– <i>Machek V.</i> Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha, 1968.
Rymut	– <i>Rymut K.</i> Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków, 1999–2001. Т. I–II.

С.О. Вербич

Anna Czapla. Nazwy miejscowości historycznej ziemi Lwowskiej. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2011. 327 s.

З-поміж різних власних географічних назв чи не найчастіше увагу дослідників привертають ойконіми — власні назви поселень, що зумовлено об'єктивним науковим інтересом — з'ясувати походження назви конкретного населеного пункту (пунктів), особливості його

(іх) становлення в часопросторі, визначити, як вплинули на формування ойконімікону певної території внутрішньо- та позамовні чинники. «...Назви населених пунктів — це в своїй основі живі свідки глибокого, часом доісторичного минулого народу, які в багатьох випадках несуть у собі ту чи іншу інформацію, не засвідчену жодними іншими джерелами — ні писемними пам'ятками, ні народною пам'яттю..., ні німими свідками глибокої минувшини — археологічними знахідками. Тобто в таких випадках ці назви є єдиним незамінним джерелом, основується на якому, можна робити певні теоретичні побудови, аргументувати ті чи інші концепції, гіпотези чи й твердження, особливо в питаннях встановлення прабатьківщини слов'ян, локалізації окремих слов'янських племен і племінних союзів, переміщення племен, взаємодіявання з іншими народами» (Худаш 1991: 4–5). Найбільше зацікавлення фахівців викликають назви поселень, історія яких налічує сотні років, адже інформація, прихована у внутрішній і зовнішній формах таких ойконімів, правильно (по-науковому!) проаналізована й витлумачена, дає змогу розкрити історію заселення того чи іншого терену, відображену у мовних фактах. Особливо цікаві з цього погляду давнозаселені регіони, один із яких у межах України — Львівщина.

Ойконіми Львівщини були предметом різноаспектних лінгвістичних студій багатьох дослідників, серед яких — М. Кордуба, Я. Рудницький, Є.М. Посацька-Черняхівська, М.Л. Худаш та ін. Важливо відзначити, що походженням і становленням ойконімії Львівщини цікавляться не лише українські, але й польські лінгвісти. Такий інтерес польських мовознавців до цього регіону не випадковий, адже Львівщина протягом тривалого періоду перебувала в складі Польської держави (Речі Посполитої). Вагомий внесок у дослідження ойконімії історичної Львівської землі зробила, зокрема, А. Чапля, підготувавши монографію “Назви поселень історичної Львівської землі”, надруковану в Любліні 2011 р.

Праця складається із вступної частини (тут визначено предмет і завдання дослідження, охарактеризовано історію давньої Львівської землі, подано короткий географічний опис краю, охарактеризовано стан дослідження), історично-етимологічного словника ойконімів Львівщини, аналітичної частини (I. Структурно-семантична характеристика ойконімів; II. Хронологічно-географічна диференціація ойконімів; III. Мовно-етнічні контакти крізь призму топонімії ко-

лишньої Львівської землі), анотації англійською мовою, карти ойконімів давньої Львівщини до II світової війни (до 1939 р.).

Мета дослідження — лінгвістичний опис ойконімікону історичної Львівщини в межах колишнього Руського воєводства; основне завдання — історично-мовознавчий аналіз назв поселень зазначеного терену від найдавніших часів до сьогодення. Дослідниця слушно наголошує, що в процесі такого дослідження важливо враховувати факт співіснування на території Львівщини (з часу польської колонізації краю в 1-й пол. XIV ст. аж до 1939 р.) двох топонімних систем — польської та української, що зумовлено історично-географічними причинами. Авторка подає стислий огляд історії давньої Львівської землі від X-го до XVII ст., згадуючи про її киеворуський, галицько-волинський і польський періоди. Особливу увагу приділено часам польської колонізації краю (починаючи з 1-ї пол. XIV ст.). Окреслюючи межі досліджуваного ареалу, А. Чапля бере за основу кордони Львівської землі періоду XVI ст., визначені в “*Źródłach dziejowych*” і “*Atłase historycznemu*” А. Яблоновського. На той час Львівська земля охоплювала, крім власне Львівського, ще й Жидачівський і Олеський повіти.

Характеризуючи стан дослідження ойконімікону Львівщини, А. Чапля згадує праці своїх попередників — Я. Рудницького, С. Грабця, Я. Залеського, М. Худаша, М.О. Демчук, О.А. Купчинського, Д.Г. Бучка, Є.М. Посацької-Черняхівської, Т. Плюскоти, які також вивчали питання походження, будови, лексико-семантичної характеристики твірних основ багатьох ойконімів Львівщини.

З-поміж джерел, на які опирається дослідниця, варто відзначити не лише друковані, але й рукописні матеріали (акти, інвентарі, люстрації). Безперечно, найцінніші ті історичні джерела, в яких відзначено давні писемні фіксації ойконімів у різні хронологічні періоди: XIV–XV ст. (“*Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej...*”, “*Kodeks dyplomatyczny Małopolski*” (Т. 1–4); XV–XVII ст. (“*Lustracja wojewodztw Ruskiego, Podolskiego i Bełzkiego 1564–1565 pp.*” (Т. 1), “*Źródła dziejowe*” (Т. XVIII, Cz. 1), “*Жерела до історії України-Руси*” та ін.); XVIII ст. (“*Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики*”); XIX–XX ст. (“*Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*” (Т. I–XV).

Аналізуючи конкретний ойконім, А. Чапля не лише з’ясовує його етимологію, але й інформує про польську чи українську (старо-

українську) природу назви. Дослідниця слушно зауважує, що основний критерій визначення первісної (польської чи української) форми ойконіма — хронологічний. Зокрема, до засадничих принципів, що підтверджують українську форму ойконіма, віднесено такі: а) історичні дані (назва постала перед польською колонізацією — від XI до 1-ої пол. XIV ст.); б) українські фонетичні, морфологічні, лексичні риси; в) записи в руській (українській) формі, наприклад: *Przyben* (пол. *Przybień*).

Історично-етимологічний словник назв поселень Львівщини має таку структуру: кожна словникова стаття подає назву поселення, зазначаючи його локалізацію в межах Львівської землі колишнього Руського воєводства; далі наведено ойконімні форми (польською мовою), зафіксовані в різних історичних джерелах; етимологічне тлумачення ойконіма. Якщо конкретна назва поселення вже має етимологічну історію, то після авторського пояснення вказано й інші погляди на генезу цього ойконіма. Готуючи історично-етимологічний словник назв поселень Львівщини, А. Чапля опрацювала значну джерельну базу й довідкову літературу, що, проте, не забезпечило її від деяких огріхів і недоглядів у тлумачній частині словника ойконімів, на що звертаємо увагу.

1. *Бабин* < антропоніма *Баба*, похідного від першого компонента складного імені на зразок *Баберадь* (С. 32). Таке твердження суб'єктивне, адже в українській мові функціонують як прізвища (прізвиська) *Баба* (пор. похідні сучасні укр. прізвища *Бабик*, *Бабин*, *Бабич*; Редько 1, 17), так і відповідні їм апелятиви з різною семантикою.

2. Ойконім *Баківці* А. Чапля виводить безпосередньо від антропоніма *Бак(а)*, вважаючи цю назву відпатронімною, що не зовсім коректно (до відпатронімних ойконімів зараховують ойконіми на *-ичі*; Німчук 32, 38; Подольская 108, 141). Щодо ойконімів на *-ів-ці*, які дослідниця розглядає як відпатронімні (див. ще *Беньківці*, *Білківці*, *Дитківці*, *Ходиківці*, *Щуцлівці* та ін.), то це насправді похідні від колективних (групових) назв, як-от *баківці*, *беньківці*, мотивовані ім'ям (прізвищем) людини (здебільшого засновника родини). Свого часу М. Кордуба зауважував, що назви на *-ів-ці*, *-ин-ці* виникли внаслідок приєднання додаткового форманта *-ці* до назв поселень із присвійним суфіксом *-ів*, *-ин* на означення населення, що жило в цих селах (селищах) (Кордуба 14).

3. *Баличі Подорожні*. Цей та інші ойконіми на *-ичі* (наприклад: *Батятичі, Бородичі, Борщовичі, Глібовичі, Хишевичі* та ін.) А. Чапля аналізує за вже усталеною в топонімічній практиці, зокрема українській і польській, традицією, згідно з якою такі назви кваліфікують як утворення на *-ичі* від певного особового імені, відображеного в основі ойконіма. З погляду формальної структури такі назви правильніше трактувати як множинні деривати, мотивовані патронімом на *-ич*, тому що з погляду своєї генези ойконіми на *-ичі* — це форми множини відповідних патронімів (Римут 75). Отже, назва *Баличі* похідна від патроніма *Балич* (пор. сучасне укр. прізвище *Балич*; Редько 1, 28), а не від імені *Бал(а)*.

4. *Бовдури (Болдури)*. Дослідниця відносить цей ойконім до так званих фізіографічних назв (з погляду лексико-семантичної класифікації). З таким поясненням важко погодитися, оскільки ознака 'димар' → 'клуб диму' (укр. *бóвдур* 'димар; густий клуб диму'; ЕСУМ 1, 216) навряд чи могла бути мотиваційною для назви поселення *Бовдури* (димари були в усіх хатах різних поселень!). Очевидно, ойконім *Бовдури* — це родова (віродинна) назва, що постала способом плюралізації антропоніма *Бовдур*, пор. сучасне укр. прізвище *Бовдур* (Горпинич 25); *Човгани (Чолгани)* < укр. *чóвгатися* 'плентатися, тягнути ноги із шарудінням' (С. 58). Таке тлумачення нехтує закономірностями аналізу множинних (відантропонімих) назв на *-и*. Ойконім *Човгани* < антропоніма *Човган*, пор. сучасне укр. прізвище *Човган* (Редько 2, 1171).

5. Не завжди правильно, на нашу думку, визначено первинну (етимологічну) форму деяких ойконімів. Так, для назви *Бриньці Церковні* А. Чапля базовою визначає форму **Breńce*, тоді як перша писемна фіксація цієї назви (1374 р.) — *Branicze* (С. 44). Пол. *Branicze* відповідає укр. *Браничі* < патроніма **Бранич*, пор. споріднене сучасне укр. прізвище *Брана* (Редько 1, 96); назву *Берездівиці* (пол. *Brzozdowce*) авторка виводить від первісного **Brostowa* < *brzost* 'в'яз' (С. 45), незважаючи на те, що перша писемна згадка (1457 р.) про цей ойконім фіксує його як *Brzozdowce*. З погляду словотвору *Берездівиці* < *берездівиці* < *Берездів (-ова, -ове)* < антропоніма **Березд* (пор. похідний ойконім *Берездів* на Хмельниччині) < псл. **berzd-* (ЕССЯ 2, 220). Антропонім **Березд* розглядаємо як споріднену назву до **Борозда* > ойконіми *Бороздино* в різних регіонах Росії (RGN I, 504), мотивовану, очевидно, метафоричною ознакою **'вперта людина'*, пор. з цього приводу укр.

діал. *бороздити* ‘робити щось наперекір, заперечувати’ (ЕСУМ 1, 232); ойконім *Збоїска* дослідниця вважає вторинною формою щодо первинної назви **Боїще* (С. 215), тоді як перша писемна згадка (1359 р.) про цю назву засвідчує форму *Sboyszcz* (С. 215) < **Збоїще(a)*.

6. Деякі ойконіми, на нашу думку, можна пояснювати інакше, ніж це пропонує А. Чапля. *Бірче* (пол. *Burcze*, історично *Borc*) < пол. *Vorek* або укр. **Борко* (С. 48). За такої словотвірної мотивації ойконім мав би форму *Борків (-ове)*. Назви з морфемою *-ч(e)* зберігають у своїй основі твірне ім’я із суфіксом *-ець* (< *-ьсь*), який, сполучаючись з індивідуально-присвійним суфіксом *-*їь* (або за аналогією до цієї моделі), давав аломорф *-(ь)ч-*. Отже, *Бірче* < **Борче* (*Бурче* — фонетично вторинна форма) < **Борець* (пор. сучасне укр. прізвище *Борець*; Редько 1, 88). Так само слід пояснювати й ойконім *Данильче* (в А. Чаплі від *Данилко*. — С. 60); ойконім *Честині* дослідниця пов’язує з пол. *szestny* ‘цногливий’. Таке пояснення незрозуміле як із фонетичних, так і морфологічних міркувань. Назву *Честині* треба етимологізувати в структурному ряді ойконімів на *-инь* (< **-упі*); ойконім *Фїїна* (пол. *Fijna*) А. Чапля виводить від пол. *fija, fujac* ‘вїяти’ (про вихор) (С. 72). Зближення ойконімооснови *Фїй-* (*Фуй-*) з наведеними апелятивами ускладнює встановлення внутрішньої форми назви. Натомість у місцевому словнику засвідчено лексему *фобя* ‘хвоя’ (ЕСУМ 6, 170). Це дає підстави розглядати ойконім *Фїїна* як фонетично вторинну форму щодо **Хвойна* > *Хвуйна* (*у* < *о*) < *хвойний*: *‘місцевість із хвойними деревами’; назву *Київець* дослідниця вважає дериватом від апелятива *кий* ‘палиця’, відновлюючи її доонімну семантику як ‘місце, де викорчувано дерева’ (С. 97). Формальна структура назви *Київець* не дає підстав для такого тлумачення. З погляду словотвору *Київець* — утворення із суфіксом *-ець* від топонімооснови *Київ-*; для ойконіма *Колтин* (історично *Колтець*) автор відновлює таку мотиваційну ознаку: ‘місце (озеро, став), де купалися лебеді’, на що начебто вказує д.-рус. *колть* ‘лебідь’ (С. 101). Таке пояснення малоймовірне, адже в українському топоніміконі засвідчені численні ойконіми, похідні від основи *лебід-* / *леб’яж-*: *Лебедине*, *Леб’яже*. Етимологію назви *Колтець* допомагають розкрити споріднені ойконіми, наприклад: рос. *Колтцы*, блр. *Коўпчэ* < **Коўпец* < псл. **кълрьсь* із топографічною семантикою (Казлова 2003: 30); у назві *Коронуж* А. Чапля виокремлює корінь *корон-* < *корон* ‘риба’ і суфікс *-уж*, зазначаючи, що первісно так називали якусь водоюму, де водилися коропи (С. 104). На нашу

думку, цей ойконім потребує докладнішого аналізу структурно-семантичних зв'язків його основи. Можливі такі версії пояснення цієї назви: 1) *Коропуж* < **korpužь* < **korpa* / **korpь* (пор. укр. діал. *корона* 'жаба' (Грінченко 2, 287), ойконім *Корон* на Чернігівщині (АТУ 407), слвц. діал. *rara* 'скеля' < *krapa*, кашуб. *krop* 'зоб'; Козлова 1997: 61–62) + суфікс *-узь* (< *-ugьь* < **-ugь*; Sławski 1, 68): *'горбкувата (нерівна) місцевість'; 2) *Коропуж* < **korop[no]pužь* < **korop[no]puđь* < *корон* 'назва риби' + *пудити* 'гнати, лякати' (ЕСУМ 4, 627): *'місце в річці (потці), де гонять коропів'; ойконім *Куткір* (*Куткор(ь)*) А. Чапля аналізує на основі складників — кореня *куток* і суфікса *-ор(ь)* (С. 111). Поселення *Куткір* і справді розташоване в місці збігу двох річок, однак сумнівно, щоб *Куткор(ь)* < *кутъкъ* + *-орь* (derivat із суфіксом *-къ*, ускладнений ще й суфіксом *-орь*). На наш погляд, це складна назва з основами *кут* (< псл. **кѣтъ*) і *кор* (< псл. **къръ*: д.-руськ. *корь*, *къръ* 'місце, розчищене для посіву', 'невеликий ліс' (ЕССЯ 13, 292), рос. діал. *корь* 'поселення, виселок'; Козлова 1997: 40). Отже, *Куткір* < *Куткор(ь)* < **кѣтъ* **къръ*: *'кут (межа) певної місцевості'; ойконім *Нуще* (історично *Noszcze*, 1483 р.) дослідниця етимологізує як континуант первісного **Nosъk-ъje*, у якому основа **Nosъk-* виражала фізіографічну семантику або ж позначала певну особу на ім'я **Носок* / *Носко* (С. 140). Зауважимо, що в разі походження від зазначеної особової назви ойконім мав би форму *Носків* (-ова, -ове). *Ноше* < *Ношче* < *Носче* (асиміляція *с* > *ш* під впливом наступного шиплячого) < **Носець* + суфікс **-jь*; **Носець* < псл. **nosъсь* із семантикою на зразок блр. діал. *носец* 'носок у личака', серб., хорв. *nosac* 'дзьоб' (ЕССЯ 25, 220) або від **nosъсь* < **nositi* (пор. ст.-рос. *носець* 'той, хто щось носить'; ЕССЯ 25, 220); назву *Опаки* авторка пов'язує з пол. *opak* 'протилежний, зворотний бік', укр. *опако* 'навпроти' (С. 142). Таке пояснення цілком можливе, але не слід відкидати й альтернативного тлумачення ойконіма *Опаки*, на яке вказує його найраніша писемна фіксація — *Ороки* (XVI ст.) < укр. *о́рока* 'тверда легка гірська порода, багата на кремнезем; скеля; вапняк' (ЕСУМ 4, 201); назва *Подусільна*, за версією А. Чаплі, пов'язана з пол. *usile* 'праця', тобто цей ойконім мотивований ознакою 'місцевість, яку було важко (складно) освоювати' (С. 155). Пропоноване пояснення видається надміру схематичним (штучним). Перша писемна згадка про цей ойконім засвідчує його у формі *Vosylnye* (1462 р.). З огляду на це припускаємо, що *Восильне* — це, ймовірно, форма з протетичним *в-*: **Осильне* < **Осильне* < *осильний*

< *осол-* (пор. укр. *осолонення* < *осоловати* (ЕСУМ 5, 253), рос. діал. *осол* ‘засіл’, топонім *Осолы* в колишній Віленській губ., болг. діал. *босол* ‘кількість солі, достатня для того, щоб посолити одну страву’ < псл. **obsolvь*; ЭССЯ 30, 11). Пізніша назва *Подусильна* < **Подосольна* < **Под Осольна(ε)*. З іншого боку, назву *Восильне* можна пояснювати як фонетично вторинну форму від **Осильне* < **Осільне* < **Осолне* (пор. укр. діал. *осовня* ‘сонячний бік’, *осовнь* ‘т. с.’; ЕСУМ 5, 354) < **obsolvьje* (ЭССЯ 30, 110); назву *Полтва* А. Чапля пояснює як відгідронімне утворення, з чим погоджуємося. Сумнівною, проте, видається етимологія гідронімооснови *Полт-* у зв’язку з герман. **felpa* < **pélto* ‘поле, рівнина’ або ‘пливти’ (С. 157). Гідронім *Полтва* В.П. Шульгач аргументовано пояснює на слов’янському ґрунті: як континуант псл. **rǫlty* (*ǫ*-іменна основа, пор. польський аналог — гідронім *Peltew* у бас. Вісли) < і.-є. **pel-* / **pol-* ‘текти’ (Шульгач 1998: 229); не викликає заперечень пояснення ойконіма *Посвіж* — дериват із префіксом (прийменником) *po-* + гідронім *Свір* (пол. *Świerz*) у бас. Дністра. Проте важко погодитися з дослідницею в тому, що кінцевий *-ж-* у назві *Посвіж* — це наслідок зближення назви *Свір* із пол. *świeżu* (С. 160). Насправді *Посвіж* — це полонізована форма укр. *По-Свір’я* (один із варіантів цього гідроніма — *Свір’я* (СГУ 491); укр. *-p’-* > пол. *-rz-*); ойконімооснову *Слав-* назви *Славна* (Тернопільщина) А. Чапля виводить від і.-є. **k’leu-* / **k’lou-* ‘лити’ (С. 177). Цю версію вважаємо малоімовірною з огляду на те, що, по-перше, на Західному Поділлі немає гідронімів на *Слав-*, а по-друге — споріднені назви поселень *Славна*, *Славне* відзначені також у ряді інших регіонів України. На наш погляд, наведені назви мотивовані апелятивом *славний (-а)* < *слава*: **‘відоме (шановане) поселення’*; ойконім *Стовпин* (історично *Stolpino*) дослідниця пояснює на основі д.-укр. *столп* ‘стовб, вежа’, припускаючи, що внутрішня форма цієї назви відбиває особливості облаштування давнього поселення (С. 183). На нашу думку, немає достатніх підстав для заперечення більш очевидної словотвірної моделі, на основі якої сформувався ойконім *Стовпин* — дериват із присвійним суфіксом *-ин-* від антропоніма *Стовпа*, пор. відповідні пол. особові назви *Stolp*, *Stolpa* (Rumut II, 448); назву *Теофінілька* автор розглядає як двоосновне утворення з першим компонентом *Теофілія* (ім’я власниці поселення — княгині *Теофілії* Сенявської) і другим — *поле* > род. в. мн. *ніль*: ‘поля Теофілії’ (С. 192). У цьому поясненні хибно, вважаємо, витлумачено другий складник ойконі-

ма *Теофінілька*, що постав із *Теофінолька* < *Теофіноль* < *Теофільполь*: назва-комполит із другим компонентом *-поль* < гр. *πόλις* ‘місто’: ‘місто Теофілії’, пор. споріднений ойконім *Теофіноль* на Хмельниччині, який пов’язують з ім’ям власниці поселення *Теофілії* Яблоновської (Торчинський 453); ойконім *Урмань* А. Чапля відносить до етимологічно незрозумілих, припускаючи, проте, його ймовірний зв’язок із пол. *urta* ‘дорога, яку витоптала худоба’ або з укр. *гурман* ‘грудка солі’ (С. 198). Перша писемна згадка про цей ойконім подає його у формі *Hortan* (1445 р.), що уможливило його пояснення як деривата з індивідуально-присвійним суфіксом **-jь* від антропоніма *Гормань* < **Гьртань* (Шульгач 2008: 151); назву *Вицинь* автор виводить від *В’ячень* (пор. фіксацію 1441 р. — *Wyaszzen*) < *В’ячеслав* (С. 201). Ойконім відомий ще з 1389 р. — *Wiszyn* (С. 201). Структура цієї назви дає підстави розглядати її як утворення з присвійним суфіксом *-ин* від особової назви **Віча* < **Вітьса* < **Вітьса* або **Віча* < **Вітја* (Казлова 2000: 92–94); ойконім *Желдець* А. Чапля вважає етимологічно незрозумілим, припускаючи, однак, його імовірний зв’язок з укр. *желудь* (С. 219). Ойконім *Желдець* постав способом трансонімізації контактного гідроніма *Желдець* (пот., п. Рати п. Західного Бугу; поч. біля с. Вишнівчик Кам’янсько-Бузького р-ну, тече через Жовківський і Сокальський р-ни Львівської обл.; СГУ 194) < пл. **žbldьсь* < **žbldь* (Шульгач 1998: 329–331).

У наступних трьох частинах монографії здійснено власне лінгвістичний (структурно-семантичний) опис ойконімії Львівщини: I. Структурно-семантичний аналіз ойконімів. II. Хронологічно-географічна диференціація назв поселень. III. Мовно-етнічні контакти крізь призму топонімії Львівської землі.

У першій частині (**Структурно-семантичний аналіз ойконімів**) А. Чапля характеризує назви поселень за їхньою структурою (визначено словотвірні типи) й семантикою твірних основ, виділяючи такі групи ойконімів: 1) фізіографічні (термін, яким послуговувалися ще В. Ташицький і В. Макарьський), як-от: *Діброва*, *Опаки*, *Розділ* та ін. Сумніви виникають у зв’язку з віднесенням до цього ряду топографічних назв ойконімів на зразок *Зубря* < *зубрьйа* < *зубр*, *Тур’я* < *тур’я* < *тур*, які не відбивають особливостей місцевого тополандшафту, а вказують на місцеву фауну; 2) культурні (цим терміном користувалися також В. Ташицький і С. Роспонд), тобто назви, пов’язані з певною культурною діяльністю людини, наприклад: *Муроване*, *Пасіка*,

Чертіж тощо. Незрозуміло, однак, чому в коло таких назв автор уводить ойконім *Кобилле* < *кобилій* ‘кобилячий’, *Волове* < *воловий* < *віл*. Наймовірною видається і «культурність» назви *Топорів*, адже це утворення з присвійним суфіксом *-ів* від антропоніма *Топір* / *Топор*, пор. укр. прізвища *Топор*, *Топоренко* (Редько 2, 1063), рос. *Топоров* (Новикова 833); 3) присвійні назви, пов’язані з ім’ям конкретного власника (пол. *dzierzawcze*; термін запровадив В. Ташицький), наприклад: *Богутин*, *Боложинів*, *Дроговиж* та ін.; 4) патронімічні й матронімічні ойконіми (услід за В. Ташицьким). До таких назв А. Чапля зараховує ойконіми на *-ичі*, *-івці*, *-инці*, як-от: *Беремівці*, *Данилівці*, *Кудобинці*, *Ярославичі* й ін.; 5) родові назви (тобто назви мешканців певної місцевості, мотивовані особовим ім’ям голови роду чи громади; термін запропонував В. Ташицький): *Бишки*, *Корники* (*Курники*) та ін. Дослідниця слушно наголошує на умовності цього терміна, значення якого не пов’язане з родовим устроєм. Вона вважає, що правильніше такі ойконіми називати родинними, з чим можна погодитися; 6) етнічні ойконіми, які автор, услід за В. Ташицьким, трактує як колективні назви людей на основі якоїсь ознаки заселеної ними території або колективні назви людей, що походять із якоїсь місцевості, наприклад: *Бережани*, *Дуліби*, *Чехи*. На нашу думку, термін **етнічні ойконіми** штучний, оскільки своєю внутрішньою формою (назви людей за їхньою етнічною ознакою) не відбиває реальні етимони цих назв, пор., наприклад: *Перемишляни* < *перемишляни* ‘вихідці з Перемишля’ чи *Підгірці* < *підгірці* ‘мешканці під горою’. Вважаємо, що з-поміж так званих етнічних назв треба виокремити **відетнонімі ойконіми, відкатойконімі ойконіми, назви за характерною ознакою місця проживання людей**, що, власне, й робить А. Чапля, докладніше аналізуючи такі ойконіми. З огляду на це всі зазначені групи не варто об’єднувати в одній терміногрупі **етнічні ойконіми**; 7) ойконіми, що вказують на спосіб заняття мешканців поселення, наприклад: *Бортники*, *Мельники*, *Рудники*. Назва цієї групи, на наш погляд, неоднозначна, адже на сьогодні складно встановити, чи *мельниками*, наприклад, були всі мешканці певного поселення, чи лише його засновник, який привів у ту чи іншу місцевість громаду людей. Таким чином можна було б характеризувати антропоніми, а не ойконіми, пор., зокрема, *Бортник* < *бортник* ‘пасічник’, *Мельник* < *мельник* (Редько 1, 92, 676); 8) локативні і хронологізаційні. До цієї групи ойконімів А. Чапля відносить назви із суфіксом *-исько(а)* в локативній функції

й формально відприкметникові та прийменниково-іменникові деривати, які первісно визначали розташування поселення щодо якогось топооб'єкта: *Горішне, Долишне, Стариська*; 9) семантично двокласові назви (складні чи складені з погляду структури ойконіми): *Новоселиця, Суховоля, Тернопілля; Болехів Руський, Лани Німецькі* та ін. На нашу думку, назва **семантично двокласові ойконіми** не дуже вдала, оскільки чітко не вказує, які саме ойконіми входять до цієї групи. На наш погляд, такі назви простіше було б розглядати в групі **складні та складені ойконіми**; 10) двозначні ойконіми. У цій групі дослідниця розглядає ойконіми з можливою альтернативною мотивацією твірної основи, наприклад *Тисів, Хмелеве* та ін., основи яких можуть вказувати або на засновника (власника), або ж характеризувати природні ознаки навколишньої місцевості — первісно відносні прикметники із суфіксом *-ов-*. На нашу думку, точніше цю терміногрупу характеризувала б назва **ойконіми з можливою альтернативною мотивацією твірних основ**, оскільки назву **двозначні ойконіми** буквально сприймаємо як ойконіми з двома значеннями; 11) незрозумілі назви (очевидно, кращим було б формулювання — **етимологічно незрозумілі назви**. — С.В.), наприклад: *Hrhnyo, Kimirz*.

Заслугує на увагу невеликий розділ «Зниклі поселення та їхні назви», тобто такі, що не представлені в сучасному ойконімному просторі. Наукова цінність цього розділу в тому, що він подає перелік уже зниклих на сьогодні назв поселень, які можуть бути предметом окремої уваги дослідників.

Друга частина (**Хронологічно-географічна диференціація назв поселень**) містить три підрозділи: 1. Статистика семантично-формальних типів. 2. Статистика формально-семантичних типів. 3. Географічна диференціація топонімів. У 1-му підрозділі запропоновано статистичний аналіз семантичних типів (моделей) ойконімів історичної Львівщини: 1) фізіографічні назви; 2) присвійні назви; 3) назви, пов'язані з діяльністю людини; 4) етнічні назви; 5) патронімічні назви; 6) назви, основи яких вказують на спосіб заняття мешканців поселень; 7) локативні назви; 8) родові назви. Автор виокремлює ще так звані змішані типи — фізіографічно-культурні; присвійно-культурні; присвійно-фізіографічні та ін. У 2-му — схарактеризовано форманти, за допомогою яких утворювалися місцеві ойконіми, наприклад: *-ce (Kłodzieńce)*, *-czyk (Stanisławczyk)*, *-szczyzna (Wołoszczyzna)* та ін. На жаль, А. Чапля зводить в одну групу афікси, які оформлюють

ойконімооснову (-чик, -инь, -ин-ка й ін.), і афікси в структурі апелятива, твірного для відповідного ойконіма, наприклад: *-авець* у назві *Лукавець* (< псл. **lokanьsь* ‘кривий, з вигинами’; Шульгач 1998: 163–164), *-ана* в назві *Мшана* < **мшаний* ‘моховий’ (пор. похідне укр. *мшаник* ‘приміщення для зберігання взимку вуликів із бджолами’; Грінченко 2, 458); рос. діал. *мшаний* ‘покритий мохом’ (ЭССЯ 21, 13), *-ва* в *Пониква* (болг. *пѣниква*, серб. і хорв. *ponikva*, слвн. *ponikva* ‘місце, де вода зникає під землею’, пол. *ponikwa* ‘малий потік’; Шульгач 1998: 219). Такий поверховий підхід до аналізу структури ойконімів призводить, по-перше, до неправильного тлумачення їхнього словотвору, а по-друге — нівелює вагу наведених дослідницею статистичних даних, ґрунтованих на помилковій інтерпретації дериваційної структури ойконімів. У 3-му підрозділі А. Чапля проаналізувала деякі формально-семантичні типи ойконімів історичної Львівщини крізь призму їхніх ареальних зв’язків з іншими слов’янськими регіонами, простежила спільне й відмінне у становленні різних словотвірних моделей у певному географічному ареалі (наприклад: назви на *-ичі* поширені в різних слов’янських регіонах), визначила найдавніше заселені осередки історичної Львівської землі. До найдавніших ойконімів Львівщини автор правильно відносить ті назви, перші писемні згадки про які датовані записами в джерелах до XV ст. Вони зосереджені навколо давніх поселень — Городка, Звенигорода, Золочева, Жидачева.

У третій частині (**Мовно-етнічні контакти крізь призму топонімії Львівської землі**) ойконіми історичної Львівської землі описано на підставі їхньої фонетично-морфологічної форми й лексичної бази. Відповідно до цього назви поселень класифіковано в такі групи: 1) назви з українськими фонетичними, морфологічними і лексичними рисами; 2) генетично польські назви; 3) так звані нейтральні ойконіми, у структурі яких у різні часові періоди відбивалися то польські, то українські риси, наприклад: *Brodczyce* (неповноголосний корінь — польськомовна структура) і *Borodczyce* (повноголосний корінь — українськомовна структура), і гібридні назви (це переважно складені ойконіми, один із компонентів яких ілюструє українські риси, другий — польські), наприклад: *Horodyszczce Królewskie* (1-й складник указує на українську лексему, 2-й — на польську). Докладно описано кожну з трьох зазначених груп, окремо схарактеризовано фонетичні, морфологічні, лексичні ознаки

українських і польських ойконімів. Так, назви *Hnidawa, Duba, Boratyn, Hołuy* кваліфіковано як українські, тому що вони ілюструють українську фонетику (*i* < псл. **ǫ*, *u* < псл. **o*, **a* < псл. **e*, *h* < псл. **g*). До українських правильно зараховано й ойконіми з такими морфологічними маркерами, властивими українській мові, як-от: *Bubniszczce, Żydatycze* (ідеться про українські (східнослов'янські) форманти *-iszczce, -i(y)czce*, яким у польській мові відповідають *-isko, -ice*). Генетично українськими слушно визнано ойконіми, твірні основи яких мотивовані апелятивами з українськими фонетичними і морфологічними рисами, наприклад: *Knihynicze < Kniahynicze* (укр. княгиня — пол. *księżna*), *Cerkowna* (укр. церква — пол. *cerkiew*), *Kropiwna* (укр. кропива — пол. *koprzywa*). До ойконімів, сформованих на українськомовному ґрунті, небезпідставно віднесено й ті, основи яких мотивовані узвичаєними українськими антропонімами на зразок *Ходор* (пол. *Teodor*) > *Ходорів, Матій* (пол. *Maciej*) > *Матіїв* та ін.

До польських назв автор зараховує ойконіми з такими фонетично-морфологічними рисами: наявність звукосполук *-szk-* (укр. *-ск-*), наприклад *Szkoło*; брак протетичного *w-*: пол. *ucho* (укр. *вуха*), наприклад *Usznia*; наявність суфікса *-anin* (укр. *-ець*), наприклад *Pomorzany* й ін. Проте наведені різнорівневі структурні ознаки не можна вважати прикметною рисою саме польської мови, оскільки вони характерні й для української мовної структури, пор., наприклад: укр. діал. (бойк.) *шкло* ‘скло’, *Школе* — ойконім *Сколе, шкештя* ‘шматок скелі, каміння’ і *скленіття* ‘збірне від скеля, камінь’ (Онишкевич 2, 221, 384–385), діал. (наддністр.) *шкалубина* ‘щілина’, *шкалообкий* ‘зизоокій’ (Шило 279) і *шкалубина* ‘щілина’ (Марусенко 249), *шкалообкий* ‘з більмом на оці’ (ЕСУМ 5, 263); діал. (гуцул.) *ухань* ‘вухань’, *ухатий* ‘вухатий’ (Піпаш 204), діал. (зх.-поліськ.) *ушійстий* ‘такий, що має довгі вуха’ (Аркушин 2, 219), пор. також гідронім *Ушиця* в бас. Середнього Дністра (Хмельницька обл.; СГУ 582), д.-рус. *ушица* ‘вушко’ (Срезневский III, 1344), укр. діал. *ушици* ‘вуха’ (Желеховський II, 1023). Щодо суфікса *-ани / -яни* (в однині *-анин / -янин*), то цей формант спільнослов'янський: його виокремлюємо не лише в етнімах (*деревляни, лужичани, поляни*), але й у численних слов'янських ойконімах, зокрема й українських (І. Царалунга). Не погоджуємося з дослідницею і в тому, що наявність у структурі ойконімів історичної Львівщини таких лексем, як *висна* (ойконім *Висна*), *витва* (ойконім *Витвиця*), *воля* (*Воля Мала* та ін.), *сопот* (ойконім *Сопоти*)

та ін. (засвідчені в польській мові, а в українській, за словами А. Чаплі, таких або немає, або вони мають інші відповідники), вказує на польську природу похідних від них назв. Такий погляд вважаємо хибним, а твердження про польське походження цих назв необґрунтованим. На підтвердження своєї думки наведемо лексичні й онімні факти, які свідчать про українське походження зазначених апелятивів і похідних від них топонімів: укр. *витва* ‘верба пруговидна, лоза’ < псл. **vitva* (ЕСУМ 1, 383), *воля* (> *волиця* ‘село з вільними поселенцями’; Торчинський 118) < псл. **volja* (ЕСУМ 1, 423), *висна* ‘острів’ < псл. **vusъra*, яке етимологічно співвідносне з псл. **nasъra*, **prisъra*, **zasъra* (Шульгач 1998: 179), *сónim* ‘шум’ (Желеховський П, 896), пор. ще болг., макед. *сонот* ‘сильний потік’, серб. *сонот*, слвн. *sopót* ‘т. с.’ (Видоески 148) < псл. **sopotъ* (Трубачев 7).

Деякі назви А. Чапля кваліфікує як етимологічно незрозумілі, непрозорі щодо своєї мовної генези. Для окремих із них, на нашу думку, можна встановити їхні етимони, докладніше проаналізувавши структуру цих назв, наприклад: *Урлієв* (сучасне *Вірлієв*), *Ценерів*, *Шнирів*. Так, ойконім *Урлієв* (у пол. джерелах *Urłów*, *Urłow*; укр. форма *Вірлієв* узгоджується з укр. *вірло́* ‘орел’; ЕСУМ 4, 211) можна виводити від антропоніма **Урел* — фонетичного варіанта від *Орел*, що, зокрема, підтверджує пол. особова назва *Urlik*, яку К. Римут розглядає в ряді споріднених антропонімів з основою *Orzeł* (Rymut П, 185). Назва с. *Ценерів* має варіант *Ченерів*, зафіксований ще в 1-й пол. XV ст. З огляду на це ойконім *Ценерів* вважаємо фонетично вторинним до *Ченерів* — дериват із присвійним суфіксом *-ів* (*-ов*) від антропоніма *Ченер* (щодо мотивації пор. укр. діал. *ченéра* ‘розсоха’ < псл. **čeperъ*; ЕСУМ 6, 296). Ойконім *Шнирів* А. Чапля виводить від антропоніма **Шнир*, що не викликає сумнівів. Незрозуміло, проте, чому вона відносить його до мовно невизначених, адже ця особова назва має відповідники в сучасному українському іменникові — прізвища *Шнира* (Редько 2, 1215), *Шнир* (Новикова 360) < *шні́рими* ‘шугати’, *шнірати* ‘нишпорити, поспішати’ (ЕСУМ 6, 449).

Щодо назв поселень, які відбивають зв’язок з неукраїнськими й непольськими поселенцями, то цілком погоджуємося з автором, що до таких належать назви колишніх німецьких колоній у Східній Галичині (наприклад, *Brundorf*, *Dornfeld*, *Rosenfeld*), які після 1946 р. змінено на українські назви. Однак хибною вважаємо думку дослідниці про іранський слід в ойконімі *Посвірж* < *По-Свірж* < *по Свірь*

(див. вище) чи про румунську природу антропонімооснови *Болех*-у назві *Болехів* (< *Болех* — гіпокористик від *Болеслав*; Худаш 1995: 38; Rymut I, 46).

Завершують монографію висновки, списки опрацьованої літератури та джерел, умовних скорочень, анотація англійською мовою.

Підсумовуючи огляд структури і змісту монографії А. Чаплі, зазначимо, що праця польської дослідниці — це важливе історично-лінгвістичне джерело для вивчення ойконімії давньої Львівщини, оскільки дає відповідь на ряд питань про походження назв населених пунктів Прикарпаття, визначає для молодих дослідників-ономастів перспективний науковий напрям — комплексний історично-лінгвістичний аналіз онімного матеріалу. Викладені зауваження й міркування не применшують наукової ваги рецензованої праці.

Скорочення

- Аркушин — *Аркушин Г.Л.* Словник західнополіських говірок. Луцьк, 2000. Т. 1–2.
- АТУ — Україна: Адміністративно-територіальний устрій (станом на 1 січня 2012 р.) / Заг. ред. В.О. Зайчука; відп. ред. Г.П. Скопненко. К., 2012.
- Видоески — *Видоески Б.* Географската терминология во дијалектите на македонскиот јазик. Скопје, 1999.
- Горпинич — *Горпинич В.О., Тимченко Т.В.* Прізвища Правобережного Степу: Словник (19887 прізвищ). Ономастика і апелятиви / Відп. ред. В.О. Горпинич. Дніпропетровськ, 2005.
- Грінченко — Словарь української мови / Упоряд. з дод. власн. мат. Б.Д. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: У 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.
- Желеховський — *Желеховський Є., Недільський С.* Малорусько-німецький словар. Львів, 1886. Т. I–II.
- Казлова 2000 — *Казлова Р.М.* Беларуская і славянская гідранімія. Праславянскі фонд. Гомель, 2000. Т. I.
- Казлова 2003 — *Казлова Р.М.* Славянская гідранімія. Праславянскі фонд. Гомель, 2003. Т. III.
- Козлова 1997 — *Козлова Р.М.* Структура праславянського слова (Праславянское слово в генетическом гнезде). Гомель, 1997.

- Кордуба — *Кордуба М.* Що кажуть нам назви осель. Львів, 1938.
- Марусенко — *Марусенко Т.А.* Материали к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов) // *Полесье* (Лингвистика. Археология. Топонимика) / Отв. ред. Н.И. Толстой, В.В. Мартынов. М., 1968. С. 206–255.
- Німчук — *Німчук В.В.* Українська ономастична термінологія (Проект) // *Повідомлення Української ономастичної комісії* / Відп. ред. К.К. Цілуйко. К., 1966. Вип. 1. С. 24–43.
- Новикова — *Новикова Ю.М.* Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини. Донецьк, 2007.
- Онишкевич — *Онишкевич М.Й.* Словник бойківських говірок: У 2-х ч. К., 1984.
- Піпаш — *Піпаш Ю., Галас Б.* Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського р-ну Закарпатської обл.). Ужгород, 2005.
- Подольская — *Подольская Н.В.* Словарь русской ономастической терминологии. М., 1978.
- Редько — *Редько Ю.* Словник сучасних українських прізвищ: у 2-х т. Львів, 2007.
- Римут — *Римут К.* Происхождение параллелизма *-owic / -ic* в западнославянских патронимических формах // *Rymut K.* Szkiec onomastyczne i historycznojęzykowe. Kraków, 2003. S. 72–77.
- СГУ — Словник гідронімів України / Ред. колегія: А.П. Непокупний, К.К. Цілуйко, О.С. Стрижак. К., 1979.
- Срезневский — *Срезневский И.И.* Материали для словаря древнерусского языка. М., 1989. Т. I–III.
- Торчинський — *Торчинська Н.М., Торчинський М.М.* Словник власних географічних назв Хмельницької області. Хмельницький, 2008.
- Трубачев — *Трубачев О.Н.* Языкознание и этногенез славян. VII // *Этимология.* 1988–1990 / Отв. ред. О.Н. Трубачев. М., 1993. С. 3–12.

- Худаш 1991 — *Худаш М.Л., Демчук М.О.* Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімії утворення). К., 1991.
- Худаш 1995 — *Худаш М.Л.* Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від слов'янських автохтонних відкомпонітивних скорочених особових власних імен). К., 1995.
- Царалунга — *Царалунга І.* Українські топоніми на *-ани (-яни)*. Хмельницький, 2007.
- Шило — *Шило Г.* Наддністрянський регіональний словник. Львів, 2008.
- Шульгач 1998 — *Шульгач В.П.* Праслов'янський гідронімний фонд (Фрагмент реконструкції). К., 1998.
- Шульгач 2008 — *Шульгач В.П.* Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2001. Ч. I.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О.Н. Трубачева и А.Ф. Журавлева. М., 1974—. Вып. 1—.
- RGN — Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden, 1962—1980. Bd I—X.
- Rymut — *Rymut K.* Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków, 1999—2001. T. I—II.
- Sławski — *Sławski F.* Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego / Słownik prasłowiański / Pod. red. F. Sławskiego. Wrocław etc., 1974. T. 1.

С.О. Вербич

Буга Т.В. Динаміка особових імен Центральної Донеччини (кінець XIX — початок XXI ст.). Донецьк: ДонНУ, 2013. 279 с.

Власні особові імена — важливий онімний клас, який потребує ґрунтовного вивчення як у діахронному, так і в синхронному та ареальному аспектах. На думку ономастів, лише обов'язкове суцільне дослідження антропонімного матеріалу на значному часовому проміжку дозволить зрозуміти власне лінгвальні й екстралінгвальні фактори, які впливають на постійні зміни репертуару імен і ступінь їхньої

популярності.¹ З огляду на це, можна стверджувати, що рецензована праця, виконана на достовірному фактичному матеріалі (імена новонароджених 1980–2009 рр.), належить до актуальних ономастичних досліджень. Вона відтворює цілісну картину динаміки чоловічих і жіночих імен українських та українсько-мішаних сімей населених пунктів Центральної Донеччини.

Рецензована монографія має традиційну для подібних наукових праць структуру: вступ, чотири розділи, висновки, список літератури (197 позицій), додатки, які підтверджують достовірність проведеного дослідження.

У вступі обґрунтовано актуальність та наукову новизну дослідження, ознайомлено читачів з його джерельною базою, завданнями, а також з'ясовано теоретичне і практичне значення.

У першому, теоретичному, розділі монографії проаналізовано стан вивчення особових імен в українському мовознавстві, описано основи статистичного аналізу іменника, обґрунтовано вибір методики опрацювання антропонімів Центральної Донеччини протягом 120 років за особливостями функціонування (наскрізні, переривчасті і разові імена) та за частотністю вжитку (найуживаніші, широковживані, маловживані та поодинокі імена).

На наш погляд, на окрему увагу заслуговують подані в першому розділі історичні відомості про заселення Центральної Донеччини (упродовж XVIII–XXI ст.) вихідцями з різних регіонів України, Росії, Білорусі, Польщі, Німеччини, Греції, Молдови та інших країн. Ця інформація сприяє глибшому розумінню динаміки досліджуваного іменника та розумінню його специфіки. Пор., наприклад, тезу авторки про те, що імена *Іванна*, *Василина*, *Мар'яна*, *Рузана* «характеризують антропонімікон вихідців із Львівської, Івано-Франківської та Закарпатської областей» (с. 88).

У другому та третьому розділах монографії простежено динаміку чоловічої і жіночої підсистем українського іменника, визначено його склад — імена канонічні, слов'янські, запозичення, новотвори. Остання етимологічна група охоплює різні за походженням імена. Окрему увагу в цих розділах приділено проблемі варіантності та інваріантності особових імен.

Важко не погодитися з думкою Т. В. Буги про виявлення лише двох видів варіантів, які вміщені до загальних списків імен: а) які втратили розмовний характер і стали окремими онімами (*Єгор*, *Клим*,

Кость, Олекса, Олесь); б) окремі імена (*Каря, Кирисан, Окирсан* та ін.), неясні з погляду етимології (с. 35).

Безперечною заслугою авторки варто вважати виявлення в кожній статистичній групі окремих підгруп імен I, II й III типу, що дозволяє робити цікаві спостереження й узагальнення про розвиток досліджуваного іменника протягом 12 хронологічних зрізів (періодів). До I типу належать імена, вживані в статистичній групі упродовж кількох десятиріч підряд, до II — вживані у хронологічних зрізах, розірваних певними часовими проміжками, до III — які входять до складу аналізованої статистичної групи в одному з періодів.

Порівняльно-зіставний аналіз функціонування чоловічих та жіночих імен українців у третьому розділі засвідчив, що «чоловічий іменник менш динамічний, оскільки значною мірою підпорядкований дії національної традиції, а жіночий — більш різноманітний і мінливий, залежний від суспільної моди» (с. 142). Тому основу периферійної частини жіночого іменника складають запозичення, «джерелом яких є іменники національних меншин, засоби масової інформації, художня література, кіно, Інтернет». Наприклад, *Ізоліна* (героїня твору Т.М. Ріда “Стежка війни”), *Ізольда* (героїня ірландського фольклору), *Лаура* (з поезій Ф. Петарки) (с. 89).

Цікаві в жіночому іменнику й новоутворені імена. Наприклад, ім'я *Сана*, зафіксоване 1926-го і 2000 рр., має різне походження: перше ім'я *Сана* давнє, канонічне; друге ім'я *Сана* утворене шляхом поєднання початкового складу батькового імені (*Саша* < *Олександр*) і кінцевого складу маминого імені (*Оксана*) (с. 89). Це та багато інших імен не мали б задовільного тлумачення без попереднього ознайомлення з їхньою мотивацією.

Визначення мотивів найменування новонароджених дозволяє скласти детальнішу характеристику іменників та виявити їхні специфічні ознаки, до яких належить залежність імені від соціальних умов, важливих історичних подій, сімейних та національних традицій, антропонімної моди тощо.

У четвертому розділі ретельно простежено динаміку чоловічих і жіночих імен упродовж 1920–2009 рр. в українсько-мішаних родинах Центральної Донеччини. Прикметно, що в досліджуваному сільському антропоніміконі виділено 28 типів українсько-мішаних іменників. Окремі з них, що мають подібні тенденції розвитку і належать до однієї сім'ї мов, об'єднано; це полегшує опрацювання

антропонімного матеріалу та надає можливість зробити докладні висновки. Деякі іменники мають незначну кількість імен, тому їхню динаміку Т.В. Буга окремо не розглядає. У розділі здійснено багато-аспектний аналіз дев'яти українсько-мішаних іменників, виявлено спільні й відмінні тенденції динаміки особових імен, встановлено особливості функціонування різних типів імен.

Цікаві спостереження дослідниці про тісну взаємодію іменників. Зберігаючи власну національну самобутність, представники різних етносів «переймають деякі традиції інших народів, зокрема й у найменуванні новонароджених» (с. 91). У такий спосіб до антропонімікону українців проникають німецькі імена (*Адольф, Генріх, Емма*), французькі (*Жан, Луїза*), грецькі (*Аїда, Еллада, Пальмира*), тюркські (*Руслан, Тимур*) тощо. В іменник національних меншин потрапляють традиційні для українців імена. Євреї надають перевагу іменам *Борис, Марко, Інна, Софія, Тамара*, а в родинах азербайджанців і татар дівчат часто називають іменем *Дарина* (с. 91).

Варто відзначити, що ретельний аналіз чоловічих і жіночих імен різних статистичних груп і різних типів у кожному іменнику проілюстровано численними прикладами, необхідними діаграмами, схемами, таблицями і спостереженнями про особливості їхнього функціонування, що відобразилося на вживанні спільних імен, зростанні чи зниженні питомої ваги імені, збільшенні чи зменшенні складників окремих статистичних груп тощо. Зосереджено увагу на порівнянні іменників (українського й українсько-мішаного).

У розділі знаходимо також цікаві спостереження про тенденцію наближення українсько-мішаного іменника до українського на початку ХХІ ст. Т.В. Буга зазначає, що «визначальним чинником при виборі імені для новонародженого все частіше стає не національна традиція, а суспільна мода, що не визнає етнічної своєрідності. <...> Свою специфіку незмінно зберігають лише українсько-тюркський і -кавказький іменники» (с. 141).

Завершують основну частину монографії докладні й переконливі висновки, які відображають результати проведеного дослідження. Методика опрацювання фактичного антропонімного матеріалу та його ретельний аналіз дали змогу дослідниці виявити зміни у статистичних групах, з'ясувати причини й темпи оновлення іменника, встановити особливості функціонування різних типів імен, визначити основні мотиви найменування новонароджених, що зумовлюють динамічний характер іменника.

Крім основної частини, книга Т.В. Буги містить список опрацьованої літератури та додатки.

Звичайно, як і в будь-якому серйозному науковому дослідженні, у рецензованій праці трапляються окремі недогляди: а) вживання калькованого пасиву на зразок *скорочується, завершується, замінюється, подаються, зберігаються*; б) незначні описки: наприклад, 298 варіантами (замість *варіантів*) імен було надано 1596 новонародженим (с. 32); в) невдале вживання словосполучення *період коренізації* («в період коренізації внаслідок прагнення українців до відновлення національної самобутності...» (с. 56); «Олеся — нейтральний побутовий варіант, що в період коренізації став самостійною антропонімічною одиницею» (с. 83)); г) незначні стилістичні огріхи.

На наш погляд, сумнівне припущення про те, що ім'я *Володимир* популярне серед населення Центральної Донеччини завдяки імені вождя революції. Вважаємо, що давнє слов'янське ім'я звучне², має багато розмовно-побутових варіантів³, активно вживане в різних регіонах України⁴. Наприклад, у м. Луцьку ім'я Володимир упродовж 1900–1950-х рр. очолювало чоловічий іменник і до кінця ХХ ст. входило до складу частотного десятка. Не погоджуємося також із твердженням, що ім'я *Жорж* «перейшло з російського іменника» (с. 38). Однак усе це не впливає на загальне позитивне враження від монографії. Т.В. Буга здійснила ґрунтовне, всебічне дослідження, пов'язане з копіткою роботою зі збирання та опрацювання антропонімічного матеріалу. Рецензована праця дає цілісну картину про антропонімікон сільського населення Центральної Донеччини в його мовно-історичному розвитку. Монографія Т. В. Буги — вагомий внесок у сучасну українську ономастику, оскільки вона заповнила прогалину у вивченні одного з регіональних іменників. Безсумнівно, книга викличе інтерес у фахівців і в усіх, хто цікавиться особовими іменами.

¹ *Бондалетов В. А.* Динамика личных имен в ХХ в. // Личные имена в прошлом, настоящем, будущем / Отв. ред. В.А. Никонов. М., 1970. С. 43; *Никонов В. А.* Задачи и методы антропонимики // Личные имена в прошлом, настоящем, будущем. С. 51–56; *Никонов В. А.* Имя и общество. М., 1974. С. 43.

²Микитин-Дружинець М. Л. Психофоносемантика чоловічого іменника // Записки з ономастики: Зб. наук. праць / Відп. ред. Ю.О. Карпенко. Одеса, 2009. Вип. 12. С. 8.

³Трійняк І.І. Словник українських імен. К., 2005. С. 74–75.

⁴Свистун Н.О. Динаміка антропонімікону м. Тернополя XIX–XX ст. Тернопіль, 2011. С. 112–113; Черноус О. В. Динаміка чоловічих особових імен м. Кіровограда у XX столітті (найуживаніші імена) // Записки з ономастики: Зб. наук. праць / Відп. ред. Ю.О. Карпенко. Одеса, 2009. Вип. 12. С. 11–19.

І.Д. Скорук

Железняк І.М. Слов'янська антропоніміка (вибрані статті) / Відп. ред. В.П. Шульгач. К.: Кий, 2011. 288 с.

Рецензована книга — це збірник наукових розвідок авторки, написаних у різні роки і опублікованих у вузькоспеціалізованих лінгвістичних виданнях, які зараз нелегко знайти навіть у більшості бібліотек.

Хоча статті розташовано у книзі за хронологічним принципом, цілком природно вийшло так, що вони ніби згруповані у блоки, об'єднані в них певними науковими проблемами. Низку статей присвячено етимології, семантиці основ та словотвору сербохорватських, українських і праслов'янських особових імен, глибинній історії та функціональним особливостям слов'янських за походженням антропонімів. Розгляд більшості проблем ґрунтується на сербохорватському антропонімному матеріалі XII–XV століть із залученням інослов'янських паралелей. У слов'янській антропонімній системі сербохорватські особові назви людей віддзеркалюють найбільш архаїчний шар, вивчення якого (разом із матеріалом інших слов'янських мов) дає змогу, хоч і в загальних рисах, уявити праслов'янську антропонімію. Так, наприклад, вивчення словотвірних особливостей слов'янських антропонімних композитів у контексті індоевропейської спільності допомагає зі значним ступенем вірогідності з'ясувати походження та еволюцію морфологічної структури складних антропонімів слов'янських мов. Проаналізувавши у праці “Типи сербохорватських антропонімних композитів XII–XV ст.”

основні риси сурядних і підрядних композитів, дослідниця доходить висновку, що всі розглянуті типи антропонімних композитів відтворюють загальну для всіх слов'янських мов систему словотвору складних слів. Майже всі вони становлять найдавніші утворення, характерні для слов'янської (а нерідко й індоєвропейської) антропонімії. Сполучуваність різних частин мови зумовлює зв'язок компонентів, який є головною характеристикою композита і впливає на його семантичний обсяг.

У статті “К истории сербохорватских патронимических форм XII–XV вв.” І.М. Железняк у результаті скрупульозного аналізу виявляє, що словотвірна структура сербохорватських патронімних форм різноманітна й успадковує в основному загальнослов'янські елементи морфологічної будови патронімів. Найдавніші утворення (на *-ов*, *-ев*, *-ин*) повністю зникли, за винятком форм на *-ин*, або ж перетворились у форми на *-овић*, *-евић*, *-инић* шляхом накладання живого продуктивного суфікса *-ић*. Нові патронімні форми на *-ић* витіснили старі утворення, у період XII–XV ст. патроніми на *-ић* становили найпродуктивніший тип. Більшість патронімів утворено від одноосновних особових імен. Цікаве спостереження І.М. Железняк, що значення патронімності характерне для старих посесивних суфіксів *-ов*, *-ев*, *-ин*; нові утворення на *-ић* первісно мали значення молоді істоти, а потім, мабуть, перейняли семантику старих патронімних форм — посесивність особових імен, тобто патронімність.

Сучасний вдумливий дослідник почерпне немало корисного зі статті Ірини Михайлівни “Семантична еволюція другого компонента антропонімних композитів *-slav-* у сербохорватській мові”. Окрім ґрунтовного аналізу конкретного антропонімного матеріалу, наявності аргументованих етимологій компонента *-slav-*, тут містяться переконливі теоретичні думки і висновки: про особливість семантичної характеристики імені-композита, про два періоди в історії другого компонента *-slav*, про існування періоду деетимологізації компонента *-slav*, про тимчасове звуження семантичного обсягу компонента *-slav* до нуля, про наступний період — “відродження” семантики компонента *-slav* через так звану “народну етимологію”. І.М. Железняк цілком слушно вважає, що деетимологізація компонента *-slav* сталася на певному етапі розвитку антропонімних композитів, до складу яких він належав як другий компонент. Про це писав, зокрема, Т. Маретич, наводячи як головний доказ деетимо-

логізації компонента *-slav-* приклади сполучення цього компонента з християнськими особовими іменами, де він виступав у ролі суфікса. Про процес десемантизації *-slav-* у слов'янських мовах писали також П. Зволінський, С. Роспанд та ін. Я. Свобода, аналізуючи чеські антропонімні форми на зразок *Prěmysl < Prěmyslav*, дійшов висновку про деетимологізацію компонента *-slav* і перетворення його в суфікс, який може руйнуватися. Однак П. Зволінський вважав, що форма *Przemysław* вторинна і утворена від *Przemysł* шляхом додавання у той час десемантизованого елемента *-slav*.

Важливий також аналіз композитів другої групи — із першим дієслівним компонентом. Перший компонент у XII столітті сприймали як імператив, хоча за походженням дієслівні складники композита сягають основ інфінітива-аориста і — далі — дієслівного кореня. Ця група композитів характеризується значним зрушенням у семантичному співвідношенні компонентів. Компонент *-slav* перестав співвідноситись із **slavъnъ*. У результаті нового семантичного осмислення *-slav* наблизився до іменника *slava*, і це значення під дією “народної етимології” закріпилося в мові. Основну семантичну роль відіграє тепер уже перший член композита. Процес семантичного перетворення другого компонента *-slav* відбувався ще у спільнослов'янський період. Цікаво, що антропонімні дані зі статті І.М. Железняк підтверджують висновки про схему руху слов'янських племен, предків сучасних сербів, хорватів і словенців, під час їх розселення на Балканському півострові, які (висновки) зробили інші вчені на підставі аналізу топонімного і гідронімного матеріалу, а також на основі вивчення інших явищ — археологічних, етнографічних, антропологічних.

Важливість статті “Давні сербохорватські відетнонімні антропоніми” посилюється тим, що переселення слов'ян на Балканський півострів, яке завершилося в VI–VII ст., стало великим етнічним і мовним зрушенням. Воно значно змінило первісне діалектне членування праслов'янської мови. В аспекті новацій в антропонімії найпрозоріша група відетнонімних антропонімів. Її лексичною базою були назви різних племен, які тією чи іншою мірою в різні історичні періоди контактували з предками сучасних сербів і хорватів. І.М. Железняк детально розглядає сербохорватські антропоніми, засвідчені писемними пам'ятками XII–XV ст. (*Печенъжикъ*, *Русько*, *Българинь*, *Коумань*, **Лехъ*, *Влахо*, *Угринь* / *Угрънь*, *Гръчинь*, *Хръватинь*,

Бойць та ін.), досліджує етимологію цих назв, висуває переконливі припущення щодо можливого часу їх виникнення, аналізує особливості їх входження в антропонімію сербів і хорватів. Переконливість — визначальна риса цієї та й інших розвідок авторки. Вона досягається залученням до аналізу багатого інослов'янського матеріалу, історичних даних, прекрасним розумінням дослідницею особливостей перебігу назвотворчих процесів у ті давні періоди.

На основі залучення антропонімного та апелятивного матеріалу багатьох слов'янських мов І.М. Железняк у розвідці “Мотивированность соединительного *-i-* в славянских композитных антропонимах” відновлює систему слов'янських композитних антропонімів ранньоісторичної доби (XII—XV ст.) та встановлює закономірності функціонування в їхній структурі сполучного голосного *-i-*, а також встановлює закономірності розпаду цієї системи. Композити з першим іменним компонентом *i*-основи уже для праслов'янської мови були напівзниклим типом, а в історичний період стрункість їх структури була значно порушена. На основі членування аналізованих композитів виділено й детально проаналізовано низку імен *i*-основ: **radь*, **milь*, **bělь*, **krasь*, **tvьrdь*, **jarь* та ін.

Слід зазначити, що сучасний український антропонімний матеріал багатий на прізвища і родові прізвиська *Гої*. Наприклад, у селі Стриганці Тисменицького р-ну Івано-Франківської обл. (наддністрянські говірки) і сьогодні активно функціонує родове вуличне прізвисько *Гої*¹. Відоме вуличне родові прізвисько *Гої* і на Холмщині². Загалом прізвища і родові прізвиська *Гої* фіксуємо на всій території України. Однак пояснення їх походження навіть у солідних мовознавчих роботах дуже часто не витримує жодної критики. Тому І.М. Железняк зробила велику послугу сучасним мовознавцям, дослідивши у праці “Праслов'янське **goj-* і сербохорватський антропонімкон” глибинні джерела виникнення цього антропоніма, продемонструвавши, як треба аналізувати антропоніми такого зразка. У статті здійснено етимологічний аналіз великої групи споріднених слів: сербохорватські антропоніми, що походять від **goj-*, та їхні споріднені утворення в інших слов'янських мовах. Лексема **goj-* засвідчена у слов'янських мовах на апелятивному та онімному рівнях. Коло значень слів, похідних від **goj-*, досить широке, однак становить певну єдність: ‘відгодовувати — товстіти — загоюватися — лікувати — цілющий — догляд — плеканий — піклування — влаштовувати — вихован-

ня – громада’, ‘мир – спокій’, ‘вигнанець’ тощо. Всі ці значення треба вважати вторинними, хоча деякі з них дуже давні. Дієслово **gojiti* входить у ряд слов’янських каузативних дієслів: **piti* – **pojiti*, **gniti* – **gnojiti*, **žiti* – **gojiti*. Оскільки семантика праслов’янського **žiti* ‘жити’ сягає індоевропейської давнини і з генетичного та семантичного поглядів уже не викликає сумніву, то в системі наведеного ряду дієслів найдавнішим значенням слова **gojiti* слід вважати ‘живити’, від якого стають зрозумілими інші, наведені у статті, значення цього дієслова та похідних слів, засвідчені в слов’янських мовах уже в історичний час. Лексична основа **goj-* була, певне, досить активною, на що вказує значна кількість антропонімів, утворених від неї за допомогою великої кількості суфіксів. Для одноосновних антропонімів на **goj-* і тих, що мають його в першій частині композита, в літературі зафіксовано значення ‘здоровий, міцний’ та ‘громада’. На основі аналізу було з’ясовано: компонент **Goj-* поєднується з найчастіше вживаними другими компонентами (*-slav-*, *-mir-*, *-mil-*, *-dan-*). Від дієслова **gojiti* утворено іменник **gojъ* із семантикою ‘надане життя’. Очевидно, це було найдавніше значення цього слова у слов’янських мовах. Подальший розвиток семантики апелятива **goj-* відбувався лише на апелятивному рівні, антропонімів він не торкнувся. Архаїчність наведених антропонімів стає очевидною, якщо припустити, що вони виникли ще до розширення семантики зазначеного апелятива. Проаналізований матеріал дав підстави авторці стверджувати, що онімні бази *Goj-* і *-goj-* мають певну відмінність. Це, на думку авторки, розбіжності семантичного (а не генетичного) характеру, наявність яких можна спостерігати вже на апелятивному рівні в слов’янських мовах різного хронологічного прошарку. Семантичний розвиток компонентів *Goj-* і *-goj-* мав, очевидно, конвергентні тенденції, які спостерігаємо взагалі в слов’янських антропонімних композитах як наслідок поступової граматикизації других компонентів композитів. Це явище може бути як причиною, так і наслідком семантичного затемнення антропоніма залежно від хронологічної характеристики явища.

У цьому руслі написано ще дві надзвичайно цінні й цікаві праці, вміщені у рецензованій книзі: “К семантической интерпретации антропонимических композитов со вторым компонентом *-mysl-* в сербохорватском языке” і “Слов’янські антропонімні композити на *-staj-* / *-stoj-*”.

У статті “Антропоніми з усіченим другим компонентом композита в сербохорватській мові” авторка порушує актуальну для теоретичної антропоніміки проблему виникнення і функціонування антропонімів. Зазначено, що виникнення композитів сягає індоєвропейської давнини. І.М. Железняк приділяє значну увагу розглядові різних шляхів, якими відбувалося скорочення антропонімів у слов’янських мовах. Зроблено висновок, що у слов’янських мовах функціонувала певна система скорочених антропонімів. Скорочення відбувалося різними шляхами і мало різні структурні особливості. Серед інших нашу увагу привернула думка, що у сфері християнських імен можливі скорочення без суфіксації, наприклад, *Stepan* – *Step*. Це дуже цінне спостереження, оскільки студії з української антропонімії XV–XVIII ст. переконують, що скорочення на приголосний у християнських іменах у тогочасній українській антропонімії трапляються дуже часто. До речі, ця проблема на антропонімному матеріалі минулих століть в українській антропоніміці досі належно не висвітлена, хоча окремі спроби уже наявні³. Антропонімні композити з усіченим другим компонентом відомі всім групам слов’янських мов. Особові назви такого типу мали утворюватися принаймні від більшості композитних антропонімів, особливо тих, де другий компонент грамафікалізувався. Виділення всіх антропонімів цього типу ускладнене через те, що вони іноді збігаються з суфіксальними формами, які часто мають живий зв’язок з апелятивним словотвором. І.М. Железняк здійснює докладний і глибокий аналіз форм антропонімів на *-v-*, а також на *-m*, оскільки структура останніх найважче піддається дериваційній реконструкції, що й зумовило появу трьох версій щодо їхнього походження: дієприкметникове, суфіксальне і відкомполітичне з усіченим другим елементом. Відомо, що в сербохорватській мові (як і в інших слов’янських мовах) було дві словотвірні системи похідних антропонімів — чисте скорочення (усічення) композитів і скорочення з їх подальшою суфіксацією. На відміну від суфіксальних форм, що утворені від одного з компонентів композита, усічені форми — це тільки скорочення композита. Вони не відбивають нової семантики, а ілюструють лише формальний акт творення нового антропоніма. Можливо, що первісно тут не утворювався новий антропонім, а тільки відбулося скорочення вже відомого композита, що було викликано утилітарними потребами (зручність користування). Тільки час витворив із цих форм нові

антропоніми. Суфіксальні утворення одразу, певно, ставали новими іменами. Дослідниця робить важливий висновок: оскільки більшість відомих сербохорватських антропонімів досліджуваної структури збігається з іншими слов'янськими антропонімами, можна гадати, що вони утворилися ще до переселення частини слов'ян на Балканський півострів, тобто, очевидно, до VI ст. н. е. Таким чином, структурна модель досліджуваних антропонімів належить праслов'янській мові до VI ст, лексично засвідчені антропоніми віддзеркалюють уже діалектні особливості праслов'янської мови. Наступна стаття — “Ареальне вивчення слов'янських антропонімів з усіченим другим компонентом композита” — також новаторська за своєю суттю і своєрідним продовженням теми, засвідченої у попередній статті. І.М. Железняк цілком справедливо наголошує, що, попри наявні труднощі лінгвогеографічного опрацювання найдавніших антропонімів (специфіка зафіксованих в історичних документах антропонімів — це, як правило, відсутність ареальних ознак), необхідно створювати антропонімний атлас, насамперед атлас найдавніших шарів слов'янського антропонімікону. Автор подає дві ґрунтовно опрацьовані карти, залучає до аналізу ойконімний матеріал із різних періодів розвитку слов'янських мов (у тому числі сучасний український).

Окрему групу становлять розвідки про українські прізвища: “Українські прізвища на *-ист (-а, -ий)*”, “До історії українських прізвищ”, “Етюд з української антропоніміки: *Кармалюк*”. З іншими статтями, вміщеними у рецензованій книзі, їх поєднає послідовно дотриманий однаковий, спільний науковий підхід до аналізу матеріалу: заглиблення в українську та загалом у слов'янську історичну антропонімію, майстерне використання для тих чи інших аргументацій апелювання до діалектної лексики з різних слов'янських мов. Сучасний діалектний український матеріал, який може бути доступний уже після написання цих статей, лише інколи може частково доповнити якусь версію походження того чи іншого прізвища, висловлену авторкою⁴. Нам уже траплялася нагода оцінювати високий рівень антропонімних етимологій І.М. Железняк, і ми із задоволенням ці слова повторимо: “Часто антропоніми з Реєстру [мова йде про Реєстр Війська Запорозького 1649 року. — *Авт.*] залучає до аналізу І.М. Железняк — і в тих працях, що стосуються топонімії..., і в тих що стосуються антропонімії. В її антропонімічних статтях

чимало цікавих і переконливо обґрунтованих етимологій прізвищевих назв з Реєстру”⁵.

Загалом у розвідках, уміщених у рецензованій книзі, можна спостерегти низку прикметних рис наукового аналізу автора: а) вміння глибоко, ґрунтовно теоретично осмислювати аналізований матеріал, що виявляється і в кожній зі згадуваних розвідок, а також у статті “Світоглядний код слов’янської антропонімної лексики”; б) заглиблення до періодів праслов’янської мови та індоєвропейської спільності; в) вільне володіння онімним матеріалом усіх слов’янських мов; г) залучення до аналізу даних антропонімії та топонімії, що дає змогу створити цілісну картину зародження та функціонування певного онімного явища (ця риса також яскраво виявлена і в усіх згаданих розвідках і, особливо, у статті “Слов’янські антропоніми з гідронімною основою”); г) природне залучення до пояснень ономастичних явищ апелятивної лексики, надзвичайно тонке розуміння і філігранне втілення в аналізі особливостей природи оніма та апелятива, їх спільного і відмінного; д) солідна наукова база, на яку спирається авторка, аргументуючи ті чи інші положення, думки. Для багатьох молодих дослідників наведені у посторінкових покликаннях праці будуть своєрідною, необхідною та обов’язковою для власного опрацювання бібліографією написаних російською, німецькою, польською, чеською та іншими мовами класичних праць з ономастики періоду ХІХ–ХХ ст.

Таким чином, нова книга І.М. Железняк “Слов’янська антропоніміка” — важливий внесок у розвиток сучасної української ономастики, надійна основа для активізації подальших ономастичних досліджень в Україні. Вона дає іншим дослідникам надійний онімний матеріал, важливі результати, одержані внаслідок його опрацювання, цікаві наукові відкриття, думки, спостереження і теоретичні висновки та узагальнення. Одночасно “Слов’янська антропоніміка” відкриває перед нами яскраву, неординарну творчу наукову індивідуальність самої авторки.

⁵Див.: **Гої** [гоР], -а, ч. Вл. н.: Вул. род. прізвисько. Дружина — *Гоїова, Гоїева* або *Гоїха*. Дочка — *Гоїйова, Гоїева*. Син — *Гоїв*. Рід і родина — *Гої, Гоїєві, Гоїйові*. Давня праслов’янська лексема (апелятив і антропонім). Пор. прізвищеву назву в Реєстрі Війська Запорозько-

го 1649 р.: Луки(й) *Кгоє(н)ко*, 175 зв. (Брацлавський полк) (**Гой** + суфікс **-ен-к-о**; диграф **кг=г**) (Осташ, Лексика 153).

²Див.: Прізвище: *Коклѡвський Олександр*, вул. прізвисько: *Гой* (рід – *Гої*) (Осташ, Прізвиська 169).

³*Осташ Л.Р.* Усічення до одного складу як спосіб творення народних варіантів імен в українській історичній антропонімії // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: Зб. наук. праць. Хмельницький, 2013. Вип. 6. Ч. 1. С. 167–182.

⁴Напр., версії про етимологію українського прізвища *Шибістий* можна доповнити ще таким новим діалектним матеріалом: **шиб'єстий** [ши^еб'їєстий] *прикм. ч.* Який має криві ноги; який має ваду ходи (Осташ, Березно); **шубатисі** [шибатис'і] *дієсл., недок. 1.* Товктися всюди, по всіх кутках; ходити, заглядаючи в усі кутки або шукаючи чогонебудь (йдеться про те, що мовець не хоче, щоб співрозмовник це робив, або ж це небезпечно): *Не шібайсі по млині, бо ше десь собі щось приробиш. 2.* (про дітей) бешкетувати; неспокійно себе поводити, заважаючи дорослим виконувати якусь роботу або вести розмову: *Ану не шібайсі, сиді тїхо.* В обох значеннях уживається з негативним емоційним забарвленням. *Див. ще шаритисі, шітисі* (Осташ, Стриганці); **шубати** *недок.*, **шубнути** *док.* Кидати; **шубатися** *недок.*, **шубнутися** *док.* Кидатися, метатися (Сабадош 420); **шубатиси** метушитися, кидатися (ГГ 215).

⁵*Осташ Р.І.* З історії дослідження “Реєстру Війська Запорозького 1649 року” // Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту / Підгот. до друку: О.В. Тодійчук (головн. упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Осташ, Р.В. Майборода. К., 1995. С. 575.

Скорочення

- ГГ – Гуцульські говірки: Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997.
- Осташ, Березно – *Осташ Н.Л.* Словник діалектної лексики села Березна на Холмщині. 2014. Рукопис.
- Осташ, Лексика – *Осташ Л., Осташ Р.* Лексика села Стриганці як об'єкт лексикографічного опрацювання // Наук. вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Соціальні комунікації. Ужгород, 2011. Вип. 24. С. 150–155.
- Осташ, Прізвиська – *Осташ Н.Л.* Холмські вуличні прізвиська: минуле і сучасне // Діалектологічні студії. 8: Гово-

- ри південно-західного наріччя / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2009. С. 159–173.
- Осташ, — *Осташ Л., Осташ Р.* Словник лексики села Стриганці Тисменицького району Івано-Франківської області. 2014. Рукопис.
- Сабадош — *Сабадош І.В.* Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород, 2008.

Р. І. Осташ

Йордан Заимов. Български водопис. Географско описание, строеж и произход на имената. [Велико Търново]: Великотърновски университет “Св. св. Кирил и Методий”. Център по българска ономастика “Проф. Николай Ковачев”, 2012. Т. 1: А–Й. 610 с.; Т. 2: К–Р. 680 с.

Капітальну працю відомого болгарського вченого було задумано як словник етимологічного типу, який мав охопити всю гідрографічну систему Болгарії. У передмові до першого тому сказано, що Й. Заїмов структурував майбутнє видання так: а) тлумачення імен; б) їх структурно-семантична характеристика; в) карти. На жаль, — як відзначив у редакторській передмові Людвиг Селімський, — читач може познайомитися лише з першою — і то не повною (А–Р) — частиною (тлумачення гідронімів).

“Български водопис”, над яким дослідник працював кілька десятків років, складається із словникових статей, розміщених за абеткою. Їх обсяг неоднаковий — від одного-двох рядків до розлогих на кілька сторінок, проте не переважаних зайвою інформацією.

Наприкінці кожного тому додано списки джерел (карти, праці античних та середньовічних авторів) та літератури — з лінгвістики (найбільше — з ономастики), історії, археології тощо.

У Словнику чимало етимологічних розвідок, які свідчать про високий науковий рівень дослідника. Пор., наприклад, його тлумачення гідроніма *Мугленска* река, перший компонент якого виводять із аплєятива *мугла* < *мдгла* < *мьгла* (з переносом наголосу). При цьому авторська версія підкріплена фактами діалектної фонетики і захищена стосовно ареалу (див. також *Мьгленица*).

Орієнтація гідроніма *Osa derè* на слов'ян. **osa* (~ *os-uka* 'різновид тополі') дозволяє розширити ареал рефлексів псл. **Osa*, відновленого в (Шульгач 195). Стосовно апелятивних відповідників пор. блр. діал. *acá* 'осика, осичник', пол. діал. *osa* 'тополя', в.-луж. *wosa* 'осика'.

Шкода, однак, що автору були недоступні праці білоруських дослідників, які вносять корективи до етимології деяких гідронімів. Пор.:

1. Зважаючи на те, що землі в пониззі Дунаю і Паннонія були одними з найдавніших теренів проживання слов'ян, нещодавно висунуто версію про слов'янську генезу гідроніма *Истър* — як рефлекса псл. **Jьzъtra*, і.-є. **ter-* 'терти' > 'швидко рухатися, бігти', пор. щодо семантики рос. діал. *тереть* 'бігти' (Богоедова 2012: 16, 23). Див. ще (Енакиєва 78–79 — з оглядом літератури).

2. З уваги до ареалу генетично споріднених найменувань — укр. *Ятрань* — гідронім у басейні Пд. Бугу, блр. *Ятранка* — потамонім, *Ятра* — ойконім у Гродненській обл. — болг. *Етър* (варіант *Янтра*) кваліфікують як закономірний рефлекс псл. **Атъра* — дериват з архаїчним префіксом **A-* і коренем **тъr-* (**terti*, **тъrо*). Див. (Богоедова 2012: 16, 24).

Гідронім *Кричим* (XII ст. — *Крчим*, Κριτςιμός), для якого є відповідник *Кырчим* — потамонім у колишній В'ятській губ. ~ рос. діал. *кирчим* 'дрібна шеляга', зводять до псл. **кърċитъ*, і.-є. *(*s*)*ker-* 'гнути, кривити; крутити; вертити'. Детальніше див. (Козлова 227–228). Щодо структури (дієприкметник пасивного стану на *-i-m-) пор. *Вълчим* (с. 243) та ін.

3. На наш погляд, як слов'янізм можна проетимологізувати гідронім *Карган* (варіант Ропотамо) пр. Чорного моря. Стосовно кореневого *-ар-*, то це лише один із різновидів фонетичної реалізації сполуки *редукований ь + плавний* (характерної для кореневих структур типу *тъгt*), oprіч *-ер-*, *-ир-*, *-ор-*, *-ур-*. Пор., наприклад, гідроніми *Карган* — у басейні Уфи, *Кирган* — в гідросистемі Вої в колишній В'ятській губ., *Курган* — у водозборі Бітюга в колишній Воронежській губ і т. п.

4. Для назви найдовшої болгарської ріки *Искър* (у такій формі зафіксована оригінальними джерелами з XIV–XV ст.) пропонують реконструкцію **Jьzъskъrъ* — і.-є. *(*s*)*ker-* 'гнути, кривити; крутити; вертити' (Козлова 43 — з багатим ілюстративним матеріалом).

5. За однією з версій, гідронім *Диовица* — назва верхньої течії Кладнички — тлумачать як рефлекс псл. **Dijevъ* (*-a*, *-o*). *Лебница*

(басейн Струми) — як один із континуантів ад'єктива псл. **L'ubьnъ* (-а, -о). *Ортица* — як форма з модифікованим анлаутом (втрата малоенергійного стосовно артикуляції білабіального *B-*) < **Vьrtica*. Див. (Казлова 32, 39, 55).

6. Релятивний у словотвірному відношенні гідронім *Обидимско скеле* логічніше, на наш погляд, орієнтувати не на апелятив *обида*, а на дієприкметник пасивного стану **obvidimъ*. Див. також (Казлова 191).

Капітальна праця Й. Заїмова стане надійним джерелом для порівняльних студій зі слов'янської гідронімії для багатьох поколінь дослідників.

Скорочення

- Богоедова 2012 — *Богоедова Т.Н.* И.-е. **ter-* 'тереть' в славянской гидронимии // Система і структура східнослов'янських мов: Зб. наук. праць. К., 2012. Вип. 5. С. 15–27.
- Енакиєва — *Енакиєва С.* Тракийската хидронимия. София, 2009.
- Казлова — *Казлова Р.М.* Беларуская і славянская гідранімія. Праславянскі фонд. Гомель, 2002. Т. II.
- Козлова — *Козлова Р.М.* Структура праславянського слова. Праславянское слово в генетическом гнезде. Гомель, 1997.
- Шульгач — *Шульгач В.П.* Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). К., 1998.

В.П. Шульгач

Ковтюх С.Л., Кашталян О.М. Словозмінна парадигматика українських прізвищ. Кіровоград: ПОЛІМЕД-Сервіс, 2012. 256 с.

Анонсовану працю присвячено дослідженню одного з граматичних аспектів українських прізвищ, який у вітчизняному мовознавстві розглядали спорадично. По суті, це репрезентація в книжковому форматі для ширшого наукового загалу однойменної кандидатської дисертації О.М. Кашталян, захищеної кількома роками раніше, тому структура роботи подібна до дисертаційного дослідження.

Книга складається з трьох розділів (у межах кожного — кілька підрозділів, що завершуються висновками), списки використаної літератури та джерел фактичного матеріалу, додатки.

Роботу побудовано на аналізі 4078 українських прізвищ. Джерельною базою для фактичного матеріалу послужили словники різних типів (зокрема антропонімічні, етимологічні, тлумачні, інверсійні, граматичні, правописні тощо), художня література, періодичні видання, документи, розміщені на електронних ресурсах тощо.

Короткий вступ, у якому вміщено стислий огляд наукової літератури з висвітлюваної проблематики, окреслює мету, завдання, об'єкт, джерела та методику дослідження.

У першому розділі монографії «Основні підходи до вивчення системи словозміни прізвищ у сучасній українській літературній мові» викладено теоретичні засади праці. Йдеться, зокрема, про морфологічну парадигму як новий напрямок вивчення системи відмінювання прізвищ; обґрунтовано доцільність виокремлення морфологічної парадигматики в самостійну галузь мовознавства. У розділі також проаналізовано основні чинники, що визначають морфологічні парадигми прізвищ, серед яких належність до I або II відміни (твердої / м'якої, мішаної груп), вибір типу відмінювання (іменниковий чи прикметниковий), родова маркованість, акцентуація та ін. Крім того, приділено увагу історії вивчення словозміни прізвищ у вітчизняному мовознавстві.

Автори праці послуговуються термінологічною сполукою «елементарний парадигматичний клас» (скорочено — ЕПК) на позначення сукупності еквівалентних парадигм прізвищ. Загалом у системі словозміни українських прізвищ виділено 128 ЕПК.

Другий і третій розділи монографії присвячено безпосередньому аналізу фактичного матеріалу. Так, у другому розділі «Система словозміни прізвищ іменникового типу» детально розглянуто парадигми прізвищ I (тверда / м'яка, мішана групи) та II (тверда / м'яка, мішана групи) відмін. У межах аналізу іменникових прізвищ II відміни окрему увагу зосереджено на прізвищах, що закінчуються на *-р і*, як відомо, належать до різновідмінюваних, та невідмінюваних, або т. зв. прізвищах нульової відміни.

Третій розділ присвячено відмінюваній системі прізвищ прикметникового типу, зокрема твердої та м'якої груп, та різновідмінюваних.

Результати дослідження, викладені у висновках, дали можливість авторам монографії на підставі релевантних чинників, що визначають морфологічні парадигми прізвищ, встановити типові і специфічні ознаки парадигматики проаналізованих українських антропонімів.

Завершують книгу два досить об'ємні додатки (80 стор.), де основні спостереження авторів монографії акумульовано в таблицях, що ілюструють відмінювання (табл. А) та репертуар (табл. Б) ЕПК українських прізвищ.

Анонсоване видання буде корисним для фахівців з української граматики та ономастики.

І.В. Єфименко

Купчинський О. Студії з історії української мови та ойконімії: Вибрані статті та матеріали. Львів: Дослідно-видавничий центр Наукового товариства імені Шевченка, 2011. Т. 1. 468 с.

Видання вибраних праць з історії української мови та ойконімії видатного українського джерелознавця, історика мови, ономаста, послідовника класичного розвитку української гуманітарної науки з характерним багатоаспектним підходом до досліджуваних лінгвістичних явищ Олега Антоновича Купчинського стало визначною подією україністики.

Рецензована книга має таку структуру: вступне слово (автор Уляна Єдлінська), статті, повідомлення і рецензії. У перший том увійшли найважливіші розвідки дослідника — 18 статей і повідомлень та 4 рецензії. Звісно, що науковий доробок О.А. Купчинського не вичерпується роботами, вміщеними в цій книзі.

Історія мови посідає одне з провідних місць у сфері багатоаспектної діяльності нинішнього голови Наукового товариства імені Шевченка. Вочевидь, саме тому розглядувана робота розпочинається студією “Мова “Казання” Мелетія Смотрицького на похорон отця Леонтія Карповича 2 листопада 1620 року”, в якій О.А. Купчинський докладно аналізує лінгвістичні особливості цього твору.

Продовжуючи свої наукові пошуки в руслі історії української мови, вчений розкрив значний вплив на розвиток мови двох подекуди ідейно протилежних суспільних рухів — православної та като-

лицької церков. Свої спостереження з цього питання О.А. Купчинський публікує під назвою “Українська церква і питання української (руської) народнорозмовної мови у другій половині XVI–XVII століть”.

Наступні статті О.А. Купчинського “Мовні особливості українськомовних текстів актових книг Святоюрської юридики XVI–XVII століть (окремі питання)” та “Зі спостережень над символами староукраїнського звичаєвого права та їх мовним вираженням” висвітлюють лінгвістичні особливості української мови ділових актів і документів XVI–XVII ст. — Святоюрської юридики та розкривають читачам старожитні народні реліктові символи староукраїнського звичаєвого права — *дерен* (ношення дерну); *солома* (ламання, кидання, стелення соломи); *вітка* (гілка, різка, зелена лозина) та ін.

У статті О.А. Купчинського “Топоніми Вінниця і Чернігів в інтерпретації Володимира Гнатюка та Євгена Тимченка” пояснено походження топонімів *Вінниця* і *Чернігів* з погляду В. Гнатюка та Є. Тимченка. Тут варто відзначити основну думку О.А. Купчинського, згідно з якою ойконім *Вінниця* (*Винниця*) < апелятива *винниця* < *вино* та, що не менш важливо, про потребу передавання назви міста *Чернігів*, а не *Чернигів*, з чим цілком погоджуємося.

Ономастичну тему дослідник продовжує і в наступній російськомовній науковій розвідці — “Изменения словообразовательной структуры микротопонимии Глинянского района Львовской области Украины”. Тут він на прикладі мікротопонімії одного з нинішніх районів Львівської області доходить висновку, що описові топонімії конструкції, або словосполучення, з часом зникають, а залишаються від них здебільшого тільки іменники в називному відмінку.

Досліджуючи історичні топоніми *Микулин* і *Рожне поле* (стаття “Літописні географічні назви “Микулин” і “Рожне поле” та їх історична територія у XI–XIII століттях”), О.А. Купчинський унаочнює основні питання дослідження наведених історичних онімів — встановлення локалізації цих об’єктів через призму кількох століть. Тут доречно наголосити, що в пошуках локалізації літописного топоніма *Микулин* необхідно відштовхуватися насамперед від основного — ця місцева назва первинна стосовно похідного ойконіма *Микулинці* (< катойконіма *микулинці* ‘переселенці з поселення *Микулин*’).

Розвідка “З історіографії найдавніших українських і слов’янських топонімів та деякі завдання їх дослідження в Україні” по суті

продовжує розгляд окремих питань, порушених у попередній праці — дослідження історіографії давніх місцевих назв та етногенез раннях слов'ян. У цій статті О.А. Купчинський аргументовано висвітлює безпосередній зв'язок трьох галузей науки — лінгвістики, географії та історії. У результаті своїх спостережень він доходить остаточного висновку, що «географічні назви розкривають чимало таємниць історичної географії населення, передусім щодо розташування племен і народів давноминулих епох» (с. 137). Дослідник констатує, що нині основна мета ономастів — дослідження не семантики онімів, а їх словотворення. Такі підходи до дослідження топонімії вчений вважає більш ефективними й результативнішими в пошуках конкретних топонімних типів для «виразної проєкції на територію, за якою криється певний історичний колектив» (с. 140). З-поміж багатьох словотвірних типів географічних назв О.А. Купчинський найбільше уваги приділяє насамперед топонімам на *-ичі* та *-ич*, простежуючи проблематику досліджень зазначених топонімомоделей та характеризуючи найпоширеніші наукові роботи з цього питання. До серії наукових праць О.А. Купчинського саме з цієї проблематики належать десять статей: “Двочленні географічні назви України на **-jь* (Матеріали до українського топонімичного словника)”, “Статистика та географія двочленних відприсвійних географічних назв України на **-jь*”, “Питання генези географічних назв на *-ичі*”, “Реконструкції східнослов'янських композитних імен на базі твірних основ ойконімів на **-itjī*”, “Давні східнослов'янські композитні імена, мотивовані ойконімами на **-itjī*”, “Історія форманта *-ичі*”, “Семантично-структурний аналіз твірних основ географічних назв на *-ичі*”, “Суспільно-історичні основи виникнення географічних назв на *-ичі*”, “Стратиграфія географічних назв на *-ичі*” та “Загальна історико-географічна інтерпретація поширення географічних назв України на *-ичі*”.

Безумовно, цікавий і актуальний для славістики великий (кінцевий) розділ “Рецензії”, який уміщує чотири рецензії — “Потрібне видання з української лексикографії // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. К., 1962. С. 73–75 [Рец. на:] А.А. Москаленко. Нарис історії української лексикографії. К., 1961. 164 с.”, “П. Білецький-Носенко. Словник української мови / Підготував до видання В.В. Німчук. К., 1966. 423 с. // Архіви України. К., 1967. С. 91–93”, “Нова книга з гідронімії // Архіви України. К., 1971.

С. 98–99 [Рец. на:] *Janusz Rieger. Nazwy wodne dorzecza Sanu / Prace onomastyczne. № 12. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1969. 250 s.*”, “*Т. Кульчицька. Українська лексикографія XIII–XX ст. Бібліографічний покажчик. Львів, 1999. 360 с. // Записки НТШ. Праці Філологічної секції. Львів, 2000. Т. ССXXXIX. С. 609–624*”.

Як видно з наведених наукових статей дослідника, найбільше в цій книзі розроблена й представлена ойконімія України, особливо утворення на **-jь* та *-ичі*. Цей десяток ономастичних розвідок, вміщених у книзі, — результат ґрунтовних наукових пошуків О.А. Купчинського від часу написання його кандидатської дисертації на тему “Українські географічні назви на *-ичі* XIV–XX ст.” (роботу захищено в 1974 р.). Зауважимо, що топоніми на **-jь* та *-ичі* — одні з найдавніших структурних типів географічних назв (с. 152, 371). Автор розглядає ойконімію вказаних моделей в її розвитку, починаючи від місцевих назв, зафіксованих у часи Київської Русі. Чималий пропріальний матеріал дав змогу дослідникові не тільки зробити статистичні підрахунки, а й покласти відповідний документальний матеріал на карти, що істотно унаочнює історію заселення краю; доповнити дослідження історичних говорів конкретними діалектними ізоглосами; показати, як виникала на автентичному мовно-історичному ґрунті українців дотопонімна основа патронічних назв на *-ичі*, як ці оніми розвивалися і переходили на назви об’єктів; з’ясувати історію виникнення, функціонування й географію слов’янських географічних назв на *-ичі*, схарактеризувати принципи становлення назв населених пунктів із цим формантом; на основі великого топонімного матеріалу підтвердити, що творення географічних назв на *-ичі* відбувалося в межах загальнослов’янської, а конкретніше — східнослов’янської топонімної системи. Зазначене доцільно, на наш погляд, закріпити словами О.А. Купчинського про те, що «географічне поширення топонімичного суфікса відображає перш за все шляхи заселення» (с. 157).

Привертає увагу стаття О.А. Купчинського “Двочленні географічні назви України на **-jь* (Матеріали до українського топонімичного словника)”, в якій автор на основі фактичного матеріалу аргументовано констатує, що до утворення Київської Русі (кінець IX — середина XIII ст.) ойконіми на *-ичі* позначали винятково сільський тип поселень. На підтвердження цього згадаємо ойконімікони двох із найраніше заселених західноукраїнських регіонів —

Івано-Франківської та Львівської областей, з-поміж яких тільки у Львівській області засвідчено селища міського типу на *-ичі* — *Меденичі* (відоме від початку XIII ст.) та *Нижанковичі* (згадано в документах від 1495 р.), решта топонімів на *-ичі* належить до назв сіл.

Рецензована робота відзначається багатством зібраного й обстеженого автором пропріального матеріалу, великою кількістю опрацьованих історичних і лексикографічних праць, рукописних джерел. Крім цього, чимало топонімів подано в різноманітних словоформах, подекуди у зв'язку з прийменниками та іменниками, що, безперечно, дозволяє простежити еволюцію кожного зі схарактеризованих слів, шляхи їх фонетичної та граматичної адаптації тощо.

Вважаємо, що українське мовознавство поповнилося важливою роботою, актуальною для дослідження історії української мови, зокрема ойконімії.

В.О. Яцій

Муллонен И.И., Азарова И.В., Герд А.С. Свод топонимов Заонежья / Под ред. А.С. Герда. Петрозаводск: Карельский научный центр РАН, 2013. 251 с.

Рецензована книга — це зібрання географічних назв Заонезького п-ва, створене на основі багатолітніх польових записів і архівних матеріалів XIX–XX ст., а також картографічних джерел. До реєстру ввійшло близько 12 тисяч назв, серед яких чимало унікальних (наприклад, *Кижі, Сусарь, Большой Сато, Большой Сужерик, Габорга, Содома, Тагома, Яндома, Юльма* та ін.), не відомих за межами окремо взятого населеного пункту (мікро)топонімів.

Фактичний матеріал подано відповідно до довоєнного адміністративного поділу Заонежжя. Для полегшення орієнтації на місцевості додано схематичні карти територій сільрад, які входили до складу трьох районів (Великогубський, Кондопозький і Шунгський). Звід супроводжує алфавітний реєстр топонімів.

Як зауважено в анотації, зібраний матеріал переконує в тому, що топонімія — це безперечний компонент нематеріального культурного спадку. У чималій кількості географічних найменувань віддзеркалена багатвікова історія краю, яка сягає доруського періоду заселення

цих теренів. Хронологічно пізніші назви — це своєрідні маркери господарського освоєння території, вони також акумулюють етнокультурну інформацію.

Певна кількість топонімів вимагає спеціального лінгвістичного аналізу, наприклад, *Ютнаволок* < **Лютनावолок* (*Ю-* < *Лю-* завдяки артикуляційній близькості звуків *-л'-* і *-й-*); *Кефтеницы* (помилково кваліфікують як похідне від прибалтійсько-фінського антропоніма (?) + слов'янський суфікс *-ицы*; Захарова 37) < **Кевтеницы* < **Кэлтеницы* < **Кьлтеницы*; *Редоусово* < **Rědoꝛsъ* (компонент **Rěd-* — суфіксально неускладнений варіант до **Rěd-ъкъ*); *Косельга* (а також *Масельга*, *Большая Чудсельга*, *Борансельга*, *Любосельга* та ін.), в яких компонент *сельга* < **sъlga* (Козлова 5, 94); *Масорино* < **Пасорино* (змішування губних) — посесивний дериват від антропоніма **Rasora* і под.

Фактичний матеріал ілюструє фронтальний характер (тобто властивий для більшості кореневих структур зразка *тъrt, тьlt*) п'ятифоновної реалізації редукованого *ъ* у бінарних сполуках *ъr, ѓl*. Пор.: 1) *Баргостров*, *Бардово*, *Вардакорда*, *Гардаков*, *Карба*, *Каргач*, *Карты*, *Пармин ручей*, *Саржа* та ін.; *Ворсино*, *Корба*, *Корза*, *Кортгуба*, *Портки*, *Сорды* тощо; *Кереб*, *Керкино*, *Кершинец*; *Кирвасозеро*, *Кирьгухи*; *Бурта*, *Курбозеро*, *Курьолово*, *Мурда*, *Мурлово*, *Пурга*, *Скурнино* та ін. 2) *Гавда* < **Галда*, *Галгостров*, *Калгово*, *Кальгозеро*, *Салма*, *Тамбич* < **Талбич* (лабіалізація плавного); *Келеги* < **Келги* (друге повноголосся), *Кендица* < **Келдица* (денталізація плавного), *Тельпозеро*; *Ильма* < **Вильма* (послаблення артикуляції анлаута), *Киндасполе* < **Килдасполе*, *Пилгозеро*, *Пилькуново*, *Шилтинское болото* < **Силтинское болото*; *Вонга* < **Волга*, *Волкостров*, *Долгарь*, *Колгоостров*, *Колмаки*, *Полкостров*, *Столбовая луда*; *Бульмиха*, *Гульма*, *Кулгово*, *Кулдасово*, *Кульнега*, *Шунья* < **Сульга* і под.

Цей список можна розширити фонетично вторинними формами з так званим солодкозвуччям (*-л'-* > *-й-*), властивим для говірок півночі Росії: *Байхин остров*, *Кайбостров*, *Кайда*, *Кейница*, *Койба*, *Куйкин мох*, *Сайдозеро*, *Тойвин наволок*, *Шайдомские ободы* тощо.

Крім цього, у структурах типу *тъlt* спостерігаємо (крім лабіалізації *-л-* > *-в-*) фонетичну реалізацію плавного *-л-* > *у-*, пор., наприклад, *Калзама* / *Кавзома* / *Каузома* < **Кълзота* — дієприкметник пасивного стану на **-о-т-*; *Валгомозеро* / *Ваугомозеро*, *Глубокие Валгамы* / *Глубокая Ваугама* < **Vъlgota*; *Калгостров* / *Кавгостров* / *Каугостров* < **Къlgъ ostrovъ*; *Шаугунський ручей* < **Салгунский* < **Sъlgun-*.

Рецензована книга — цінне джерело для порівняльних регіональних студій у галузі ономастики як для теренів Росії, так і для загальнослов'янського континууму (пор., наприклад, частотність вжитку потенційних географічних термінів **соломя*, **дербина*, **чертеж*, **сельга*, **тереб*, **матка*, **нутро* та ін. у складі відповідних топонімів та мікротопонімів).

Скорочення

- Захарова — *Захарова Е.В.* О некоторых ойконимных моделях Восточного Обонежья // Вопросы ономастики. Екатеринбург, 2014. № 1 (16). С. 34–49.
- Козлова — *Козлова Р.М.* Белорусская и славянская гидронимия. Праславянский фонд. Гомель, 2011. Т. 5.

В.П. Шульгач

Отин Е.С. Гидронимия Дона: В 2-х т. Донецк: Юго-Восток, 2011. Т. 1: Верхний и Средний Дон. 575 с.; 2012. Т. 2: Нижний Дон. 792 с.

Фундаментальне дослідження Є.С. Отіна включає всю гідрографічну номенклатуру Донського басейну (протічні і стоячі води). Воно ґрунтується на максимальній кількості опублікованих і рукописних джерел (наприклад, у першому томі понад 350 позицій) — від давньоруських літописів до сьогодення (польові записи тощо).

У першому томі подано гідронімію Дону від витоків до р. Іловлі. Попутно наводяться також територіально суміжні топоніми. Другий том містить найменування гідрооб'єктів басейну Дону від гирла Іловлі (нижче станиці Калачинської) до його впадіння в Таганрозьку затоку Азовського моря. У додатках до 2-го тому опубліковано коротку бібліографію наукових публікацій про гідронімію Дону. З-поміж інших, сюди насамперед слід було б долучити монографії Р.М. Козлової (Козлова 1997; Казлова I, II; Козлова III, IV, V), в яких гідронімію басейну Дону використано як ілюстративний матеріал для реконструкції багатьох архетипів.

Знайомство з реєстром гідронімів (і їх варіантами) свідчить, що в ньому чимало архаїчних найменувань. Пор., наприклад: *Богатая Снова*, *Варгол / Воргол*, *Вача*, *Ведога / Ведуга*, *Гвазда*, *Дайман / Дой-*

ман, Дон, Зуй, Идолга, Карман, Касоржа / Косоржа, Кевда, Корь, Кульма, Лютора, Олым / Олом, Сарма / Сорма, Тайда / Тойда, Тауза, Труд (т. 1), Багмут / Бахмут, Бакалда, Балта, Болгар / Болгара / Болгарь, Большая Сандата, Варгунка, Каркагон, Ковсуг / Койсуг, Плата, Платава, Разлатая, Сотомля, Сулак, Тарабута, Тор, Убля, Уда, Удай, Хотомль, Царица, Цунгута, Чалтьерь, Шандата, Шевалда / Шеволда (т. 2) та ін., генезис яких заслуговує спеціального етимологічного коментаря.

Багато з наведених назв за ареальними, структурно-семантичними характеристиками можна віднести до праслов'янського гідронімного фонду. Пор., наприклад:

Ельмата — назва мокрої балки в басейні Манича (Отин 2, 578). На наш погляд, це фонетично вторинна форма, із **Вэльмата* (втрата анлаутного малоенергійного білабіального *B-*) < **Вьлмата* (реалізація *-ьл-* > *-эл-* завдяки артикуляційній близькості звуків *ь* та *э*). Щодо генетично споріднених найменувань пор. рос. *Альмата* (варіант *Ельмата*) — назва ріки в колишній Астраханській губ. (Vasmer I, 28, 694), *Вильматка* — потамонім у Кимрському пов. колишньої Тверської губ. (Рогожин 78), варіант *Ильматка* (Покровский I/2, 41) < **Вьльматка* < **Вьлматка*. Сюди ж *Ильматов Ручей* — на півночі Росії (Архангельськ. обл.), який помилково виводять із гіпотетичного прибалтійсько-фінського антропоніма **Ильмат* (Кабинина 125). На основі цих фактів можна реконструювати регіональне псл. **Вьлматъ(ь)* відапелятивного походження. Стосовно його структури пор. псл. **lipatъь* (ЭССЯ 15, 120) — похідне з суфіксом *-at-* від **lipa*. Рефлекси базових **вьлма*, **вьлмъ* для **вьлматъь* також формально неоднорідні, пор., наприклад, рос. діал. *илём*, *илема* 'ільм' (СРНГ 4, 329), *ельмина* 'т. с.' (СГРС III, 316), укр. діал. *ільма*, *ілем*, *ільм*, *илим*, *льом* 'в'яз', блр. *лём*, пол. *ilmt*, (старе) *ilem* 'в'яз', полаб. *jelm* 'т. с.' та ін. (ЕСУМ 2, 296). *Вильматые*, *Ильматые*, *Эльматые* і под. гідро- і топооб'єкти на поверхні землі — це ті, для яких характерні *воли* (*ильми*, *ельми* і т. п.), тобто зарості дерев, кущів типу 'Ulmus'. Лексико-словотвірну мікросистему похідних від **вьлма*, **вьлмъ* на апелятивному і пропріальному рівнях найповніше описано в (Казлова I, 98–108).

Окремі гідроніми законсервували в собі архаїчні антропоніми, пор., наприклад:

Балдилова — назва балки в басейні Нижнього Дону (Отин 2, 17). Формально це дериват на *-ов-* від антропоніма **Балдило*. Його по-

тенційність можна підтвердити на основі укр. *Бандило* (м. Черкаси) < **Балдило*, рос. *Бовдилов* (СКТ 71), пол. *Bołdziło, Bendziłowicz, Bandiłowska* (SN I, 160, 244, 413), сюди ж *Bavdil*, 1342 р., *Beydil*, 1357 р., *Bawdil*, 1397 р., *Vaudil* — у прибалтійських слов'ян (Trautmann 17), а також відантропонімних похідних: ст.-рос. *Болдилово Малое, Другое Болдилово*, XVII ст. — назви пустищ в Углицькому пов. колишньої Ярославської губ. (ПКУ 196–197), блр. *Ббўдзілаўцы* — назва поселення в Брестській обл. (Рап. Бр. 24). Наведені антропоніми мають апелятивне підгрунття, пор., наприклад, блр. діал. *баўдзіла, ббўдзіла* ‘дурень’ (ЭСБМ 1, 330) ~ рос. діал. *балдiть* ‘бити байдики’ (СРНГ 2, 80) і под. Архетипи **baldidlo* / **Baldidlo* вперше відновлено в (Казлова I, 45–46).

Егармина — назва балки у верхів'ї Дону (Отин 1, 37). Стосовно структури це відантропонімний дериват (< **Егарма*), який можна зіставляти зі ст.-рос. Сонка *Егарминь*, 1615 р., Сенка Сафоньєв с. *Ягорминь*, 1646 р. (Вятка 3, 23), Борис *Ягармин*, 1678–1680 рр. (РК 20), Федотка *Ягорминь*, 1680 р. (Тюмень 100), рос. *Егормин* (КПУ Ув. Дон. 6, 205), *Егармина* ж. (м. Ахтирка Сум.) — форми з переходом *Я-* > *Е-* ~ рос. діал. *ягарма* ‘висока незграбна жінка’ (Герасимов 398), *egárma* ‘про злу людину’ (Акчим. словарь 1, 268) та ін. < **agьrta* / **Agьrta*.

Каталог гідронімії басейну Дону — це одне з фундаментальних досліджень у слов'янській ономастиці, надійна основа для перевидання Словника гідронімів України, а також цінне джерело для реконструкції праслов'янського гідронімного фонду.

Скорочення

- Акчим. словарь — Словарь говора д. Акчим Красновишерского района Пермской области (Акчимский словарь) / Гл. ред. Ф.Л. Скитова. Пермь, 1984–2011. Вып. I–VI.
- Вятка — Вятка: Материалы для истории города XVII и XVIII столетий. М., 1887.
- Герасимов — Герасимов М.К. Материалы лексикографические по новгородским говорам. Слова череповецкие // Живая старина. 1899. Вып. 3–4. С. 392–400.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: В 7-и т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982—. Т. 1—.

- Кабинина — *Кабинина Н.В.* Антропонимы финно-угорского происхождения в топонимии Архангельского Поморья // Язык и прошлое народа: Сборник науч. статей памяти проф. А.К. Матвеева / Отв. ред. М.Э. Рут. Екатеринбург, 2012. С. 123–134.
- Казлова I, II — *Казлова Р.М.* Беларуска і славянская гідранімія: Праславянскі фонд. Гомель, 2000–2002. Т. I–II.
- Казлова III — *Казлова Р.М.* Славянская гідранімія: Праславянскі фонд. Гомель, 2003. Т. III.
- Козлова IV — *Козлова Р.М.* Славянская гидронимия. Праславянскі фонд. Минск, 2006. Т. IV.
- Козлова V — *Козлова Р.М.* Белорусская и славянская гидронимия. Праславянскі фонд. Гомель, 2011.
- Козлова 1997 — *Козлова Р.М.* Структура праславянскаго слова. Праславянское слово в генетическом гнезде. Гомель, 1997.
- КПУ Ув. Дон. — Книга памяти Украины по увековечению участников боевых действий, умерших в послевоенные годы: Донецкая область. Донецк, 2001–2012. Т. 1–27.
- Отин — *Отин Е.С.* Гидронимия Дона. Донецк, 2011–2012. Т. 1–2.
- ПКУ — Писцовые книги Угличского уезда XVII века / С предисл. и примеч. М.А. Липинского // Временник Демидовского юридического лицея. Ярославль, 1886–1888. Кн. 41–46.
- Покровский — *Покровский В.* Историко-статистическое описание Тверской губернии. Тверь, 1879. Т. I. Отд. 1–2.
- Рап. Бр. — *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Брэсцкай вобласці. Мінск, 1980.
- РК — Расходная книга земского старосты города Хлынова Ивана Рѣпина 1678–1680 г. // Труды Вятской ученой архивной комиссии. Вятка, 1905. Вып. 5–6. Отд. II. С. 1–105.
- Рогожин — *Рогожин Н.П.* Поверхность, недра и воды Тверской губернии. Тверь, 1927.
- СГРС — Словарь говоров Русского Севера / Под ред. А.К. Матвеева. Екатеринбург, 2001–. Т. I–.

- СКТ — Справочник квартирных телефонов г. Киева / Сост. Д.М. Циолек. К., 1976.
- СРНГ — Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова, С.А. Мызникова. М.; Л.; С.-Петербург, 1966—. Вып. 1—.
- Тюмень — Тюмень в XVII столетии: Собрание материалов для истории города [...] / Изд. А.И. Чукмалдина. М., 1903.
- ЭСБМ — Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / Рэд. В.У. Мартынаў. Мінск, 1978—. Т. 1—.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков. Праслав. лекс. фонд / Под ред. О.Н. Трубачева, А.Ф. Журавлева. М., 1974—. Вып. 1—.
- Trautmann — *Trautmann R. Die altpreußischen Personennamen. 2., unveränderte Auflage. Göttingen, 1974.*
- Vasmer — *Wörterbuch der russischen Gewässernamen / Begr. von M. Vasmer. Berlin; Wiesbaden, 1961–1969. Bd I–V.*

В.П. Шульгач

Пахомова С.М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Ужгород: Видавництво Олександра Гаркуші, 2012. 344 с.

З усіх розділів ономастики антропоніміка привертає чи не найбільший інтерес не лише лінгвістів, але й широкого загалу. Усвідомлення свого “я” та ідентифікація особи властива людині з раннього дитинства, тому формування іменника, його традиції і змінюваність в часі та просторі, рухомість антропонімоформул відповідно до вікового цензу нікого не залишає байдужим. Власні особові назви — невід’ємна частина загальної мовної системи, в якій вони виникають і формуються, набувають відповідного культурного і національного колориту, функціональне призначення. Незважаючи на значну кількість праць з антропонімії, парадоксально, що в слов'янських мовах бракує всебічного діахронічного дослідження однолексемних і багатолексемних власних назв.

Монографія С.М. Пахомової “Еволюція антропонімних формул у слов’янських мовах” (Ужгород, 1999 р.), видана в Україні незначним тиражем, давно стала бібліографічним раритетом і фактично недоступна для читача. Нещодавно видане 2-ге, доповнене і перероблене, видання цієї книги на сьогодні чи не найповніше ґрунтовне порівняльно-історичне дослідження антропонімних формул у слов’ян. Розширення джерельної бази та проаналізованої славистичної літератури (майже на 40% порівняно з попереднім виданням) прислужилося авторці для переконливішого пояснення наведених прикладів, перевірки окремих дискусійних положень і припущень, а також для систематизації та узагальнення висновків.

Описуючи власні іменування особи, авторка користується широкими хронологічними межами досліджуваного матеріалу — від однолексемних імен праслов’янського періоду (враховуючи реконструктивні можливості ономастики) до сучасних офіційно-стандартизованих іменувань, він, у першу чергу, — надійне тло, яке сприяє теоретичному осмисленню генези та еволюції багатолексемних антропонімів. Лінгвістичний аналіз антропонімоформул, проведений із залученням соціально-історичних, етнічних і культурних умов, дав змогу С.М. Пахомовій здійснити одну з перших спроб давно назрілого системного дослідження історії слов’янських антропонімних формул, на необхідність якого неодноразово звертали увагу відомі славісти В. Бланар, Р. Шрамак та ін. Такий узагальнюючий підхід до розгляду великого за обсягом матеріалу покликаний виявити своєрідність семантичної, словотвірної структури антропонімних формул досліджених слов’янських мов на загальнослов’янському тлі. Звичайно, брак джерельної бази дописемного періоду не міг не позначитися на описі архаїчної системи, проте, не обмежуючись традиційною констатацією її однолексемності, дослідниця виправдано намагається відновити праслов’янське іменування через генетичні зв’язки найдавніших пам’яток із наступними історичними джерелами, завдяки діапазону культурних спільностей народів, які досі відзначаються примітивним суспільним розвитком. Для відновлення праслов’янського іменування залучено також реконструктивні можливості ономастики. За такого підходу антропонімікон слов’ян, успадкований з праслов’янського періоду, — це підґрунтя, на якому не лише зароджуються паростки новоутворень, але й формуються умови для виникнення нових антропонімів — поступового переходу

в систему антропонімних формул, зумовлених іншим етапом суспільних відносин.

Книга складається з 5 розділів і 25 підрозділів, детальних висновків, резюме (російською, англійською та словацькою мовами) та списку літератури (337 позицій). Залучений у монографії солідний джерельний матеріал можна було б доповнити низкою важливих праць: *Именословъ или рѣчникъ личны имена разны народа славенски / Скупію Іоаннъ Пачичъ. У Будиму, 1828; Парфенова Н.Н. Словарь русских фамилий конца XVI—XVIII вв. (по архивным источникам Зауралья). М., 2005; Полоцкие грамоты XIII — начала XVI вв. / Сост. А.Л. Хорошкевич. М., 1977—1989. Вып. 1—6; Акты, отн. до гражданской расправы древней России / Собр. и изд. А. Федотов-Чеховский. К., 1860—1863. Т. I—II; Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. (3б. актових документів) / Підг. до вид. В.В. Німчук, В.М. Русанівський, К.С. Симонова та ін. К., 1981; Описи Острожчини другої половини XVI — першої половини XVII ст.: 3б. документів / Упор. В. Атаманенко. Острог, 2004; *Bubak J. Nazwiska ludności dawnego starostwa Nowotarskiego. Wrocław etc., 1970—1971. Cz. I—II; Słownik staropolskich nazw osobowych / Pod red. W. Taszyckiego. Wrocław etc., 1965—1985. Т. I—VII та ін.* Реєстри цих праць, вірогідно, кардинально не вплинули б на загальні висновки, але повніше проілюстрували б еволюційні процеси слов'янських антропонімоформул, просторова рухомість яких, порівняно з іншими класами онімів, унікальна. Особливу цінність для розуміння еволюційного процесу антропонімоформул становлять ономастичні словники з хронологічно давніми іменними формами, а також варіантами антропонімів (засвідченими писемними текстами), які завдяки своїй консервативності (в певні часові проміжки) унікально відтворюють не лише сучасне для кожної епохи антропонімне мовне тло, але й попередні, можливо, вже раритетні для цього періоду формули, а також паростки новотворів.*

Добре структурованій монографії С.М. Пахомової, яка становить фундаментальне лінгвістичне дослідження системи власних іменувальних особи в слов'янському світі, бракує індексів антропонімів і антропонімоформул, наявність яких особливо важлива для подальших порівняльно-історичних студій зі слов'янської антропонімії.

Перший розділ рецензованої праці присвячено впливу екстралінгвальних факторів на становлення і розвиток антропонімії

системи й уміщує підрозділи, які дають вичерпне уявлення про зв'язок антропонімікону з язичницькими традиціями, церквою, державою, віком і статтю особи, модою тощо. З огляду на обряд ініціації (після якого молода людина отримувала інше ім'я), табу на власне ім'я (не лише жінки) авторка небезпідставно кваліфікує праслов'янську антропонімійну систему як таку, що була однолексемною, але не однойменною. Крім того, залучення нових матеріалів, їхнє уважне вивчення дозволило С.М. Пахомовій змінити свій попередній погляд на ідентифікацію жінки в давньоруських літописах без згадування її особового імені (досить було вказівки на її належність особі чоловічої статі), згідно з якою такий спосіб іменування пояснювався безправним становищем жінки¹. Порівнюючи давні слов'янські пам'ятки, авторка помітила, що замовчувалися не лише жіночі, а й чоловічі імена, які заступалися патронімами як самостійними іменними формами. Це дало змогу зробити висновок про функціонування в праслов'янську добу особових імен та їхніх заміників (у зв'язку з табу на ім'я) — патронімів та андронімів. Крім того, існування подібних субстантивних форм указувало, що в допрізвищевий період вже сформувалися необхідні умови для наступного розвитку антропонімних формул. Хоча антропонімна диференціація особи за статевою ознакою в слов'янській літературі непогано описана, проте навряд чи можна знайти таку систематизовану, чітку характеристику відмінностей між іменуванням чоловіка та жінки, як у монографії С.М. Пахомової. Розглядаючи різні питання становлення антропонімійної системи, авторка постійно звертається до особливостей динаміки жіночої антропонімоформули, її поступової уніфікації з чоловічою. Зрозуміло, що це питання тісно пов'язане з вибором імені як для чоловіка, так і для жінки. Навіть у давній період ім'я людини мало бути гранично точним у плані змісту², семантична його наповненість залежно від статі — окрема проблема.

У другому розділі розглянуто систему антропонімних формул у слов'ян та їхню динаміку. Значну увагу приділено характеристиці термінології та існуючих класифікацій антропонімних формул. Наголошуючи на позитивних аспектах запропонованих класифікацій, справедливо відзначено, що жодна з них не придатна для застосування в усіх слов'янських мовах; кожна з них розробляли і застосовували лише для однієї слов'янської мови. З огляду на основну мету праці — продемонструвати еволюцію антропонімних формул у сло-

в'янських мовах — авторка постала перед необхідністю створити адекватну класифікацію. Запропонована С.М. Пахомовою класифікація базується на компонентному принципі; всі багатолексемні антропонімоформули поділяються на прості (дві антропонімолексеми) та складні (більше двох антропонімолексем). П'ятикомпонентні іменування (і більше) слов'ян віднесено до розряду okazіonalіzmіv. З метою уникнення аналітичності та для врахування різноманітних мовних модифікацій багатолексемних онімів вжито поняття *варіант* та *інваріант*.

У цьому ж розділі докладно розглянуто систему слов'янських антропонімних формул та їхню динаміку. Особливо цікавим видається параграф **АФ особове ім'я + патронім**, у якому прокоментовано причини зникнення патронімної моделі із суфіксом **-jь* у слов'янських мовах, зокрема в східних слов'ян. С.М. Пахомова не оминає дискусійних питань. Особливо слід наголосити на її прагненні зрозуміти і уточнити етимологію архаїчного субстантивного суфікса *-иц* у патронімному значенні. Його природу гіпотетично пояснено процесом контамінації праслов'янських суфіксів, унаслідок чого відбулося приєднання суфікса **-jь* до **-икъ* → **-ikjь* → *-иц*, що спростовує загальноприйнятту версію про виведення його з **-itjь*.

Досить чітку позицію зайняла авторка, визначаючи синтаксичну характеристику антропонімного словосполучення особове ім'я + прізвище, зокрема в питанні становлення головного складника. Уважне вивчення дискусії 70-тих років стосовно цього питання, у якій взяли участь відомі чеські та словацькі славісти, переконало дослідницю, що відповісти на нього однозначно неможливо. Необхідно щоразу враховувати конкретну історичну ситуацію, контекст (офіційний / неофіційний), різні стильові особливості тощо. Кожний конкретний випадок виявлення головного компонента унаочнюється фактичним матеріалом різних слов'янських мов.

Традиційно однією з основних причин виникнення багатолексемних антропонімів дослідники вважають соціальну. Поміж інших причин С.М. Пахомова звернула увагу на різницю в кількості денотатів і реальних імен. У книзі детально розглянуто три- і чотирилексемні АФ, їхню роль у формуванні сучасних офіційних стандартів під впливами інших держав, а також еволюційні зміни польської та російської антропонімосистем, які в процесі історичного розвитку не мали зовнішніх впливів.

Третій, четвертий та п'ятий розділи — серія нарисів про розвиток і зміну антропонімних формул у східних, південних і західних слов'ян, починаючи від родоплемінного ладу. Уважне вивчення авторкою позалінгвальних умов розвитку, в яких відбувалося формування та еволюція різних слов'янських антропонімосистем, дозволило їй відтворити об'єктивну динамічну картину створення *національних* антропонімосистем. Цінні авторські спостереження щодо уточнення дати переходу від однолексемної антропонімосистеми до вищої стадії розвитку — антропонімійних формул, а відтак і до становлення сучасних кодифікованих формул, безперечно, вагомих внесок у славістику.

Намагаючись найповніше відтворити розмаїття способів ідентифікації особи в слов'янському світі в хронологічно різні періоди, чи не найбільше уваги С.М. Пахомова приділила походженню та розвитку антропонімних формул східних слов'ян, зокрема українців. На підставі докладного вивчення староукраїнської антропонімосистеми, що дає змогу уникнути зайвої суб'єктивності про сучасну антропонімну формулу (дволексемна чи трилексемна), питомим для українців визнано трилексемне іменування особи, що зумовлено його протосхіднослов'янським корінням та безперервністю вжитку. Використання двох антропонімних формул в офіційно-діловому стилі різних регіонів України розхитує норми стандартизації іменувань її громадян. Турбота авторки монографії про закріплення єдиних стандартів під час ідентифікації українців цілком виправдана. Вживання тричленної антропонімної формули для ідентифікації особи може бути впорядковане законодавчо в усіх офіційних сферах вжитку.

Запропоноване авторкою діахронічне дослідження слов'янських антропонімоформул дало змогу простежити їхню рухомість і змінність у часі та просторі протягом тисячоліття. Зроблені висновки багатоаспектні. Вони стосуються як однолексемної праслов'янської антропонімосистеми, так і багатолексемних національних антропоніміконів слов'ян від початку їх формування до затвердження офіційних сучасних стандартів.

Рецензована монографія відзначається доступною формою викладу, що особливо важливо для широкого кола читачів, не байдужих до становлення власних особових назв у соціолінгвістичному аспекти.

¹*Пахомова С.Н.* Христианизация древнерусского именника и ее синтаксические последствия // Совещание по вопросам диалектологии и истории языка: Лингвогеография на современном этапе и проблемы межуровневого взаимодействия в истории языка: Тезисы докл. и сообщ. М., 1984. Т. 3. С. 344–345.

²*Желзняк І.* Семантичні параметри слов'янських антропонімних етимонів // Слов'янська ономастика: Зб. наук. праць на честь 70-річчя П.П. Чучки. Ужгород, 1998. С. 95.

О.П. Карпенко

Simon Lenarčič. Vse o imenih v Sloveniji. Ljubljana: Modrijan, 2012. 1086 s.

Рецензоване видання — авторський словник “Все про імена в Словенії”, присвячений лексикографічному опису словенського іменника, який формувався в країні протягом тривалого періоду та функціонує сьогодні.

Словник С. Ленарчича, безсумнівно, фундаментальне дослідження. За обсягом та кількістю матеріалу це найбільша з відомих нам лексикографічних праць подібного типу, що репрезентує 12800 особових імен.

Незважаючи на величезний обсяг, книга має просту компактну структуру — зміст, словникову частину, додатки.

Практичне знайомство зі змістом праці розпочинається з форзаців, на яких розміщено інструкцію з користування виданням.

Власне основна, лексикографічна, частина праці складається зі словникових статей, розміщених за абеткою (875 с.). Чоловічі та жіночі імена подано в спільному реєстрі. Структура словникової статті, розроблена автором, певною мірою оригінальна, оскільки поєднує не лише описові коментарі, а й усілякі символи та значки, які за великого обсягу матеріалу значно економлять місце, проте не завжди зручні для читача.

Кожне реєстрове ім'я, яке починає словникову статтю, містить таку обов'язкову інформацію: родове маркування, джерело (або джерела) походження та значення імені, різні його похідні форми. Окрім обов'язкової інформації, подані в словнику особові імена супро-

воджуються додатковими відомостями про частотність, популярність і територіальне поширення імені, про святих покровителів та відомих людей із цим іменем, про однойменних персонажів кіно- та літературних творів тощо. Такі різнопланові свідчення про особові імена в лексикографічному виданні відбиті вперше.

Як видно з назви праці, не обмежившись лише власне словенськими (ширше слов'янськими) іменами чи давно запозиченими іменами насамперед християнського походження, С. Ленарчич представив широку палітру особових імен, що побутують у Словенії.

Основу словникового реєстру становлять питомі імена слов'янського походження та давно засвоєні іншомовні імена.

У словенському іменнику збереглося багато давніх слов'янських імен-комполітів, загалом характерних для всіх південних слов'ян. Усі вони представлені на сторінках лексикографічної праці С. Ленарчича, наприклад: *Bodigoj, Bratoljub, Čestimir, Črtomir, Dalibor, Gorislav, Hotimir, Janislav, Kazimir, Ljubimir, Oroslav, Slavomir, Večegoj, Želimir*. Серед імен-комполітів, засвідчених у словнику С. Ленарчича, трапляється й пізні (XIX–XX ст.) утворення на зразок *Jugoslav, Angeloslav, Ognjeslav, Vekoslav*.

Помітне місце в словниковому реєстрі посідають, за визначенням автора, південнослов'янські імена (наприклад, *Goran, Snežana, Stanigoj, Tena, Tugomir, Vlastigoj*) та імена, кваліфіковані як словенські або південнослов'янські (наприклад, *Lado, Lavoslav, Lepa, Leposlava, Ljuba, Ljubo, Mala, Mila, Milan, Modra, Radivoj, Smilja / Smiljan, Stanimir, Stojan, Stojmir, Svetoslav, Svetomir, Svetovit, Svetozar, Svojmir, Velibor, Velimir, Velislav, Vidoslav*).

Широко відбито в словнику й автохтонні словенські відапелативні імена, що сягають різних шарів апелативної лексики, пор., зокрема, *Bistra, Blaga, Brest, Čarna, Gorazd, Gordan, Hajka, Jagoda, Jelka, Kijan, Krasa / Krasan, Svit, Travica, Vesela, Veter, Volk, Vran, Vrba, Zagorka, Zdravko, Zima, Zlata, Živa*.

Звертає увагу й той факт, що в праці як окремі антропонімні одиниці (а не форми одного імені!) засвідчені особові імена слов'янського походження, утворені від спільної основи, однак оформлені різними суфіксами, наприклад, чоловічі *Blažej, Blažek, Blažen, Blažko* та жіночі *Sneža, Sneženka, Snežica, Snežka, Snežna*.

На сторінках словника також зафіксовано діалектні варіанти особових імен, зокрема приморські (*Korado, Livijo, Marjuča, Otilij, Silvijo, Tijam*) та істрійські (*Foška*).

Окрім цього, С. Ленарчич наводить особові імена інших слов'янських народів, які побутують у Словенії. Це насамперед імена південих слов'ян, зокрема, сербські (*Jelica, Uroš*), македонські або болгарські (*Naško, Nežko*). Імена західних слов'ян на сторінках видання фіксуються рідше, пор., зокрема, чеське — *Jaroš*. До Словника потрапили й східнослов'янські імена, серед яких кілька українських жіночих особових імен, — *Lesja, Oksana, Olena*. До українських автор зараховує також чоловіче ім'я *Taras*, котре тлумачить як скорочену форму від *Tarasij* < д.-гр. *Tarasios*, наводячи як ілюстрацію до вживання цього імені головного героя повісті М.В. Гоголя *Тараса Бульбу*.

Значно частіше на сторінках лексикографічної праці трапляються особові імена російського походження, переважна більшість яких — похідні (скорочені) форми офіційних християнських імен: (чоловічі) *Kolja, Mitja, Sergej, Vasja, Saša, Vanja, Vitja*, (жіночі) *Katja, Katjusa, Lara, Marja, Nataša, Sonja, Zina*. Так, за свідченням С. Ленарчича, російське жіноче ім'я *Gruša* в словенському іменнику з'явилося під впливом імені героїні роману Ф.М. Достоевського “Брати Карамазови”.

Іншомовні особові імена, репрезентовані в словнику С. Ленарчича, можна розподілити на дві категорії: давно запозичені й ті, що з'явилися в словенському іменнику протягом останнього століття. До давно запозичених імен належать т. зв. біблійні (пор., наприклад, *Adam, Barnaba, Dalila, Estera, Filip, Gal, Izak, Joahim, Lazar, Noe, Rebeka, Sara, Tamara*) — очевидно, йдеться про імена зі Старого Заповіту — і т. зв. «святі» (пор., наприклад, *Agata, Ciril, Damjan, Emerik, Fabjan, Irida, Jakob, Kajetan, Lambert*) — очевидно, канонізовані християнські імена з католицького календаря. Окрему групу становлять особові імена, які кваліфіковано в словнику водночас і як біблійні, і як «святі», пор., наприклад: *Luka, Marija, Pavel, Rafael, Tadej, Zaharija*.

У словниковому реєстрі представлено кілька характерних для католицької традиції подвійних імен. Складаються такі особові назви, як правило, з компонентів двох християнських імен, пор., наприклад, *Franc Ksaver, Janez Pavel, Peter Pavel, Žan Luka* тощо. Пор., однак, жіноче подвійне ім'я *Marija Snežna*, яке поєднує християнський та слов'янський компоненти.

Помітне місце в цьому лексикографічному виданні посідають особові імена народів тих країн, які межують зі Словенією, зокрема

італійські (*Dino, Lino, Milva, Natalina, Palmira, Ugo, Umberta, Virna*) та угорські (*Geza, Ilona, Ištvan, Kalman, Laci, Tibor, Zita*). Водночас хорватські імена фіксуються доволі рідко, наприклад, *Ivuša*.

У словниковому реєстрі подано чимало іншомовних особових імен західноєвропейського походження, що потрапили до словенського іменника значно пізніше, ніж давно засвоєні християнські імена, а саме: скандинавські (*Aksel, Dagmar, Inga, Lars, Odin, Tor*), шотландські (*Fiona, Irvin*), англійські (*Edgar, Edmund, Edvard, Kevin, Linda, Marvin, Pamela*), німецькі (*Adalbert, Helmut*), іспанські (*Evita, Fidel, Karmen, Lolita, Mercedes, Pilar*), португальські (*Mafalda, Leonel*), французькі (*Ivona, Melisanda, Nikola, Odeta, Roland*), англо-американські (*Frenk, Lana, Tara*).

Натомість поодинокі в словнику такі іншомовні імена, як фінське (або естонське) *Aina*, перське — *Soraja*, єврейське — *Noa*, румунське — *Floroin*, (ново)грецьке — *Demis*.

Зрідка на сторінках видання трапляються мусульманські імена (*Fatima, Lejla, Omar, Tarik*) та навіть імена представників далеких екзотичних країн, наприклад, афро-американське (*Latoja*), гавайське (*Lejlana*), індійське (*Sunita*), японське (*Sajonara*).

Така строката географія особових імен, відбита в словнику С. Ленарчича, очевидно, наслідок не лише активних міжмовних та міжнародних контактів, а й світових міграційних і глобалізаційних процесів останніх років.

У реєстрі словника є чимало графічно та фонетично адаптованих на словенському ґрунті форм особових імен іншомовного походження, наприклад, *Dijego* — адаптація іспанського чоловічого імені *Diego*, *Dezire* — французького жіночого імені *Désirée*, *Elidia* — італійського жіночого імені *Elidija*, *Fin* — скандинавського чоловічого імені *Finn*, *Juta* — німецького жіночого імені *Jutta*, *Kalvin* — англійського чоловічого імені *Calvin*, *Libuša* — чеського жіночого імені *Libuše*, *Samanta* — англо-американського жіночого імені *Samantha*, *Timeja* — угорського жіночого імені *Tímea*, *Vanda* — польського жіночого імені *Wanda* тощо.

Лексикографічна праця містить чимало реєстрових особових імен, засвідчених не лише в офіційній формі, а й у різних похідних, переважно скорочених, формах. Це стосується як питомих, так і запозичених імен. Пор., наприклад, *Boštjan* (від *Sebastianus*), *Gustelj* (від *Avgust* або *Gustav*), *Ivko* (від *Ivan*), *Lotka* (від *Šarlota*), *Matevžek*

(від *Matevž*), *Naško* (від *Atanas* або *Anastas*), *Šani* (від *Aleksander*), *Tevž* (від *Matevž*), *Pelka* (від *Pelagija*), *Rastica* (від *Rastislava*), *Silvo* (від *Silvester*), *Urška* (від *Uršula*), *Voranc* (від *Lovrenc*), *Zefa* (від *Zozefa*), *Žanko* (від *Žan*).

Помітне місце в словенському іменнику займають т. зв. «чудернацькі» імена на зразок *Malvina*, *Naj*, *Ožbeta*, *Selma*, *Senta*, *Simeja*, *Tanaj*, *Tanita*, *Teneja*, *Timijan*. До таких укладач словника зараховує імена, що виникли досить пізно (не раніше ніж у XVIII ст.) і становлять штучні конструкції на основі вже наявних імен. Деякі з них — витвори літераторів або імена героїв музичних творів, театральних та кіногероїв тощо.

Не менш цікаву частину словника і самостійну вартість становлять додатки (понад сто сторінок), в яких С. Ленарчич зосередив увагу на теоретичних питаннях функціонування особових імен Словенії. Додатки мають свою власну структуру, в межах котрої виділено низку тематичних підрозділів, де висвітлено різні аспекти функціонування особових імен, зокрема, загальна інформація про особові імена, огляд християнських, іншомовних, екзотичних особових назв, вибір імені (в давнину та сьогодні), іменини та їх святкування. Автор зробив екскурс в історію особових імен, зупинившись на записуванні імен у XVI—XIX ст. в перших словенських книгах, азбуківнику, лекціонарії, місяцесловах та ін. На конкретних прикладах С. Ленарчич продемонстрував, як змінювалося написання того чи того імені протягом певного історичного періоду. Окремо в додатках наголошено на проблемі хорватизації та сербізації словенських імен.

В одному з підрозділів додатків розглянуто деякі аспекти словотвору, зокрема суфіксацію жіночих і чоловічих імен. Інший підрозділ присвячено іменам-компонітам слов'янського та германського походження й семантиці їхніх компонентів.

Чимало уваги в додатках приділено різним змінам словенського іменника на синхронному та діахронному зрізах. Так, у формі таблиць подано імена словенських довгожителів; т. зв. «вічнозелені», тобто завжди актуальні / популярні імена; найпопулярніші імена XX ст.; імена, популярні між двома світовими війнами; післявоєнні імена; імена, що з'явилися в XXI ст.; найпоширеніші жіночі та чоловічі імена громадян Словенії станом на 01.01.2010 р. тощо.

У додатках також подано детальний зміст лексикографічної праці та роз'яснено її структуру загалом і словникової статті зокрема

(значення символів, значків і приміток, маркування та скорочення джерел тощо).

Укладаючи свій словник, автор опрацював низку джерел. Це лінгвістичні та нелінгвістичні видання, серед яких національні та зарубіжні. Основними джерелами для С. Ленарчича стали власне словники імен та інші праці, присвячені особовим іменам різних народів. Окремим списком подано інтернет-джерела.

Детальне ознайомлення зі словником “Все про імена в Словенії” дає підстави констатувати, що зібрані й описані в ньому особові імена відбивають специфіку словенського іменника, в чому важлива й беззаперечна заслуга С. Ленарчича. Багатющий фактаж праці, докладно інтерпретований автором, безперечно збагатить слов’янську антропоніміку й стане в пригоді для різноманітних порівняльних антропонімічних студій.

І.В. Єфименко

Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / Укладальнікі: М.Я. Абрагімовіч, І.І. Лучыц-Федарэц, Р.М. Малько, Г.А. Цыхун. Мінск: НАН Беларусі. Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы, 2010. Т. 13: С–Т.

Черговий том “Етимологічного словника білоруської мови” охоплює фрагмент реєстру від *су-* до *трапкáč*. Як і в попередніх випусках, у ньому багато представлена діалектна лексика білоруської мови. Є чимало глибоких етимологічних розробок. Наші зауваження стосуються окремих словникових статей.

С. 23–24. Діал. *судбџм* ‘що-небудь недобре, неприємне’ справедливо порівнюють з укр. *судбџма* ‘корчі’ і виводять (услід за Ж.Ж. Варбот) із **sŏdoma*, і.-є. **som-dhə-m*. За іншою версією, яку ми підтримуємо, **sŏdoma* – дієприкметник пасивного стану на **-o-m-* від дієслова **sŏdti*. Див. (Казлова II, 212).

Діал. *сукрác* ‘сучкувате поліно’, ‘вузол на нитці’, *сукрџб*, мн. *сукрџры* ‘кучері’, *сукрácты* ‘міцно зсуканий, скручений’ і т. п., в яких вичленовують корінь *сукр-* < **sukr-*, правильніше зводити (услід за Р.М. Козловою), до **sŏ-kŏr-*. Пор. однокореневі (інопредфіксальні)

**pa-kər-*, **po-kər-*, **pri-kər-*, **vō-kər-*, **o-kər-*, **a-kər-*, **če-kər-* та ін. Див. (Козлова 1997: 44–54).

С. 35. *Сулды'га* ‘частина ноги від коліна до п'яти’, ‘велика кістка’, споріднене з укр. діал. *сулдúга* ‘гомілка, нога від коліна до п'яти’, услід за авторами ЕСУМ (5, 471), виводять із **sōl̥dyga*, нібито спорідненого **l̥dyga* з кореневим вокалізмом у ступені редукції. Насправді ж це рефлекси псл. **sōldyga*, реконструйованого в (Козлова V, 58–59).

Діал. *сурáги* ‘потьоки’, *сурóги* ‘сліди поту’, генезис яких орієнтують на лит. *srúogos* ‘т. с.’ (с. 55), правильніше етимологізувати як рефлекси псл. **suraga*, **suroga* — деривати з суфіксами *-aga*, *-oga* від псл. **sura*, **surō*. Відповідно діал. *сурýги* ‘т. с.’, включене до словникової статті *сурáги*, — похідне з суфіксом *-yč-*, із **suruga*. Детальніше див. (Козлова V, 228–229).

С. 56. Діал. *сурган* ‘непокоїний хлопець’ кваліфіковано як «неясне». Пор. ще рос. діал. *шурган* ‘буря, заметіль’, укр. діал. *сарган* ‘купа снігу, наметена вітром’, а також пропріальну лексику, зібрану в (Шульгач 2006: 262; Козлова 2006: 125), для яких відновлено архетип **sōrganō*.

С. 57. *Сурдулак* ‘відлюдок’ — «неясне». Формально це вторинне похідне з суфіксом *-ak* від одного з рефлексів псл. **sōrdul-*. Пор. псл. **Sōrdulō*, реконструйоване в (Козлова IV, 98).

Немає ясності в тлумаченні лексеми *сур* ‘сміття і т. п.’ (с. 54). Про належність його до розлогого етимологічного гнізда з коренем **sur-*, і.-є. **ser-* ‘текти’ див. (Козлова IV, 222).

Пропонований зв'язок *сурміла* ‘незграба, сувора, вперта особа’ з *сурма* ‘старовинний музичний інструмент’ (с. 58) неймовірний. *Сурміла* — віддієслівний дериват із суфіксом *-ila*, пор. *сурміцца* ‘хмуритися’ (с. 59), псл. **sōrmidlo*.

С. 45. *Сундзіла* ‘неповоротка, незграбна людина’. Спроба пов'язати його з дієсловом *сунуцца* через стадію незафіксованого **сунда* + експресивне *-ila* хибна з погляду словотворення. Заголовне слово — рефлекс псл. **sōldidlo*, мотивованого дієсловом **sōlditi*. Коренева *-n-* < *-l-* — результат позиційної асиміляції плавного.

Для *сұтарма* ‘штовханина, сум'яття’, спорідненого з рос. діал. *сұторма*, *сұтөрьма*, *сутурма́*, укладачі ЕСБМ (с. 66) приймають етимологію М. Фасмера, який зводить наведену лексику до **sō-tōr̥ma*. На наш погляд, це рефлекси псл. **sō-tōr̥ma*. Коренева морфема конти-

нує і.-є. **ter-* у ступені редукції кореневого вокалізму *o*-ряду, лінійно розширене *-m*- детермінативом.

С. 123. Констатація зв'язку *сырбомя* з *сыры*, а стосовно словотвору — порівняння з *сухомля* не пояснює словотвірної моделі і безпосередньої мотивації: базовий архетип — **syroml'a* — дієприкметник пасивного стану від нетематизованого інфінітива **syrti*. Див. про це (Козлова II, 213).

Про генезис блр. *сыръ* 'риба *Vimba vimba* L.', рос. діал. *сыръ* 'т. с.', пол. *syrt*, діал. *certa* (с. 123 < нім. *Zärte*) та ін. < псл. **sъrty* див. (Козлова IV, 77).

С. 314. *Тóўзаць* 'сіпати' пояснюють як результат контамінації *тўзаць* і *тóрзаць*. На наш погляд, це рефлекс псл. **tolzati*.

Для *тóўба* 'товста, незграбна людина' припускають а) зв'язок з лит. *taūbe* < єврейськ. імені *Taube*; б) похідність із суфіксом *-ба* від **toviti* / **tyti* (с. 314). Білоруське слово, як і укр. діал. *тóвба* 'неповоротка, незграбна, товста особа' (ЕСУМ 5. 586), рос. діал. *тóлба* 'голова' (СРНГ 44, 182), — це континуанти псл. **tolba*.

У діал. *тóрзаць*, *тўрзаць*, *ты'рзаць* 'шарпати, сіпати' консонант *-з-* виводять із *-с-* як результат третьої палаталізації, пор. ст.-слов'ян. *трьсати* (с. 309). Насправді ж білоруські дієслова континують псл. **trzati* з кореневим голосним непереднього ряду (пор. **trzati*).

Тайкці 'товкти', яке має інослов'янські паралелі, — продовження псл. **tolkti*, а не **tolkti* / **telkti* (с. 260–261).

Для іменника *таўна́* 'натовп', дієслів *таўніць*, *таўніцца* можливі лише праформи **tolpa*, *tolpiti* (*se*); пропонувані (як варіантні ?) **tolpa*, **tolpiti* (*se*) (с. 262, 263) в даному разі неприйнятні щодо вокалізму.

Як «неясне» подано діал. *тарбу́ль* 'важкий клунок', 'шматок колоди' (с. 237). Стосовно споріднених інослов'янських відповідників пор., наприклад, рос. діал. *старбу́ль* (*стырбуль*) 'чурбан', *торбу́ль* 'про скупу людину' (ССГ 10, 107, 192), болг. діал. *търбул* 'товста низькоросла людина' (Ралев 172), серб. *трбуљина* 'стрімчак, скеля (в морі)' (Лавровский 697), а також рос. *Тарбулев*, слвн. *Trbul*, хорв. *Trbulja*, пол. *Tarbuła* — антропоніми. Ці факти дозволяють кваліфікувати білоруський діалектизм як рефлекс псл. **torbulь* із реалізацією бінарної сполуки *-ъr-* > *-ap-* (коренева структура *tъrt*). Див. ще (Козлова 1997: 22).

Не мають певної етимології лексеми *талма́к* і *талма́чыць* (с. 195), хоч обидві належать до лексико-словотвірної мікросистеми з коренем **tolm-*. Частково її описано в (Козлова 1998: 101–104).

Тоўч₂ ‘висівки’ (с. 316) — продовження псл. **tolčь*, а не **tolčь*. *Тарчаць* ‘видаватися, випинатися’ континує не **trčati* (с. 238), а **torčati*.

Із формального боку цікаве діал. *таўбун* ‘стадо’ як варіант до *табун* ‘т. с.’ (с. 166, 258). В етимологічній літературі останнє кваліфікують як тюркське запозичення, див. (ЕСУМ 5, 500 — з літературу). Зважаючи на те, що в сучасних тюркських мовах це рідковживане слово, а в старотюркських текстах воно відсутнє, то немає надійної його етимології на ґрунті тюркських мов, див. (ЭСБМ 13, 166). Можливо, *таўбун*, збережене в білоруських діалектах, — це первісна, питомо слов’янська, форма, регулярний рефлекс псл. **tblunъ*, а *табун* — формально вторинна (з абсорбованим плавним)?

Скорочення

- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982—. Т. 1—.
- Казлова II — *Казлова Р.М.* Беларуская і славянская гідранімія: Праславянскі фонд. Гомель, 2002. Т. II.
- Козлова 1997 — *Козлова Р.М.* Структура праславянського слова (праславянське слово в генетическом гнезде). Гомель, 1997.
- Козлова 1998 — [*Козлова Р.М.*] До етнолінгвістичної інтерпретації деяких гідронімів басейну Дніпра // Ономастика України та етногенез східних слов’ян / Відп. ред. І.М. Железняк. К., 1998. С. 93—105.
- Козлова IV — *Козлова Р.М.* Славянская гидронимия. Праславянський фонд. Минск, 2006. Т. IV.
- Козлова V — *Козлова Р.М.* Белорусская и славянская гидронимия. Праславянський фонд. Гомель, 2011. Т. V.
- Лавровский — *Лавровский П.* Сербско-русский словарь. СПб., 1870.
- Ралев — *Ралев Л.* Говорът на с. Войнягово, Карловско // Българска диалектология. Проучвания и материали. София, 1977. Кн. VIII. С. 1—199.
- СРНГ — Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова, С.А. Мызникова. М.; Л., С.-Петербург, 1965—. Вып. 1—.
- ССГ — Словарь смоленских говоров / Под ред. А.И. Ивановой. Смоленск, 1974—. Вып. 1—.

- Шульгач — Шульгач В.П. О некоторых рефлексах псл. **Sorg-* / **Sьrg-* в составе поміна ргоріа // Актуальные вопросы славянской ономастики: Материалы III Международной научной конференции (6–7 октября 2006 г.) / Отв. ред. Р.М. Козлова. Гомель, 2006. С. 258–267.

В.П. Шульгач

Яшкін І.Я. Слоўнік беларускіх імёнаў і сямейна-родавых паняццяў. Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2013. 440 с.

2013 року вийшла друком ще одна лексикографічна праця з антропоніміки білоруського мовознавця І.Я. Яшкіна “Словник білоруських імен і сімейно-родових понять”, котра стала 7 книгою в науковому доробку автора. В ній уперше використано новий архівний і польовий антропонімний матеріал Середнього Надсожжя XVI–XX ст., колишніх Пропойського й частково Чечерського староств Речицького повіту Мінського воєводства, зафіксований дослідником у пам’ятках (інвентарях, грамотах тощо) Національного архіву Республіки Білорусь і Національного історичного архіву Білорусі, а також у списках виборців Славгородського району за 1958 р. та зібраний ним під час діалектологічних експедицій у другій половині XX ст. І.Я. Яшкін зазначає, що «антропонімічна система цієї й сусідніх територій нам добре знайома з дитинства. Нам довелося пізнати ту гущу багатої ситуативності побуту перед початком війни, в роки Великої Вітчизняної війни і в післявоєнний час, яка яскраво відбилася в нашій пам’яті і дає нам право об’єктивно відображати, а також розмірковувати про прояву місцевої специфіки антропонімічної підсистеми цієї території» (с. 79). Принагідно науковець залучає до словника білоруські власні особові імена, засвідчені М.В. Бірилом, В. Ластовським, Ф.М. Янковським, В.І. Скороходом, М.Р. Судником!

Рецензовану працю умовно можна поділити на дві частини: імена в білоруських православних (с. 3–374) та імена в білоруських католиків Середнього Надсожжя (с. 375–437). Імена православних автор розглянув у розділах “Імена, їхнє походження та значення в право-

славних” і “Словник білоруських імен людей, членів їхньої сім’ї у православних”, які містять три власне словникові частини.

Центральне місце в книзі займає “Словник білоруських імен людей, членів їхньої сім’ї в православних” (с. 78–346), у який увійшло понад 230 офіційних чоловічих та жіночих імен і близько 1800 їхніх місцевих словотвірних варіантів, що І.Я. Яшкін зібрав у шести сільських радах Славгородського району Могильовської області.

Цей розділ має таку структуру: 1) передмова автора; 2) чоловічі імена Славгородщини: покажчики офіційних (160) і місцевих форм імен (близько 1250), а також звертань (звароткаў); 3) власне словникова частина “Словник чоловічих імен і членів їхньої сім’ї” (с. 148–246); 4) жіночі імена Славгородщини: покажчики офіційних (72) і місцевих форм імен (близько 550), звертань; похідні жіночі імена; 5) власне словникова частина “Словник жіночих імен і членів їхньої сім’ї” (с. 256–346); 6) додатки; 7) список опрацьованої літератури.

У підрозділах “Похідні чоловічі імена” і “Назви особи від чоловічого імені” докладно проаналізовано місцеві варіанти чоловічих імен Середнього Надсожжя і назви осіб, утворені від них; подано алфавітні індекси суфіксів імен — понад 100 (с. 101) і похідних назв: 180 суфіксів, за допомогою яких утворилися назви дружини (с. 106); близько 190 — назви доньки або пасербиці (с. 112–113); 328 суфіксів, повноти форм і варіантів яких, за словами автора, не можливо досягнути, — назви сина чи пасинка (с. 121–122); близько 388 — назви вдовиного сина чи пасинка (с. 126–127); приблизно 223 — назви сім’ї, роду (с. 143–147).

Кожну групу суфіксів схарактеризовано щодо продуктивності, сполучуваності, поширеності. Особливу увагу звернено на засоби вираження емоційно-експресивного значення в місцевих формах чоловічих імен і назвах, похідних від них, зокрема: на сполучення суфіксів і їх нагромадження (передовсім у назвах сина чи пасинка від імені батька чи вітчима (с. 114–117): *Гьлігорчынянёнёвычыныкык*, *Марціначанянёнёчынынык*, *Міллянішывішышка*, *Петрачковішыхиха*; на повторення складів як в основі, так і в суфіксі: *Анінісёсіхиха*, *Васісільчычык*, *Ігнатавававішка*, *Хролувувувья*; на подвоєння приголосних у слові: *Адаммува*, *Иссахіха*, *Куззя*, *Хвядоттыхін*; на наголос: *Адамы*, *Нікінарёхін*, *Патанё* та інші регулярні й нерегулярні зміни.

Поділивши назви сім’ї, роду від імені батька, вітчима чи діда на дві великі групи — зі значенням множинності та збірності, —

І. Я. Яшкін ілюструє перенесення значень словотвірних суфіксів з апелятивної лексики на пропріальну, як-от: *Захарчыння* (як «*гарчыння поўна хата, сваркі многа*»), *Давыдзяннё* (як *хадзяннё, выдзяннё*), *Змітрочча* (як *клочча*), *Мішкаччо* (як *сыбачкаччо*), *Лаврешша* (як *лямешша, алешша*), *Гарасуля* (як *гразнуля*) (с. 135–137, 139–142).

У словнику як чоловічі, так і жіночі офіційні імена подані за алфавітом і становлять словникову статтю, яка має 6 позицій для чоловічих імен і 5 — для жіночих. Кожна словникова стаття містить: перелік місцевих похідних варіантів чоловічого / жіночого імені; назви доньки або пасербиці — від імені батька чи вітчима / від жіночого імені; назви сина чи пасинка; назви сім'ї, роду. Словникова стаття чоловічого імені ще включає назви дружини та вдовиного сина чи пасинка; а жіночого — назви чоловіка, батька, вітчима, брата, дівера, свекра, свата.

Після літературної форми імені в словниковій статті зазначено місцеві варіанти: спочатку нейтральні, далі ті, що вживаються для станової характеристики, й ті, що виділяються для інших оцінок (емоційно-експресивні ситуації позамовного плану: незадоволене бурчання, жартівливий настрій, іронія, їдкий сарказм, ворожість тощо) (с. 99), і насамкінець форми звертань. Усі імена та похідні від них передано місцевою фонетичною вимовою. Пор.: *Мікалай* — *Мікалай, Мікілай, Мікола* (місцеві нейтральні); при становій характеристиці: *Мікалаечка, Мікілаечка, Міколічка*; для інших оцінок: *Мікалайчык, Мікалаша, Мікалашка, Мікалайка, Мікалаёк, Мікалайця, Мікілаша, Міколачка, Міколка, Мікіляй, Міколя, Мікалюха, Мікаленя, Мікаколя* (від *Мікалай* і *Коля*), *Мікалай, Нікалайчык, Нікалайця, Коля, Калюша, Калёк, Кольша, Калюня, Калюха, Калё, Каляй, Калюся, Калюшка, Колічычка, Колічачак, Калеша*; звертання *Мікалай! Коля! Коль! Мікол!* Складна назва: *Мікаколя* (від *Мікалай* і *Коля*; звертання *Мікаколь(ля)!*) (с. 192–193).

Часто похідні місцеві варіанти настільки відрізняються від твірних офіційних імен, що між ними важко встановити зв'язок: *чол. Аўдо́ня, 'Удоша — Еўдакі́м* (с. 173); *Аўла́дзька, Ваўчо́к, Воўк — Ула́дзімір* (с. 225); *Аўла́сени́ц, Валасі́й, 'Ласька — Ула́с* (с. 226); *Верька, 'Вірряно́к, 'Вярэ́ня — Авя́р'ян* (с. 148); *Вырхы́ламёк — Варфа́ламей* (с. 162); *Галі́гор, Гылі́горчы́к — Георгі́й* (с. 166); *Грасі́к — Герасі́м* (с. 166); *Грешо́ля — Ры́гор* (с. 211); *Гы́пяёк — Га́пей* (с. 164); *До́ня — Да́ніла* (с. 167); *Доры́х, Доры́ка — Дарафе́й* (с. 168); *Зе́нька, Зю́ня — Юза́ф* (с. 239); *Лі́нянец, Лі́няёк*

— *Леанід* (с. 185); *’Ляшок — Аляксей* (с. 151); *’Мілляша — Емяльян* (с. 171); *Міцірка — Мітрафан* (с. 195); *Мукасей — Майсей* (с. 188); *Молах, Мылах — Малафей* (с. 189); *Ныпряёк — Ануфрый* (с. 156); *’Рыхвяюля — Ерафей* (с. 172); *Талюся, Тылялэ — Анатоль* (с. 153); *Хачанок — Фоцій* (с. 232); *Цераш, Церішык — Цярэній* (с. 238); *’Утух — Яўціхій* (с. 246); жін. *Агносіцк — Настасся* (с. 311); *Аўдзіля, Аўдоня, Дося, ’Удоуця — Еўдакія* (с. 276); *Гаша, Гашоха — Агата* (с. 256); *Груня, Рыбачка, Рыбка — Аерыпіна* (с. 257); *Вуляньёх — Ульяна* (с. 248); *Моця — Матрона* (с. 305); *Пяклуша — Фёкла* (с. 336); *Суклета — Сінкліцкія* (с. 325); *Хоўра — Фяўронія* (с. 340); *Хроня — Ефрасіння* (с. 279).

Трапляюцца й аднаковыя утворення від різних імен: чол. *Валёк, Валька — Валерый і Валянцін* (с. 86); *Галігор — Георгій і Рыгор* (с. 87); *Істрат, Істрацік, Істрацічка — Калістрат і Яўстрат* (с. 88); *Назарачка, Назарька, Назарёк — Азар і Назар* (с. 91); жін. *Сося — Софія, Сінкліцкія* (с. 251); а також чол. і жін. *Валіда, Валька — Валянцін* (с. 86) і *Валянціна* (с. 248); *Васюта, Вася — Васіль* (с. 87) і *Васа, Васіліса* (с. 248); *Паша — Парфен* (с. 92) і *Праскоўя* (с. 250); *Сашка, Сашок — Аляксандр* (с. 92) і *Аляксандра* (с. 251); *Сцёпа — Сцяпан* (с. 94) і *Сцепаніда* (с. 251).

Незначною кількістю місцевих варіантів (3–4) представлено офіційні імена чол. *Віталій, Георгій, Ерамей, Засіма, Ісак, Каліна, Карней, Логвін, Маркел, Панфіл, Панцялей, Сысой, Усцін, Фалалей, Фоцій*; жін. *Акуліна, Анісея, Васа, Васіліна, Галіна, Домна, Клаўдзія, Лідзія, Паліна*. Навпаки, розгалужена система похідних (15–20) таких імен, як: чол. *Уладзімір* (20), *Авяр’ян, Рыгор, Іван, Раман, Сямён, Васіль, Трафім, Анатоль, Пракоп, Фёдар, Яўген* (15); жін. *Еўдакія* (19), *Ганна, Аляксандра* (15). Найбільшу кількість місцевих варіантів на Славгородщині мають імена *Мікалай* (36) і *Марія* (28).

До літературної форми *Сцяпан* подано дві словникові статті: у першій — похідні з коренем *Стахван*, у другій — *Сцяпан (Сціпан, Сцепан, Сцён)* (с. 219–220).

Дослідник відзначає, що місцева антропонімна система охоплює й старі канонічні православні імена, використовувані лише в деяких випадках, наприклад, під час поминання померлих (с. 100). У словнику натрапляємо на форми: чол. *Валасій* при оф. і м. н. *Улас* (с. 226); *Гаўрыла — Гаўрыла* (с. 165); *Ісакій — Ісак* (с. 177); *Касцянін* при оф. *Канстанцін* і м. н. *Касцюк* (с. 180); *Лука — Лукаш* (с. 186); *Майсей* при оф. *Майсей* і м. н. *Масей* (с. 188); *Макарый — Макар* (с. 188); *Панк-*

рації — Панкрат (с. 202); Тарасій — Тарас (с. 223); жін. Екацярына — Кацярына (с. 285); Настасія при оф. Настасся і м. н. Насця (с. 311). Серед цих утворень наявні й гіперізми: Купріяній — Купрыян (с. 183); Максимій — Максим (с. 189); Нікадзімій — Нікадзім (с. 199); Панхвілій при оф. Панфіл і м. н. Панхвіл (с. 202); Самуїлій — Самуїл (с. 214).

У кожній словниковій статті містяться різноманітні фонетичні, словотвірні, семантичні варіанти та фольклорні, статистичні відомості, пов'язані з ними. Пор.: **Аляксандар**, **Аляксандр** — Аляксандр, Аліксандар, 'Ляксандра; Сашка, 'Ліксандрічка, Сашычка, 'Ліксандрюлічка, Сашулічка, Сашок; 'Ліксандрік, 'Ліксандрішча, 'Ліксандарра, Сашчуга, Сашышча, Сашка-гашка (с. 151); **Варвара** — Варка; Варачка; Вара, Барбара (рідковживане), Варвара (свято) — «Варвары — палавіну ночы ўрвалі» (приказка), Варюха, Варуша, Варюша (с. 265).

До нових імен на Середньому Надсожжі належать: чол. Алег («післявоєнне»), Валодзя, Сева; жін. Зоя, Ніна, Разалія, Раіса, Святлана. Варіанти Ваўчок, Воўк, навпаки, давні. Ремарку «рідковживане» мають чол. Свірьд; жін. Барбара, Паўліна, Саламея, Саламонія, Сінкліцкія, Разалія. Іноді в статтю включено й інші коментарі на зразок «Ім'я Валерый стали широко давати дітям після подвигу Валерія Чкалова» (с. 161); «Ім'я Жорж і його деривати поширені в середовищі колишньої шляхти, в хуторян» (с. 174); «Ім'я Салоха рідковживане. Частіше вживається як докір «Салоха ты такая!», «Ой, Салоха ты!»» (с. 321); «Ім'я Полька більш поширене серед молоді, а Палагея, Палашка трапляється частіше в старшого покоління» (с. 316).

Низка варіантів імен і похідних від них назв доповнюється «придатками-інноваціями» (с. 119), або прізвиськами-«пацвельваннями» (еліпсами від розгорнутих та обов'язкових дратівливих і образливих характеристик людини з цим іменем): чол. Васель-гамсель, Васіль-гамсіль (с. 162); Віхтыр-шмыхтыр; Віхтыріха-шмыхтыріха (с. 163); Іван-балаван (с. 175); Лаўречка-няўмечка (с. 184); 'Ляксеі-хвырыбасей, 'Ляксеі-гамсей; 'Ліксеяёнык-гымнясёнык, 'Лікшанок-гымсянок, 'Ляксеінык-гамсейінык (с. 151–152); Масей-хварабасей (с. 188); жін. Гашаша (с. 256); Любка-бубка (с. 290); Райка-балалайка (с. 320).

Кожна зі статей свідчить про багатство варіативності, яка характерна для антропонімії Середнього Надсожжя. Пор.: «Ох, як зышла я замуж у тоя Мікілаівічча. Мікілаічча, адны там Мікілаі, Мікілаінікі, Мікілаёнкі, Міколіесьсяё, Мікілыняты, Мікілаўё, Міколля, Міколічча, Міколіця, Міколівіця, Мікілаша, Мікілаёўя. Адны адных луччэй!»

(с. 193). Найпоказовішим щодо цього виявилось дуже популярне і поширене на Славгородщині ім'я *Марія*: похідних варіантів жіночого імені — 28; назв чоловіка, батька, вітчима, брата, дівера, свекра, свата — 148; назв сина, пасинка — 293; назв доньки, пасербиці, матері, свахи, сестри, зовиці, свекрухи — 301; назв сім'ї, роду — 121 (с. 299–304).

Для розрізнення осіб з одним іменем на Середньому Надсожжі використовують не лише різні деривати того самого імені, але й різні додаткові ономастичні характеристики. Пор.: *Анюта Сціпанідзіна* (мати) *Шпачка* (прізвисько батька) *Івана Грыгор'евіча* (батько) *Чарткова* (прізвище) *цяперь Пручуханува* (прізвище по чоловіку) *Сяргеіха* (чоловік) (с. 272); *Маруся Вольгычкі* (мати) *Гаўрыльчыкавы* (рід) *і Высіля* (батько) *Сяргеювыга* (дід) *Піліньчыквіыга* (прадід) *Чарткова* (прізвище) *шыламовішка* (жителька с. Шоломи) (с. 305).

Цінними для білоруської антропоніміки є додатки, які містять як відомості про іменник Пропойського і Чечерського староств XVI–XX ст. — 1518, 1554, 1555, 1615, 1675, 1681, 1750, 1913 pp., так і сучасний огляд традиційних місцевих іменників на Середньому Надсожжі і в Білорусі. Зокрема, І.Я. Яшкін подає перелік антропонімів XVI ст. і XVII–XIX ст., виділяючи характерні риси: поширені суфікси *-онак* (*-ёнак*), *-ич* (*-icz*), *-оў* (*-ёў*) та наймення особи, у яких другий компонент містить багату соціальну інформацію, прізвиська.

“Офіційні асимільовані, церковні імена білоруського Надсожжя” — перший словник у книзі, усі словникові статті котрого містять етимології чоловічого або жіночого імені (з якої мови походить, що означає), за винятком імен *Антоля*, *Лашко*, *Магрэта*, *Несын*², *Талалан*, *Тарадуда*, *Фрэціс*, *Халін*, *Халіс*, *Хомій*, *Чалей*, *Шалім*. У багатьох статтях подано імена, засвідчені в пам'ятках Пропойського, зрідка Чечерського староств Речицького повіту Мінського воєводства чи сучасних говірках Славгородщини, які доповнюють іменників М.В. Бірила.

У словнику часто натрапляємо на прикмети, приказки, застереження, примовки, лічилки, жарти, дражнилки тощо, пов'язані з іменами: «*Як на Макрыду мокра, то ўся восень будзе мокрая*» (с. 46); «*Я за свайго Хаму йдзе хочыш вазьму, а ты сваю Марынку пувазі на рынку*» (с. 47); «*Купацца можна толькі да 'Льлі, бо послі 'Льлі халодная вада*» (с. 37); «*Мацвей такей, а ў нас ляпшэй*» (с. 48); «*Лявон, Лявон, выйдзі вон!*» (с. 43); «*Восіп-Лсіп-Яўяёсіп*» (с. 27), «*Максім — усё і саўсім!*»

(с. 46); «*Сяммён-Сіммон — Шымон-Шаммон* (звичайно на шепеляво чи недоріку)» (с. 61). Такі вкраплення в словникові статті свідчать про любов автора до рідної мови, культури, традицій білоруського народу.

До більшості реєстрових імен, розмічених за алфавітом, наведено дериваційні ряди похідних вікових форм із відповідними позначками «дитяче», «підліткове» і т. п., зафіксовані В. Ластовським на Вітебщині в 30-ті рр., або ж запропоновано похідні варіанти з іменика білорусів XVI–XVIII ст. (М.В. Бірило), з Асавінської Слабідки Вітебської області (В.І. Скороход) чи із сучасної Глущини Могильовської області (Ф.М. Янковський).

Іноді дослідник вказує в словнику на частоту вживання імені, зокрема до «рідковживаних» належать: *Авакум; Агафон; Гапон; Аліпій, Аліп; Ангеліна; Анфіса; Аналін; Генадзій, Гена, Геня, Генадзь; Герман; Гіпаліт, Гіполь, Паліт; Дарый; Зіна; Зоя; Инакенцій; Конан, Канон, Канаиш; Лукір'я, Лукер'я, Луцэся; Нікадзім, Мікадзім; Палікарп; Панкрат; Пацялей; Севярыян, Фоцій, Хвоцій*. Навпаки, частовживаним є ім'я *Леанід, Лёнька*.

Нині на Славгородщині не зареєстровано імен *Аглося; Агнія; Акакій; Акіла, Акула; Курыла; Севір; Ювяналій*. І. Я. Яшкін коментує відсутність деяких із них, наприклад: *Аглося* — «тепер нема, бо отожднюється зі словом *аглоїд* — ‘дармоїд’, ‘гультай’, ‘мироїд’» (с. 11); *Акакій* — «очевидно, через позамовну асоціацію ім'я не вживається» (с. 12).

Розділ “Імена, їхнє походження та значення в білоруських католиків” складається з передмови та словника, у якому кожне канонічне ім'я подано білоруською транслітерацією. У словникових статтях, крім пояснення етимології чоловічого або жіночого реєстрового імені, наявні білоруські відповідники. Низка імен спільна для білоруських православних і католиків: *Адам, Адольф, Адэля, Аляксандра, Багуміл, Барбара, Барталамей, Барыс, Віктар, Вольга, Галіна, Гіпаліт, Дамінік, Кляра, Кузьма, Лазар, Макар, Мікалай, Мірон, Надзея, Ніна, Пётр, Пракоп, Разалія, Раман, Расціслаў, Самсон, Станіслаў, Тамара, Уляна, Фларьян, Эмілія, Эразм, Юзэфа, Юст, Якуб, Ян, Яніна*.

Автор наголошує, що в католиків не вдалося зафіксувати системи найменування членів сім'ї, зменшено-пестливих варіантів, оскільки православне середовище переважає в співіснуванні, взаємодії з католицьким (с. 376).

Спостереження автора показали, що зменшено-пестливі форми імен у білоруських католиків такі самі, як і в православних: *Вацлаў* — *Вацюк*, *Ваця*, *Вацечка*, *Вацючок* (с. 376–377).

На жаль, незважаючи на ґрунтовний виклад матеріалу, іноді трапляються деякі огріхи й неточності. Так, у покажчиках до місцевих форм чоловічих імен фіксуємо варіанти *Аўхем'іха*, *Аўім'іха* (с. 86), які є матронімами (див. словникову статтю *Яўхім*; с. 245–246).

Помилково до офіційного жіночого імені *Ефрасіння* зараховано, як місцеве, жіноче ім'я *Хронькін* — утворення з посесивним суфіксом *-ін*, наявне в назвах чоловіка, батька, вітчима, брата, дівера, свекра, свата та сина, пасинка від жіночого імені (с. 252, 279–280).

У словниковій статті до реєстрового імені *Платон* відсутні три позиції — місцеві похідні назви сина, пасинка, вдовиного сина, а також сім'ї, роду (с. 207); пор. *Платошы* (с. 134), *Платонічкіння*, *Платонняннэ* (с. 140), *Платончыкаўя* і *Пылатончыкуўя*, *Платончыкаўё* (с. 141).

Деривати від імені *Панас* фіксуємо в аналізованих автором антропонімах Середнього Надсожжя: *Панасавіна*, *Панаськіна*, *Панасівіха*, *Паннасіха* (с. 103), *Пынасівінінык*, *Панасёкавінак* (с. 115), *Пыняс-дурняс*, *Пынясёнык-дурнясёнык* (с. 119), *Панасы*, *Панасенкі*, *Панасенянёнкі*, *Панасеняты*, *Пынасси*, *Пынасіна* (с. 138), однак у покажчиках і словнику відсутнє саме ім'я *Панас* і словникова стаття до нього.

Інколи трапляються невдалі приклади серед ілюстративного матеріалу до певних положень: *твой Аксянэ* до суфікса *-не*, *-нэ* (с. 100), пор. суфікс *-ене* (*-янэ*) (с. 99); *Адамчышча* — *-ышча* (с. 100), пор. суфікс *-чышча*, де цей приклад продубльовано (с. 100); *Валеркічычык* — *-чычык* (с. 100); *Панасавіна* — *-іна* (103), пор. суфікси *-ава*, *-авіна* (с. 101, 104); *Ярмоліхін* — *-хін*, цей самий приклад ілюструє й формант *-іхін* (с. 125); *Ляксеіця* — до *-чча*; *Kuriło Sierkow* — до *-онак* (*-ёнак*) (с. 350); *Siemien Owczinnik* — до *-іч* (*-icz*) (с. 350); *Frecis Ukułow*, *Siemion Philipowicz* — другі компоненти назв — патроніми, а не прізвиська (с. 351).

Не цілком виправдане виділення окремих реєстрових імен і словникових статей до них, якщо вони похідні варіанти одного імені (фонетичні, словотвірні, морфологічні тощо): *Аўгей* // *Аўгыяш*, *Генюш* // *Генюш* (с. 19, 29); *Аўгуст*, *Аўгустын* // *Аўгуст* (с. 20); *Гардзей*, *Гардзія* // *Гордзія* (с. 28, 30); *Амялян* // *Емяльян*, *Амяльян*, *Міллян*,

Аміля, Амялян (С. 15, 33); *Аўдакея, Данута* // *Еўдакія, Аўдакія, Аўдоля* (с. 20, 33) і пор.: *Аўдакым, Аўдот, Аўдыяш, Данут* (с. 20); *Зіна* // *Зінаіда, Зіна* (с. 35); *Логвін* // *Лонгін, Логвін, Лунгвён* (с. 44) — через скісні ризки подано різні реєстрові імена. Наприклад, *Аста́н, Астанёў* // *Аста́н, Евста́фій, Оста́фій* // *Аста́ш* (с. 19) — три різні словникові статті з різними етимологіями до реєстрових імен. До того ж у статті *Аста́ш* зазначено: «(грец.) ‘який буйно колоситься’ (Трійняк) — варіант імені *Евста́фій...*», хоч у І. І. Трійняка таке тлумачення має ім’я *Євста́хій* (його розмовні варіанти — *Євстах, Стах, Сташко*), а не *Оста́ш*³.

Вважаємо, що антропонім *Алоніч* (с. 14) — не ім’я, а патронім із суфіксом *-ич* (*-icz*), оскільки стоїть після імені в зафіксованому двокомпонентному іменуванні *Jasko Alonicz* (1675 р.). Підтвердженням цієї думки є матеріали додатків, де підкреслено, що суфікс *-ич* (*-icz*) — другий за продуктивністю формант в іменах по батькові або прізвиськах двокомпонентних іменувань Пропойського й Чечерського староств Речицького повіту Мінського воєводства XVII–XIX ст.: *Andros Atonicz, Niscior Naboricz, Jasko Alonicz* (с. 349).

Попри висловлені зауваження, словник І.Я. Яшкіна — багате й важливе джерело білоруської антропонімії, у якому автор намагався найповніше відобразити імена Середнього Надсожжя, їхні варіанти й похідні від них назви, а також виявити синхронні й діахронні регіональні особливості. За фактажем і структурою це оригінальна лексикографічна праця, що не повторює довідників власних імен людей у білоруській мові, оскільки вперше відображає систему похідних форм імен членів сім’ї і роду.

³*Бірыла М.В.* Беларуская антрапанімія. I: Уласныя імёны, імёны мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы. Мінск, 1966; *Бірыла М.В.* Беларуская антрапанімія. III: Структура ўласных імён. Мінск, 1982; *Ластоўскі В.* Крыўска-беларускі іменнік. Крывіч; Коўна, 1923; *Скараход В.І.* Асавінська Слабодка: краязнаўчы нарыс. Мінск, 2004; *Янкоўскі Ф.* Уласныя імёны, іх варыянты і некаторыя формы ад імёнаў: Матэрыялы для слоўніка. Мінск, 1960; *Суднік М.Р.* Асавовыя імёны. Мужчынскія імёны. Жаночыя імёны // *Лобан М.П., Суднік М.Р.* Арфаграфічны слоўнік. 6-е выд., дапоўн. і ўдакладн. Мінск, 1990.

²П.П. Чучка підкреслює, що «пізні слов'янське ім'я т. зв. охоронного призначення, утворене від іменника *син* та заперечної частки *не-*» найчастіше вживалося на теренах України та Білорусі XV–XVII ст. Див.: Чучка П. Слов'янські особові імена українців: Істори́ко-етимологічний словник. Ужгород, 2011. С. 262.

³Трійняк І.І. Словник українських імен. К., 2005. С. 125.

Л.В. Ящук

ЗМІСТ

Розділ I. ОНОМАСТИКА

<i>Вербич С.О.</i> Ойконімія Вінниччини в історико-етимологічному аспекті (фрагмент 2).....	3
<i>Карпенко О.П.</i> Історико-етимологічні розвідки з ойконімії Кіровоградщини.....	14
<i>Козлова Р.М.</i> Античная этнонимия: Ворáнови, Άβοράκη, Βορούσκοι (Лингвистический комментарий).....	26
<i>Козлова Р.М.</i> Проблемы генезиса имен русско-византийских посольств: <i>Прастѣнь, Акунь, Иворъ, Гомоль</i>	46
<i>Осташ Л.Р., Осташ Р.І.</i> Українські особові імена середини XVII століття як об'єкт лексикографії. 16 (Петръ – Потапъко).....	59
<i>Пахомова С.М.</i> Про витоки категорії офіційність / неофіційність у східнослов'янській антропонімії.....	74
<i>Смаль О.Л.</i> Походження назв історичних Слобідок Лівобережжя Києва (матеріали до словника).....	83
<i>Шульгач В.П.</i> До праслов'янського антропонімного фонду (деривати з коренем * <i>Mysl-</i>).....	92
<i>Яцій В.О.</i> Топонімія Радехівського району Львівської області (матеріали до історико-етимологічного словника ойконімів України). II.....	120
<i>Ящук Л.В.</i> Описові способи ідентифікації особи на Житомирщині у XVI–XVII ст. (чоловічі іменування).....	134

Розділ II. ЕТИМОЛОГІЯ

<i>Вербич С.О.</i> Етимологічні студії з діалектної лексики Одещини (продовження).....	151
<i>Шалаєва Т.В.</i> К етимологии обозначений странного поведения (русск. диал. <i>выкомаривать, изневаться</i>).....	160
<i>Шульгач В.П.</i> Українські етимології. 92–98.....	167

Розділ III. ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

<i>Andrej Závodný.</i> Hydronymia slovenskej časti povodia Moravy. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Pedagogická fakulta, 2012. 496 s. (<i>Вербич С.О.</i>)	178
---	-----

- Anna Czaplá.* Nazwy miejscowości historycznej ziemi Lwowskiej.
Lublin: T-wo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego
Jana Pawła II, 2011. 327 s. (*Вербич С.О.*)183
- Буґа Т.В.* Динаміка особових імен Центральної Донеччини
(кінець ХІХ – початок ХХІ ст.). Донецьк: ДонНУ, 2013.
279 с. (*Скорук І.Д.*).....199
- Желєзняк І.М.* Слов'янська антропоніміка (вибрані статті) /
Відп. ред. В.П. Шульґач. К.: Кий, 2011. 288 с. (*Остап Р.І.*)....204
- Йордан Заимов.* Български водопис. Географско описание,
строеж и произход на имената. [Велико Търново]: Великотър-
новски университет “Св. св. Кирил и Методий”. Център по
българска ономастика “Проф. Николай Ковачев”, 2012. Т. 1:
А–Й. 610 с.; Т. 2: К–Р. 680 с. (*Шульґач В.П.*).....213
- Ковтюх С.Л., Кашталян О.М.* Словозмінна парадигматика
українських прізвищ. Кіровоград: ПОЛІМЕД-Сервіс, 2012.
256 с. (*Єфіменко І.В.*).....215
- Купчинський О.* Студії з історії української мови та ойконімії:
Вибрані статті та матеріали. Львів: Дослідно-видавничий
центр Наукового товариства імені Шевченка, 2011. Т. 1. 468 с.
(*Яцій В.О.*)217
- Муллонен І.І., Азарова І.В., Герд А.С.* Свод топонимов Заонеж'я /
Под ред. А.С. Герда. Петрозаводск: Карельський научний центр
РАН, 2013. 251 с. (*Шульґач В.П.*).....221
- Отин Е.С.* Гидронимия Дона: В 2-х т. Донецк: Юго-Восток, 2011.
Т. 1: Верхний и Средний Дон. 575 с.; 2012. Т. 2: Нижний Дон.
792 с. (*Шульґач В.П.*)223
- Пахомова С.М.* Еволюція антропонімних формул у слов'янських
мовах. Вид. 2-ге, доп. і перероб. Ужгород: Видавництво Олек-
сандра Гаркуші, 2012. 344 с. (*Карпенко О.П.*)227
- Simon Lenarčič.* Vse o imenih v Sloveniji. Ljubljana: Modrijan, 2012.
1086 s. (*Єфіменко І.В.*)233
- Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / Укладальнікі:
М.Я. Абрагімовіч, І.І. Лучыц-Федарэц, Р.М. Малько,
Г.А. Цыхун. Мінск: НАН Беларусі. Інстытут мовы
і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы, 2010.
Т. 13: С–Т. (*Шульґач В.П.*).....238
- Яшкін І.Я.* Слоўнік беларускіх імёнаў і сямейна-родавых
паняццяў. Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2013. 440 с.
(*Яшук Л.В.*).....242

Наукове видання

Бібліотека української ономастики

СТУДІЇ
З ОНОМАСТИКИ ТА ЕТИМОЛОГІЇ
2014

Відповідальний редактор

В. П. Шульгач

Комп'ютерна верстка І. А. Перехрест

Здано на складання 04.09.2014. Підписано до друку 14.11.2014.

Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.

Друк офсетний. Ум. друк. арк. 16,0. Обл.-вид. арк. 19,5.

Тираж 300 пр.

Видавничий дім “Кий”

м. Київ, вул. Виборзька, 55/13

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК №4646 від 01.11.2013 р.

**У СЕРІЇ
«БІБЛІОТЕКА УКРАЇНСЬКОЇ ОНОМАСТИКИ»
ОПУБЛІКОВАНО:**

Вербич С.О. Гідронімія басейну Верхнього Дністра. Етимологічний словник-довідник. К., 2007. 120 с.

Дослідження з ономастики : Збірник наукових праць пам'яті Олексія Сильвестровича Стрижака / Відп. ред. І.М. Железняк. К., 2008. 168 с.

Студії з ономастики та етимології. 2008 / Відп. ред. О.П. Карпенко. К., 2008. 296 с.

Шульгач В.П. Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2008. Ч. I. 413 с.

Студії з ономастики та етимології. 2009 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2009. 318 с.

Вербич С.О. Гідронімія басейну Середнього Дністра. Етимологічний словник. Луцьк, 2009. 234 с.

Студії з ономастики та етимології. 2010 / Відп. ред. І.В. Єфименко. Луцьк, 2010. 452 с.

Железняк І.М. Слов'янська антропоніміка (вибрані статті) / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2011. 288 с.

Студії з ономастики та етимології. 2011–2012 / Відп. ред. О.П. Карпенко, В.П. Шульгач. К., 2012. 352 с.

Пахомова С.М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах. Ужгород, 2012. 344 с.

Вербич С.О. Гідронімія басейну Нижнього Дністра. Етимологічний словник. Луцьк, 2013. 155 с.

Українська ономастика : бібліографічний покажчик / Відп. ред. С.О. Вербич. К., 2013. 364 с.

Габорак М. Топонімія Покуття та деяких прилеглих територій. Етимологічний словник-довідник. Івано-Франківськ, 2013. 932 с.

Студії з ономастики та етимології. 2013 / Відп. ред. О.П. Карпенко, В.П. Шульгач. К., 2013. 320 с.

Данилюк О.К. Словник народних географічних термінів Волині. Вид. 2-е, випр. і доп. Луцьк, 2013. 148 с.

Железняк І.М. Київський топонімікон / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2014. 224 с.

Габорак М. Назви населених пунктів Івано-Франківщини. Етимологічний словник-довідник. Івано-Франківськ, 2014. 404 с.

Студії з ономастики та етимології. 2014 / Відп. ред. В.П. Шульгач.
К., 2014. 256 с.
ISBN 978-617-7177-06-6

Щорічник присвячено актуальним питанням слов'янської ономастики та етимології. Він містить також рецензії на нові ономастичні видання.

Для ономастів, істориків мови, етимологів.
ББК 81.2-3я5